

פרשת במדבר

א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינִי בְּאֶהָל מוֹעֵד
בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בַּשָּׁנָה הַשְּׁנִית לְצֵאתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
לֵאמֹר: ב שָׂאוּ אֶת־רֹאשׁ כָּל־עֵדֶת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפַּחְתָּם
לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת כָּל־זָכָר לְגִלְגָּלָתָם: ג מִבֶּן
עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה כָּל־יֵצֵא צֶבֶא בְּיִשְׂרָאֵל תִּפְקְדוּ
אֹתָם לְצִבְאָתָם אֹתָהּ וְאֶהְרֹן: ד וְאַתְּכֶם יִהְיוּ אִישׁ אִישׁ

(א) וידבר, במדבר סיני, באחד לחדש וגו'. מתוך חבתן לפניו מונה אותם כל-שעה: כשיצאו ממצרים מנאן, וכשנפלו בעגל מנאן, לידע מנין הנותרים, כשבא להשרות שכינתו מנאם — באחד בניסן הוקם המשכן, ובאחד באיר מנאם: (ב) למשפחתם. דע מנין כל-שבט ושבט: לבית אבתם. מי שאביו משבט אחד ואמו משבט אחר, יקום על שבט אביו: לגלגלתם. על-ידי שקלים, בקע לגלגלת: (ג) כל-יצא צבא. מגיד, שאין יוצא בצבא פחות מבן עשרים: (ד) ואתכם

(א) במדבר סיני: כל מקום שנאמר בהר סיני זהו קודם שהוקם המשכן, אבל משנבנה אוהל מועד לא נאמר אלא במדבר סיני (רשב"ם), כי אז לא היה ה' מדבר עם משה בהר אלא במשכן, בכל מקום מן המדבר שהיו חונים בו ומקימים בו המשכן.

(ג) לצבאתם: אחר שהוקם המשכן ובאו לנסוע ולכבוש הארץ וה' בראשם במשכנו אשר עמהם, רצה שיתחלקו לדגלים ולצבאות, שידע איש איש את מקומו, והיה המחנה מסודר כהוגן, שלא יהיו נראין כעבדים הבורחים, אלא כעם ערוך מלחמה, ולפיכך נמנו ג"כ, להשלמת הסדר. ולפי זה יצדקו דברי רש"י: כשבא להשרות שכינתו עליהם מנאם.

נראה לי שלא היה כאן בקע כפר נפש, מפני שהיה המנין במספר שמות, ולא היו האנשים עוברים על הפקודים, רק היו כותבים השמות ומונים אותם על ספר, ובוה לא היה שם יראת נגף, כי הגוף נמשך מן הספירה בצבא בשובם מן המלחמה, והיה דבר המעשה בחפזון והיו מונים האנשים ממש, אבל בשעת שלום או טרם צאתם למלחמה אם היו מונים העם מתוך הכתב לא לחטאת תחשב להם כי אין בזה חשש כפיות טובה כלפי מעלה. ומה שכתוב כאן לגלגלותם איננו ראייה שימנו האנשים עצמם, אבל הוא ללמד שיכתבו שם כל אחד בפרטות ולא לאגדות. ואין נראה שנתנו איש כפר נפשו אחרי שלא הכירה התורה דבר מזה, וכבר חסה על כבוד משה והודיעתנו במנין הראשון כמה היה כסף פקודי העדה ומה נעשה מכל הככרים ההם עד שקל אחרון שבהם, ואיך לא תודיע עכשיו מה נעשה בכל הכסף השני הזה, והמשכן כבר נשלם, וקרבנות צבור לא קרבו תמיד במדבר. ומדברי רבי יצחק קארו נראה כי כן דעתו שלא נתנו כפר רק מנו השמות וכן היא ג"כ דעת רלב"ג פרשת כי תשא.

(ד) ואתכם יהיו איש איש למטה: אמר אדוני אבי זצ"ל כי כאן היה מן הצורך שיהיו ראשי

לְמִטָּה אִישׁ רֹאשׁ לְבֵית־אֲבֹתָיו הוּא: ה' וְאֵלֶּה שְׁמוֹת
הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר יַעֲמְדוּ אִתְּכֶם לְרֹאוֹבֶן אֲלִיעֶזֶר בֶּן־
שִׁדְיָאוֹר: ו' לְשִׁמְעוֹן שְׁלֵמִיאל בֶּן־צוּרִישָׁדִי: ז' לְיְהוּדָה
נַחֲשֹׁן בֶּן־עֲמִינדָב: ח' לְיִשָּׁשְׁכָר נַתָּנָאל בֶּן־צוּעֶר: ט' לְזַבּוּלֹן
אֲלִיאֵב בֶּן־חֵלֹן: י' לְבִנְיָמִן יוֹסֵף לְאֶפְרַיִם אֲלִישָׁמַע בֶּן־עֲמִיהוּד
לְמִנְשֶׁה גַמְלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצֹר: יא' לְלִבְיָמָן אֲבִידֹן בֶּן־גְּדֵעֲנִי:
יב' לְדָן אַחִיעֶזֶר בֶּן־עֲמִישָׁדִי: יג' לְאַשֶּׁר פַּגְעִיאל בֶּן־עֶכְרֹן:
יד' לְגָד אֲלִיסָף בֶּן־דְּעוּאֵל: טו' לְלִפְתָּלִי אַחִירַע בֶּן־עֵינָן:
טז' אֵלֶּה קְרוּאֵי הָעֵדָה נְשִׂאֵי מִטּוֹת אֲבוֹתָם רָאשֵׁי
אַלְפֵי יִשְׂרָאֵל הֵם: יז' וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶת הָאֲנָשִׁים

יח"י יהיו. כשתפקדו אותם יהיו עמכם נשיא כל- רש"י
שבט ושבט: (טז) אלה קרואי העדה. הנקראים את שנים עשר נשיאים הללו: אשר נקבו. לו

שד"ל המטות משגיחין על המנין, מפני שיהיה רצון האל, שתתחלק האומה לשבטים ולמשפחות, ואולי יבוא אחד וירצה להכניס עצמו בשבט שאינו שלו או במשפחה שאינה שלו, או היה אדם מסופק בייחוסו, והנשיאים יבררו הדברים ויעמידו איש איש בשבטו ובמשפחתו; אבל בערבות מואב (במדבר כ"ו) לא קרא משה לראשי המטות, כי כבר היו ישראל נחלקים למטותם ולמשפחותם, ולא היו צריכין אלא למנין.

איש ראש לבית אבותיו הוא: מי שהוא כבר ראש לבית אבותיו, כי כבר היו להם הנשיאים, וכן משמע (פסוק ט"ז) 'אלה קריאי העדה נשיאי מטות אבותם', וטעם ראש לבית אבותיו, ראש לבתי אבות שבשבטו, כל' נשיא כל השבט.

(יד) דעואל: בחומש שומרוני כולם בדל"ת, ובתרגום יוני כולם ברי"ש, דעואל בדל"ת גם להלן י' כ', לא כן ב' י"ד שהוא ברי"ש. ולדעתי עיקר שמו היה דרעואל, כלומר זרוע האל, ולפעמים השמיטו ממנו הדל"ת ואמרו רעואל, ולפעמים השמיטו הרי"ש ואמרו דעואל; וכן עשו בשם העיר מֶנֶפִּי (Memphis) שאמרו לפעמים מֶפִּי (הושע ט' ו') ולפעמים נֶפִּי (ישעיה י"ט ז') וכן מן דרדנים אמרו לפעמים דדנים (בראשית י' ד') ולפעמים רדנים (דברי הימים א' ז' ז').

(יז) נקבו: מפי הגבורה, כמו (ישעיה ס"ב ב') 'אשר פי ה' יקבנו', ואין ענינו האנשים הנזכרים למעלה, כי זה טעם האלה.

הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נִקְבּוּ בְּשֵׁמוֹת: יח וְאֵת כָּל־הָעֵדָה הַקְהִילוּ
בְּאַחַד לַחֲדָשׁ הַשְּׁנִי וַיְתִילְדוּ עַל־מִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית אֲבֹתָם
בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת מִן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה לְגַלְגֻּלְתָּם:
יט כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה וַיִּפְקְדֵם בְּמִדְבַּר סִינִי: שני
כ וַיְהִיו בְּנֵי־רְאוּבֵן בְּכֹר יִשְׂרָאֵל תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפַּחְתָּם
לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת לְגַלְגֻּלְתָּם כָּל־זָכָר מִן
עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה כָּל יִצָּא צָבָא: כא פְּקֻדֵיהֶם לְמִטָּה
רְאוּבֵן שֵׁשָׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת: כב לִבְנֵי שְׁמֵעוֹן
תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית אֲבֹתָם פְּקֻדָּיו בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת
לְגַלְגֻּלְתָּם כָּל־זָכָר מִן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה כָּל יִצָּא
צָבָא: כג פְּקֻדֵיהֶם לְמִטָּה שְׁמֵעוֹן תִּשְׁעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף
וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת: כד לִבְנֵי גָד תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית
אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת מִן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה כָּל יִצָּא
צָבָא: כה פְּקֻדֵיהֶם לְמִטָּה גָד חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וּשְׁשֵׁ
מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים: כו לִבְנֵי יְהוּדָה תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפַּחְתָּם
לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת מִן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה כָּל

כאן בשמות: (יח) ויתילדו על-משפחתם. הביאו ספרי יחוסיהם ועדי חזקת (לדתם) [לידת] כל-אחד רש"י

(כ) ויהיו בני ראובן: בשבט ראובן להיותו הראשון בא הלשון שלם, ויהיו בני ראובן, ואח"כ שד"ל לא רצה לכפול הפועל תמיד, לפיכך הוסיף בשמעון מילת פקודיו, כל' לבני שמעון היו פקודיו כך וכך, ובשאר השבטים השמיט מילת פקודיו, וסמך על הכתוב בשמעון, אבל מילת פקודיהם היא כפל נוהג כשיאריך הדבור והיא תמיד כפל מילת פקודיו אע"פ שלא נכתבה כמו שלא נכתבה מלת לגלגלתם אחרי ראובן ושמעון.

יֵצֵא צִבָּא: כו פְּקֻדֵיהֶם לְמִטָּה יְהוּדָה אַרְבַּעַה וְשִׁבְעִים
 אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת: כח לְבָנֵי יִשְׁשָׁכָר תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפַּחְתָּם
 לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְמַעְלָה כָּל
 יֵצֵא צִבָּא: כט פְּקֻדֵיהֶם לְמִטָּה יִשְׁשָׁכָר אַרְבַּעַה וַחֲמִשִּׁים
 אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת: ל לְבָנֵי זְבוּלֹן תּוֹלְדֹתָם לְמִשְׁפַּחְתָּם
 לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְמַעְלָה כָּל
 יֵצֵא צִבָּא: לא פְּקֻדֵיהֶם לְמִטָּה זְבוּלֹן שִׁבְעָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף
 וְאַרְבַּע מֵאוֹת: לב לְבָנֵי יוֹסֵף אֶפְרַיִם תּוֹלְדֹתָם
 לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים
 שָׁנָה וְמַעְלָה כָּל יֵצֵא צִבָּא: לג פְּקֻדֵיהֶם לְמִטָּה אֶפְרַיִם
 אַרְבַּעִים אֶלֶף וַחֲמִשׁ מֵאוֹת: לד לְבָנֵי מְנַשֶּׁה תּוֹלְדֹתָם
 לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים
 שָׁנָה וְמַעְלָה כָּל יֵצֵא צִבָּא: לה פְּקֻדֵיהֶם לְמִטָּה מְנַשֶּׁה
 שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וּמֵאוֹת: לו לְבָנֵי בִנְיָמִן תּוֹלְדֹתָם
 לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים
 שָׁנָה וְמַעְלָה כָּל יֵצֵא צִבָּא: לז פְּקֻדֵיהֶם לְמִטָּה בִנְיָמִן
 חֲמִשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת: לח לְבָנֵי דָן תּוֹלְדֹתָם
 לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים
 שָׁנָה וְמַעְלָה כָּל יֵצֵא צִבָּא: לט פְּקֻדֵיהֶם לְמִטָּה דָן שְׁנַיִם
 וּשְׁשִׁים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת: מ לְבָנֵי אֲשֵׁר תּוֹלְדֹתָם

לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמֹת מִן עֲשָׂרִים
שָׁנָה וּמַעְלָה כָּל יֵצֵא צָבָא: מא פְּקֻדֵיהֶם לְמִטָּה אֲשֶׁר אֶחָד
וְאַרְבָּעִים אָלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת: מב בְּנֵי נַפְתָּלִי תוֹלְדֹתָם
לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית אֲבֹתָם בְּמִסְפַּר שְׁמֹת מִן עֲשָׂרִים
שָׁנָה וּמַעְלָה כָּל יֵצֵא צָבָא: מג פְּקֻדֵיהֶם לְמִטָּה נַפְתָּלִי
שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים אָלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת: מד אֵלֶּה הַפְּקֻדִים
אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וּנְשִׂאֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנַיִם עָשָׂר אִישׁ
אִישׁ־אֶחָד לְבֵית־אֲבֹתָיו הָיוּ: מה וַיְהִיו כָּל־פְּקוּדֵי בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבֹתָם מִן עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה כָּל־יֵצֵא
צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל: מו וַיְהִיו כָּל־הַפְּקֻדִים שְׁש־מֵאוֹת אָלֶף

(מב) בני נפתלי וגו': חדוש הגאון הפולני המובא בתוצאות חיים לא ייתכן, כי לא היה אפשר שלא ימנו גם בני נפתלי בעבור המתים בין מנין למנין, ומי יאמין שלא מת מכל העם אחד, מלבד כי לדעתנו במנין הראשון נמנו הלויים ולא הבכורות, ובמנין שני בהפך, ומה שהסכים החשבון מקרה הוא.

(מו) ויהיו כל הפקדים שש מאות אלף וגו': הסך הזה מסכים בצמצום עם הסך היוצא מכסף פקודי העדה בשנה ראשונה קודם שהוקם המשכן (שמות ל"ח כ"ו ועיין שם בנתה"ש שהאר"י). והנה א"א לומר שב' המנינים מנין אחד הם, כי כאן לא נמנו הלויים, ושם אין שום טעם לומר שלא נמנו, כי עדיין לא נבחרו ולא נבדלו ולא נזכרו הלויים כלל בכל התורה. ועוד כי המנין הזה הוא למשפחותם לבית אבותם, לדעת מזה כמה בכל שבט, לעשות הדגלים ושם לא היה הדבר כן, רק נתן איש איש בקע כסף ונמנו השקלים בלא השקפה לפרטי כל שבט ושבט, כי זה היה המבוקש במנין השני הזה. אם כן ששני מנינים הם, ובראשון נמנה שבט לוי ובשני לא נמנה, איך הסכימו שני הסכים האלה זה עם זה? אומר אני כי כשם שלא נמנו הלויים במנין השני הזה, מפני שנבחרו לשירות המשכן תחת כל בכור בבני ישראל, כן במנין הראשון לא נמנו הבכורות, כי עדיין היו ניגשים אל ה' לשרת בקודש. והנה מספר הבכורות היה קרוב למספר הלויים ויותר עליהם מעט, ככתוב להלן בפרשה רע"ג (למטה, ג' מ"ו). ובכן איננו רחוק שקרה מקרה שיצאו אלה כנגד אלה, והיתרים בבכורות היו כנגד המתים בין מנין למנין ונשאר המנין כשהיה שהמתים בין מנין למנין היו ג"כ רע"ג, והנה נשאר המנין השני שווה לראשון, כי המנין

וּשְׁלַשְׁתָּ אֲלֵפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשָּׁים: מִזֹּה הָלוּיִם לְמִטָּה אֲבֹתָם לֹא הִתְפַּקְדוּ בְּתוֹכָם: מִחַ וַיִּדְבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה

שד"ל

הראשון היה העם בזולת בכורות, והמנין השני היה העם בזולת הלוויים וזולת המתים. ומספר הלוויים עם המתים הוא (לפי ההנחה) שווה למספר הבכורות. וכל זה בשיטת רש"י (שמות ל' ט"ז) ומדרש רבה (ע"ן נה"ש שם), שלמנין שנות בני אדם מונין מתשרי, ובכן לא נוספו במנין שני הנערים אשר השלימו שנת עשרים. אבל לשיטת רמב"ן (שמות ל' י"ב), שלמנין שנות בני אדם איש איש ראש השנה שלו ביום היוולדו, ואם כן בהכרח הרבה נוספו במנין השני, שלא היו בני עשרים במנין הראשון, יש לומר שאע"פ שהבכורות כשנמנו מבין חודש ומעלה היו יתרים על הלוויים, מ"מ בהמנותם מבין עשרים היה מספרם פחות מהם, כמו שהיה העניין במשפחות הלוויים, שכשנמנו מבין חודש (למטה פרק ג'), היו בני גרשון 7500 ובני קהת 8600 ובני מררי 6200, בני מררי פחות מכולם, וכשנמנו מבין שלושים עד חמישים שנה היו בני גרשון 2630 ובני קהת 2750 ובני מררי 3200, בני מררי מרובים מכולם; אף כאן אולי הבכורות שהיו מרובים מן הלוויים מבין חודש, היו פחות מהם מבין עשרים, וכשנכנסו במנין שני במקום הלוויים, יצא שכר המשלימים שנת עשרים בהפסד מה שהיו הבכורות פחות מן הלוויים ובהפסד המתים בין ספירה לספירה, ונשאר המספר כשהיה, בלא תוספת ובלא מגרעת, כזה:

ישראל לוויים	מנין ראשון:	ישראל בכורות	מנין שני:
X אותם שמתו בין מנין למנין Y יתרון הלוויים על הבכורות		Z אותם שהשלימו שנת עשרים בין מנין למנין (Z=X+Y)	

והרמב"ן מתרץ שאירע הדבר שהמשלימים את שנת העשרים היו כמנין המתים במשך השבעה חדשים שבין ספירה לספירה. ואח"כ כתב כי לדעתו המשלימים שנת עשרים היו כמספר הלוויים. ולדעת תלמידי דח"א יתכן לומר לשטת רמב"ן ועל פי שטתי, כי המתים בין מנין למנין היו כמספר הנערים המשלימים שנת עשרים והבכורות שהיו יתרים על הלוויים רע"ג בהמנותם מבין עשרים, ועי"כ יצא המנין מכוון לראשון. וזה אמנם במקרה לא בנס, כי יהיה נס ללא דבר וללא תועלת כלל. ואל תתמה איך לא נמנו הבכורות במנין ראשון מבלי שתזכיר התורה דבר מזה, כי הלא כן תצטרך לומר בלוויים במנין שני, שהיו בהם ש' בכורות שלא היו מן המנין (ע"ן למטה ג' ל"ט בפירוש רש"י). ואמנם הטעם האמתי למה לא נמנו הבכורות במנין הקודם הוא כי שם לא היתה הכוונה למנות את העם, אלא שייתן איש תרומת כסף לצורך המשכן, והנה הבכורות שהיו עובדים עבודת ה' לא היה ראוי שייתנו מכספם להקמת המשכן, כי כבר הם וגופם נתונים אל המשכן ולכל עבודתו.

(מז) הַתְּפַקְדוּ: וכן (מ"א כ' כ"ז) 'ובני ישראל התפקדו וכלכלו', בנין זר בעבור ההכרח, שאם היה אומר נִפְקְדוּ, היה משמע חֲסְרוֹ, ואם היה אומר פִּקְדוּ, היה נראה כאילו מדבר בדברים שאין בהם רוח חיים או בבהמות שהם נמנים מאחרים, בלא שום פעולה מצדם, כמו (שמות ל"ח כ"א) 'פקודי המשכן אשר פִּקְדוּ', ואם היה אומר הִפְקְדוּ, היה משמע שהפקידום על פקודה מה,

לֵאמֹר: מַטְּ אַךְ אֶת־מִטָּה לְלִי לֹא תִפְקֹד וְאֶת־רֹאשׁ
 לֹא תִשָּׂא בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ^נוְאַתָּה הַפְּקֹד אֶת־הַלְוִיִּם
 עַל־מִשְׁכַּן הָעֵדֻת וְעַל כָּל־כְּלָיוֹ וְעַל כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ הִמָּה
 יִשְׂאוּ אֶת־הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־כָּל־כְּלָיו וְהֵם יִשְׁרְתֻהוּ וְסָבִיב
 לַמִּשְׁכָּן יִחַנּוּ: ^{נא}וּבְנִסַּע הַמִּשְׁכָּן יוֹרִידוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וּבַחֲנֹת
 הַמִּשְׁכָּן יִקִּימוּ אֹתוֹ הַלְוִיִּם וְהִזָּר הַקָּרֵב יוֹמֵת: ^{נב}וְיָחַנוּ בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל אִישׁ עַל־מַחֲנֵהוּ וְאִישׁ עַל־דָּגְלוֹ לְצַבָּאתָם:

ממונה עליו, כמו (אסתר ב, ג): "ויפקד המלך פקידים": (נא) יורידו אתו. כתרוממו: "יפקדון" – כשבאין ליסע במדבר ממסע למסע, היו מפקדיו אותו מהקמתו ונושאים אותו עד מקום אשר ישכון שם הענן ויחנו שם, ומקימין אותו: והזר הקרב. לעבודתם זו: יומת. בידי שמים: (נב) ואיש על־דגלו. כמו שהדגלים סדורים בספר זה – שלשה שבטים לכל־דגל:

ואחד, להתייחס על השבט: (מט) אך את־מטה לוי לא תפקד. כדאי הוא לגיון של מלך להיות נמנה לבדו. דבר אחר: צפה הקדוש־ברוך־הוא שעתידה לעמוד גזרה על כל־הנמנין מבן עשרים שנה ומעלה שימותו במדבר, אמר: אל יהיו אלו בכלל, לפי שהם שלי, שלא טעו בעגל: (ז) ואתה הפקד את־הלוים. כתרוממו: "מני" – לשון מני שררה על דבר שהוא

ואם היה אומר הַתְּפַקְדוּ, היה נראה שהם מלבם לא רצו למנות את עצמם לא שאחרים לא מנו אותם. לפיכך נכתב בנין בפני עצמו, וזה אמנם בלי שתהיה כאן באמת הרכבה משני בנינים, כי אין כאן כלל כח ההפעל בנו של הפעיל, כי אין כאן שום נתינת דבר בפיקדון ולא שום מְנוֹי על פקודה במשמע וע' דקדוק 555 ענין מה. והנה הקמץ שתחת הה"א מורה שקיבלו פעולה מאחרים, כי כן כל הפעלות רומזים עליה בהברת O או בהברת U (כדברי ר"י חיוג) ותי"ו ההתפעל מורה שגם הם סייעו במנינם. וע' פירושי בישעיה ל"ד ו'.

(נב) על דגלו לְצַבָּאותָם: דגל אין תחילת הוראתו לא נס ולא מפה, כי זה טעם אות, 'איש על דגלו באותות' (למטה, ב, ב'), אבל הוא כתרוממו אונקלוס וכל הקדמונים חברה מסודרת (טקס מלה יונית taxis סדר וחברה). והדגל נבדל מן המחנה להיות אנשיו קבועים ומסודרים תחתיו, והמחנה אפשר שיהיה עראי, שיתחברו אנשיו כאשר יזדמן. הלא תראה בכל הפרשה דגל נאמר על בני אדם, לא על נס ומפה: 'והחונים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה' (שם, שם ג) וכן כולם. אבל לאחר זמן הושאלה המילה להורות על הנס, מפני שכל דגל היה לו נס, ומזה (שיר השירים ב' ד') 'ודגלו עלי אהבה', נס שלו שאני נושאת עלי כתוב בו אהבה: וזה אמנם דרך משל. וכן 'דגול מרבבה' (שם ה' י'), הוא נבדל מרבוא בני אדם ביפיו כאילו בידו דגל ונס שהכל מכירים

גג וְהָלוֹאִים יַחֲנוּ סָבִיב לְמִשְׁכַּן הָעֵדֻת וְלֹא־יִהְיֶה קֶצֶף עַל־
 עֵדֻת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְשָׁמְרוּ הָלוֹאִים אֶת־מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן
 הָעֵדֻת: נד וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־
 מֹשֶׁה בֶּן עֲשׂוֹ: שליש ב א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן
 לֵאמֹר: ב אִישׁ עַל־דָּגְלוֹ בְּאַתַּת לְבֵית אֲבֹתָם יַחֲנוּ בְנֵי
 יִשְׂרָאֵל מִנֶּגֶד סָבִיב לְאַהֲל־מוֹעֵד יַחֲנוּ: ג וְהַחֲנִים קִדְמָה
 מִזְרָחָה דָּגֵל מַחֲנֶה יְהוּדָה לְצַבָּאתָם וְנָשִׂיא לְבְנֵי יְהוּדָה
 נַחֲשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב: ד וְצַבָּאוֹ וּפְקֻדֵיהֶם אַרְבַּעַה וְשִׁבְעִים
 אָלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת: ה וְהַחֲנִים עָלָיו מִטָּה יִשָּׁשְׁכָר וְנָשִׂיא
 לְבְנֵי יִשָּׁשְׁכָר נַתָּנָאֵל בֶּן־צוּעַר: ו וְצַבָּאוֹ וּפְקֻדָּיו אַרְבַּעַה
 וַחֲמִשִּׁים אָלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת: ז מִטָּה זְבוּלֹן וְנָשִׂיא לְבְנֵי
 זְבוּלֹן אֶלִיאָב בֶּן־חֵלֹן: ח וְצַבָּאוֹ וּפְקֻדָּיו שִׁבְעַה וַחֲמִשִּׁים

ממצרים, שנאמר (בראשית נ, יב): "ויעשו בניו לו כן כאשר צום" – יהודה ויששכר וזבולון ישאווהו מן המזרח, וראובן ושמעון וגד מן הדרום וכו', כדאיתא בתנחומא בפרשה זו (סימן יב): מנגד. מרחוק מיל, כמו שנאמר ביהושע (יהושע ג, ד): "אך רחוק יהיה ביניכם ובניו כאלפים אמה", שיוכלו לבא בשבת. משה ואהרן ובניו הלויים, חונים בסמוך לו: (ג) קדמה. לפנים, הקרויה "קדם". ואיזו זו רוח מזרחית.

רש"י (נג) ולא־יִהְיֶה קֶצֶף. אם תעשו כמצותי לא יהיה קצף, ואם לאו – שיכנסו זרים בעבודתם (זו) – יהיה קצף, כמו שמצינו במעשה קרח (במדבר יז, יא): "כִּי־יֵצֵא הַקֶּצֶף" וגו': (ב) באתת. כל־דגל יהיה לו אות – מפה צבועה תלויה בו, צבעו של זה לא כצבעו של זה, צבע כל־אחד כגון אבנו הקבועה בחשוך. ומתוך כך יכיר כל־אחד את דגלו. דבר אחר: "באתת לבית אבתם", באות שמסר להם יעקב אביהם כשנשאווהו

אותו מרחוק; 'ובשם אלהינו נדגל' (תהלים כ' ו) נכתוב על דגלנו שם אלהינו, ולפיכך 'נרננה בישועתך' (שם שם) מופסק בעולה ויורד, כי טעמו: אני ידעתי כי בלא ספק נרנן בישועתך ונצחונך כי כשנשא דגלינו ועליהם שם ה' רשום, אז ימלא ה' כל משאלותיך. 'אימה כנדגלות' (שיר השירים ו' ד) טעמו כחיילות הנוסעים בסדר הגון, איש על דגלו.

שד"ל

אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת: ט כָּל־הַפְּקָדִים לְמַחֲנֵה יְהוּדָה מֵאֵת
 אֶלֶף וּשְׁמֹנִים אֶלֶף וְשֵׁשֶׁת־אַלְפִים וְאַרְבַּע־מֵאוֹת לְצִבְאָתָם
 רֵאשִׁנָּה יִסְעוּ: י דָּגַל מַחֲנֵה רְאוּבֵן תִּימָנָה לְצִבְאָתָם
 וְנָשִׂיא לְבִנֵי רְאוּבֵן אֱלִיָּזָר בֶּן־שִׁדְיָאוֹר: יא וְצִבְאֹו וּפְקָדֵיו
 שֵׁשָׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְחֲמִשׁ מֵאוֹת: יב וְהַחוּגִם עָלָיו מִטָּה
 שִׁמְעוֹן וְנָשִׂיא לְבִנֵי שִׁמְעוֹן שְׁלֵמִיאֵל בֶּן־צוּרִישָׁדִי: יג וְצִבְאֹו
 וּפְקָדֵיהֶם תְּשַׁעָּה וְחֲמִשִּׁים אֶלֶף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת: יד וּמִטָּה
 גָּד וְנָשִׂיא לְבִנֵי גָד אֱלִיסָף בֶּן־רְעוּאֵל: טו וְצִבְאֹו וּפְקָדֵיהֶם
 חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת וְחֲמִשִּׁים: טז כָּל־
 הַפְּקָדִים לְמַחֲנֵה רְאוּבֵן מֵאֵת אֶלֶף וְאַחַד וְחֲמִשִּׁים אֶלֶף
 וְאַרְבַּע־מֵאוֹת וְחֲמִשִּׁים לְצִבְאָתָם וּשְׁנַיִם יִסְעוּ: יז וְנִסְעָה
 אֶהֱל־מוֹעֵד מַחֲנֵה הַלְוִיִּם בְּתוֹךְ הַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר יַחֲנוּ בֵּין
 יִסְעוּ אִישׁ עַל־יָדוֹ לְדִגְלֵיהֶם: יח דָּגַל מַחֲנֵה אֶפְרַיִם
 לְצִבְאָתָם יִמָּה וְנָשִׂיא לְבִנֵי אֶפְרַיִם אֱלִישַׁמֶּע בֶּן־עַמִּיהוּד:
 יט וְצִבְאֹו וּפְקָדֵיהֶם אַרְבָּעִים אֶלֶף וְחֲמִשׁ מֵאוֹת: כ וְעָלָיו

והמערב קרוי "אחור": (ט) ראשנה יסעו. כשרואין הענן מסתלק תוקעין הכהנים בחצוצרות ונוסע מחנה יהודה תחלה, וכשהולכין הולכין כדרך חנית: הלויים והעגלות באמצע, דגל יהודה במזרח, ושל ראובן בדרום, ושל אפרים במערב, ושל דן בצפון: (יז) ונסע

אהל־מועד. לאחר שני דגלים הללו: כאשר יחנו כן יסעו. כמו שפרשתי – הליכתן כחניתן כל־דגל מהלך לרוח הקבועה לו: על־ידו. על מקומו, ואין לשון "יד" זו ממשמעו, רוח של צדו הוא על ידו, סמוכה לו כלל־הושטת ידו. אי"נשו"ן איש"א בלעז: (כ) ועליו. כתרגומו:

שד"ל

(יז) ונסע אהל מועד: כלומר יסע מחנה הלויים ועמו אוהל מועד.

מִטָּה מְנִשָּׂה וְנָשִׂיא לְבָנִי מְנִשָּׂה גְמֻלִיאֵל בֶּן־פְּדָהצֹר:
כא וְצָבָאוּ וּפְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וּמֵאוֹת:
כב וּמִטָּה בְנִימֵן וְנָשִׂיא לְבָנִי בְנִימֵן אֲבִידֹן בֶּן־גְּדֵעִי:
כג וְצָבָאוּ וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת:
כד כָּל־הַפְּקָדִים לְמַחֲנֶה אֶפְרַיִם מֵאֵת אֶלֶף וּשְׁמֹנֶת־אֲלָפִים
ומֵאָה לְצָבָאֲתָם וּשְׁלֹשִׁים יָסֻעוּ: כה דָּגֹל מַחֲנֶה דָן צִפְנָה
לְצָבָאֲתָם וְנָשִׂיא לְבָנִי דָן אַחִיעֶזֶר בֶּן־עֲמִישַׁדִּי: כו וְצָבָאוּ
ופְקֻדֵיהֶם שְׁנַיִם וּשְׁשִׁים אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת: כז וְהַחֲנִיִּם
עָלְיו מִטָּה אֲשֶׁר וְנָשִׂיא לְבָנִי אֲשֶׁר פִּגְעִיאֵל בֶּן־עֶכְרֹן:
כח וְצָבָאוּ וּפְקֻדֵיהֶם אֶחָד וְאַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת:
כט וּמִטָּה נַפְתָּלִי וְנָשִׂיא לְבָנִי נַפְתָּלִי אַחִירַע בֶּן־עֵינָן:
ל וְצָבָאוּ וּפְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף וְאַרְבַּע מֵאוֹת:
לא כָּל־הַפְּקָדִים לְמַחֲנֶה דָן מֵאֵת אֶלֶף וּשְׁבַעַה וַחֲמִשִּׁים
אֶלֶף וְשֵׁשׁ מֵאוֹת לְאַחֲרָנָה יָסֻעוּ לְדֹגְלִיָּהֶם: לב אֵלֶּה
פְּקוּדֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְבֵית אֲבֹתָם כָּל־פְּקוּדֵי הַמַּחֲנֶה
לְצָבָאֲתָם שֵׁשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשָׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ
מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים: לג וְהַלְוִיִּם לֹא הִתְּפַקְדּוּ בְּתוֹךְ בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל כְּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: לד וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי
יִשְׂרָאֵל כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כִּן־חָנּוּ לְדֹגְלִיָּהֶם
וְכֵן נָסֻעוּ אִישׁ לְמִשְׁפַּחְתּוֹ עַל־בֵּית אֲבֹתָיו:

רביעי

ג א וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת אֶהְרֹן וּמֹשֶׁה בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה
 בְּהַר סִינַי: ב וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי־אֶהְרֹן הַכֹּהֵן | נֹדֵב וְאַבִּיהוּא
 אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר: ג אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי אֶהְרֹן הַכֹּהֲנִים
 הַמְּשִׁחִים אֲשֶׁר־מָלֵא יָדָם לַכֹּהֵן: ד וַיִּמַּת נֹדֵב וְאַבִּיהוּא
 לִפְנֵי יְהוָה בַּהֲקָרְבָם אֲשֶׁר זָרָה לִפְנֵי יְהוָה בְּמִדְבַּר סִינַי
 וּבָנִים לֹא־הָיוּ לָהֶם וַיִּכְהֶן אֶלְעָזָר וְאִיתָמָר עַל־פְּנֵי אֶהְרֹן
 אֲבִיהֶם: ה וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: ו הִקְרַב אֶת־
 מֹטֶה לְוִי וְהֶעֱמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֶהְרֹן הַכֹּהֵן וְשָׂרְתוּ אִתּוֹ:
 ז וְשִׁמְרוּ אֶת־מִשְׁמֶרְתּוֹ וְאֶת־מִשְׁמֶרֶת כָּל־הָעֵדָה לִפְנֵי

כמו שנאמר (במדבר יח, א): "אתה ובניך ובית־ אביך אתך, תשא את־עון המקדש", והלויים הללו מסייעין (אותם) [אותו], זו היא השרות: (ז) ושמרו את־משמרתו. כל־מנוי שהאדם ממונה עליו ומוטל עליו לעשותו קרוי "משמרת", בכל־המקרא ובלשון משנה, כמו שאמור (מגילה יג ע"ב) בבגתו ותרשו: והלא אין משמרתי ומשמרתך שוה. וכן (תוספתא תענית פרק ג) משמרות כהונה ולויה:

"ודסמיכיין עלוהי": (א) ואלה תולדות אהרן ומשה. ואינו מזכיר אלא בני אהרן, ונקראו "תולדות משה", לפי שלמדן תורה. מלמד, שכל־המלמד את בן חברו תורה, מעלה עליו הכתוב כאלו ילדו: ביום דבר ה' את־משה. נעשו אלו התולדות שלו, שלמדן מה־שלמד מפי הגבורה: (ד) על־פני אהרן. בחייו: (ו) ושרתו אתו. ומהו השרות? ושמרו את־משמרתו, לפי ששמירת המקדש עליו שלא יקרב זה,

(א) ואלה תולדות אהרן ומשה: הואיל והוא בא להפקיד את הלויים שיהיו משרתים את הכהנים, הזכיר מי הם הכהנים (יח"ף ו"ל) (תלמידי החכם יעקב חי פארדו זצ"ל). ואמר 'ואלה תולדות אהרן ומשה' ולא הזכיר תולדות משה, להודיע כי גם משה העמיד תולדות, אלא שלא רצה ה' להקדישם להיות כהנים, ולא יחד להם שום גדולה, ולהגיד שלא היה משה מבקש גדולה לעצמו ולזרעו, כתלונת קרח וכל עדתו.

(ד) על פני אהרן אביהם: לדעת רמב"ן חוזר למעלה, וימת נדב ואביהוא על פני אהרן אביהם, וכן הוא בד"ה א' כ"ד ב', והאתנח ראוי תחת ואיתמר (נתה"ש).

(ו) הקרב את מטה לוי: כמו למטה (ט"ז ט' י') 'להקריב אתכם אליו', 'ויקרב אתך ואת כל אחיך בני לוי אתך'.

אֶהְיֶה מוֹעֵד לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן: ^ח וְשָׁמְרוּ אֶת־כָּל־
כְּלֵי אֶהְיֶה מוֹעֵד וְאֶת־מִשְׁמֶרֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבֹד אֶת־
עֲבֹדַת הַמִּשְׁכָּן: ^ט וְנָתַתִּי אֶת־הַלְוִיִּם לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו נְתוּנִים
נְתוּנִים הֵמָּה לֹא מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ^י וְאֶת־אַהֲרֹן וְאֶת־בָּנָיו
תִּפְקֹד וְשָׁמְרוּ אֶת־כְּהֻנָּתָם וְהָזַר הַקָּרֵב יוֹמֶת: ^{יא} וַיִּדְבֹּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ^{יב} וְאַנִּי הִנֵּה לִקְחָתִי אֶת־הַלְוִיִּם
מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּחַת כָּל־בְּכוֹר פֶּטֶר רֶחֶם מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְהָיוּ לִי הַלְוִיִּם: ^{יג} כִּי לֹא כָל־בְּכוֹר בְּיוֹם הַכֹּתִי כָל־בְּכוֹר
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם הִקְדַּשְׁתִּי לִי כָל־בְּכוֹר בְּיִשְׂרָאֵל מֵאָדָם
עַד־בְּהֵמָה לִי יִהְיוּ אֲנִי יְהוָה: ^{יד} חמישי וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל־
מֹשֶׁה בְּמִדְבָּר סִינַי לֵאמֹר: ^{טו} פֶּקֶד אֶת־בְּנֵי לֵוִי לְבֵית

את־הלוים נתנים" וגו': (י) ואת־אהרן ואת־בניו
תפקד. לשון פקידות, ואינו לשון מנין: ושמו
את כהנתם. קבלת דמים וזריקה והקטרה
ועבודות המסורות לכהנים: (יב) ואני הנה
לקחתי. ואני מהיכן זכיתי בהן: מתוך בני
ישראל. שיהיו ישראל שוכרין אותו לשרות
שלי? על־ידי הבכורות זכיתי בהם ולקחתים
תמורתם, לפי שהיתה העבודה בבכורות,

(ח) ואת־משמרת בני ישראל. שכלן היו זקוקין
לצרכי המקדש, אלא שהלוים באים תחתיהם
בשליחותם, לפיכך לוקחים מהם המעשרות
בשכרן, שנאמר (במדבר יח, לא) "כִּי־שֹׁכֵר הוּא
לכם חלף עבדתכם": (ט) נתונים המה לו. לעזרה:
מאת בני ישראל. כמו מתוך בני ישראל, כלומר,
משאר כל־העדה נבדלו לכך בגזרת המקום
והוא נתנם לו, שנאמר (במדבר ח, ט): "ואתנה

רש"י

(ט) נתונים נתונים המה לו: הראשון שם התואר, ע"ד נתיקן, והשני בינוני פעול, הם נתונים לו
להיות לו בתורת נתונים או נתינים, וכיוצא בזה למטה ח' י"ט 'ואתנה את הלוים נתנים לאהרן
ולבניו', ומילת נתינים (ד"ה א' ט' ב') היא ע"ד לשון ארמי, וכמוה בלה"ק משיח, קלד.

שד"ל

מאת בני ישראל: עיין רש"י, והיא ראייה שאין בלה"ק מ"ם המורה על הפועל.

(י) ואת אהרן ואת בניו תפקד ושמו את כהנתם: שלא יאמרו הואיל ויש לנו הלוים משרתינו,
נוכל כשנרצה להניח להם לעבוד גם כן עבודת הקורבנות.

(יג) לי יהיו: חוזר ללויים (רמבמ"ן).

אֲבֹתָם לְמִשְׁפַּחְתָּם כָּל־זָכָר מִבֶּן־חֹדֶשׁ וּמַעֲלָה תִּפְקְדֶם:
 טו וַיִּפְקֹד אֹתָם מֹשֶׁה עַל־פִּי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צֻוָּה: יז וַיְהִי־
 אֵלֶּה בְּנֵי־לֵוִי בְּשֵׁמֹתָם גִּרְשֹׁן וְקָהָת וּמֶרָרִי: יח וְאֵלֶּה
 שְׁמוֹת בְּנֵי־גִרְשֹׁן לְמִשְׁפַּחְתָּם לִבְנֵי וְשִׁמְעִי: יט וּבְנֵי קָהָת
 לְמִשְׁפַּחְתָּם עֲמָרָם וַיִּצְהָר חֲבֵרוֹן וְעִזִּיאֵל: כ וּבְנֵי מֶרָרִי
 לְמִשְׁפַּחְתָּם מַחֲלִי וּמוּשִׁי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפַּחַת הַלֵּוִי לְבֵית
 אֲבֹתָם: כא לִגְרִשֹׁן מִשְׁפַּחַת הַלִּבְנִי וּמִשְׁפַּחַת הַשִּׁמְעִי
 אֵלֶּה הֵם מִשְׁפַּחַת הַגִּרְשִׁנִּי: כב פִּקְדֵיהֶם בְּמִסְפָּר כָּל־זָכָר
 מִבֶּן־חֹדֶשׁ וּמַעֲלָה פִקְדֵיהֶם שִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת:
 כג מִשְׁפַּחַת הַגִּרְשִׁנִּי אַחֲרֵי הַמִּשְׁכָּן יִחְנוּ יָמָּה: כד וַיִּנְשֵׂא
 בֵּית־אֵב לִגְרִשֵׁי אֱלִיסָף בֶּן־לֹאֵל: כה וּמִשְׁמֶרֶת בְּנֵי־גִרְשֹׁן
 בְּאַהֲלֵ מוֹעֵד הַמִּשְׁכָּן וְהָאֹהֶל מְכֻסָּהוּ וּמִסֹּד פֶּתַח אֹהֶל
 מוֹעֵד: כו וְקִלְעֵי הַחֲצֵר וְאֶת־מִסְדֵּי פֶתַח הַחֲצֵר אֲשֶׁר עַל־

אהליהם לדעת מנין יונקיהן? אמר לו הקדוש־
 ברוך־הוא: עשה אתה את שלך ואני אעשה
 את שלי, הלך משה ועמד על פתח האהל,
 והשכינה מקדמת לפניו, ובת קול יוצאת מן
 האהל ואומרת: כך וכך תינוקות יש באהל זה,
 לכך נאמר: "על פי ה'": (כא) לגרשון משפחת
 הלבני. כלומר, לגרשון היו הפקודים משפחת
 הלבני ומשפחת השמעני, פקודיהם כך וכך:
 (כה) המשכן. יריעות התחתונות: והאהל. יריעות
 עזים העשויות לגג: מכסהו. עורות אילים
 ותחשים: ומסך פתח. הוא הוילון: (כו) ואת
 מיתריו. של משכן והאהל, ולא של חצר:

וכשחטאו בעגל נפסלו, והלויים שלא עבדו
 עבודה זרה נבחרו תחתיהם: (טו) מבן־חדש
 ומעלה. משיצא מכלל נפלים, הוא נמנה ליקרא
 שומר משמרת הקדש. אמר רבי יהודה ברבי
 שלום: למוד הוא אותו השבט להיות נמנה
 מן הבטן, שנאמר (במדבר כו, ט): "אשר ילדה
 אתה ללוי במצרים" — עם כניסתה בפתח
 מצרים ילדה אותה ונמנית בשבעים נפש,
 שכשאתה מונה חשבונם לא תמצאם אלא
 שבעים חסר אחת, והיא השלימה את
 המנין: (טו) על־פי ה'. אמר משה לפני הקדוש־
 ברוך־הוא: היאך אני נכנס לבתי כלם ולתוך

הַמִּשְׁכָּן וְעַל-הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב וְאֵת מִיתָרָיו לְכָל עֲבֹדָתוֹ:
 כז וּלְקַחַת מִשְׁפַּחַת הָעֵמָרְמִי וּמִשְׁפַּחַת הַיִּצְהָרִי וּמִשְׁפַּחַת
 הַחֲבֵרֹנִי וּמִשְׁפַּחַת הָעֲזִיאוֹלִי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפַּחַת הַקֹּהֲתִי:
 כח בְּמִסְפָּר כָּל-זָכָר מִבֶּן-חֹדֶשׁ וּמַעְלָה שְׁמֹנֶת אֲלָפִים
 וְיָשׁ מֵאֹת שְׁמָרִי מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ: כט מִשְׁפַּחַת בְּנֵי-
 קָהָת יַחֲנוּ עַל יַרְדֵּי הַמִּשְׁכָּן תִּימָנָה: ל וְנָשִׂיא בֵּית-אָב
 לְמִשְׁפַּחַת הַקֹּהֲתִי אֶלִּיצָפָן בֶּן-עֲזִיאוֹל: לא וּמִשְׁמֶרֶתָם הָאָרֹן
 וְהַשְּׁלֹחַן וְהַמִּנְחָה וְהַמִּזְבֵּחַ וְכָל הַקֹּדֶשׁ אֲשֶׁר יִשְׁרְתוּ
 בָּהֶם וְהַמִּסֹּד וְכָל עֲבֹדָתוֹ: לב וְנָשִׂיא נְשִׂאֵי הַלֵּוִי אֶלְעָזָר
 בֶּן-אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן פִּקְדֹת שְׁמָרִי מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ: לג לְמַרְרֵי
 מִשְׁפַּחַת הַמַּחֲלִי וּמִשְׁפַּחַת הַמוֹשִׁי אֵלֶּה הֵם מִשְׁפַּחַת
 מֶרְרִי: לד וּפִקְדֵיהֶם בְּמִסְפָּר כָּל-זָכָר מִבֶּן-חֹדֶשׁ וּמַעְלָה
 שֵׁשֶׁת אֲלָפִים וּמֵאָתָּים: לה וְנָשִׂיא בֵּית-אָב לְמִשְׁפַּחַת
 מֶרְרִי צוּרִיאל בֶּן-אֲבִיחִיל עַל יַרְדֵּי הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ צָפְנָה:

שנמשכו עמהם במחלוקתם: (לא) והמסך. היא הפרכת, שאף היא קרויה "פרכת המסך": (לב) ונשיא נשיאי הלווי. ממונה על כלם; ועל מה-היא נשיאותו? "פקדת שמרי משמרת

רש"י (כט) משפחת בני-קהת יחנו וגו' תימנה. וסמוכין להם דגל ראובן החונים תימנה – "אוי לרשע ואוי לשכנו". לכך לקו מהם דתן ואבירם ומאתים וחמשים איש עם קרח ועדתו,

לד) פקדה: (Revisione), כמו (הושע ט' ז') 'באו ימי הפקדה', מתחילה שם מופשט, ואח"כ הושאל כאילו הוא שם התואר, וכיוצא בזה 'Podesta', גם 'Ordinanza, Guardia, Guida', וכן כאן אלעזר היה נשיא נשיאי הלווי, והיה פקדת שומרי משמרת הקודש, כלומר שהיה פקיד ומשגיח על שומרי משמרת הקודש, וכן (ישעיה ס' י"ז) 'ושמתי פקדתך שלום ונגשיך צדקה', השלום יהיה פקיד עליך והצדקה תהיה נוגשיך ושלטוניך.

לו וּפְקַדְתָּ מִשְׁמֶרֶת בְּנֵי מִרְרִי קַרְשִׁי הַמִּשְׁכָּן וּבְרִיחֵיו
 וְעַמְדָּיו וְאֹדְגָיו וְכָל-כְּלָיו וְכָל עֲבֹדָתוֹ: לו וְעַמְדֵי הַחֹצֵר
 סָבִיב וְאֹדְגֵיהֶם וַיִּתְּדֹתָם וּמִיתְרֵיהֶם: לח וְהַחֲנִים לִפְנֵי
 הַמִּשְׁכָּן קִדְמָה לִפְנֵי אֹהֶל-מוֹעֵד | מִזְרָחָה מֹשֶׁה | וְאַהֲרֹן
 וּבָנָיו שֹׁמְרֵים מִשְׁמֶרֶת הַמִּקְדָּשׁ לְמִשְׁמֶרֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 וְהִזְרֹק הַקָּרֵב יוֹמָת: לט כָּל-פְּקוּדֵי הַלְוִיִּם אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה
 וְאַהֲרֹן עַל-פִּי יְהוָה לְמִשְׁפַּחְתָּם כָּל-זָכָר מִבֶּן-חֹדֶשׁ
 וּמַעְלָה שְׁנָיִם וְעֶשְ�רִים אָלֶף: ששי מ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה
 פָּקַד כָּל-בֶּכֶר זָכָר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֶּן-חֹדֶשׁ וּמַעְלָה וְשָׂא
 אֶת מִסְפָּר שְׁמֹתָם: מא וְלָקַחְתָּ אֶת-הַלְוִיִּם לִי אֲנִי יְהוָה
 תַּחַת כָּל-בֶּכֶר בְּבִנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵת בְּהֵמַת הַלְוִיִּם תַּחַת

הקדש" — על ידו היא פקודת כלם: (לח) משה ואהרן ובניו. וסמוכין להם דגל מחנה יהודה והחוננים עליו יששכר וזבולן — "טוב לצדיק, טוב לשכנו". לפי שהיו שכניו של משה שהיה עוסק בתורה, נעשו גדולים בתורה, שנאמר: "יהודה מחקקי" (תהלים ס, ט). "ומבני יששכר יודעי בינה וגו' [ראשיהם] מאתים" (דה"א יב, לג) — ראשי סנהדראות. ומזבולן (שופטים ה, יד): "משכים בשבט ספר": (לט) אשר פקד משה ואהרן. נקוד על "ואהרן", לומר שלא היה [נמנה] במנין הלוויים: שנים ועשרים אלף.

ובפרטן אתה מוצא שלש מאות יתרים: בני גרשון — שבעת אלפים וחמש מאות, בני קהת — שמונת אלפים ושש מאות, בני מררי — ששת אלפים ומאתים, [הרי שנים ועשרים אלף ושלוש מאות]. ולמה לא כללן עם השאר, ויפדו את הבכורות, ולא יהיו זקוקים השלשה ושבעים ומאתים בכורות העודפים על המנין לפדיון? אמרו רבותינו במסכת בכורות (דף ה ע"א): אותן שלש מאות לויים — בכורות היו, ודים שיפקיעו עצמם מן הפדיון: (מ) פקד כל-בכר זכר וגו' מן-חדש ומעלה.

(לח) למשמרת בני ישראל: אין לומר כאן כמו למעלה (ג' ז') שהם עושים מה שכל בני ישראל זקוקים לעשות, כי זה ייתכן בשירות הלוויים, שאולי היה אפשר שישרתו בה כל העם, אבל בעבודת הכהנים מי נתן כל העם כהנים? ומילות 'הזר הקרב יומת' האמורות כאן אינו אלא לחייב את הכהנים בהרחקת הזרים. ופי' למשמרת בני ישראל (כדברי בני אוהב גר ע"ה) לשמרם ממש, כלומר שאם יקרבו ימותו.

כָּל־בְּכוֹר בְּבִהֶמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ^{מב} וַיִּפְקֹד מֹשֶׁה כָּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ אֶת־כָּל־בְּכוֹר בְּבִנֵי יִשְׂרָאֵל: ^{מג} וַיְהִי כָל־
בְּכוֹר זָכָר בְּמִסְפַּר שְׁמֹת מִבֶּן־חֹדֶשׁ וּמַעֲלָה לִפְקֻדֵיהֶם
שָׁנִים וְעֶשְׂרִים אֶלֶף שְׁלֹשָׁה וּשְׁבַעִים וּמֵאֵתִים: ^{מד} וַיִּדְבֹּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ^{מה} קַח אֶת־הַלְוִיִּם תַּחַת כָּל־בְּכוֹר
בְּבִנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֶת־בִּהֶמַת הַלְוִיִּם תַּחַת בִּהֶמַתם וְהִיוּ־לִי
הַלְוִיִּם אֲנִי יְהוָה: ^{מו} וְאֵת פְּדוּיֵי הַשְּׁלֹשָׁה וְהַשְּׁבַעִים
וְהַמֵּאֵתִים הָעֶדְפִים עַל־הַלְוִיִּם מִבְּכוֹר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
^{מז} וּלְקַחְתָּ חֲמִשָּׁת חֲמִשָּׁת שְׁקָלִים לַגִּלְגָּלֹת בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
תִּקַּח עֶשְׂרִים גֵּרָה הַשְּׁקָל: ^{מח} וְנָתַתָּה הַכֶּסֶף לְאַהֲרֹן
וּלְבָנָיו פְּדוּיֵי הָעֶדְפִים בָּהֶם: ^{מט} וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת כֶּסֶף
הַפְּדִיּוֹם מֵאֵת הָעֶדְפִים עַל פְּדוּיֵי הַלְוִיִּם: ^נ מֵאֵת בְּכוֹר בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל לָקַח אֶת־הַכֶּסֶף חֲמִשָּׁה וּשְׁשִׁים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת

ומאתים העודפים בהם ויתרים על הלויים, מהם
תקח חמשת שקלים לגלגלת. כך היתה מכירתו
של יוסף, עשרים כסף, שהיה בכורה של רחל:
(מט) **העודפים על פדויי הלויים**. על אותן שפדו
הלויים בגופן: (ז) **חמשה וששים ושלוש מאות**
ואלף. כך סכום החשבון: חמשת שקלים
לגלגלת, למאתים בכורות — אלף שקל,
לשבעים בכורות — שלש מאות וחמשים

משיצא מכלל ספק נפלים: (מה) **ואת־ביהמת**
הלויים וגו'. לא פדו בהמות הלויים את בכורי
בהמה טהורה של ישראל, אלא את פטרי
חמוריהם, ושה אחד של בן לוי פטר כמה פטרי
חמורים של ישראל. תדע, שהרי מנה העודפים
באדם ולא מנה העודפים בבהמה: (מו) **ואת**
פדויי השלשה וגו'. ואת הבכורות הצריכין
להפדות (בהם) [בכם] — אלו השלשה ושבעים

רש"י

(ז) **מאת בכור בני ישראל לקח את הכסף**: לקח הכסף מכל הבכורות בכללם, ונתנו כל אחד גרה
וחומש גרה (6/100 בשקל בקירוב), לכך נאמר 'מאת בכור' בלשון יחיד. כי תחילה אמר 'ויקח משה
את כסף הפדיון מאת העדפים על פדויי הלויים', ואח"כ פירש כי לא לקח ממש מהעודפים,
כי לא היו שם אנשים שייתכן לומר עליהם שהם עודפים על הלויים, אלא הבכורות בכללם

שד"ל

וְאַלְף בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ: נא וַיִּתֵּן מִשֶּׁה אֶת־כֶּסֶף הַפָּדִים
 לְאַהֲרֹן וּלְבָנָיו עַל־פִּי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה:
 שביעי ד א וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר: ב נָשֹׂא
 אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי קֹהֶת מִתּוֹךְ בְּנֵי לֵוִי לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית
 אֲבֹתָם: ג מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים
 שָׁנָה כָּל־בָּא לַצָּבָא לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּאַהֲל מוֹעֵד:
 ד זֹאת עֲבַדְתָּ בְּנֵי־קֹהֶת בְּאַהֲל מוֹעֵד קֹדֶשׁ הַקֹּדֶשִׁים:

פתקיים (לפי הגורל): (ב) נשא את־ראש וגו'. מנה רש"י
 מהם את הראויין לעבודת משא, והם מבן
 שלשים עד בן חמשים שנה. והפחות משלשים
 לא נתמלא כחו, מכאן אמרו (אבות ה, כא): בן
 שלשים לכח. והיותר על בן חמשים, כחו
 מכחיש מעתה: (ד) קדש הקדשים. המקודש
 שבכלל: הארון, והשלחן, והמנורה, והמזבחות,

שקל, לשלשה בכורות — חמשה עשר שקל.
 אמר: כיצד אעשה? בכור שאומר לו: תן
 חמשת שקלים! יאמר לי: אני מפדויי הלוים!
 מה עשה? הביא שנים ועשרים אלף פתקין
 וכתב עליהן: "בן לוי", ומאתים ושבעים
 ושלשה פתקין כתב עליהם: "חמשת שקלים",
 (בללן) [גללן] ונתנן בקלפי, אמר להן: בואו וטלו

היו יתרים רע"ג על הלוים, לפיכך 'מאת בכור בני ישראל לקח את הכסף', לא אמר מאת
 השלושה ושבעים ומאתים בכור, אלא 'מאת בכור בני ישראל', כלומר מכללות הבכורות לקח
 את הכסף. והקדמונים נמנעו מלפרש כך, ונדחקו לומר (סנהדרין י"ז ע"א) כי בגורל נבררו מי
 הם העודפים (מה שאין רמז ממנו בכתוב), מפני מילות 'מאת העודפים' שבפסוק הקודם,
 שנראה מפשוטן שידוע היה מי ומי העודפים; אך ידוע כי הנראה מפשט המלות איננו תמיד
 עומק כוונת הכתובים. והנה כבר הבינו קצת מן המתרגמים ומן המפרשים כי מילת פדויי
 ופדויים שבפרשה זו ענינה כשם דבר פדיון, רק בפסוק מ"ט פירשו 'פדויי הלוים' אותם שנפדו
 ע"י הלוים; ואני אומר כי גם הוא כחבריו ענינו פדיון הלוים, כי לא היתה שם ברירה לדעת,
 מי פדוי ומי עודף, אבל כל אחד מכ"ב אלף ורע"ג בכורות היו בו (בקירוב) ע"ט חלקים פדויים
 וחלק אחד עודף על הפדיון, ומשה לקח את הכסף מאותם החלקים העודפים על פדיון הלוים,
 כלומר לקח את הכסף מאת כל הבכורות יחדיו, וכל אחד נתן (בקירוב) אחד משמונים בכסף
 הפדיון (שהוא אחד מששה עשר בשקל) לפדות אחד משמונים שבו שלא היה פדוי. סוף דבר
 נ"ל ברור, שאם היה כדעת הקדמונים, היה הכתוב אומר מאת השלושה ושבעים ומאתים בכור,
 ולא 'מאת בכור בני ישראל'.

(ד) זאת עבדת בני קהת באהל מועד קדש הקדשים: נ"ל שיעורו ובקודש הקדשים, כלומר

ה וּבֹא אֶהְרֶן וּבָנָיו בְּנִסְעַ הַמַּחֲנֶה וְהוֹרְדוּ אֶת פְּרֹכֶת
הַמִּסָּד וְכִסּוּ-בָהּ אֶת אֶרֶן הָעֵדֻת: וּנְתַנּוּ עָלָיו כִּסּוֹ עוֹר
תַּחֲשׁ וּפָרָשׁוֹ בְּגַד-כָּלִיל תְּכֵלֶת מְלֻמָּעָה וְשָׂמוּ בַדָּיו:
ז וְעַל | שְׁלַחַן הַפָּנִים יִפְרֹשׁוּ בְּגַד תְּכֵלֶת וּנְתַנּוּ עָלָיו אֶת-
הַקַּעֲרֹת וְאֶת-הַכַּפֹּת וְאֶת-הַמְּנַקִּיֹּת וְאֶת קִשּׁוֹת הַנִּסָּד
וְלֶחֶם הַתָּמִיד עָלָיו יִהְיֶה: ח וּפָרָשׁוֹ עֲלֵיהֶם בְּגַד תּוֹלַעַת
שָׁנִי וְכִסּוֹ אֹתוֹ בְּמַכְסֵה עוֹר תַּחֲשׁ וְשָׂמוּ אֶת-בַּדָּיו:
ט וְלִקְחוּ | בְּגַד תְּכֵלֶת וְכִסּוֹ אֶת-מִנְרַת הַמָּאוֹר וְאֶת-
נִרְתִּיָּהּ וְאֶת-מְלָקְחֶיהָ וְאֶת-מַחְתֵּיתָהּ וְאֶת כָּל-כְּלֵי שְׁמֹנֶה
אֲשֶׁר יִשְׁרְתוּ-לָהּ בָּהֶם: י וּנְתַנּוּ אֹתָהּ וְאֶת-כָּל-כְּלֵיהָ אֶל-
מַכְסֵה עוֹר תַּחֲשׁ וּנְתַנּוּ עַל-הַמּוֹט: יא וְעַל | מִזְבַּח הַזֹּהֵב
יִפְרֹשׁוּ בְּגַד תְּכֵלֶת וְכִסּוֹ אֹתוֹ בְּמַכְסֵה עוֹר תַּחֲשׁ וְשָׂמוּ
אֶת-בַּדָּיו: יב וְלִקְחוּ אֶת-כָּל-כְּלֵי הַשָּׁרֵת אֲשֶׁר יִשְׁרְתוּ-בָם

בהן": (ט) מלקחיה. כמין צבת שמושך בה את הפתילה לכל-צד שירצה: מחתתיה. כמין כף קטנה, ושוליה פשוטין ולא סגלגלים, ואין לה מחיצה לפנייה אלא מצדיה, וחותרה בה את דשן הנרות כשמיטיבן: נרתיה. לוצי"ש בלעז, שנותנים בהן השמן והפתילות: (י) אל-מכסה עור תחש. כמין מרצוף: (יב) את-כל-כלי השרת

והפרוכת וכלי שרת: (ה) ובא אהרן ובניו וגו'. יכניסו כל-כלי וכלי לנרתקו המפורש לו בפרשה זו, ולא יצטרכו הלויים בני קהת אלא לשאת: בנסע המחנה. כשהענן מסתלק, הם יודעים שיסעו: (ז) קערות וכפת קשות ומנקית. כבר פרשתים במלאכת המשכן: הנסך. הכסוי, לשון "מסך", כדכתיב (שמות כה, כט): "אשר יסך

זש"ל זאת תהיה עבודתם במשא השולחן והמנורה ומזבח הזהב שבאוהל מועד, והארון שבקודש הקדשים, זאת תהיה דרך עבודתם: תחילה יבואו הכהנים ויכסו את הכלים וישימו בדיהם או יתנום על המוט, ואח"כ יבואו בני קהת לשאת.

(י) על המוט: המוט איננו הבד, כי הבד היה נכנס בטבעות, והיו שני בדים, והמוט היה אחד,

בְּקֹדֶשׁ וְנִתְּנוּ אֶל־בֶּגֶד תְּכֵלֶת וְכִסּוֹ אוֹתָם בְּמִכְסָּה עוֹר
 תַּחֲשׁ וְנִתְּנוּ עַל־הַמּוֹט: יג וְדִשְׁנוּ אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וּפָרְשׁוּ עָלָיו
 בֶּגֶד אֲרָגְמָן: יד וְנִתְּנוּ עָלָיו אֶת־כָּל־כְּלָיו אֲשֶׁר יִשְׁרְתוּ עָלָיו
 בָּהֶם אֶת־הַמַּחְתָּת אֶת־הַמְּזֻלָּגָת וְאֶת־הַיַּעֲנִים וְאֶת־
 הַמְּזֻרְקָת כָּל כְּלֵי הַמִּזְבֵּחַ וּפָרְשׁוּ עָלָיו כְּסוּי עוֹר תַּחֲשׁ
 וְשָׁמוּ בַדִּיּוֹ: טו וְכִלָּה אֶהְרֹן וּבָנָיו לְכַסֹּת אֶת־הַקֹּדֶשׁ וְאֶת־
 כָּל־כְּלֵי הַקֹּדֶשׁ בְּנִסְעַ הַמַּחֲנֶה וְאַחֲרֵי־כֵן יָבֹאוּ בְּנִי־קֹהֶת
 לְשֹׂאת וְלֹא־יִגְעוּ אֶל־הַקֹּדֶשׁ וּמָתוּ אֵלֶּה מִשָּׂא בְּנִי־קֹהֶת
 בְּאֶהֱל מוֹעֵד: טז וּפְקַדְתָּ אֶלְעָזָר | בֶּן־אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן שֶׁמֶן
 הַמָּאוֹר וְקִטְרֶת הַסַּמִּים וּמִנְחַת הַתָּמִיד וְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה

הגחלים: מזלגת. צנוריות של נחשת, שבהן
 מכין באיברים שעל המזבח להפכן, כדי
 (שיתעכלו) [שיתאכלו] יפה ומהר: יעים. הם
 מגרפות, ובלעז ודי"ל, והן של נחשת, ובהן
 מכבדין את הדשן מעל המזבח: (טו) לכסת את־
 הקדש. הארון (והמזבח) [והמזבחות]: ואת־כל־
 כלי הקדש. המנורה וכלי שרת: ומתו. שאם
 יגעו — חייבין מיתה בידי שמים: (טז) ופקדת
 אלעזר. שהוא ממונה עליהם לשאת אותם —
 שמן, וקטרת, ושמן המשחה, ומנחת התמיד,

אשר ישרתוֹבם בקדש. בתוך המשכן שהוא
 קדש, והן כלי הקטרת שמשרתין בהן במזבח
 הפנימי: (יג) ודשנו את־המזבח. מזבח הנחשת:
 ודשנו. יטלו את הדשן מעליו: ופרשו עליו בגד
 ארגמן. ואש שירדה מן השמים, רבוצה תחת
 הבגד כארי, בשעת המסעות, ואינה שורפתו,
 שהיו כופין עליה פסכתר (עירובין קד ע"ב) של
 נחשת: (יד) מחתת. שבהן חותים גחלים
 לתרומת הדשן, שעשויה כמין מחבת שאין לה
 אלא שלש מחיצות, ומלפניה שואבת את

והיו תולין עליו הדבר הנישא על ידי ון או על ידי חבל, כמו שעשו באשכול (למטה י"ג כ"ג) וכן
 כאן היתה המנורה עם כל כליה במרצוף, והמרצוף תלוי על המוט בו או בחבל, וכן נקרא מוט
 העץ שהעול נכנס בתוכו, והנה נקרא מוט בד המחזיק מה שתחתיו, ואעפ"כ אומרים 'ונתנו
 על המוט' כדרך שאומרים 'תלוי עליו' (שיר השירים ד' ד') 'ותלית אותו על העץ' (דברים כ"א כ"ב).
 (יד) מזלגת: להפוך הנתחים על האש.

(טז) שמן המאור וגו': הזכיר השמן והקטורת והמנחה מפני שאלו מתמעטים מדי יום ביומו,
 והיה אלעזר צריך להשגיח שלא יגנבו ויאמרו כדרכם נתמעטו. ולמה לא נזכרו גם העצים שהיו

פְּקֻדֹת כָּל־הַמִּשְׁכָּן וְכָל־אֲשֶׁר־בּוֹ בְּקֹדֶשׁ וּבְכָלִיו: מפטיר
 י וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר: יח אֶל־תְּכַבְּרִיתוּ
 אֶת־שִׁבְט מִשְׁפַּחַת הַקְּהָתִי מִתּוֹךְ הַלְוִיִּם: יט וְזֹאת | עֲשׂוּ
 לָהֶם וַחֲיוּ וְלֹא יָמָתוּ בְּגִשְׁתָּם אֶת־קֹדֶשׁ הַקְּדָשִׁים אֲהֲרֹן
 וּבְנָיו יָבֹאוּ וְשָׂמוּ אוֹתָם אִישׁ אִישׁ עַל־עֲבֹדָתוֹ וְאֶל־מִשְׁאֹו:
 כ וְלֹא־יָבֹאוּ לִרְאוֹת כְּבָלֶעַ אֶת־הַקֹּדֶשׁ וּמָתוּ:

איתמר היה, כמו שכתוב בפרשת נשא: (יח) אל־
 תכריטו. אל תגרמו להם שימותו: (כ) ולא־יבאו
 לראות כבלע את־הקדש. לתוך נרתק שלו, כמו
 (שפרשתי) [שמפורש] למעלה בפרשה זו. ופרשו
 עליו בגד פלוני, וכסו אותו במכסה פלוני,
 ובלוע שלו הוא כסויו:

רש"י עליו מוטל לצוות ולזרז ולהקריב בעת חניתן:
 פקדת כל־המשכן. ועוד היה ממונה על משא
 בני קהת, לצוות איש איש על עבודתו ועל
 משאו, והוא המשכן וכל־אשר־בו, כל־
 הסדורים למעלה בפרשה זו. אבל משא בני
 גרשון ומררי, שאינן מקדש הקדשים, על פי

שד"ל מתמעטים בכל שעה? נ"ל כי לא לחסרון כיס היו חוששין, אבל היו חוששין שלא ישתמש
 אדם לתשמיש חול בשמן ובקטורת ובקמח, כי זה יהיה חילול גדול, כי השמן והקטורת
 והקמח קודש הם, אבל העצים אינם אלא מכשירי קורבן.
 (יח) אל תכריטו וכו': אינו אלא כפל לחזק, שייזהרו הכהנים שלא להניח הלוים לגשת ולגעת
 בקודש.

(כ) כבלע את הקדש: לראות את הקדש כאדם הבולע ואוכל בחפזו דבר שהוא תאב לו, כלומר
 לא יבואו אפי' רגע. וגעז' פירש מל' 'עד־בְּלָעִי רָקִי' (איוב ו' י"ט), אפילו רגע. אמנם לשאר
 פירושים היה ראוי בְּבָלֶעַ.

פרשת נשא

ד כא וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: כב נָשָׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי
גִרְשׁוֹן גַּם־הֵם לְבֵית אֲבֹתָם לְמִשְׁפַּחְתָּם: כג מִבְּן שְׁלֹשִׁים
שָׁנָה וְיָמָעְלָה עַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּפְקֹד אוֹתָם כָּל־הַבָּא
לְצֹבָא צֹבָא לַעֲבֹד עֲבָדָה בְּאַהֲל מוֹעֵד: כד זֹאת עֲבֹדַת
מִשְׁפַּחַת הַגִּרְשֻׁנִּי לַעֲבֹד וּלְמַשָּׂא: כה וְנָשְׂאוּ אֶת־יְרִיעֹת
הַמִּשְׁכָּן וְאֶת־אַהֲל מוֹעֵד מְכֻסָּהוּ וּמִכְסֵּה הַתַּחֲשׁ אֲשֶׁר־
עָלָיו מִלְמַעְלָה וְאֶת־מִסְךְ פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: כו וְזֹאת קִלְעִי
הַחֲצֵר וְאֶת־מִסְךְ | פֶּתַח | שַׁעַר הַחֲצֵר אֲשֶׁר עַל־הַמִּשְׁכָּן
וְעַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב וְזֹאת מִיתְרֵיהֶם וְאֶת־כָּל־כְּלֵי עֲבֹדָתָם
וְזֹאת כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָהֶם וְעָבְדוּ: כז עַל־פִּי אֶהְרֹן וּבָנָיו
תִּהְיֶה כָּל־עֲבֹדַת בְּנֵי הַגִּרְשֻׁנִּי לְכָל־מִשְׁאֵם וּלְכָל עֲבֹדָתָם
וּפְקֻדָּתָם עֲלֵהֶם בְּמִשְׁמֶרֶת אֵת כָּל־מִשְׁאֵם: כח זֹאת עֲבֹדַת

על־המשכן. כלומר, הקלעים והמסך של חצר, הסוככים ומגנים על המשכן ועל מזבח הנחשת סביב: ואת כל־אשר יעשה להם. כתרגומו: "וית כל־די יתמסר להון" – לבני גרשון: (כז) על־פי אהרן ובניו. ואיזה מהבנים ממנה עליהם? "ביד איתמר בן־אהרן הכהן":

(כב) נשא את־ראש בני גרשון גם־הם. כמו שצויתך על בני קהת, לראות כמה יש שהגיעו לכלל עבודה: (כה) את־יריעת המשכן. עשר התחתונות: ואת־אהל מועד. יריעות עזים העשויות לאהל עליו: מכסהו. עורות אילים מאדמים: מסך פתח. וילון המזרחי: (כו) אשר

(כה) ואת אהל מועד: היה ראוי 'ואת האהל' כמו למעלה ג' כ"ה.

ומכסה התחש: הטעמים הפוכים, וצ"ל מרכא תביר: ומכסה התחש.

(כז) וּפְקֻדָּתָם עֲלֵהֶם: ופקדתם ל' חשבון, תתנו להם הכל במנין, כי הם כשומרים והם יתנו לכם דין וחשבון מכל משאם, והוא על דרך (שמות כ' ה') 'פקד עון אבת על בנים', וכן באיוב 'מי פקד עליו דרכו ומי אמר פעלת עולה' (איוב ל"ו כ"ג).

(כח) ומשמרתם ביד איתמר: הכוונה זאת משמרת משאם שיקבלו מיד איתמר.

שד"ל

מִשְׁפַּחַת בְּנֵי הַגִּרְשֵׁנִי בְּאֶהָל מוֹעֵד וּמִשְׁמֶרֶתָם בְּיַד
 אִיתָמָר בֶּן־אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן: כט בְּנֵי מֶרְרִי לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית־
 אֲבֹתָם תִּפְקֹד אֹתָם: ל מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּמַעְלָה וְעַד
 בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה תִּפְקְדֵם כָּל־הַבָּא לִצְבָּא לַעֲבֹד אֶת־
 עֲבֹדַת אֶהָל מוֹעֵד: לא וְזֹאת מִשְׁמֶרֶת מִשְׁאָם לְכָל־עֲבֹדָתָם
 בְּאֶהָל מוֹעֵד קְרָשִׁי הַמִּשְׁכָּן וּבְרִיחָיו וְעִמּוּדָיו וְאֲדָנָיו:
 לב וְעִמּוּדֵי הַחֹצֵר סָבִיב וְאֲדָנֵיהֶם וְיִתְדֹתָם וּמִיתְרֵיהֶם
 לְכָל־כְּלֵיהֶם וּלְכָל עֲבֹדָתָם וּבִשְׁמַת תִּפְקְדוּ אֶת־כָּלִי
 מִשְׁמֶרֶת מִשְׁאָם: לד וְזֹאת עֲבֹדַת מִשְׁפַּחַת בְּנֵי מֶרְרִי לְכָל־
 עֲבֹדָתָם בְּאֶהָל מוֹעֵד בְּיַד אִיתָמָר בֶּן־אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן:
 לה וַיִּפְקֹד מֹשֶׁה וְאֶהֱרֹן וּנְשֵׂאֵי הָעֵדָה אֶת־בְּנֵי הַקֹּהֲתִי
 לְמִשְׁפַּחְתָּם וּלְבֵית אֲבֹתָם: לה מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּמַעְלָה
 וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־הַבָּא לִצְבָּא לַעֲבֹדָה בְּאֶהָל
 מוֹעֵד: לו וַיְהִיו פְּקֻדֵיהֶם לְמִשְׁפַּחְתָּם אֲלֹפִים שֶׁבַע מֵאוֹת
 וַחֲמִשִּׁים: לו אֵלֶּה פְּקוּדֵי מִשְׁפַּחַת הַקֹּהֲתִי כָל־הָעֹבֵד
 בְּאֶהָל מוֹעֵד אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאֶהֱרֹן עַל־פִּי יְהוָה בְּיַד־
 מֹשֶׁה: שני לח וּפְקוּדֵי בְּנֵי גִרְשׁוֹן לְמִשְׁפַּחוֹתָם וּלְבֵית
 אֲבֹתָם: לט מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּמַעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים

מלמטה, שלא תגביהם הרוח, ויתדות ומיתרים
 היו לעמודים סביב, לתלות בהם הקלעים
 בשפתם העליונה בכלונסות וקנטסין, כמו

רש"י (לב) ויתדות ומיתרים. של עמודים, שהרי
 יתדות ומיתרי הקלעים במשא בני גרשון היו.
 (ו) יתדות ומיתרים היו ליריעות ולקלעים

שְׁנָה כָּל־הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹדָה בְּאֶהָל מוֹעֵד: מִוְיָהוּ
 פִּקְדֵיהֶם לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית אֲבֹתָם אֲלֹפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת
 וּשְׁלֹשִׁים: מא אֵלֶּה פְּקוּדֵי מִשְׁפַּחַת בְּנֵי גֵרְשׁוֹן כָּל־הָעֹבֵד
 בְּאֶהָל מוֹעֵד אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה:
 מב וּפְקוּדֵי מִשְׁפַּחַת בְּנֵי מְרָרִי לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבֵית אֲבֹתָם:
 מג מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְיָמָעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־
 הַבָּא לַצָּבָא לַעֲבֹדָה בְּאֶהָל מוֹעֵד: מד וְיָהוּ פִּקְדֵיהֶם
 לְמִשְׁפַּחְתָּם שְׁלֹשֶׁת אֲלֹפִים וּמֵאוֹתָיִם: מה אֵלֶּה פְּקוּדֵי
 מִשְׁפַּחַת בְּנֵי מְרָרִי אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן עַל־פִּי יְהוָה
 בְּיַד־מֹשֶׁה: מו כָּל־הַפְּקָדִים אֲשֶׁר פָּקַד מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן
 וּנְשִׂאֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַלְוִיִּם לְמִשְׁפַּחְתָּם וּלְבֵית אֲבֹתָם:
 מז מִבֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְיָמָעְלָה וְעַד בֶּן־חֲמִשִּׁים שָׁנָה כָּל־
 הַבָּא לַעֲבֹד עֹבֵדֶת עֹבֵדָה וְעֹבֵדֶת מִשָּׂא בְּאֶהָל מוֹעֵד:
 מח וְיָהוּ פִּקְדֵיהֶם שְׁמֹנֶת אֲלֹפִים וַחֲמִשׁ מֵאוֹת וּשְׁמֹנִים:
 מט עַל־פִּי יְהוָה פָּקַד אוֹתָם בְּיַד־מֹשֶׁה אִישׁ אִישׁ עַל־
 עֹבֲדָתוֹ וְעַל־מִשְׁאֹו וּפְקָדָיו אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה:

עבודה לעבודה אחרת: ועבדת משא. כמשמעו: רש"י
 (מט) ופקדיו אשר־צוה ה' את־משה. ואותן

ששנויה ב"מלאכת המשכן" (פרק ה'): (מז) עבדת
 עבדה. הוא השיר במצולתים וכנורות, שהיא

(מז) עבדת עבדה: הוא מה שכתוב למעלה (א' נ') 'והם ישרתהו' וגומר, 'יורידו אותו הלוויים, שד"ל
 יקימו אותו הלוויים.

(מט) ופקדיו: ברש"י צ"ל כמצוה (ע' ס' הזיכרון).

שלישי ה' א' וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: ב' צוּ אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁלְחוּ מִן־הַמַּחֲנֶה כָּל־עָרוֹעַ וְכָל־זָב וְכָל טָמֵא
לִנְפֶשׁ: ג' מִזֵּכֶר עַד־נִקְבָּה תִּשְׁלְחוּ אֶל־מַחוּץ לַמַּחֲנֶה
תִּשְׁלְחוּם וְלֹא יִטְמְאוּ אֶת־מַחֲנֵיהֶם אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן
בְּתוֹכָם: ד' וַיַּעֲשׂוּ־כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּשְׁלְחוּ אוֹתָם אֶל־מַחוּץ
לַמַּחֲנֶה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בֵּן עָשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל:
ה' וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: ו' דִּבֶּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
אִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל־חֲטָאת הָאָדָם לְמַעַל מַעַל
בִּיהוָה וְאִשְׁמָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא: ז' וְהִתְוֹדוּ אֶת־חֲטָאתָם

מן המקראות, במסכת פסחים (סז ע"א): טמא לנפש. "דמסאב לטמי נפשא דאנשא". אומר אני שהוא לשון עצמות אדם בלשון ארמי, והרבה יש בבראשית רבה (עח, א; י, ג; יג, ט; כח, ג): "אדריאנוס שחיק טמיא" — שחיק עצמות: (ו) למעל מעל בה'. הרי חזר וכתב כאן פרשת גזל ונשבע על שקר, היא האמורה בפרשת "ויקרא" (ויקרא ה, כא): "ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו" וגו', ונשנית כאן בשביל שני דברים שנתחדשו בה: האחד שכתב "והתודו", למד שאינו חייב חומש ואשם על פי עדים עד שיודה בדבר, והשני — על גזל הגר שהוא נתון לכהנים: (ז) את־אשמו בראשו. הוא הקרן

רש"י הפקדים היו במצוה מבן שלשים שנה ועד בן חמשים: (ב) צו את־בני ישראל וגו'. פרשה זו נאמרה ביום שהוקם המשכן, ושמונה פרשיות נאמרו בו ביום, כדאיתא במסכת גטין בפרק "הנזקין" (ס ע"א): וישלחו מן־המחנה. שלש מחנות היו שם בשעת חניתן: תוך הקלעים — היא מחנה שכינה, חנית הלויים סביב — כמו שמפרש בפרשת "במדבר סיני" — היא מחנה לוי, ומשם ועד סוף מחנה הדגלים לכל־ארבע הרוחות — היא מחנה ישראל. הצרוע נשתלח חוץ לכלן, הזב מתר במחנה ישראל ומשלח מן השתים. וטמא לנפש מתר אף בשל לוי ואינו משלח אלא משל שכינה וכל־זה דרשו רבותינו

שד"ל (ב) וישלחו: עכשו שנסדר המחנה צוה על שילוח הטמאים וצוה לשלח גם הזב וטמא לנפש, בעבור קדושת המחנה, כי ה' מתהלך בקרבו. וכשהיו יוצאים למלחמה (דברים כ"ג י"א) היו מצווים עוד על קדושה יתירה, שאפילו רואה קרי היה יוצא, וגם לעשות צרכיהם היו יוצאים, אבל בהיותם בעריהם המצורע לבדו היה משתלח, כמו שמפורש בו (ויקרא י"ג מ"ו) 'בדד ישב' וגו', מה שלא נכתב בזב ובשאר טמאים.

(ג) מחניהם: בל' יחיד.

אֲשֶׁר עָשׂוֹ וְהָשִׁיב אֶת־אֲשָׁמוֹ בְּרֹאשׁוֹ וַחֲמִישָׁתוֹ יִסַּף עָלָיו
וְנָתַן לְאִשֶּׁר אֲשֶׁם לוֹ: ^ח וְאִם־אֵין לְאִישׁ גֹּאֵל לְהָשִׁיב
הָאֲשָׁם אֵלָיו הָאֲשָׁם הַמוֹשֵׁב לִיהוָה לִכְהֵן מִלְּבַד אֵיל
הַכִּפָּרִים אֲשֶׁר יִכְפֹּר־בּוֹ עָלָיו: ^ט וְכָל־תְּרוֹמָה לְכָל־קֹדְשֵׁי
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־יִקְרִיבוּ לִכְהֵן לוֹ יִהְיֶה: ^י וְאִישׁ אֶת־
קֹדְשׁוֹ לוֹ יִהְיוּ אִישׁ אֲשֶׁר־יִתֵּן לִכְהֵן לוֹ יִהְיֶה: ^{יא} וַיִּדְבֹּר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ^{יב} דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ
אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ כִּי־תִשָּׂה אִשְׁתּוֹ וּמַעְלָה בּוֹ מַעַל:

יודע מה־יעשה בהם? תלמוד לומר: "לכהן לו רש"י
יהיה" — בא הכתוב ולמד על הבכורים שיהיו
נתנין לכהן: (י) ואיש את־קדשיו לו יהיו. לפי
שנאמרו מתנות כהנה ולויה, יכול יבואו ויטלו
בזרוע? תלמוד לומר: "ואיש את־קדשיו לו
יהיו" — מגיד, שטובת הנאתן לבעלים. ועוד
מדרשים הרבה דרשו בו בספרי. ומדרש אגדה
(תנחומא ראה י): "ואיש את־קדשיו לו יהיו", מי
שמעכב מעשרותיו ואינו נותן, לו יהיו
המעשרות — סוף שאין שדהו עושה, אלא
אחד מעשרה שהיתה למודה לעשות: איש
אשר־יתן לכהן. מתנות הראויות לו: לו יהיה.
ממון הרבה: (יב) איש איש כִּי־תִשָּׂה אִשְׁתּוֹ.
מה־כתוב למעלה מן הענין? "ואיש את־קדשיו
לו יהיו" — אם אתה מעכב מתנות הכהן, חייך
שתצטרך לבא אצלו להביא לו את הסוטה:

שנשבע עליו: לאשר אשם לו. למי שנתחייב לו:
(ח) ואם־אֵין לְאִישׁ גֹּאֵל. שמת התובע
שהשביעו, ואין לו יורשים "להשיב האשם
אליו", כשנמלך זה להתודות על עונו. ואמרו
רבותינו (ספרי; בבא קמא קט ע"א): וכי יש לך אדם
בישראל שאין לו גואלים או אח, או בן אח, או
שאר בשר הקרוב ממשפחת אביו למעלה עד
יעקב? אלא, זה הגר שמת ואין לו יורשים:
האשם המושב. זה הקרן והחמש: לה' לכהן.
קנאו השם ונתנו לכהן שבאותו משמר: מלבד
איל הכפרים. האמור בויקרא (ה, כה) שהוא צריך
להביא: (ט) וְכָל־תְּרוֹמָה וגו'. אמר רבי ישמעאל:
וכי תרומה מקריבין לכהן? והלא הוא המחזור
אחריה לבית הגרנות? ומה־תלמוד לומר:
"אשר־יקריבו לכהן"? אלו הבכורים, שנאמר
בהם (שמות כג, יט): "תביא בית ה' אלהיך". ואיני

(ח) האשם המושב: כן ראוי, וטעמו האשם שיש לו להשיב יהיה לה', כלומר לכהן, וכן דרך שד"ל
רש"י, אבל דרך ראב"ע רחוקה.

(י) ואיש את קדשיו וגו': מאחר שכל אחד שליט בקדשיו, כאשר נתנם לכהן הם שלו ולא יוכל
כהן אחר לערער עליו ולחלוק עמו.

(יב) תשטה: שטה כמו סטא תרגום נטה, וכן 'שטה מעליו ועבר' (משלי ד' טו).

יג וְשָׁכַב אִישׁ אֶת־הַשְׁכֵּב־שֶׁבֶט־וְנָעַלְם מֵעֵינַי אִישָׁהּ
וְנִסְתָּרָה וְהָיָה נְטִמָּאָה וְעַד אֵין בָּהּ וְהָיָה לֹא נִתְפָּשָׂה:
יד וְעָבַר עָלָיו רוּח־קִנְאָה וְקָנָא אֶת־אִשְׁתּוֹ וְהָיָה נְטִמָּאָה
אוֹ-עָבַר עָלָיו רוּח־קִנְאָה וְקָנָא אֶת־אִשְׁתּוֹ וְהָיָה לֹא
נְטִמָּאָה: טו וְהֵבִיָּא הָאִישׁ אֶת־אִשְׁתּוֹ אֶל־הַכֹּהֵן וְהֵבִיָּא

אחיות שהיו דומות זו לזו): ונעלם מעיני אישה. (פרט לסומא). הא, אם היה רואה ומעממע (ס"א: ומעלים), אין המים בודקין אותה: ונסתרה. שעור שתראה לטמאת ביאה: ועד אין בה. הא, אם יש בה (אפילו) עד אחד שאמר: נטמאת! לא היתה שותה: ועד אין בה. בטמאה, אבל יש עדים לסתירה: נתפשה. נאנסה, כמו (דברים כב, כח): "ותפשה ושכב עמה": (יד) ועבר עליו. קדם לסתירה: רוח קנאה וקנא. פרשו רבותינו (סוטה ג ע"א): לשון התראה, שמתרה בה: אל תסתרי עם איש פלוני: והוא נטמאה אוֹ-עבר עליו וגו'. כלומר, הוא התרה בה ועברה על התראתו, ואין ידוע אם נטמאה אם לאו: (טו) קמת. שלא

רש"י איש איש. ללמדך, שמועלת בשמים: באיש מלחמה שלמעלה ואישה מלמטה: כִּי־תִשָּׂא אִשְׁתּוֹ. שנו רבותינו (תנחומא נשא ה): אין המנאפין נואפין עד שתכנס בהן רוח שטות, דכתיב: "כִּי־תִשָּׂא", וכתוב בו (משלי ו, לב): "נאף אשה חסר־לב". ופשוטו של מקרא: "כִּי־תִשָּׂא" — תט מדרכי צניעות ותחשד בעיניו, כמו: "שטה מעליו ועבר" (משלי ז, טו), "אִל־יִשָּׂא אֶל־דִּרְכֶּיהָ לִבָּךְ" (משלי ז, כה): ומעלה בו מעל. ומהו המעל? "ושכב איש אותה": (יג) איש. "איש" — פרט לקטן, ומי שאינו איש: אתה שכבת־זרע. שכיבתה פוסלת אותה, ואין שכיבת אחותה פוסלת אותה. (כמעשה בשתי

יג) ונסתרה והיא נטמאה: אין הכוונה (כתרגום היירונימוס וארנהיים) נטמאה בסתר, כי מילת 'והיא' מפסקת בין שני הפועלים. אך האמת כפי רש"י ורז"ל (סוטה ד' ע"א), והוא פירוש הקודם, כלומר ונעלם מעיני אישה, אבל הוא יודע שנסתרה, ואין לו ראייה שנטמאה, אך נכנס בלבו חשד. ושיעור הכתוב כך הוא: איש כי תשטה אישתו וכו', כלומר שנסתרה ובאמת נטמאה, ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא באמת נטמאה, או בהפך עבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא באמת לא נטמאה; אז כשיהיה הדבר מוטל בספק, יביא האיש את אשתו אל הכהן. והנה מליצת 'והיא נטמאה' ענינה שווה בשני הפסוקים, ולא היתה צריכה להכתב בפסוק הראשון. ואולי נכתבה להפריד בין 'ונסתרה' 'ועד אין בה', כי ודאי לסתירה יש עדים, אך אין עדים לטמאה, ובפסוק השני הוצרך לחזור ולכתוב 'והיא נטמאה', מפני שהיה צריך לסיים 'והיא לא נטמאה'. ופירוש ראב"ע (שלא גילתה היא הדבר) ותרגום רמבמ"ן (שהיא העלימה והסתירה הדבר, אבל באמת נטמאה) אין בהם טעם (אייר תר"ך). והוא לא נתפשה: אם לאונס אין צריך לומר, כי היא עצמה תגיד, אלא שלא היה מי שימצאה ויראה אותה בעשותה הנבלה, וכן דעת הראב"ע.

אֶת־קִרְבָּנָהּ עָלֶיהָ עֲשִׂיתָ הָאִיפָה קָמַח שְׁעָרִים לֹא־יִצֵּק
עָלָיו שֶׁמֶן וְלֹא־יִתֵּן עָלָיו לְבֹנָה כִּי־מִנְחַת קִנְאָתָהּ הִוא
מִנְחַת זִכְרוֹן מִזְכֶּרֶת עֹן: טו וְהִקְרִיב אֹתָהּ הַכֹּהֵן וְהֶעֱמִדָהּ
לִפְנֵי יְהוָה: יז וְלָקַח הַכֹּהֵן מִיָּם קֹדֶשִׁים בְּכַל־חֹרֶשׁ וּמִן־
הָעֶפֶר אֲשֶׁר יִהְיֶה בְּקֶרֶקַע הַמִּשְׁכָּן יִקַּח הַכֹּהֵן וְנָתַן אֶל־
הַמִּים: יח וְהֶעֱמִיד הַכֹּהֵן אֶת־הָאִשָּׁה לִפְנֵי יְהוָה וּפָרַע אֶת־
רֹאשׁ הָאִשָּׁה וְנָתַן עַל־כַּפֶּיהָ אֶת מִנְחַת הַזִּכְרוֹן מִנְחַת
קִנְאָתָהּ הִוא וּבִיד הַכֹּהֵן יִהְיוּ מֵי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים:

יהא מסלת: שער. ולא חטים. היא עשתה מעשה בהמה, וקרבנה מאכל בהמה: לא יצק עליו שמן. שלא יהא קרבנה מהודר, שהשמן קרוי "אור", והיא עשתה בחשך: ולא יתן עליו לבנה. שהאמהות נקראות "לבונה", שנאמר (שיר השירים ד, ו): "אל־גבעת הלבונה". והיא פרשה מדרכיהן: כי־מנחת קנאת הוא. הקמח הזה. "קמח" לשון זכר: מנחת קנאת. מעוררת עליה שתי קנאות: קנאת המקום וקנאת הבעל:

(יז) מים קדשים. שקדשו בכיור, לפי שנעשה הכיור מנחשת מראות הצובאות, וזו פרשה מדרכיהן, שהיו נבעלות לבעליהן במצרים תחת התפוח, וזו קלקלה לאחר תבדק בו: בכלי־חרש. היא השקתה את הנואף יין משבח בכוסות משבחים, לפיכך תשתה מים המרים במקדה בזויה של חרס: (יח) והעמיד הכהן וגו'. והלא כבר נאמר: "והעמדה לפני ה'?" אלא, מסייעין היו אותה ממקום למקום, כדי ליגעה

שד"ל

דפוס ראשון:

כתב יד:

(יח) מי המרים: לא נקראו בשום מקום המים המרים, כי באמת לא היו מרים, ורק אם חטאה אז היו נעשים בקרבה מרים (כלומר מזיקים וארסיים), כמו שכתוב (פסוק כ"ד) 'ובאו בה המים המא־ררים למרים', והיו נקראים מרים על שם סופם (כדברי רז"ל ספרא נשא פיסקא י"א) מפני שאם היתה טמאה היו מרים לה. ואע"פ שאם לא נטמאה לא היו מרים, לא נקראו מתוקים או מי תרופה וכיוצא בזה, כי באמת אם לא נטמאה לא היו המים מחדשים בה שום דבר (עיין למטה פסוק כ"ח).

והנה מי המרים ענינו המים הנקראים מרים, וכיוצא בזה 'נְהָר פֶּרֶת', הנהר הנקרא פרת, ואחרים כמוהו, וכמו שפירשתי (בראשית א' י"ד) 'רְקִיעַ השמיים', הרקיע הנקרא שמים. אבל הסוד שרמזו הראב"ע (שהיה הכהן נותן במים סמים ממיתים, אם היה נראה לו שהאשה חטאה),

(יח) מי המרים: המים נקראו מרים מפני שלא היה טעמם כשאר מים מפני העפר והדיו. ועוד כל מה שאינו טוב לחיך נקרא מר, וכל מה שטוב לחיך נקרא מתוק.

יט וְהִשְׁבִּיעַ אֹתָהּ הַכֹּהֵן וַאֲמַר אֶל־הָאִשָּׁה אִם־לֹא שָׁכַב
אִישׁ אִתְּךָ וְאִם־לֹא שָׁטִית טְמֵאָה תַּחַת אִישׁךָ הַנָּקִי מִמִּי
הַמָּרִים הַמְּאָרְרִים הָאֵלֶּה: כ וְאֵת כִּי שָׁטִית תַּחַת אִישׁךָ
וְכִי נְטַמְּאת וַיִּתֵּן אִישׁ בֶּךָ אֶת־שִׁכְבָּתוֹ מִבִּלְעָדִי אִישׁךָ:
כא וְהִשְׁבִּיעַ הַכֹּהֵן אֶת־הָאִשָּׁה בְּשִׁבְעַת הָאֵלֶּה וַאֲמַר

ומה-היא השבועה? "אם-לא שכב" – הנקי, הא אם שכב – חנקי, שמכלל לאו אתה שומע הן, אלא שמצוה לפתח בדיני נפשות תחלה לזכות: (ב) ואת כי שטית. "כי" משמש בלשון "אם": (כא) בשבעת האלה. שבועה של קללה: יתן ה' אותך לאלה וגו'. שיהיו הכל מקללין בך: יבואך כדרך שבא לפלונית: ולשבעה. שיהיו הכל נשבעין בך: לא יארע לי כדרך שארע לפלונית. וכן הוא אומר (ישעיה סה, טו): "והנחתם שמכם לשבועה לבחירי", שהצדיקים נשבעים בפורענותן של רשעים. וכן לענין הברכה: "ונברכו בך" וגו' (בראשית יב, ג), "בך יברך ישראל לאמר" (בראשית מח, כ): אתיירך. בקללה הקדים

רש"י ותטרף דעתה ותודה: ופרע. סותר את קליעת שערך כדי לבזותה. מכאן לבנות ישראל שגלוי הראש גנאי להן: לפני ה'. בשער נקנור, הוא שער העזרה המזרחי, דרך כלי-הנכנסים: ונתן על-כפיה. ליגעה, אולי תטרף דעתה ותודה, ולא ימחה שם המיוחד על המים: המרים. על שם סופן, שהם מרים לה. המאורים. המחסרים אותה מן העולם, לשון "סלון ממאיר" (יחזקאל כח, כד). ולא יתכן לפרש מים ארורים, שהרי קדושים הן, ולא "ארורים" כתב הכתוב, אלא "מאורים" – את האחרים. ואף אנקלוס לא תרגם "ליטיא", אלא "מלטטיא" – שמראות קללה בגופה של זו: (יט) והשביע אותה וגו'.

שד"ל הבל הוא ושיגעון, שהרי אם היה זה בדעת המחוקק, היה מוסר הענין לכהנים מפה לאוזן, ולא היה כותב בתורה מליצה שתגלה סודו. והנה משה לא נמנע מלכתוב מליצה, שיייתכן להבין ממנה כי כל מעשיו וכל תורותיו לא היו אלא בכח אנושי, וכן חכמי התלמוד לא נמנעו מאמור שהכהן היה נותן במים דבר מר (סוטה ב' ע"א), כי כן היה נראה להם משמעות המילות, ולא חששו כלל שמא מזה ישפטו התלמידים שהיה העניין בתחבולה ובלא מעשה ניסים: כי מי שהוא נאמן בכל דבריו אין דרכו להיות דואג שמא יחשבוהו שקרן, ולא יעלה על לבו שיהיו דבריו צריכין חיזוק.

(יט) והשביע: השביע חוזר למה שכתוב למטה 'יתן ה' אותך לאלה ולשבעה... ואמרה האשה אמן אמן'.

(כא) והשביע: חזר וכפל מפני אורך מאמר.

את ירכך נפלת: נראה לי שאין ירך זה כמשמעו, אך הוא כינוי לאיברי ההולדה, כמו 'יצאי ירכו' (בראשית מ"ו כ"ו), וכן בלשון חז"ל אין אישה מתקנאת אלא בירך חברתה, ואל"כ היל"ל ירכיך בל' רבים. ונ"ל שגם אנקלוס ותרגום ירושלמי מסייעים לפירושי, כי תירגמו: נפלת

הִכְהִין לְאִשָּׁה יִתֵּן יְהוָה אוֹתָךְ לְאֵלֶּה וּלְשִׁבְעָה בְּתוֹךְ עַמְּךָ
בְּיַת יְהוָה אֶת־יִרְכָּךְ נִפְלֹת וְאֶת־בִּטְנְךָ צָבָה: כב וּבָאוּ
הַמִּים הַמֵּאֲרָרִים הָאֵלֶּה בְּמַעֲיָךְ לְצָבוֹת בֶּטֶן וּלְנֶפֶל יֶרֶךְ
וְאִמְרָה הָאִשָּׁה אָמֵן | אָמֵן: כג וְכָתַב אֶת־הָאֵלֶּת הָאֵלֶּה
הִכְהִין בַּסֵּפֶר וּמָחָה אֶל־מֵי הַמָּרִים: כד וְהִשְׁקָה אֶת־הָאִשָּׁה
אֶת־מֵי הַמָּרִים הַמֵּאֲרָרִים וּבָאוּ בָּהּ הַמִּים הַמֵּאֲרָרִים
לְמָרִים: כה וְלָקַח הִכְהִין מִיַּד הָאִשָּׁה אֶת מִנְחַת הַקִּנְיָנֹת

רש"י אמן אם מאיש זה, אמן אם מאיש אחר. אמן
שלא שטייתי ארוסה ונשואה, שומרת יבם
וכנוסה: (כד) והשקה את־האשה. אין זה סדר
המעשה, שהרי בתחלה מקריב מנחתה. אלא
הכתוב מבשרך – שכשישקנה, יבאו בה
למרים. לפי שנאמר: בטן וירך, מנין לשאר כל־
הגוף? תלמוד לומר: "ובאו בה" – בכלה. אם
כן, מה־תלמוד לומר בטן וירך? לפי שהן
התחילו בעברה תחלה, לפיכך התחילה מהם
הפורענות: למרים. להיות לה רעים ומרים:
(כה) והניף. מוליך ומביא, מעלה ומוריד. ואף

ירך לבטן, לפי שבה התחילה בעברה תחלה:
צבה. כתרגומו: "נפוחה": (כב) לצבות בטן. כמו
לצבות בטן. זהו שמוש פתח שהלמ"ד נקודה
בו, וכן: "לנחתם הדרך" (שמות יג, כא), "לראתכם
בדרך אשר תלכו־בה" (דברים א, לג). וכן "לנפל
ירך" – להנפיל ירך, שהמים מצבים את הבטן
ומפילים את הירך: לצבות בטן ולנפל ירך. בטנו
וירכו של בועל. או אינו אלא של נבעלת?
כשהוא אומר: "את־ירכך נפלת ואת־בטנך
צבה", הרי של נבעלת אמור: אמן אמן. קבלת
שבועה – אמן על האלה, אמן על השבועה.

מסיא, ונ"ל שלא ייתכן מסמוס בירך שיש בו עצם אלא ברחם. ואמנם נפילת הרחם הוא חולי
ידוע. ואני לא אדע מה ראה געזעניוס לומר שהירך האמורה כאן הם העגבות (Nates). אחר
זמן מצאתי כי גם ר' אליה בחור (בספר התשבי, על מילת אבר) כתב 'את ירכך נופלת' פירוש
ערוּתה.

(כב) המאֲרָרִים: בתרגום ירושלמי בדוקיא, סורי בְּחָרָא (הבוֹחֲנִים) ובתרגום שומרוני דמבאֲרִים;
אולי מאֲרָרִים כמו מֵאֲלָלִיָּא (תְּרִים), (אנקלוס במדבר י"ג י"ז) בחילוף ל' ור', כמו (תהלים ק"ד ט"ו)
'להצהיל פנים משמן' במקום להצהיר, וכן 'המרכבה לרכש יושבת לכיש' (מִיכָה א' י"ג), אֶלְמִנָּה
ארמלה; ואין נראה לפרשו ל' קללה, כי עיקר טבעם לא היה להזיק, אלא לבחון בין טהורה
לטמאה, ועוד אם היו מאֲרָרִים ל' מארה היה ראוי שיאמר (למטה כ"ד וכו'), ובאו בה המים המרים
למאֲרָרִים, לא המאֲרָרִים למרים, שנראה כי אין רע אם היו מאֲרָרִים בלבד. ולדעת אח"ם ייתכן
לפרש מאֲרָרִים משורש אור ותהיה הקריאה מאֲרָרִים, והטעם מבאֲרִים ומפִּיצִים אור.

וְהִגִּיף אֶת־הַמִּנְחָה לִפְנֵי יְהוָה וְהִקְרִיב אֹתָהּ אֶל־הַמִּזְבֵּחַ:
 כו וְקִמֵּץ הַכֹּהֵן מִן־הַמִּנְחָה אֶת־אֲזִכְרֹתָהּ וְהִקְטִיר הַמִּזְבֵּחַ
 וְאַחֵר יִשְׁקָה אֶת־הָאִשָּׁה אֶת־הַמִּים: כז וְהִשְׁקָה אֶת־הַמִּים
 וְהִיְתָה אִם־נִטְמְאָה וְתִמְעַל מֵעַל בְּאִשָּׁהּ וּבָאוּ בָּהּ הַמִּים
 הַמְאָרְרִים לְמָוִת וְצַבְתָּה בְּטָנָהּ וּנְפִלָה יִרְכָּה וְהִיְתָה
 הָאִשָּׁה לְאֵלָה בִּקְרֹב עֲמָה: כח וְאִם־לֹא נִטְמְאָה הָאִשָּׁה
 וְטַהֲרָה הוּא וְנִקְתָּה וְנִזְרְעָה זֶרַע: כט וְזֹאת תֹּוֹרַת הַקִּנְאָת
 אֲשֶׁר תִּשְׁטָה אִשָּׁה תַּחַת אִישָׁהּ וְנִטְמְאָה: ל אוֹ אִישׁ
 אֲשֶׁר תִּעְבֵּר עָלָיו רוּחַ קִנְאָה וְקִנְאָה אֶת־אִשְׁתּוֹ וְהִעֲמִיד
 אֶת־הָאִשָּׁה לִפְנֵי יְהוָה וַעֲשֵׂה לָּהּ הַכֹּהֵן אֶת־כֹּל־הַתּוֹרָה
 הַזֹּאת: לא וְנָקָה הָאִישׁ מֵעוֹן וְהָאִשָּׁה הִהְיָה תִּשָּׂא אֶת־

בקרוב עמה. הפרש יש בין אדם המתנול במקום שנכר, לאדם המתנול במקום שאינו נכר: (כח) ואם־לא נטמאה האשה. בסתירה זו: טהורה היא. ממקום אחר: ונקתה. ממים המאררים. ולא עוד, אלא "ונזרעה זרע" — אם היתה יולדת בצער, תלד ברוח, אם היתה יולדת שחורים, יולדת לבנים: (ל) או איש. כמו (שמות כא, לו): "או נודע", כלומר אם איש קנאי הוא, לכך "והעמיד את־האשה": (לא) ונקתה האיש מעון. אם בדקוה המים אל ידאג לומר: "חבתי במיתתה!" נקי הוא מן הענש. דבר אחר: משישקנה, תהא אצלו בהתר ונקתה מעון,

רש"י היא מניפה עמו, שידה למעלה מידו של כהן: והקריב אתה. זו היא הגשתה בקרן דרומית מערבית של מזבח קדם קמיצה, כשאר מנחות: (כו) אזכרתה. הוא הקמץ, שעל ידי הקטרתו המנחה באה לזכרון לגבוה: (כז) והשקה את־המים. לרבות, שאם אמרה: איני שותה! לאחר שנמחקה המגלה, מערערין אותה ומשקין אותה בעל כרחא, אלא אם כן אמרה: טמאה אני: וצבתה בטנה וגו'. אף־על־פי שבקללה הזכיר ירך תחלה, המים אינן בודקין אלא כדרך כניסתן בה: והיתה האשה לאלה. כמו שפרשתי (פסוק כא), שיהיו הכל אליו בה:

שד"ל (כח) ונקתה: תישאר נקיה מכל עונש, ותישאר כמו שהיתה.

ונזרעה זרע: שלא יפול ירכה, ותתעבר כמו שהיתה מתעברת קודם לכן; כי אמנם בהווה ידבר הכתוב, ורוב הנשים אינן עקרות.

עֲוֹנָהּ: וְאֵי־דָבָר יִהְיֶה אֶל־מִשָּׁה לֵאמֹר: בְּדָבָר אֶל־בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אֶזְאֹשָׁה כִּי יִפְּלֹא לְנָדָר נָדָר
 נָזִיר לְהִזִּיר לַיהוָה: ג מִיֵּין וְשֹׁכֵל יִזִּיר חֲמֵץ יֵיִן וְחֲמֵץ שֹׁכֵר
 לֹא יִשְׁתָּה וְכָל־מִשְׁרַת עֲנָבִים לֹא יִשְׁתָּה וְעֲנָבִים לַחִים
 וַיִּבְשִׁים לֹא יֹאכְלוּ: ד כָּל יָמֵי נְזָרוֹ מִכָּל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה מִגֶּפֶן

שהסוטה אסורה לבעלה: (ב) כי יפלא. יפריש. למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה? לומר לך: שכל-הרואה סוטה בקלקולה – יזיר עצמו מן היין, שהוא מביא לידי ניאוף: נדר נזיר. אין נזירה בכל-מקום אלא פרישה, אף כאן שפרש מן היין: להזיר לה'. להבדיל עצמו מן היין לשם

שמים: (ג) מיין ושכר. כתרגומו: "מחמר חדת רש"י ועתיק", שהיין משכר כשהוא ישן: וכל-משרת. לשון צביעה במים וכל-משקה. ובלשון משנה יש הרבה: "אין שורין דיו וסמנים" (שבת יז ע"ב), "נזיר ששרה פתו ביין" (נזיר לד ע"ב): (ד) חרצנים. הם הגרעינים: זג. הם הקלפות שמבחוץ,

(ב) כי יפלא לנדר: הפליא לנדר כמו 'המפליא לעשות' (שופטים י"ג י"ט), 'הפליא להעזר' שד"ל (דברי הימים ב' כ"ו ט"ו) עשה עמכם להפליא.

(ג) משרת: מן שָׂאָר שענינו בארמית התר קשר, ומזה שורה פתו (פסחים, מ"ד ע"ב) שחלקיו מתפרדים.

(ד) אשר יעשה מגפן היין: לשון עשייה נמצא גם להוראת אסיפה וקנין, כמו (בראשית ל"א א) 'עשה את כל הכבוד הזה', 'כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה' (דברים ח י"ז), וכן כאן 'מכל אשר יעשה מגפן היין', ענינו כל הנקלט מן הגפן, ופירושו בצדו אפילו חרצנים ואפילו זג.

מחרצנים ועד זג: חרצנים הוא לדעתי שם לענבים שכבר נדרכו ונעשה מהם יין, והוא כולל הקליפה והגרעינים שבתוכה, וסיוע לזה כי חרצנים ל' רבים וזג ל' יחיד, והפך מזה דעת ר' פרחון בשרשים, וכן תרגום סורי. וכמו שאמרו בירושלמי (דמאי פרק א' הלכה א) בראשונה היו ענבים מרובות ולא היו חרצנים חשובות, ועכשיו שאין ענבים מרובות חרצנים חשובות, הכוונה שבזמן ריבוי הענבים, אז הענבים שכבר נדרכו לא היו חשובות לכולם, כי לא היו קונים אותן לעשות מהן תָּמֵד (זויער), מאחר שהיין הטוב היה בזול גדול, ובהפך בזמן שלא היו ענבים מרובות היו החרצנים נמכרות לעשות מהן תמז. גם אמרו (ברכות כ"ב ע"א) עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד, הכוונה הקליפה עם הגרעינים שבתוכה. הן אמת כי הגרעינים לבדם יש בהם כוח מזריע זרע, אבל הבא לזרוע גפן לא יטרח להוציא הגרעינים מן הקליפה, אלא ייקח ענבים שכבר נדרכו ויזרעם כמו שהם. ואמנם זג הוא לדעתי שם הגרעינים שבתוך הקליפה, ואמר הכתוב שלא יאכל הנזיר אפילו החרצנים שכבר יצא מהם

הִיָּז מִחֲרָצִים וְעַד־זָג לֹא יֵאָכֵל: ה כָּל־יָמֵי נְדָר נִזְרוֹ תֵּעַר
 לֹא־יַעֲבֹר עַל־רֹאשׁוֹ עַד־מְלֹאת הַיָּמָם אֲשֶׁר־יִזְיֹר לַיהוָה
 קָדָשׁ יִהְיֶה גִדֹּל פָּרַע שְׁעַר רֹאשׁוֹ: ו כָּל־יָמֵי הַיָּזְרוֹ לַיהוָה
 עַל־נַפֶּשׁ מֵת לֹא יָבֹא: ז לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לְאָחִיו וּלְאֶחָתוֹ
 לֹא־יִטְמֵא לָהֶם בְּמָתָם כִּי נִזְר אֱלֹהֵיו עַל־רֹאשׁוֹ: ח כָּל יָמֵי
 נִזְרוֹ קָדָשׁ הוּא לַיהוָה: ט וְכִי־יָמוּת מֵת עָלָיו בַּפֶּתַע פְּתָאֵם

גדול של שער, וכן (ויקרא כא, י'): "את ראשו לא
 יפרע". ואין קרוי "פרע" פחות משלשים יום:
 (ח) כליימי נזרו קדוש הוא. זו קדושת הגוף
 מלהטמא למתים: (ט) בפתע. זה אונס: פתאום.

רש"י שהחרצנים בתוכן כענבל בזוג: (ה) קדש יהיה.
 השער שלו, לגדל הפרע של שער ראשו: פרע.
 נקוד פתח קטן, לפי שהוא דבוק ל"שער
 ראשו" – פרע של שער. ופרושו של "פרע" –

היין, ואפילו זג אחד, אע"פ שאינו מאכל אדם. פירושי הוא כדעת ר' יהודה (נזיר ל"ד ע"ב),
 ותרגום אנקלוס הוא כדעת ר' יוסי (עיין שם ל"ט ע"א), והלכו אחריו רוב המפרשים ובעלי
 ספרי שורשים, גם געזעניוס; רק תרגום ירושלמי שנעשה בארץ ישראל שמר הוראת המילות
 האלו על אמייתתה כמו שהייתה מפורסמת בא"י גם בדיבור ההמון, לא כן תרגום אנקלוס
 שנעשה בבבל והקדמונים יקראוהו בשם תרגום בבלי (עיין "כרם חמד" ה' עמוד רכ"ג). ומה
 שמצינו התנאים ר' יהודה ור' יוסי חולקים בהבנות המילות האלה, אחשוב שכך היה העניין:
 ר' יהודה פירש המילות לפי מה שהיתה הוראתן גם בימיו, אבל ר' יוסי שהיה מציפורי שהיא
 בגליל, ואנשי גליל לא הקפידו על לשונם ונשתבש הלשון אצלם, הִרְגִּיל עצמו שלא לסמוך
 על מנהג ההמון, והיה מבקש הוראת המילות בשורשים אשר חוצב מהם. ויען מצא מילת
 זוג המורה על הפעמון, חשב כי גם זג הוא החיצון, ולא הפנימי. וסרו בזה תלוונות החכם
 (Gussetius) שהרחיב פה בלעקסיכון שלו (במילת זג) ואמר שאין לסמוך כלל על דברי רז"ל
 בהבנת המילות כי כבר נשתכחה מהם ידיעת הלשון, עד שלא היו יודעים מה הוא חרצן ומה
 הוא זג. וזה שקר מפורסם, כי מתוך הירושלמי דדמאי ראינו כי בדיבורם לא היו מסופקים
 בהוראת המילות, והמתרגמים הירושלמיים תירגמו כפי משמעות המילות בדבור ההמוני,
 ורק ר' יוסי שנולד במדינה, שלא שמרו יפה את לשונם, לא רצה לסמוך על דיבור המון עם,
 והתחכם לפרש מדעתו, והלכו אחריו אנשי בבל בתרגומם המיוחס לאנקלוס.

(ה) פרע: רש"י לא דק, ואף אם לא יהיה דבוק לא ישתנה ניקודו, ודע כי מילת "קטן" איננה
 ברע"ח, ולא בס' הזיכרון, ולא ברש"י כתיבת יד שבידי.

(ט) וטמא ראש נזרו: היה נ"ל לקרוא וטמא ראש נזרו נעשה טמא, כמו למטה (י"ב) 'כי טמא
 נזרו'.

וְטָמֵא רֹאשׁ נִזְרוֹ וְגִלַּח רֹאשׁוֹ בַּיּוֹם טְהַרְתּוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי
 יִגְלַחֲנֻהּ: וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יָבֹא שְׁתֵּי תָרִים א֥וֹ שְׁנֵי בָנֵי יוֹנָה
 אֶל־הַכֹּהֵן אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: יֵאָדָּע וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶחָד
 לְחֻטָּאת וְאֶחָד לְעֹלָה וּכְפָר עָלָיו מֵאֲשֶׁר חָטָא עַל־הַנֶּפֶשׁ
 וְקִדַּשׁ אֶת־רֹאשׁוֹ בַּיּוֹם הַהוּא: יִבְהַזִּיר לַיהוָה אֶת־יָמֵי
 נִזְרוֹ וְהָבִיא כֶּבֶשׂ בֶּן־שָׁנָתוֹ לְאַשֶׁם וְהַיָּמִים הָרִאשׁוֹנִים
 יִפְּלוּ בִּי טָמֵא נִזְרוֹ: יִזָּאת תּוֹרַת הַנִּזְזִיר בַּיּוֹם מְלֵאת יָמֵי
 נִזְרוֹ יָבִיא אֹתוֹ אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: יִבְהַקְרִיב אֶת־
 קָרְבָּנוֹ לַיהוָה כֶּבֶשׂ בֶּן־שָׁנָתוֹ תָּמִים אֶחָד לְעֹלָה וּכְבִּשָׁה

ומשמניי והלאה: (יא) מאשר חטא על־הנפש. רש"י
 שלא נזר מטמאת המת. רבי אלעזר הקפר
 אומר: שצער עצמו מן היין: וקדש את־ראשו.
 לחזר ולהתחיל מנין נזירותו: (יב) והזיר לה' את־
 ימי נזרו. יחזר וימנה נזירותו כבתחלה: והימים
 הראשונים יפלו. לא יעלו מן המנין: (יג) יביא
 אתו. יביא את עצמו. וזה אחד משלשה
 "אתים" שהיה רבי ישמעאל דורש כן, כיוצא בו
 (ויקרא כב, טז): "והשיאו אותם עון אשמה" —
 את עצמם. כיוצא בו (דברים לד, ו): "ויקבר אתו

זה שוגג. ויש אומרים: "פתע פתאם" — דבר
 אחד הוא, מקרה של פתאם: וכי־ימות מת עליו.
 באהל שהוא בו: ביום טהרתו. ביום הזאתו. או
 אינו אלא בשמיני, שהוא טהור לגמרי? תלמוד
 לומר: "ביום השביעי". אי שביעי, יכול, אפילו
 לא הזה? תלמוד לומר: "ביום טהרתו": (י) וביום
 השמיני יבא שתי תרים. להוציא את השביעי.
 או אינו אלא להוציא את התשיעי? קבע זמן
 לקרבין, וקבע זמן למקריבין: מה־קרבין הכשיר
 שמיני ומשמניי והלאה, אף מקריבין — שמיני

(יא) וכפר עליו מאשר חטא על הנפש: אע"פ שנטמא באונס נקרא חוטא. וראב"ע אומר
 שאירע לו האונס לעונש על עברה אחרת שעשה, ושכר עברה עברה.

(יג) ביום מלאת ימי נזרו יביא אתו: יביא את נזרו אל פתח אהל מועד; פרע שער ראשו נקרא
 נזרו, ובמלאת ימי נזירותו לא יגלח שערו בביתו, אבל יביא שערו המגודל אל פתח אהל
 מועד, כביכול להראות לאלהיו כי השלים נדרו, ושם יגלחנו וישרפנו על האש אשר תחת זבח
 השלמים. וראב"ע אמר שהכהן יביאהו בעל כרחו, ואחריו רמבמ"ן תרגם שאחרים יביאוהו, וזה
 הבל, כי הנזירות אינה אלא ברצון ובנדבה, ולולי שנשאו לכו ברוח קדושה לא היה נודר, או
 לא היה משלים נזירותו, ואחר שהשלים נזירותו איך ייתכן שלא יחוש ללכת לבית ה' להקריב
 קרבנו ולהשלים חובת נדרו? והכתוב ידבר בהווה, ולא באפשרי רחוק.

אֶחָת בִּתְשֻׁנָּתָהּ תְּמִימָה לְחֻטָּאת וְאֵל־אֶחָד תָּמִים
 לְשִׁלְמִים: ^{טו} וְסָלַם מִצֹּת סָלַת חֲלֹת בְּלוּלָת בִּשְׁמֵן וּרְקִיקֵי
 מִצֹּת מִשְׁחֵים בִּשְׁמֵן וּמִנְחָתָם וְנִסְכֵיהֶם: ^{טז} וְהִקְרִיב הַכֹּהֵן
 לִפְנֵי יְהוָה וַעֲשֵׂה אֶת־חֻטָּאתוֹ וְאֶת־עֲלָתוֹ: ^{יז} וְאֶת־הָאֵיל
 יַעֲשֶׂה זֶבַח שְׁלָמִים לַיהוָה עַל סַל הַמִּצֹּת וַעֲשֵׂה הַכֹּהֵן
 אֶת־מִנְחָתוֹ וְאֶת־נִסְכּוֹ: ^{יח} וְגִלַּח הַנְּזִיר פָּתַח אֹהֶל מוֹעֵד
 אֶת־רֹאשׁ נִזְרוֹ וּלְקַח אֶת־שֹׁעַר רֹאשׁ נִזְרוֹ וְנָתַן עַל־הָאֵשׁ
 אֲשֶׁר־תַּחַת זֶבַח הַשְּׁלָמִים: ^{יט} וּלְקַח הַכֹּהֵן אֶת־הַזֶּרֶעַ
 בְּשִׁלָּה מִן־הָאֵיל וְחֲלֹת מִצָּה אֶחָת מִן־הַסֹּל וּרְקִיקֵי מִצָּה
 אֶחָד וְנָתַן עַל־כַּפֵּי הַנְּזִיר אַחֲרֵי הַתְּגַלְחוֹת אֶת־נִזְרוֹ: ^כ וְהִנִּיף
 אוֹתָם הַכֹּהֵן | תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה קֹדֶשׁ הוּא לַכֹּהֵן עַל

אלא, "וגלח הנזיר" – לאחר שחיטת השלמים, שכתוב בהן (ויקרא ג, ב): "ושחטו פתח אהל מועד": אשר־תחת זבח השלמים. תחת הדוד שהוא מבשל בן, לפי ששלמי נזיר היו מתבשלין בעזרה שצריך לטול הכהן הזרוע אחר שנתבשלה ולהניף לפני ה': (יט) הזרע בשלה. לאחר שנתבשלה: (כ) קדש הוא לכהן. החלה והרקיק והזרוע – תרומה הן לכהן: על חזה התנופה. מלבד חזה ושוק הראויים לו

רש"י בגי' – הוא קבר עצמו: (טו) ומנחתם ונסכיהם. של עולה ושלמים. לפי שהיו בכלל ויצאו לדון בדבר חדש – שיטעינו לחם – החזירן לכללן שיטעינו נסכים כדין עולה ושלמים: חלת בלולת [בשמן] ורקיקי מצות. עשר מכל־מין: (יז) זבח שלמים לה' על סל המצות. ישחט את השלמים על מנת לקדש את הלחם: את־מנחתו ואת־נסכו. של איל: (יח) וגלח הנזיר פתח אהל מועד. יכול, יגלח בעזרה? הרי זה דרך בזיון!

שד"ל (יח) וגלח הנזיר פתח אהל מועד: דברי רש"י סתומים, כי אמר: יכול יגלח בעזרה, נראה מזה שאינו מגלח בעזרה, ואח"כ אומר ששלמי נזיר מתבשלין בעזרה. ונ"ל כי בבית שני ראו שהיה דרך בזיון שיהיו הנזירים מגלחים בעזרה, ולפיכך עשו לשכה באחת מזוויית העזרה ובה היו מגלחים ומבשלים (ע' מידות פרק ב' משנה ה'), ולפיכך נדחקו בספרי (נשא פיסקא ל"ה) ובנזיר (דף מ"ה ע"א), לפרש פתח אהל מועד אחר שחיטת השלמים שהיו נשחטים פתח אוהל מועד, ולא חשו להזכיר שיהיה הגילוח בלשכה, כי היה דבר ידוע אצלם.

חֲזָה הַתְּנוּפָה וְעַל שׁוֹק הַתְּרוּמָה וְאַחֵר יִשְׁתֶּה הַנְּזִיר יֵין:
 כא זֹאת תֹּרַת הַנְּזִיר אֲשֶׁר יֵדֵר קִרְבָּנוֹ לַיהוָה עַל-נִזְרוֹ
 מִלֵּבָד אֲשֶׁר-תִּשְׂיֵג יָדוֹ כְּפִי נִדְרוֹ אֲשֶׁר יֵדֵר כֵּן יַעֲשֶׂה
 עַל תֹּרַת נִזְרוֹ: כב וַיִּדְבֵּר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה לֵּאמֹר: כג דִּבֶּר
 אֶל-אַהֲרֹן וְאֶל-בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְּבָרְכוּ אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 אֲמֹר לָהֶם: כד יְבָרְכֶךָ יְהוָה וַיִּשְׁמְרֶךָ: כה יָאֵר יְהוָה | פָּנָיו
 אֵלֶיךָ וַיַּחַנֶּךָ: כו יֵשָׂא יְהוָה | פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיִּשֶׂם לְךָ שָׁלוֹם:
 כז וַשְּׁמֹו אֶת-שְׁמִי עַל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֲנִי אֲבָרְכֶם: חמישי
 ז א וַיְהִי בַיּוֹם בָּלוֹת מֹשֶׁה לְהִקִּים אֶת-הַמִּשְׁכָּן וַיִּמְשַׁח
 אֹתוֹ וַיִּקְדָּשׁ אֹתוֹ וְאֶת-כָּל-כֵּלָיו וְאֶת-הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת-כָּל-

מכל-שלמים, מוסף על שלמי נזיר הזרוע הזה. לפי שהיו שלמי נזיר בכלל ויצאו לדון בדבר החדש – להפרשת זרוע – הוצרך להחזיר לכלל, לדון אף בחזה ושוק: (כא) מלבד אשר תשיג ידו. שאם אמר: הריני נזיר על מנת לגלח על מאה עולות ועל מאה שלמים, כפי נדרו אשר ידר כן יעשה, מוסף: על תורת נזרו. מוסף ולא יחסר, שאם אמר: הריני נזיר חמש נזירות על מנת לגלח על שלש בהמות הללו, אין אני קורא בו: כאשר ידר כן יעשה: (כג) אמור להם. כמו: "זכור" (שמות כ, ז) ו"שמור" (דברים ה, יא), בלעז דישנ"ט: אמור להם. שיהיו כלם שומעים: אמור. מלא, לא תברכם בחפזון ובבהלות, אלא בכונה ובלב שלם: (כד) יברכך. שיתברכו נכסיך: וישמרך. שלא יבואו עליך שודדים

לטול ממנו, שהנותן מתנה לעבדו אינו יכול רש"י לשמרו מכל-אדם, וכיון שבאים ליסטים עליו ונוטלין אותה ממנו, מה-הנאה יש לו במתנה זו? אבל הקדוש-ברוך-הוא – הוא הנותן הוא השומר. והרבה מדרשים דרשו בו בספרי: (כה) יאר ה' פניו אליך. יראה לך פנים שוחקות, פנים צהבות: ויחנך. יתן לך חן: (כו) ישא ה' פניו אליך. יכבש כעסו: (כז) ושמנו את-שמי. יברכום בשם המפרש: ואני אברכם. לישראל, ואסכים עם הכהנים. דבר אחר: "ואני אברכם", לכהנים: (א) ויהי ביום כלות משה. "כלת" כתיב – יום הקמת המשכן היו ישראל כלה הנכנסת לחפה: כלות משה. בצלאל ואהליאב וכל-חכם לב עשו את המשכן, ותלאו הכתוב במשה, לפי שמסר נפשו עליו לראות תבנית כל-דבר ודבר,

(כז) ושמנו את שמי: כמו לברך בשמו, והוא כענין לדבר דבר בשמי, וכן 'כי שמי בקרב' (שמות כ"ג כ"א), ישימו עליהם מה שציויתים, מה שיש להם לומר בשמי ובמצותי (וכן תרגם אונקלוס ית ברכת שמי), שלא ישנו ממטבע שטבעתי להם. מליצת שם שם על אין לה דוגמא.

כָּלִיו וַיִּמְשָׁחֻם וַיִּקְדָּשׁ אֹתָם: ב וַיִּקְרִיבוּ נְשִׂאֵי יִשְׂרָאֵל
 רָאשֵׁי בֵּית אֲבֹתָם הֵם נְשִׂאֵי הַמִּטָּה הֵם הָעֹמְדִים עַל־
 הַפְּקָדִים: ג וַיָּבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם לִפְנֵי יְהוָה שֵׁשׁ־עֶגְלֹת צֹב
 וּשְׁנֵי־עֶשְׂרֵ בָקָר עֶגְלָה עַל־שְׁנֵי הַנְּשָׂאִים וְשׁוֹר לְאֶחָד
 וַיִּקְרִיבוּ אוֹתָם לִפְנֵי הַמִּשְׁכָּן: ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
 לֵאמֹר: ה קַח מֵאֹתָם וְהָיוּ לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד
 וְנִתְּתָה אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם אִישׁ כְּפִי עֲבֹדָתוֹ: ו וַיִּקַּח מֹשֶׁה
 אֶת־הָעֶגְלֹת וְאֶת־הַבָּקָר וַיִּתֵּן אוֹתָם אֶל־הַלְוִיִּם: ז אֵת |
 שְׁתֵּי הָעֶגְלֹת וְאֵת אַרְבַּעַת הַבָּקָר נָתַן לִבְנֵי גֵרְשׁוֹן כְּפִי
 עֲבֹדָתָם: ח וְאֵת | אַרְבַּע הָעֶגְלֹת וְאֵת שְׁמֹנֶת הַבָּקָר נָתַן
 לִבְנֵי מְרָרִי כְּפִי עֲבֹדָתָם בְּיַד אֵיתָמָר בִּן־אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן:

עם משה ואהרן כשמונו את ישראל, שנאמר
 (במדבר א, ד): "ואתכם יהיו" וגו': (ג) שש־עגלות
 צב. אין "צב" אלא מחפים, וכן (ישעיה סו, כ):
 "ובצבים ובפרדים". עגלות מכסות קרויים
 "צבים": ויקריבו אותם לפני המשכן. שלא
 קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי המקום.
 אמר רבי נתן: מה ראו הנשיאים להתנדב כאן
 בתחלה, ובמלאכת המשכן לא התנדבו תחלה?
 אלא, כך אמרו הנשיאים: יתנדבו צבור מה־
 שיתנדבו ומה־שמחסרין אנו משלימין. כיון
 שראו שהשלימו צבור את הכל, שנאמר (שמות
 לו, ז): "והמלאכה היתה דים". אמרו: מעתה מה־
 לנו לעשות? הביאו את אבני השהם והמלואים
 לאפוד ולחשן, לכך התנדבו כאן תחלה: (ז) כפי
 עבדתם. שהיה משא בני גרשון קל משל מררי,
 שהיו נושאים הקרשים והעמודים והאדנים:

רש"י כמו שהראהו בהר להורות לעושי המלאכה,
 ולא טעה בתבנית אחת. וכן מצינו בדוד, לפי
 שמסר נפשו על בנין בית־המקדש, שנאמר:
 (תהלים קלב, א־ב): "זכור־ה' לדוד את כל־ענותו
 אשר־נשבע לה" וגו', לפיכך נקרא על שמו,
 שנאמר (מלכים־א יב, טז): "ראה ביתך דוד": ביום
 כלות משה להקים. ולא נאמר "ביום הקים",
 מלמד שכל־שבעת ימי המלואים היה משה
 מעמידו ומפרקו, ובאותו היום העמידו ולא
 פרקו, לכך נאמר: "ביום כלות משה להקים",
 אותו היום כלו הקמותיו. וראש חדש ניסן
 היה, בשני נשרפה הפרה, בשלישי הזו היה
 ראשונה, ובשביעי גלחו: (ב) הם נשיאי המטת.
 שהיו שוטרים עליהם במצרים, והיו מכים
 עליהם, שנאמר (שמות ה, יד): "ויכו שטרי בני
 ישראל" וגו': הם העמדים על־הפקדים. שעמדו

ט וּלְבַנֵּי קָהָת לֹא נָתַן כִּי־עֲבַדְתָּ הַקֹּדֶשׁ עֲלֵהֶם בַּכֹּתֶף
 יִשְׂאוּ: ^י וַיִּקְרִיבוּ הַנָּשִׂאִים אֶת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בַּיּוֹם הַמָּשָׁח
 אֹתוֹ וַיִּקְרִיבוּ הַנָּשִׂאִים אֶת־קָרְבָּנָם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ: ^{יא} וַיֹּאמֶר
 יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה נָּשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם נָשִׂיא אֶחָד לַיּוֹם יִקְרִיבוּ
 אֶת־קָרְבָּנָם לַחֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ: ^{יב} וַיְהִי הַמִּקְרִיב בַּיּוֹם
 הָרִאשׁוֹן אֶת־קָרְבָּנֹו נַחֲשׁוֹן בֶּן־עֲמִינדָב לְמִטֵּה יְהוּדָה:
^{יג} וַקָּרְבָּנֹו קַעֲרַת־כֶּסֶף אֶחָת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזֶּרֶק
 אֶחָד פָּסָף שְׁבַעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵי־הֶם | מְלֵאִים
 סֶלֶת בָּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: ^{יד} כֹּף אֶחָת עֲשָׂרָה זָהָב
 מְלֵאָה קְטֹרֶת: ^{טו} פֶּר אֶחָד בֶּן־בְּקָר אֵיל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד
 בֶּן־שְׁנָתוֹ לָעֹלָה: ^{טז} שְׁעִיר־עִזִּים אֶחָד לַחֲטָאת: ^{יז} וּלְזִבְחַ

עשר עטרות: ראשון למעשה בראשית, ראשון
 לנשיאים וכו', כדאיתא בסדר עולם: למטה
 יהודה. יחסו הכתוב על שבטו, ולא שגבה
 משבטו והקריב. או אינו אומר "למטה יהודה",
 אלא שגבה משבטו והביא? תלמוד לומר:
 "זה קרבן נחשון" — משלו הביא: (יג) שניהם
 מלאים סלת. למנחת נדבה: (יד) עשרה זהב.
 כתרגומו: משקל עשרה שקלי הקדש היה
 בה: מלאה קטרת. לא מצינו קטרת ליחיד
 ולא על מזבח החיצון, אלא זו בלבד, והוראת
 שעה היתה: (טו) פר אחד. מיחד שבעדרו:
 (טז) שעיר־עזים אחד לחטאת. לכפר על קבר

(ט) כִּי־עֲבַדְתָּ הַקֹּדֶשׁ עֲלֵהֶם. משא דבר הקדשה —
 הארון והשלחן וגו', לפיכך "בכתף יִשְׂאוּ":
 (י) וַיִּקְרִיבוּ הַנָּשִׂאִים אֶת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ. לאחר
 שהתנדבו העגלות והבקר לשאת המשכן,
 נשאים לבם להתנדב קרבנות המזבח לחנכו:
 וַיִּקְרִיבוּ הַנָּשִׂאִים אֶת־קָרְבָּנָם לִפְנֵי הַמִּזְבֵּחַ. כי לא
 קבל משה מידם עד שנאמר לו מפי הגבורה:
 (יא) וַיִּקְרִיבוּ אֶת־קָרְבָּנָם לַחֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ. ועדין
 לא היה יודע משה האֵיךְ יקריבו — אם כסדר
 תולדותם, אם כסדר המסעות. עד שנאמר לו
 מפי הקדוש־ברוך־הוא: יקריבו למסעות —
 איש וימו: (יב) בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן. אותו היום נטל

(י) אֶת חֲנֻכַּת: נראין דברי הרמב"ן שהנשיאים הקריבו מיום השמיני והלאה אחרי שבעת ימי
 המלוואים, ומשה לא היה מעמיד ומפרק, אבל בז' ימי המלוואים כלה להקים ולמשוח ולקדש
 כל חלקי המשכן.

(יג) קַעֲרַת כֶּסֶף: עיין שמות כ"ה כ"ט.

הַשְּׁלָמִים בֶּקָר שְׁנֵים אֵילִם חֲמִשָּׁה עֲתוּדִים חֲמִשָּׁה
כִּבְשִׁים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קֶרֶבֶן נַחֲשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב:
יח בַּיּוֹם הַשְּׁנִי הִקְרִיב נִתְנָאֵל בֶּן־צוּעַר נִשְׂיָא יִשְׁשַׁכַּר:
יט הִקְרַב אֶת־קֶרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה
מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד פָּסֹף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים סֶלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כ בָּף אַחַת
עֲשָׂרָה זֶה־ב מְלֵאָה קִטְרֶת: כא פֶּר אֶחָד בֶּן־בֶּקָר אֵיל אֶחָד
כב שְׁעִיר־עִזִּים אֶחָד לַחֲטָאת:
כג וּלְזִבַּח הַשְּׁלָמִים בֶּקָר שְׁנֵים אֵילִם חֲמִשָּׁה עֲתוּדִים

ומאת שנה ויולד בדמותו" וגו': מזרק אחד כסף.
בגמטריא תק"כ, על שם נח שהעמיד תולדות
בן ת"ק שנה, ועל שם עשרים שנה שנגזרה
גזרת המבול קדם תולדותיו, כמו שפרשתי
אצל (בראשית ו, א): "והיו ימיו מאה ועשרים
שנה", לפיכך נאמר: "מזרק אחד כסף" ולא
נאמר: "מזרק כסף אחד", כמו שנאמר בקערה,
לומר שאף אותיות של "אחד" מצטרפות
למנין: שבעים שקל. כנגד שבעים אומות
שיצאו מבניו: (כ) כף אחת. כנגד התורה שנתנה
מידו של הקדוש־ברוך־הוא: עשרה זהב. כנגד
עשרת הדברות: מלאה קטרת. גמטריא של
"קטרת" תרי"ג מצות, ובלבד שתחליף קו"ף
בדל"ת על־ידי א"ת ב"ש ג"ר ד"ק: (כא) פר
אחד. כנגד אברהם, שנאמר בו (בראשית יח, ז):
"ויקח בן־בקר": איל אחד. כנגד יצחק — "ויקח
את־האיל" וגו' (בראשית כב, ג): כבש־אחד. כנגד
יעקב — "והכשבים הפריד יעקב" (בראשית ל,
מ): (כב) שְׁעִיר־עִזִּים. לכפר על מכירת יוסף,
שנאמר בו (בראשית לו, לא): "וישחטו שעיר
עזים": (כג) ולזבח השלמים בקר שנים. כנגד

התהום וטמאת ספק: (יח"ט) הקריב נתנאל בן־
צוער [וגו'] הקרב את־קרבנו. מה־תלמוד לומר
"הקריב" בשבטו של יששכר, מה־שלא נאמר
בכל־השבטים? לפי שבא ראובן וערער ואמר:
די שקדמי יהודה אחי, אקריב אני אחריו! אמר
לו משה: מפי הגבורה נאמר לי שיקריבו כסדר
מסען לדגליהם, לכך אמר: "הקרב את־קרבנו"
והוא חסר יו"ד, שהוא משמע: "הקרב" —
לשון צווי, שמפי הגבורה נצטוה: "הקרב!"
ומהו "הקריב, הקרב" שתי פעמים? שבשביל
שני דברים זכה להקריב שני לשבטים: אחת
שהיו יודעים בתורה, שנאמר (דבה"א יב, ג):
"ומבני יששכר יודעי בינה לעתים". ואחת —
שהם נתנו עצה לנשיאים להתנדב קרבנות
הללו. וביסודו של רבי משה הדרשן מצאתי:
אמר רבי פנחס בן יאיר: נתנאל בן צוער השיאן
עצה זו: קערת־כסף. מנין אותיותיו בגמטריא
תתק"ל, כנגד שנותיו של אדם הראשון:
שלשים ומאה משקלה. על שם שכשהעמיד
תולדות לקיום העולם בן מאה ושלשים שנה
היה, שנאמר (בראשית ה, ג): "ויחי אדם שלשים

רש"י

חֲמִשָּׁה כְּבָשִׁים בְּנִי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבֵּן נִתְּנָאֵל בֶּן־
צוּעָר: כד בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי נָשִׂיא לְבָנִי זְבוּלוֹן אֱלִיאָב בֶּן־חֶלֶץ:
כה קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק
אֶחָד זָכָסָף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים
סֶלֶת בָּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: כו כָּף אַחַת עֶשְׂרֵה זָהָב
מְלֵאָה קְטֹרֶת: כז פֶּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אֵיל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד
בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: כח שְׁעִיר־עִזִּים אֶחָד לַחֲטָאת: כט וּלְזִבְחַ
הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עֶתְדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׁים
בְּנִי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבֵּן אֱלִיאָב בֶּן־חֶלֶץ: ל בַּיּוֹם הָרִבִּיעִי
נָשִׂיא לְבָנִי רְאוּבֵן אֱלִיצוֹר בֶּן־שִׁדְיָאוֹר: לא קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת־
כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד זָכָסָף
שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים סֶלֶת בָּלוּלָה
בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: לב כָּף אַחַת עֶשְׂרֵה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת:
לג פֶּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אֵיל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ
לְעֹלָה: לד שְׁעִיר־עִזִּים אֶחָד לַחֲטָאת: לה וּלְזִבְחַ הַשְּׁלָמִים
בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עֶתְדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׁים בְּנִי־

השלישי נשיא וגו'. ביום השלישי היה נשיא המקריב לבני זבולון, וכן כלם, אבל בנתנאל שנאמר בו: "הקריב נתנאל", נופל אחריו הלשון לומר "נשיא יששכר", לפי שכבר הזכיר שמו והקרבנות, ובשאר – שלא נאמר בהן "הקריב", נופל עליהן לשון זה "נשיא לבני פלוני", אותו היום היה הנשיא המקריב לשבט פלוני:

משה ואהרן, שנתנו שלום בין ישראל לאביהם שבשמים: אילם, עתדים, כבשים. שלשה מינים – כנגד כהנים ולוים וישראלים, וכנגד תורה נביאים וכתובים. שלש חמשיות – כנגד חמשה חמשין, וחמשת הדברות הכתובין על לוח אחד, וחמשה הכתובין על השני. עד כאן מיסודו של רבי משה הדרשן: (כד) ביום

שְׁנֵה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבֵּן אֱלִיצֹר בֶּן־שִׁדְיָאוֹר: לוֹ בִּיּוֹם
הַחֲמִישִׁי נָשִׂיא לְבָנִי שִׁמְעוֹן שְׁלֹמִיאֵל בֶּן־צֹרִישָׁדִי:
לז קָרְבָּנוֹ קַעֲרֶת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק
אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיָהֶם | מְלֵאִים
סֶלֶת בָּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לְמִנְחָה: לח כֶּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב
מְלֵאָה קִטְרֶת: לט פֶּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אֵיל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד
בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: מ שְׁעִיר־עִזִּים אֶחָד לַחֲטָאת: מא וּלְזֹבַח
הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עֶתְדִים חֲמִשָּׁה כֶּבֶשִׂים
בְּנֵי־שְׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבֵּן שְׁלֹמִיאֵל בֶּן־צֹרִישָׁדִי: ששי
מב בִּיּוֹם הַשְּׁשִׁי נָשִׂיא לְבָנִי גַד אֱלִיסָף בֶּן־דְּעוּאֵל: מג קָרְבָּנוֹ
קַעֲרֶת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזְרָק אֶחָד
כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיָהֶם | מְלֵאִים סֶלֶת
בָּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לְמִנְחָה: מד כֶּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה
קִטְרֶת: מה פֶּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אֵיל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־
שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: מו שְׁעִיר־עִזִּים אֶחָד לַחֲטָאת: מז וּלְזֹבַח
הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עֶתְדִים חֲמִשָּׁה כֶּבֶשִׂים
בְּנֵי־שְׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבֵּן אֱלִיסָף בֶּן־דְּעוּאֵל: מח בִּיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי נָשִׂיא לְבָנִי אֶפְרַיִם אֱלִישָׁמַע בֶּן־עַמִּיהוּד:
מט קָרְבָּנוֹ קַעֲרֶת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ
מִזְרָק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיָהֶם |

מִלֵּאִים סֶלֶת בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לְמִנְחָה: נ כָּף אַחַת עֲשָׂרָה
 זֶה־בִּמְלֶאכֶת קִטְרֶת: נא פֶּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אֵיל אֶחָד כֶּבֶשׂ-
 אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: נב שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחֻטָּאת:
 גג וּלְזִבְחֵי הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עֶתְדִים
 חֲמִשָּׁה כֶּבֶשִׁים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קֶרֶבֶן אֱלִישָׁמֶע בֶּן־
 עֲמִיהוּד: גד בְּיוֹם הַשְּׁמִינִי נָשִׂיא לְבָנִי מִנִּשָּׁה גְּמִלְיָאֵל בֶּן־
 פִּדְהָצוֹר: גה קֶרֶבֶנוֹ קַעֲרֶת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה
 מִשְׁקָלָהּ מִזֶּרֶק אֶחָד כֶּסֶף שְׁבַעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
 שְׁנֵיהֶם | מִלֵּאִים סֶלֶת בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לְמִנְחָה: נו כָּף אַחַת
 עֲשָׂרָה זֶה־בִּמְלֶאכֶת קִטְרֶת: נז פֶּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אֵיל אֶחָד
 כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: נח שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחֻטָּאת:
 נט וּלְזִבְחֵי הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עֶתְדִים
 חֲמִשָּׁה כֶּבֶשִׁים בְּנֵי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קֶרֶבֶן גְּמִלְיָאֵל בֶּן־
 פִּדְהָצוֹר: ס בְּיוֹם הַתְּשִׁיעִי נָשִׂיא לְבָנִי בְּנִימֹן אֲבִידֹן בֶּן־
 גִּדְעָנִי: סא קֶרֶבֶנוֹ קַעֲרֶת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה
 מִשְׁקָלָהּ מִזֶּרֶק אֶחָד כֶּסֶף שְׁבַעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
 שְׁנֵיהֶם | מִלֵּאִים סֶלֶת בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן לְמִנְחָה: סב כָּף אַחַת
 עֲשָׂרָה זֶה־בִּמְלֶאכֶת קִטְרֶת: סג פֶּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אֵיל אֶחָד
 כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: סד שְׂעִיר־עִזִּים אֶחָד לְחֻטָּאת:
 סה וּלְזִבְחֵי הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עֶתְדִים

חֲמִשָּׁה כְּבָשִׁים בְּנִי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲבִידוֹ בֶּן־
גִּדְעָנִי: ^{סו} בַּיּוֹם הַעֲשִׂירִי נָשִׂיא לְבָנִי דָן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־
עַמִּישַׁדִּי: ^{סז} קָרְבָּנוֹ קֶעֱרֶת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה
מִשְׁקָלָהּ מִזָּרֶק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ
שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה: ^{סח} כֹּף אַחַת
עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קִטְרֶת: ^{סט} פֶּר אֶחָד בֶּן־בָּקָר אֵיל אֶחָד
כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: ^ע שְׁעִיר־עִזִּים אֶחָד לַחֲטָאת:
^{עא} וּלְזִבַּח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עֲתֻדִים
חֲמִשָּׁה כְּבָשִׁים בְּנִי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן אֲחִיעֶזֶר בֶּן־
עַמִּישַׁדִּי: ^{עב} שְׁבִיעִי ^{עב} בַּיּוֹם עֲשִׂיתִי עֹשֹׁר יוֹם נָשִׂיא לְבָנִי אֲשֶׁר
פָּגַעִיאל בֶּן־עֶכְרֹן: ^{עג} קָרְבָּנוֹ קֶעֱרֶת־כֶּסֶף אַחַת שְׁלֹשִׁים
וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזָּרֶק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל
הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים סֹלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן לְמִנְחָה:
^{עד} כֹּף אַחַת עֲשָׂרָה זָהָב מְלֵאָה קִטְרֶת: ^{עה} פֶּר אֶחָד בֶּן־
בָּקָר אֵיל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה: ^{עו} שְׁעִיר־
עִזִּים אֶחָד לַחֲטָאת: ^{עז} וּלְזִבַּח הַשְּׁלָמִים בָּקָר שְׁנַיִם אֵילִם
חֲמִשָּׁה עֲתֻדִים חֲמִשָּׁה כְּבָשִׁים בְּנִי־שָׁנָה חֲמִשָּׁה זֶה קָרְבַּן
פָּגַעִיאל בֶּן־עֶכְרֹן: ^{עח} בַּיּוֹם שְׁנַיִם עֹשֹׁר יוֹם נָשִׂיא לְבָנִי
נִפְתָּלִי אַחִירֶע בֶּן־עֵינָן: ^{עט} קָרְבָּנוֹ קֶעֱרֶת־כֶּסֶף אַחַת
שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה מִשְׁקָלָהּ מִזָּרֶק אֶחָד כֶּסֶף שִׁבְעִים שֶׁקֶל

בַּשֶּׁקֶל הַקֹּדֶשׁ שְׁנֵיהֶם | מְלֵאִים סֵלֶת בְּלוּלָה בַשֶּׁמֶן
 לַמִּנְחָה: פ כָּף אַחַת עֶשְׂרֵה זָהָב מְלֵאָה קְטֹרֶת: פא פֶּר
 אֶחָד בֶּן־בָּקָר אֵיל אֶחָד כֶּבֶשׂ־אֶחָד בֶּן־שְׁנָתוֹ לְעֹלָה:
 פב שְׁעִיר־עִזִּים אֶחָד לַחֲטָאת: פג וּלְזֶבַח הַשְּׁלָמִים בָּקָר
 שְׁנַיִם אֵילִם חֲמִשָּׁה עֶתְדִים חֲמִשָּׁה כֶּבֶשִׁים בְּנֵי־שָׁנָה
 חֲמִשָּׁה זֶה קֶרְבֵּן אַחִירֵע בֶּן־עֵינָן: פד זֹאת | חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ
 בַּיּוֹם הַמָּשָׁח אֹתוֹ מֵאֵת נְשִׂאֵי יִשְׂרָאֵל קַעְרֹת כֶּסֶף שְׁתֵּים
 עֶשְׂרֵה מִזְרְקֵי־כֶסֶף שְׁנַיִם עָשָׂר כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה:
 פה שְׁלֹשִׁים וּמֵאָה הַקַּעֲרָה הָאֶחָת כֶּסֶף וְשִׁבְעִים הַמִּזְרָק
 הָאֶחָד כָּל כֶּסֶף הַכֵּלִים אֲלֵפִים וְאַרְבַּע־מֵאוֹת בַּשֶּׁקֶל
 הַקֹּדֶשׁ: פו כַּפּוֹת זָהָב שְׁתֵּים־עֶשְׂרֵה מְלֵאֹת קְטֹרֶת עֶשְׂרֵה
 עֶשְׂרֵה הֶכֶף בַּשֶּׁקֶל הַקֹּדֶשׁ כָּל־זָהָב הַכַּפּוֹת עֶשְׂרִים
 וּמֵאָה: מפטיר פז כָּל־הַבָּקָר לְעֹלָה שְׁנַיִם עָשָׂר פָּרִים אֵילִם
 שְׁנַיִם־עָשָׂר כֶּבֶשִׁים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁנַיִם עָשָׂר וּמִנְחָתָם

תלמוד לומר? לפי שנאמר: "שלושים ומאה רש"י משקלה", ולא פרש באיזה שקל, לכך חזר ושנאה כאן וכלל בכלל: "כל כסף הכלים בשקל הקדש": כל כסף הכלים וגו'. למדך, שהיו כלי המקדש מכונים במשקלן, שוקלן אחד אחד ושוקלן כלן כאחד — לא רבה ולא מעט: (פ) כפופת זהב שתיים־עשרה. למה נאמר? לפי שנאמר: "כף אחת עשרה זהב" — היא של זהב, ומשקלה עשרה שקלים של כסף. או אינו אלא כף אחת של כסף ומשקלה עשרה

(פ) ביום המשח אתו. בו ביום שנמשח הקריב. ומה אני מקים: "אחרי המשח"? שנמשח תחלה ואחר כך הקריב. או "אחרי המשח" — לאחר זמן, ולא בא ללמד "ביום המשח", אלא לומר שנמשח ביום? כשהוא אומר (ויקרא ז, לו): "ביום משחו אתם", למדנו, שנמשח ביום. ומה־תלמוד לומר: "ביום המשח אתו"? ביום שנמשח הקריב: קערת כסף שתיים עשרה. הם הם שהתנדבו ולא ארע בהם פסול: (פה) שלשים ומאה הקערה האחת וגו'. מה־

וְשַׁעֲרֵי עֵינַי שְׁנַיִם עָשָׂר לַחֲטָאֵת: פח וְכָל בָּקָר | זָבַח
הַשְּׁלָמִים עֲשִׂירִים וְאַרְבָּעָה פָּרִים אֵילִם שְׁשִׁים עֶתְדִים
שְׁשִׁים כְּבָעִים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁשִׁים זֶאת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ
אַחֲרֵי הַמִּשָּׁח אֹתוֹ: פט וּבָבֹא מֹשֶׁה אֶל־אַהֵל מוֹעֵד לְדַבֵּר
אִתּוֹ וַיִּשְׁמַע אֶת־הַקּוֹל מִדְּבַר אֱלֹוֹ מֵעַל הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר
עַל־אֲרֹן הָעֵדֻת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִּים וַיְדַבֵּר אֵלָיו:

שני הכרובים. הקול יוצא מן השמים לבין שני הכרובים, ומשם יצא לאהל מועד: וישמע את־הקול. יכול קול נמוך? תלמוד לומר: "את־הקול" – הוא הקול שנדבר עמו בסיני, וכשמגיע לפתח היה נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל: מדבר. כמו "מתדבר". כבודו של מעלה לומר כן: מדבר בינו לבין עצמו ומשה שומע מאליו: וידבר אליו. למעט את אהרן מן הדברות:

רש"י שקלי זהב? ושקלי זהב אין משקלם שווה לשל כסף. תלמוד לומר: "כפות זהב" – של זהב היו: ובבא משה. שני כתובים המכחישים זה את זה, בא שלישי והכריע ביניהם – כתוב אחד אומר (ויקרא א, א): "וידבר ה' אליו מאהל מועד" – והוא חוץ לפרכת. וכתוב אחד אומר (שמות כה, כב): "ודברתי אתך מעל הכפרת". בא זה והכריע ביניהם: משה בא אל אהל מועד, ושם שומע את הקול הבא מעל הכפרת: מבין

שד"ל (פט) לדבר אֹתוֹ: לא נמצא דבר אתו באדם עם האל, ואף לא דָּבָר אותו (חוץ מ'אך משפטים אדבר אתך', (ירמיה י"ב א'), שענינו הייתי רוצה אם היה זה אפשר), אלא כאן ובסוף כי תשא (שמות ל"ד ל"ד), ע"כ נפרש 'לדבר אתו', שידובר אתו, כמו (תהלים ק"ד כ"ז) 'כלם אליך ישברון לתת אכלם', שיינתן.

פרשת בהעלותך

ח א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: ב דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן
וְאֶמְרָתָּ אֵלָיו בְּהֵעֲלֹתְךָ אֶת־הַנֵּרֹת אֶל־מוֹלֵךְ פְּנֵי הַמִּנְוָה
יֹאִירוּ שִׁבְעַת הַנֵּרוֹת: ג וַיַּעַשׂ כֵּן אַהֲרֹן אֶל־מוֹלֵךְ פְּנֵי
הַמִּנְוָה הָעֵלָה גִּרְתִּיהָ כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה:
ד וְזֶה מַעֲשֵׂה הַמִּנְרָה מִקְשָׁה זָהָב עַד־יִרְכָּה עַד־פְּרֻחָהּ
מִקְשָׁה הִוא כַּמֶּרְאֶה אֲשֶׁר הִרְאָה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה
כֵּן עָשָׂה אֶת־הַמִּנְרָה: ה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר:
ו קַח אֶת־הַלּוּיִם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְטַהַרְתָּ אֹתָם:

מעשה המנורה. שהראהו הקדוש־ברוך־הוא רש"י
באצבע, לפי שנתקשה בה, לכך נאמר "וזה":
מקשה. בטידי"ץ בלעז, לשון "דא לדא נקשן"
(דניאל ה, 1). עשת וחותרך בכשיל לפשט איבריה
כתקונן, ולא נעשית איברים איברים על ידי
חבור: עדי־רכה עד־פרחה. "ירכה" היא השדה
שעל הרגלים, חלול, כדרך מנורת כסף שלפני
השרים: עדי־רכה עד־פרחה. כלומר, גופה של
מנורה כולה וכל־התלוי בה: עדי־רכה. שהוא
אבר גדול: עד־פרחה. שהוא מעשה דק שבה –
הכל מקשה. ודרך "עד" לשמש בלשון "זה",
כמו (שופטים טו, ה): "מגדיש ועד־קמה ועד־כרם
זית": כמראה אשר הראה וגו'. כתבנית אשר
הראהו בהר, כמו שנאמר (שמות כה, מ): "וראה
ועשה בתבניתם" וגו': כן עשה את־המנורה. מי
שעשאה. ומדרש אגדה (תנחומא בהעלותך ג): על
ידי הקדוש־ברוך־הוא נעשית מאליה: (ו) קח
את־הלויים. קחם בדברים: אשריכם שתזכו

(ב) בהעלתך. למה נסמכה פרשת המנורה
לפרשת הנשיאים? לפי שכשראה אהרן חנכת
הנשיאים חלשה דעתו, שלא היה עמהם
בחנכה, לא הוא ולא שבטו. אמר לו הקדוש־
ברוך־הוא: חייך, שלך גדולה משלהם, שאתה
מדליק ומיטיב את הנרות: בהעלתך. על שם
שהלהב עולה. כתוב בהדלקתן לשון "עליה",
שצריך להדליק עד שתהא שלהבת עולה
מאליה. ועוד דרשו רבותינו (ספרי): מכאן,
שמעלה היתה לפני המנורה, שעליה הכהן
עומד ומיטיב: אל־מול פני המנורה. אל מול נר
האמצעי שאינו בקנים אלא בגוף של מנורה:
יאירו שבעת הנרות. ששה שעל ששת הקנים –
שלשה המזרחיים פונים למול האמצעי,
הפתילות שבהן, וכן שלשה המערביים ראשי
הפתילות למול האמצעי, ולמה? כדי שלא
יאמרו: לאורה הוא צריך: (ג) ויעש כן אהרן.
להגיד שבחו של אהרן, שלא שנה: (ד) וזה

(ב) בהעלתך את הנרת וכו': היה מטה ראשי הפתילות של כל שבעת הנרות להאיר אל השלחן (רשב"ם).

וְזָכַרְתָּ עֲשֵׂה לָהֶם לִטְהָרָם הַזֶּה עֲלֵיהֶם מִי חֲטָאֹת
וְהַעֲבִירוּ תַעַר עַל-כָּל-בְּשָׂרָם וּכְבָּסוּ בַגְדֵיהֶם וְהִטְהָרוּ:
ח וּלְקַחוּ פָר בֶּן-בָּקָר וּמִנְחָתוֹ סֵלֶת בָּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וּפָר-
שָׁנִי בֶן-בָּקָר תִּקַּח לַחֲטָאֹת: ט וְהִקְרַבְתָּ אֶת-הַלֹּוִים לִפְנֵי
אֱהֱל מוֹעֵד וְהִקְהַלְתָּ אֶת-כָּל-עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: י וְהִקְרַבְתָּ
אֶת-הַלֹּוִים לִפְנֵי יְהוָה וּסְמַכּוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת-יְדֵיהֶם עַל-
הַלֹּוִים: יא וְהִנִּיף אֹהֶרֶן אֶת-הַלֹּוִים תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה מֵאֵת

תלמוד לומר "שני"? לומר לך: מה עולה לא נאכלת, אף חטאת לא נאכלת. ובזו יש סמך לדבריו בתורת כהנים. ואומר אני, שהוראת שעה היתה, ששעיר היה להם להביא לחטאת עבודה זרה עם פר העולה: (ט) והקהלת את-כל-עדת. לפי שהלויים נתונים קרבן כפרה תחתיהם, יבואו ויעמדו על קרבנם ויסמכו את ידיהם עליהם: (יא) והניף אהרן את-הלויים תנופה. כדרך שאשם מצרע טעון תנופה חי.

רש"י להיות שמששים למקום: (ז) הזה עליהם מי חטאת. של אפר הפרה, מפני טמאי מתים שבהם: והעבירו תער. מצאתי בדברי רבי משה הדרשן: לפי שנתנו כפרה על הבכורות שעבדו עבודה זרה והיא קרויה: "זבחי מתים" והמצרע קרוי "מת" — הזקיקם תגלחת כמצרעים: (ח) ולקחו פר בן-בקר. והוא עולה, כמו שנאמר (להלן פסוק יב) "ועשה [וגו'] ואת-האחד עלה", והוא קרבן צבור בעבודה זרה: ופר שני. מה-

(ז) הזה עליהם מי חטאת: פרשת הפרה כבר נאמרה וכבר נעשית הפרה אע"פ שנכתבה אח"כ (פרק י"ט), כי עד סימן י"ט ועד בכלל נאמר בשנה השנית, ומסימן כ' והלאה נאמר בשנת הארבעים, כי כשצווה על שילוח הטמאים לנפש, הדעת נותנת שצווה ג"כ איך יטהרו, ולא נכתב שם שלא להפסיק הענין, וכשהשלים סיפורי השנה השנית, אז כתב חוקת הפרה. והטהרו: ירחצו במים, וכן 'והטהרו והחליפו שמלתיכם' (ברא' ל"ה ב'). ואם כראב"ע ורמבמ"ן היל"ל וְטָהְרוּ, מלבד כי לא נשלמה טהרתם במה שכתוב בפסוק זה. (י) וסמכו בני ישראל את ידיהם על הלויים: אולי סמכו ראשי העדה את ידיהם על ראש ראשי הלויים.

שד"ל

דפוס ראשון:

כתב יד:

(יא) והניף אהרן... תנופה: הוליך אותם סביב למזבח, עיין ויקרא י"ד י"ב.

(יא) והניף אהרן... תנופה: התנופה היא כמי שנותן מתנה ומראה אותה ומעמיד אותה למי שהוא נותנה לו. בחזה ובשוק היה הכהן מניף בידו, והסמיכה היא לאות על מסירת הבעלים את קרבנם לגבוה, וכן כאן ישראל מסרו את הלויים לאהרן והוא קבלם ומסרם לה'.

בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לַעֲבָד אֶת־עַבְדַּת יְהוָה: יב וְהָלוּם יִסְמְכוּ
 אֶת־יְדֵיהֶם עַל רֹאשׁ הַפָּרִים וְעֵשֶׂה אֶת־הָאֶחָד חֹטֵאת
 וְאֶת־הָאֶחָד עֹלָה לַיהוָה לְכַפֵּר עַל־הָלוּם: יג וְהַעֲמַדְתָּ
 אֶת־הָלוּם לִפְנֵי אֹהֶלן וּלְפָנֶי בְנֵי וְהִנֵּפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה
 לַיהוָה: יד וְהִבְדַּלְתָּ אֶת־הָלוּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לִי
 הָלוּם: טו וְאַחֲרֵי־כֵן יָבֹאוּ הָלוּם לַעֲבָד אֶת־אֹהֶל מוֹעֵד
 וְטָהַרְתָּ אֹתָם וְהִנֵּפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה: טז כִּי נִתְּנִים נִתְּנִים
 הֵמָּה לִי מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תַּחַת פְּטָרְתָּ כָּל־רָחֹם בְּכוֹר
 כָּל־מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִקְחֹתִי אֹתָם לִי: יז כִּי לִי כָל־בְּכוֹר בְּבִנֵי
 יִשְׂרָאֵל בְּאָדָם וּבְבֵהֵמָה בְּיוֹם הַפִּזּוֹם הַפִּזְתִּי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ
 מִצְרַיִם הַקֹּדֶשְׁתִּי אֹתָם לִי: יח וְאָקַח אֶת־הָלוּם תַּחַת כָּל־
 בְּכוֹר בְּבִנֵי יִשְׂרָאֵל: יט וְאַתָּנָה אֶת־הָלוּם נִתְּנִים | לְאֹהֶלן
 וּלְבָנָיו מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲבָד אֶת־עַבְדַּת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
 בְּאֹהֶל מוֹעֵד וּלְכַפֵּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִהְיֶה בְּבִנֵי

מררי: (טז) נתנים נתנים. נתונים למשא, נתונים רש"י
 לשיר: פטרת. פתיחת: (יז) כי לי כל־בכור. שלי
 היו הבכורות בקו הדין שהגנתי עליהם בין
 בכורי מצרים, ולקחתי אותם לי עד שטעו
 בעגל, ועכשו "ואקח את־הלוים": (יט) ואתנה
 וגו'. חמש פעמים נאמר "בני ישראל" במקרא
 זה, להודיע חבתן, שנכפלו אזכרותיהן במקרא

שלש תנופות נאמרו בפרשה זו: הראשונה
 לבני קהת, לכך נאמר בס': "והיו לעבד את
 עבדת ה'", לפי שעבודת קדש הקדשים
 עליהם – הארון והשלחן וגו'. השניה לבני
 גרשון, לכך נאמר בס': "תנופה לה'", שאף
 עליהם היתה עבודת הקדש: יריעות הקדשים
 הנראים בבית קדש הקדשים, והשלישית לבני

שד"ל

(טז) נתנים נתנים: ע' למעלה ג' ט'.

(יט) 'בני ישראל' חמש פעמים שלא נטעה באהרן ובניו.

יִשְׂרָאֵל נִגַּף בַּגָּשֶׁת בְּנִי־יִשְׂרָאֵל אֶל־הַקֹּדֶשׁ: כ וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה
וְאַהֲרֹן וְכָל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לְלוֹיִם כָּכָל אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה
אֶת־מֹשֶׁה לְלוֹיִם כִּן־עָשׂוּ לָהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כא וַיִּתְּחַטְּאוּ
הַלְוִיִּם וַיִּכָּבְסוּ בַּגְדֵיהֶם וַיִּנָּף אַהֲרֹן אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי
יְהוָה וַיִּכְפֹּר עֲלֵיהֶם אַהֲרֹן לְטַהֲרֵם: כב וְאַחֲרֵי־כֵן בָּאוּ
הַלְוִיִּם לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדְתָם בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי אַהֲרֹן וּלִפְנֵי
בָנָיו כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה עַל־הַלְוִיִּם כִּן עָשׂוּ לָהֶם:
כג וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: כד זֹאת אֲשֶׁר לְלוֹיִם מִבְּן
חָמֵשׁ וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה יָבוֹא לְצַבָּא צָבָא בְּעֲבֹדַת
אֹהֶל מוֹעֵד: כה וּמִבְּן חֲמִשִּׁים שָׁנָה יָשׁוּב מִצַּבָּא הָעֲבֹדָה
וְלֹא יַעֲבֹד עוֹד: כו וְשִׁלַּת אֶת־אַחֲיוֹ בְּאֹהֶל מוֹעֵד לְשֹׁמֵר
מִשְׁמֶרֶת וְעֲבָדָה לֹא יַעֲבֹד כִּכָּה תַעֲשֶׂה לְלוֹיִם בְּמִשְׁמֶרֶתָם:
זא וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר־סִינַי בַּשָּׁנָה

שלישי

עשרים וחמש בא ללמד הלכות עבודה, ולומד
חמש שנים, ובן שלשים עובד. מכאן לתלמיד
שלא ראה סימן יפה במשנתו בחמש שנים,
ששוב אינו רואה: (כה) ולא יעבד עוד. עבודת
משא בכתף, אבל חוזר הוא לנעילת שערים
ולשיר ולטעון עגלות. וזהו "ושרת את־
אחיו" — "עם אחוהי", כתרוממו: (כו) לשמר
משמרת. לחנות סביב לאהל, ולהקים ולהוריד
בשעת המסעות: (זא) בחדש הראשון. פרשה
שבראש הספר לא נאמרה עד איר, למדת,
שאין סדר מקדם ומאחר בתורה. ולמה לא

אחד כמנין חמשה חמשי תורה. וכן ראיתי
(בבראשית) [בויקרא] רבה (ב, ד): ולא יהיה בבני
ישראל נגף. שלא יצטרכו לגשת אל הקדש,
שאם יגשו — יהיה נגף: (כ) ויעש משה ואהרן
וכל־עדת וגו'. משה העמידן ואהרן הניפם
וישראל סמכו את ידיהם: (כב) כאשר צוה ה' וגו'
כן עשו. להגיד שבח העושין והנעשה בהם,
שאחד מהן לא עכב: (כד) זאת אשר ללוים.
שנים פוסלים בהם ואין המומין פסולים בהם:
מבן חמש ועשרים. ובמקום אחר (במדבר ד, ג)
אומר: "מבן שלשים שנה". הא כיצד? מבן

שד"ל (כד) מבן חמש ועשרים: יבוא לסייע וללמוד (רמב"ן).

הַשְׁנִית לְצֵאתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר:
 בַּיּוֹם הַזֶּה בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַפֶּסַח בְּמוֹעֲדוֹ: ג בְּאַרְבַּעַת
 עָשָׂר־יוֹם בַּחֹדֶשׁ הַזֶּה בֵּין הָעֲרֵבִים תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ בְּמוֹעֲדוֹ
 כָּכָל־חֻקְתָּיו וּכְכָל־מִשְׁפָּטָיו תַּעֲשׂוּ אֹתוֹ: ד וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה
 אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח: ה וַיַּעֲשׂוּ אֶת־הַפֶּסַח
 בְּרִאשׁוֹן בְּאַרְבַּעַת עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעֲרֵבִים בְּמִדְבַּר
 סִינַי כָּכָל אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה כִּן עָשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל:
 וַיְהִי אֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָיוּ טִמְאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם וְלֹא־יָכְלוּ
 לַעֲשׂוֹת־הַפֶּסַח בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּקְרְבוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וּלְפְנֵי אֶהֱרֹן
 בַּיּוֹם הַהוּא: ז וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים הִהֲמָה אֵלֵינוּ אֲנַחְנוּ
 טִמְאִים לְנֶפֶשׁ אָדָם לָמָּה נִגְרַע לְבַלְתִּי הַקָּרִיב אֶת־קִרְבָּן
 יְהוָה בְּמוֹעֲדוֹ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ח וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֹשֶׁה

מעשה: (ו) לפני משה ולפני אהרן. כששניהם יושבין בבית המדרש, באו ושאלום. ולא יתכן לומר זה אחר זה, שאם משה לא היה יודע, אהרן מניין לו?!! (ז) למה נגרע. אמר להם: אין קדשים קרבים בטמאה. אמרו לו: יזרק הדם עלינו בכהנים טהורים, ויאכל הבשר לטהורים. אמר להם: עמדו ואשמעה. כתלמיד המבטח לשמע מפי רבו, אשרי ילוד אשה שכך מבטח, שכל־זמן שהיה רוצה היה מדבר עם השכינה. וראויה היתה פרשה זו להאמר על ידי משה כשאר כל־התורה כולה, אלא שזכו אלו

פתח בזו? מפני שהוא גנותן של ישראל — שכל־ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר, לא הקריבו אלא פסח זה בלבד: (ב) במועדו. אף בשבת. "במועדו" — אף בטמאה: (ג) ככל־חוקתיו. אלו מצות שבגופו: שה תמים, זכר, בן שנה: וככל־משפטיו. אלו מצות שעל גופו ממקום אחר, כגון שבעת ימים למצה ולבעור חמץ: (ד) וידבר משה וגו'. מה־תלמוד לומר? והלא נאמר (ויקרא כג, מד): "וידבר משה את־מעדי ה'?! אלא, כששמע פרשת מועדים מסיני, אמר להם, וחזר והזהירם בשעת

(ג) **בין הערבים**: כמו (שמות ט"ז י"ב) 'בין הערבים תאכלו בשר', 'ויהי בערב ותעל השל' (שם שם י"ג). ו'ערבים' רמז לשני ערבים, ערב של שקיעת החמה, וערב של ביאת הלילה והכוכבים.

עֲמְדוּ וְאַשְׁמְעוּ מֵהִיָּצוּהָ יְהוָה לָכֶם: ט וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל־
 מֹשֶׁה לֵּאמֹר: י דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִישׁ אִישׁ
 כִּי־יְהִי טָמֵא | לִנְפֶשׁ אוֹ בְּדֶרֶךְ רַחֲקָה לָכֶם אוֹ לְדֶרֶתִיכֶם
 וַעֲשֵׂה פֶסַח לַיהוָה: יא בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בְּאַרְבַּעַת עָשָׂר יוֹם
 בֵּין הָעֲרֻבִים יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל־מִצּוֹת וּמִרְרִים יֹאכְלֶהוּ:
 יב לֹא־יִשְׁאֲרוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וַעֲצֹם לֹא יִשְׁבְּרוּ־בּוֹ כְּכֹל־
 חֻקַּת הַפֶּסַח יַעֲשׂוּ אֹתוֹ: יג וְהָאִישׁ אֲשֶׁר־הוּא טָהוֹר
 וּבְדֶרֶךְ לֹא־הָיָה וְחָדַל לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ
 הַהִוא מֵעַמִּיהָ כִּי | קָרַבָּן יְהוָה לֹא הִקְרִיב בְּמַעֲדוֹ חֲטָאוֹ
 יִשָּׂא הָאִישׁ הַהוּא: יד וְכִי־יִגְוֹר אֶתְכֶם גֵּר וַעֲשֵׂה פֶסַח
 לַיהוָה כְּחֻקַּת הַפֶּסַח וְכַמִּשְׁפָּטוֹ בֵּן יַעֲשֶׂה חֻקָּה אַחַת

וחמץ עמו בבית, ואין שם יום טוב, ואין אסור
 חמץ, אלא עמו באכילתו: (יד) וכי־יגור אתכם גר
 ועשה פסח. יכול, כל־המתגיר יעשה פסח מיד?
 תלמוד לומר: "חקה אחת" וגו'. אלא כך

שתאמר על ידיהן, שמגלגלין זכות על־ידי
 זכאי: (י) או בדרך רחקה. נקוד עליו, לומר לא
 שרחוקה ודאי, אלא שהיה חוץ לאסקפת
 העזרה כל־זמן שחיטה. פסח שני – מצה

רש"י

(יג) ובדרך לא היה: שלא היה טמא, וגם לא היה בדרך, אז אם לא יעשה פסח, ייכרת. וראב"ע
 אגב שיטפיה לא דק, ופירש: ובדרך או בדרך. והמבאר הבין כי זה שיבוש גדול, ונדחק ליישב
 דבריו ואמר שכוונתו ללמדנו קריאת וי"ו שורק בראש תבה (!!!), והמעמר ראה והבין כי הבל
 המה הדברים הללו של המבאר, והתמיה עליו ופירש דברי ראב"ע על אמיתתם ולא ראה
 השיבוש היוצא מהם, ולא הבין מה זה ועל מה זה נדחק המבאר לפרש כך.

שד"ל

(יד) ועשה פסח: לא שיעשהו אם ירצה, כמו שנראה מתרגום רמבמ"ן, אלא כמו שפירש רש"י.
 ועשה פסח לה': אין ספק שאין פירושו אלא כפירוש רש"י, כשיתגיר גר ואח"כ יבוא זמן
 לעשות פסח ויעשה פסח, צריך שיעשהו ככל חוקותיו וככל משפטיו (אע"פ שלא יצא
 ממצרים לא הוא ולא אבותיו), וזה בין לענין פסח ראשון בין לענין פסח שני. ומילת וירצה
 שכתב המבאר ומלת ויילל שכתב המתרגם, אינן נכונות.

יְהִי־לָכֶם וְלִגְר וְלִאֲזָרַח הָאָרֶץ: רביעי טו וביזם הקים את-
הַמִּשְׁכָּן בַּסָּה הָעֵנָן אֶת־הַמִּשְׁכָּן לְאַהֵל הָעֵדֻת וּבְעָרַב
יְהִי עַל־הַמִּשְׁכָּן כְּמֵרָא־הָאֵשׁ עַד־בֹּקֶר: טז בן יְהִי תָמִיד
הָעֵנָן יִכְסֶּנוּ וּמֵרָא־הָאֵשׁ לַיְלָה: יז וּלְפִי הָעֲלֹת הָעֵנָן מֵעַל
הָאֹהֶל וְאַחֲרֵי כֵן יִסְעוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וּבִמְקוֹם אֲשֶׁר יִשְׁכֹּן־
שֵׁם הָעֵנָן שֵׁם יַחֲנוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל: יח עַל־פִּי יְהוָה יִסְעוּ בְנֵי
יִשְׂרָאֵל וְעַל־פִּי יְהוָה יַחֲנוּ כָּל־יְמֵי אֲשֶׁר יִשְׁכֹּן הָעֵנָן עַל־
הַמִּשְׁכָּן יַחֲנוּ: יט וּבַהָאָרֶץ הָעֵנָן עַל־הַמִּשְׁכָּן יָמִים רַבִּים
וְשִׁמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְהוָה וְלֹא יִסְעוּ: כ וַיֵּשׁ

משמעו: וכי יגור אתכם גר, ובא עת לעשות פסח עם חבריו, כחקה וכמשפט יעשה: (טו) המשכן לאהל העדת. המשכן העשוי להיות אהל ללוחות העדות: יהיה על־המשכן. כמו "היה על המשכן", וכן כל־לשון הפרשה: (יז) העלות הענן. כתרומתו: "אסתלקות". וכן "ונעלה הענן" (במדבר ט, כא). ולא יתכן לכתב "ולפי עלות הענן" "ונעלה הענן", שאין זה לשון סלוק אלא צמוח ועליה, כמו (מלכים־א יח, מד): "הנה־עב קטנה ככף־איש עלה מים": (יח) על־פי ה' יסעו. שנינו במלאכת המשכן

(פרק יג): כיון שהיו ישראל נוסעים, היה עמוד הענן מתקפל ונמשך על גבי בני יהודה כמין קורה, תקעו והריעו ותקעו. ולא היה מהלך עד שמשא אומר (במדבר י, לה): "קומה ה'", ונסע דגל מחנה יהודה. זו בספרי: ועל־פי ה' יחנו. כיון שהיו ישראל חונים, עמוד הענן היה מתמר ועולה ונמשך על גבי בני יהודה כמין סכה, ולא היה נפרש עד שמשא אומר (במדבר י, לו): "שובה ה' רבבות אלפי ישראל", הוי אומר: על־פי ה', וביד־משה: (כ) ויש. כלומר: ופעמים: ימים מספר. ימים מעטים:

כתב יד:

דפוס ראשון:

שד"ל

(טו) את המשכן לאהל העדת: את המשכן לאהל העדת: ולא המשכן כולו, אלא המשכן כלו' האהל שעל ארון העדות

יהיה על המשכן: כמו הוה על המשכן (רש"י), וכן תרגומו הוי כוונתו כי פירוש 'יהיה' erat ולא fuit כי לא היה כך פעם אחד בלבד, אך הוא ענין שהיה הוה תמיד בכל יום. והמעמר כתב כי הנוסחא הנכונה "כמו היה". ואין זו הגהה, אלא שיבוש.

אֲשֶׁר יִהְיֶה הָעֵנָן יָמִים מְסַפֵּר עַל־הַמִּשְׁכָּן עַל־פִּי יְהוָה
 יִחְנֹו וְעַל־פִּי יְהוָה יִסְעוּ: כֹּא וְיֵשׁ אֲשֶׁר יִהְיֶה הָעֵנָן מַעֲרֵב
 עַד־בֹּקֶר וְנִעְלָה הָעֵנָן בַּבֹּקֶר וְנִסְעוּ אוֹ יוֹמָם וּלְיָלָה וְנִעְלָה
 הָעֵנָן וְנִסְעוּ: כֵּב אוֹ־יָמִים אוֹ־חֹדֶשׁ אוֹ־יָמִים בְּהָאָרֶץ הָעֵנָן
 עַל־הַמִּשְׁכָּן לִשְׁכֹּן עָלָיו יִחְנֹו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל וְלֹא יִסְעוּ
 וּבִהְעֲלֹתוֹ יִסְעוּ: כֶּג עַל־פִּי יְהוָה יִחְנֹו וְעַל־פִּי יְהוָה יִסְעוּ
 אֶת־מִשְׁמַרְתּוֹ יְהוָה שְׁמָרוּ עַל־פִּי יְהוָה בִּיד־מֹשֶׁה:
 יֹא וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: בַּעֲשֵׂה לְךָ שְׁתֵּי חֲצוּצֹת
 כֹּסֶף מְקֻשָּׁה תַעֲשֶׂה אֹתָם וְהָיוּ לְךָ לְמִקְרָא הָעֵדָה וּלְמִסַּע

רש"י

(כב) אוֹ־יָמִים. שְׁנָה, כְּמוֹ (ויקרא כה, כט): "יָמִים
 תִּהְיֶה גֹאֲלָתוֹ": (ב) [עֲשֵׂה־לְךָ. שִׁיחִיו תּוֹקְעִין
 לַפְּנִיךָ כְּמֶלֶךְ, כְּמוֹ שְׁנֹאמֵר (דְּבָרִים לג, ה): "וַיְהִי
 בִּישְׁרוֹן מֶלֶךְ": עֲשֵׂה־לְךָ. אֵתָּה עוֹשֶׂה וּמִשְׁתַּמֵּשׁ
 בָּהֶם, וְלֹא אַחֲרָי: לְמִקְרָא הָעֵדָה. כְּשֶׁתִּרְצֶה

לדבר עם הסנהדרין ושאר העם, ותקראם
 (לאסוף) [לאסף] אליך, תקראם על ידי
 חצוצרות: ולמסע את־המחנות. בשעת סילוק
 מסעות תתקעו בהם לסימן. נמצאת אתה
 אומר: על־פי שלשה היו נוסעים — על־פי

שד"ל

כתב יד:

דפוס ראשון:

(כא) ויש אשר יהיה הענן
 מערב עד בקר: אע"פ
 שבערב היה על המשכן
 כמראה אש עד בוקר, מכל
 מקום תמיד היה שם ענן,
 אלא שבילילה היה בתוכו
 כמראה אש.

(כא) ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר: למעלה הוא אומר
 ובערב יהיה על המשכן כמראה אש עד בקר, א"כ לא היה
 הענן משמש בלילה אלא עמוד האש; ונראה כי עמוד אחד
 היה, וביום היה נראה בענן ובלילה נראה כמראה אש (תלמיד
 יהודה אריה אוסימו). וכאן לפי שהזכיר כמה פעמים הענן, לא
 רצה לשנות ולכתוב ויש אשר יהיה עמוד האש מערב עד בקר
 וכתב הענן ונכלל בו עמוד האש כי שניהם דבר אחד.

(ב) שתי: אולי צוה שתיים בלבד, כי לא היו שם רק שנים תוקעים, והם אלעזר ואיתמר בני
 אהרן, ולדורות אולי עשו עוד חצוצרות אחרות לתקוע בבית המקדש ובמלחמה (יהודה אריה
 אוסימו).

מקשה: שלא תהיינה מצופות כסף.

ולמסע: מקור ע"ד הארמית.

אֶת־הַמַּחֲנוֹת: ג וְתִקְעוּ בָהֶן וְנוֹעְדוּ אֵלֶיךָ כָּל־הָעֵדָה אֶל־
פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: ד וְאִם־בָּאֶחָת יִתְקַעוּ וְנוֹעְדוּ אֵלֶיךָ
הַנְּשִׂאִים רָאשֵׁי אֲלֵפֵי יִשְׂרָאֵל: ה וְתִקְעֶתֶם תְּרוּעָה וְנִסְעוּ
הַמַּחֲנוֹת הַחֲנִים קִדְמָה: ו וְתִקְעֶתֶם תְּרוּעָה שְׁנִית וְנִסְעוּ
הַמַּחֲנוֹת הַחֲנִים תִּימָנָה תְּרוּעָה יִתְקַעוּ לְמַסְעֵיהֶם:
ז וּבִהְקֵהִיל אֶת־הַקֹּהֵל תִּתְקַעוּ וְלֹא תִרְיעוּ: ח וּבְנִי אֶהְרֹן
הַכֹּהֵנִים יִתְקַעוּ בַּחֲצֹצְרוֹת וְהָיוּ לָכֶם לַחֲקֵת עוֹלָם
לְדֹרֹתֵיכֶם: ט וְכִי־תָבֹאוּ מִלְחָמָה בָּאֲרָצְכֶם עַל־הָעָרַל הַצָּר

ולמסע את־המחנות". מה־מקרא העדה תוקע רש"י בשני כהנים ובשתיהן, שנאמר: "ותקעו בהן" וגו', אף מסע המחנות בשתיהן. יכול מה־מסע המחנות תוקע ומריע ותוקע, אף מקרא העדה תוקע ומריע ותוקע, ומעתה אין חלוק בין מקרא העדה למסע את המחנות? תלמוד לומר: "ובהקהיל את־הקהל" וגו', למד, שאין תרועה למקרא העדה, והוא הדין לנשיאים. הרי סימן לשלשתם: מקרא העדה – בשתים, ושל נשיאים – באחת, וזו וזו אין בהם תרועה. ומסע המחנות בשתים, על־ידי תרועה ותקיעה: (ח) ובני אהרן [הכהנים] יתקעו.

הקדוש־ברוך־הוא, ועל־פי משה, ועל־פי חצוצרות: מקשה. מן העשת תעשה, בהקשת הקרנס: (א) ותקעו בהן. בשתיהן, והוא סימן למקרא העדה, שנאמר: "ונועדו אליך כל־העדה אל־פתח אהל מועד": (ד) ואם־באחת יתקעו. הוא סימן למקרא הנשיאים, שנאמר: "ונועדו אליך הנשיאים", ואף הן יעידתן אל פתח אהל מועד ומגזרה שוה הוא בא בספרי: (ה) ותקעתם תרועה. סימן מסע המחנות: תקיעה, תרועה ותקיעה. כך הוא נדרש בספרי מן המקראות היתרים: (ו) ובהקהיל את־הקהל וגו'. לפי שהוא אומר: "והיו לך למקרא העדה

(א) ותקעו בהן: זו אחר זו; והנה בהקהל העם היה מן ההכרח שיקהלו גם הנשיאים, ובהקהל הנשיאים לא היה מן הצורך שיקהל גם העם, לפיכך צווה תקיעה אחת לנשיאים, ושתים לעדה, כי מיד כשהיה נשמע קול תקיעה היו הנשיאים מכינים עצמם, ובהישמע תקיעה שנית היה העם כולו נקהל. הנה די היה בחצוצרה אחת, ושלא להטיל קנאה בין שני האחים אלעזר ואיתמר, צווה שיעשו שנים, ובהקהיל את הקהל היו תוקעים שניהם זה אחר זה; וכן בכל נסיעת המחנות היה אחד משני האחים מריע תרועה אחת ואחריו אחיו תרועה שנית.

(ד) ואם באחת יתקעו: התוקע אינו אלא אחד, והריבוי אינו אלא impersonale - יהיה מי שיהיה משני האחים.

(ה) תרועה: ל' 'תרועים' (תהלים ב' ט'), ל' שברים.

אֶתְכֶם וְהִרְעַתְם בַּחֲצֹצְרֹת וְנִזְכְּרְתֶם לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם
וְנוֹשַׁעְתֶּם מֵאִיְבֵיכֶם: וּבַיּוֹם שֶׁמִּחַתְכֶם וּבְמוֹעֲדֵיכֶם
וּבְרֹאשֵׁי חֳדָשְׁכֶם וּתְקַעְתֶּם בַּחֲצֹצְרֹת עַל עַלְתֵיכֶם וְעַל
זִבְחֵי שְׁלָמֵיכֶם וְהָיוּ לָכֶם לְזִכְרוֹן לִפְנֵי אֱלֹהֵיכֶם אֲנִי יְהוָה
אֱלֹהֵיכֶם: חמישי יא וְהָיָה בַשָּׁנָה הַשְּׁנִית בַּחֲדָשׁ הַשֵּׁנִי בַּעֲשָׂרִים
בַּחֲדָשׁ נַעֲלָה הָעֲנָן מֵעַל מִשְׁכַּן הָעֵדֻת: יב וַיִּסְעוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל לְמַסְעֵיהֶם מִמִּדְבַּר סִינִי וַיִּשְׁכְּנוּ הָעֲנָן בְּמִדְבַּר
פָּאָרָן: יג וַיִּסְעוּ בְּרֹאשׁוֹנָה עַל־פִּי יְהוָה בֵּיד־מֹשֶׁה: יד וַיִּסְעוּ
דָּגֵל מַחֲנֶה בְנֵי־יְהוּדָה בְּרֹאשׁוֹנָה לְצַבָּאתָם וְעַל־צַבָּאוֹ
נַחֲשׁוֹן בֶּן־עַמִּינָדָב: טו וְעַל־צַבָּא מִטָּה בְנֵי יִשָּׁשְׁכָר נַתְנָאֵל
בֶּן־צֹעֶר: טז וְעַל־צַבָּא מִטָּה בְנֵי זְבוּלֹן אֱלִיאָב בֶּן־חֶלֶן:

וכו': (יא) בחדש השני. נמצאת (אתה) אומר:
שנים עשר חדש חסר עשרה ימים עשו בחורב,
שהרי בראש־חדש סיון חנו שם, ולא נסעו עד
עשרים באיר לשנה הבאה: (יב) למסעיהם.
כמשפט המפרש למסע דגליהם, מי ראשון ומי

רש"י במקראות ובמסעות הללו: (י) על עלתיכם.
בקרנן צבור הכתוב מדבר: אני ה' אלהיכם.
מכאן למדנו, מלכיות עם זכרונות ושופרות,
שנאמר: "ותקעתם" — הרי שופרות, "לזכרון" —
זה זכרונות, "אני ה' אלהיכם" — זה מלכיות

שד"ל (יד) ויסע דגל מחנה בני יהודה בראשונה: נראה לי בלא ספק כי כקורה היו הדגלים מהלכים
(עיין מבאר למעלה ב' י"ז) זה אחר זה, ולא כתיבה זה בצד זה כחנייתם. שאם היו נוסעים
כתיבה, היה ראוי שייסעו כולם כאחת, לא זה אחר זה. כמו שמפורש כאן ויסע דגל מחנה בני
יהודה בראשונה. וגם לא היה להם שום תועלת בנסיעת נושא המשכן אחר דגל ראשון כדי
שיוכלו להקים את המשכן עד בוא הקהתים (למטה פסוק כ"א), אם הדגל השני לא היה חוצץ בין
אלו ואלו, אבל היה מן הצד. א"כ בהכרח זה אחר זה היו הדגלים מהלכים. ומה שכתוב (למעלה
ב' י"ז) 'כאשר יחנו כן יסעו', אין ענינו שיהיה מעמדם בנסיעה כמעמדם בחניה, אך פירושו
בצדו איש על ידו לדגליהם, שאותם השבטים שהיו זה אצל זה בדגל אחד בחנייתם, היו ג"כ
זה אצל זה בנסיעתם, שלא היו הדגלים מתפרדים במסעות, אלא כל שבט ושבט היה מכיר
את מקומו אצל מי הוא שרוי, ואצלו היה נוסע. ע' נתה"ש.

יז והורד המשכן ונסעו בני־גרשון ובני מררי נשאי המשכן: יח ונסע דגל מחנה ראובן לצבאתם ועל־צבאו אליצור בן־שדיאור: יט ועל־צבא מטה בני שמעון שלמיהל בן־צורישדי: כ ועל־צבא מטה בני־גד אליסף בן־דעואל: כא ונסעו הקהתים נשאי המקדש והקימו את־המשכן עד־באם: כב ונסע דגל מחנה בני־אפרים לצבאתם ועל־צבאו אלישמע בן־עמיהוד: כג ועל־צבא מטה בני מנשה גמליאל בן־פדהצור: כד ועל־צבא מטה בני בנימן אבידן בן־גדעוני: כה ונסע דגל מחנה בני־דן

להם מסע שני דגלים, היו מקימין את המשכן כשהיה הענן שוכן, וסימן החניה נראה בדגל מחנה יהודה והם חונים, ועדין בני קהת באים מאחריהם עם שני דגלים האחרונים, והיו בני גרשון ובני מררי מקימין את המשכן, וכשבאים בני קהת, מוצאים אותו על מכונו ומכניסין בו הארון והשלחן והמנורה והמזבחות. וזהו משמעות המקרא: "והקימו" מקימי המשכן אותו, "עד" – טרם – "בואם" של בני קהת: (כה) מאסף לכל־המחנות. תלמוד ירושלמי (עירובין ה, א): לפי שהיה שבטו של דן מרבה באוכלוסין, היה נוסע באחרונה, וכל־מי שהיה

אחרון: במדבר פארן. קברות התאווה במדבר פארן היה, ושם חנו ממסע זה: (יז) והורד המשכן. כיון שנוסע דגל יהודה, נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרכת וכסו בה את הארון, שנאמר (במדבר ד, ה): "ובא אהרן ובניו בנסע המחנה". ובני גרשון ובני מררי פורקין המשכן וטוענין אותו בעגלות ונוסעים, והארון וכלי הקדש של משא בני קהת עומדים מכסין ונתונין על המוטות, עד שנסע דגל מחנה ראובן, ואחר כך "ונסעו הקהתים": (כא) נשאי המקדש. נושאי דברים המקדשים: והקימו את־המשכן. בני גרשון ובני מררי, שהיו קודמים

(כ) דעואל: אומר אני לא דעואל שמו ולא רעואל שמו אלא דְרְעוּאֵל (ע' למעלה בתחלת ס' במדבר א' י"ד) וכן דודנים (בראשית י' ד') ורודנים (דברי הימים א' ז') ובתרגום המכונה ליונתן: דורדניא, וכן כלכל ודְרְדָע במלכים א' ה' י"א, ובד"ה א' ב' ו' ודדע, וכן עֶקֶן, עכר, (יהושע ז' א, דברי הימים א' ב' ז') עיקר שמו עֶקֶן.

(כא) ונסעו הקהתים וגו': כשהיו חונים, אז בני גרשון ומררי היו מקימים את המשכן, ובתוך כך דגל ראובן שהיה לאחריהם היה פונה וחונה מן הצד, והיה מניח מקום לקהתים להתקרב, ובבואם עם הארון וכלי הקודש היו מוצאים המשכן מוקם והיו נותנים כל דבר במקומו.

מֵאִסָּף לְכָל־הַמַּחֲנֵה לְצַבָּאתָם וְעַל־צִבְאוֹ אֲחִיעֶזֶר בֶּן־
 עֲמִישַׁדִּי: כו וְעַל־צִבְאָ מִטָּה בְּנֵי אֲשֶׁר פִּגְעִיאל בֶּן־עֲכָרְזִי:
 כז וְעַל־צִבְאָ מִטָּה בְּנֵי נַפְתָּלִי אַחִירָע בֶּן־עֵינָן: כח אֵלֶּה
 מִסְעֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לְצַבָּאתָם וַיִּסְעוּ: כט וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְחֹבָב
 בֶּן־רְעוּאֵל הַמִּדְיָנִי חֵתָן מֹשֶׁה נְסֻעִים | אֲנַחְנוּ אֶל־הַמָּקוֹם
 אֲשֶׁר אָמַר יְהוָה אֵתוֹ אֵתָּן לָכֶם לָכֶה אֵתָּנוּ וְהִטְבַּנוּ לָךְ
 כִּי־יְהוָה דִּבֶּר־טוֹב עַל־יִשְׂרָאֵל: לו וַיֹּאמֶר אֵלָיו לֹא אֵלֶיךָ כִּי
 אֶסְ־אֶל־אַרְצִי וְאֶל־מִוְלַדְתִּי אֵלֶיךָ: לא וַיֹּאמֶר אֶל־נָא תַעֲזֹב
 אֶתָּנוּ כִּי | עַל־כֵּן יִדְעָתָּ חֲנֻתָנוּ בַּמִּדְבָּר וְהֵייתָ לָנוּ לְעֵינָיִם:

שם שיתר פרשה אחת בתורה, חובב — על שחבב את התורה: נסעים אנחנו אל־המקום. מיד, עד שלשה ימים אנו נכנסין לארץ. שבמסע זה הראשון נסעו על מנת להכנס לארץ ישראל, אלא שחטאו במתאוננים. ומפני מה שתף משה עצמו עמהם? שעדין לא נגזרה גזרה עליו וכסבור שהוא נכנס: (ל) אל־ארצי ואל־מולדתי. אם בשביל נכסי, אם בשביל משפחתי: (לא) אל־נא תעזב. אין "נא" אלא לשון בקשה, שלא יאמרו: לא נתגייר יתרו

מאבד דבר היה מחזירו לו. אתיא כמאן דאמר: כתבה היו מהלכין, ומפיק לה מן (במדבר ב, יז): "כאשר יחנו כן יסעו". ואית דאמרי: כקורה היו מהלכין. ומפיק לה מן: "מאסף לכל־המחנות": (כח) אלה מסעי. זה סדר מסעיהם: ויסעו. ביום ההוא נסעו: (כט) חבב. הוא יתרו, שנאמר (שופטים ד, יא): "מבני חבב חותן משה". ומה־תלמוד לומר: "ותבאנה אל־רעואל אביהן" (שמות ב, יח)? מלמד, שהתינוקות קורין לאבי אביהן "אבא", ושני שמות היו לו: יתר — על

רש"י

(לא) אל נא תעזב אתנו: אין ספק כי משה לא היה מבקש מחובב דבר לתועלתו, שיהיה לו למנהיג וכיוצא בזה, כי משה לא היה יודע שיתעכבו שם עוד ימים ושנים, כאשר היה על דבר המרגלים, והיה סבור שמיד יסעו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם. ולכבוש הארץ מה יועיל איש אחד? והנה 'חנתנו במדבר' לא ייתכן לפרשו על העתיד, כי לא ידע משה שהם עתידים לחנות ולהתעכב עוד שם, רק טעמו לשעבר, מאחר שידעת וניסית חנותנו במדבר, ראוי שתראה ג"כ הטוב אשר ייטיב ה' לנו. ולשון 'והיית לנו לעינים' טעמו, מאחר שהיית עמנו כאיש מעיין ורואה מה עניננו, הטוב הוא אם רע, ראוי שתבוא עמנו ותראה גם בהצלחתנו בכיבוש הארץ; אבל בענין מנהיג ומורה דרך לא מצאנו ל' עינים, ואין ראייה מ'עינים הייתי לעור' (איוב כ"ט ט"ו), כי שם המליצה נאותה בעבור מילת לעור. וכל הסיפור

שד"ל

לֵב וְהָיָה כִּי־תֵלֵךְ עִמָּנוּ וְהָיָה | הַטּוֹב הַהוּא אֲשֶׁר יִיטִיב
 יְהוָה עִמָּנוּ וְהִטְבָּנוּ לָךְ: ^{לג} וַיִּסְעוּ מֵהָר יְהוָה דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת
 יָמִים וְאֲרוֹן בְּרִית־יְהוָה נִסַּע לִפְנֵיהֶם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים

י, יט): "ואהבתם את-הגר": (לב) והיה הטוב ההוא רש"י
 וגו'. מה-טובה היטיבו לו? אמרו: כשהיו ישראל
 מחלקין את הארץ, היה דשנה של יריחו חמש
 מאות אמה על חמש מאות אמה, והניחוהו
 מלחלק, אמרו: מי שיבנה בית המקדש בחלקו
 הוא יטלנו. ובין כך ובין כך נתנוהו לבני יתרו,
 ליונדב בן רכב, שנאמר (שופטים א, טז): "ובני
 קיני חתן משה עלו מעיר התמרים" וגו':
 (לג) דרך שלשת ימים. מהלך שלשת ימים הלכו
 ביום אחד, שהיה הקדוש-ברוך-הוא חפץ
 להכניסם לארץ מיד: וארון ברית-ה' נסע לפניהם
 דרך שלשת ימים. זה הארון היוצא עמהם

מחיבה. סבור היה שיש לגרים חלק בארץ,
 עכשו שראה שאין להם חלק, הניחם והלך לו:
 כי על-כן ידעת חנתנו במדבר. כי נאה לך לעשות
 זאת על אשר ידעת חנתנו במדבר, וראית נסים
 וגבורות שנעשו לנו: כי על-כן ידעת. כמו: על
 אשר ידעת, כמו: "כי-על-כן לא-נתתיה לשלה
 בני" (בראשית לח, כו), "כי-על-כן עברתם" (שם יח,
 ה), "כי-על-כן באו" (שם יט, ח): "כי על-כן ראיתי
 פניך" (שם לג, י). והיית לנו לעינים. לשון עבר,
 כתרגומו. דבר אחר: לשון עתיד: כל-דבר ודבר
 שיתעלם מעינינו תהיה מאיר עינינו. דבר אחר:
 שתהא חביב עלינו כגלגל עינינו, שנאמר (דברים

שד"ל הזה להגיד טוב לב משה, ונראה שהסכים חובב ללכת עמהם, שנ' (למטה כ"ד כ"א) 'וירא את
 הקיני'. כך כתבתי בשנת תקצ"א, ועתה בשנת תר"ב מסכים אני עם האומרים כי 'והיית לנו'
 הוא לעתיד (רש"י בדבר אחר רמב"ן ואחרים). אבל אומר אני כי באמרו 'חנתנו במדבר' ולא אמר
 לכתנו במדבר, נראה ברור שלא היה מבקש שהיה להם למנהיג ומורה דרך, כדעת רמבמ"ן,
 אך הכוונה כי בהיות שאין להם חנייה אלא במקומות מדבר הנה הוא שהיה בקי במקומות
 ההם יוכל להאיר עיניהם בכמה עניינים פרטיים שיצטרכו להם בחנייתם, בלי שיצטרך תמיד
 למעשה ניסים, וכדברי רש"י בדבר אחר. ואע"פ שהיה להם לילך מיד לכבוש הארץ, מ"מ היה
 הדרך ארוך, והיו צריכים לחנות כמה פעמים כה וכה במדבר, ואמנם נ"ל שלא שמע חובב
 לדברי משה ולא הלך עמהם עיין פירוש על וישמע יתרו (שמות י"ח א').

ידעת חנתנו: כמו 'ידע לכתך' (דברים ב' ז') (ב' סיון תר"ך). ואח"כ מצאתי שהוא פירוש
 רשב"ם.

(לג) ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים: ומיד 'ויהי העם כמתאננים', וכל שאר הענין הוא מאמר
 מוסגר, להודיע שהיו מתאננים אע"פ שהיתה שכניה עמהם, שהארון נוסע לפניו והוא סימן
 להשגחת ה' הפקוחה עליהם, באופן שבנסוע הארון היה משה אומר קומה ה' וגו', ובנחוה היה
 אומר שובה ה' וגו'.

וארון ברית ה' נסע לפניו דרך שלשת ימים: לאו דוקא כי היה בתוך המחנות, 'ונסע לפניו'
 שהיה הוא והענן שעליו מנהיג שלהם שהיו מתנהגים אחריו. וראב"ע כתב שהמסע הראשון

לְתוֹר לָהֶם מְנוּחָה: לְדֹעַנָּן יְהוָה עֲלֵיהֶם יוֹמָם בְּנִסְעֵם
 מִן־הַמִּצְחָה: שְׂשִׁי לֵה וְיִהִי בְּנִסְעֵהָ אֶרֶץ וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה
 קוֹמָה | יְהוָה וַיִּפְצוּ אִיבֵיךָ וַיִּנָּסוּ מִשְׁנֵאֶיךָ מִפְּנֵיךָ: לוֹ וּבְנָחָה
 יֹאמֶר שׁוּבָה יְהוָה רַבְּבוֹת אֲלֵפֵי יִשְׂרָאֵל: יֵאָ וְיִהִי
 הָעָם כְּמִתְאַנְנִים רַע בְּאֲזְנֵי יְהוָה וַיִּשְׁמַע יְהוָה וַיַּחַר

אלו הרודפים: משנאיך. אלו שונאי ישראל, שכל־השונא את ישראל שונא את מי שאמר והיה העולם, שנאמר (תהלים פג, ג): "ומשנאיך נשאו ראש". ומי הם? "על־עמך יערימו סוד": (לו) **שובה ה'.** מנחם תרגמו לשון מרגוע, וכן (ישעיה ל, טו): "בשובה ונחת תושעון": **רבבות אלפי ישראל.** מגיד, שאין השכינה שורה בישראל פחותים משני אלפים ושתי רבבות: (א) **ויהי העם כמתאננים.** אין "העם" אלא רשעים, וכן הוא אומר (שמות יז, ד): "מה אעשה לעם הזה", ואומר (ירמיה יג, י): "העם הזה הרע". וכשהם כשרים, קרואים "עממי", שנאמר: "שלח את־עממי" (שמות ה, א), "עמי מה־עשיתי לך" (מיכה ו, ג): **כמתאננים.** אין מתאוננים אלא לשון עלילה, מבקשים עלילה האיך לפרש

למלחמה, ובו שברי לוחות מנחים, ומקדים לפנייהם דרך שלשת ימים לתקן להם מקום חניה: (לד) **וענן ה' עליהם יומם.** שבעה עננים כתובים במסעיהם: ארבעה מארבע רוחות, ואחד למעלה, ואחד למטה, ואחד לפנייהם, מנמיך את הגבוה ומגביה את הנמוך והורג נחשים ועקרבים: **מן המחנה.** ממקום חניתן: (לה) **ויהי בנסע הארץ.** עשה לו סימניות מלפניו ומלאחריו, לומר שאין זה מקומו. ולמה נכתב כאן? כדי להפסיק בין פורענות לפורענות וכו', כדאיתא בכל־כתבי הקדש (שבת קטז ע"ב – קטז ע"א): **קומה ה'.** לפי שהיה מקדים לפנייהם מהלך שלשת ימים, היה משה אומר: עמד והמתן לנו ואל תתרחק יותר. במדרש תנחומא ב"ויקהל" (סימן ז): **ויפצו איבין.** המכנסין: **וינסו משנאיך.**

לא היה כשאר המסעות, כי כאן הלך הארון לפנייהם ממש; וזה לא ייתכן, אחרי מה שכתוב למעלה בפסוקים י"ג וי"ד ומה שאחריהם.

דפוס ראשון:

כתב יד:

(לד) **שובה ה':** ע' רש"י.(לד) **שובה ה':** הנכון כתרגומו והמקרא קצר.

(א) **ויהי העם כמתאננים:** עתה תחלו להכנס במדבר הגדול, ומיד שהתחילו להתאונן ולהראות בדבריהם שהם בלתי נוחים במצבם, נשמע הדבר לה' וירע בעיניו.

כמתאננים: הכ"ף במילה כמתאוננים ענינה תיכף ומיד שהיה זה היה גם זה, וכמוהו (בראשית ל"ח כ"ט) **ויהי כמשיב ידו והנה יצא אחיו,** תיכף ומיד שהשיב ידו יצא אחיו, **והוא כפרחת עלתה נצה'** (שם מ' י'), תיכף שפרחה ועלתה נצה, מיד הבשילו אשכולותיה ענבים; (appena) אף כאן תיכף שהתאוננו, מיד היו דבריהם רעים באזני ה', כלומר וישמע ה' ויחר אפו, וישמע ה' פרט שאחר הכלל.

אִפּוֹ וַתִּבְעַר-בָּם אֵשׁ יְהוָה וַתֹּאכַל בִּקְצֵה הַמַּחֲנֶה:
 ב וַיִּצְעַק הָעָם אֶל-מֹשֶׁה וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה אֶל-יְהוָה וַתִּשְׁקַע
 הָאֵשׁ: ג וַיִּקְרָא שֵׁם-הַמָּקוֹם הַהוּא תִּבְעָרָה כִּי-בִעָרָה
 בָּם אֵשׁ יְהוָה: ד וְהָאֶסְפָּסָף אֲשֶׁר בִּקְרָבֹו הִתְאָוֹ תֵּאוֹה
 וַיֵּשְׁבוּ וַיִּבְכּוּ גַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מִי יֹאכְלֵנוּ בָּשָׂר:

של אביו ואמר לו: צא ובקש עלי מאבא: רש"י
 ותשקע האש. שקעה במקומה בארץ, שאלו
 חזרה לאחת הרוחות — היתה מקפלת והולכת
 כל-אותו הרוח: (ד) והאספסף. אלו ערב רב,
 שנאספו אליהם בצאתם ממצרים: וישבו. גם
 בני ישראל, ויבכו עמהם: מי יאכלנו בשר. וכי
 לא היה להם בשר? והלא כבר נאמר (שמות יב,
 לח): "וגם-ערב רב עלה אתם, וצאן ובקר"
 וגו'! ואם תאמר: אכלום — והלא בכניסתם
 לארץ נאמר (במדבר לב, א): "ומקנה רב היה
 לבני ראובן" וגו'! אלא שמבקשים עלילה:

מאחרי המקום, וכן הוא אומר בשמשון
 (שופטים יד, ד): "כי-תאנה הוא-מבקש": רע באזני
 ה'. תואנה שהיא רעה באזני ה', שמתכונים
 שתבוא באזניו ויקניט. אמרו: אוי לנו, כמה
 לבטנו בדרך הזה שלשה ימים, שלא נחנו
 מענוי הדרך: ויחור אפו. אני הייתי מתכון
 לטובתכם, שתכנסו לארץ מיד: בקצה המחנה.
 במקצין שבהם לשפלות, אלו ערב רב. רבי
 שמעון בן מנסיא אומר: בקצינים שבהם
 ובגדולים: (ב) ויצעק העם אל-משה. משל למלך
 בשר-ידם שכעס על בנו והלך הבן אצל אוהבו

מתאננים: משורש אנן הידוע בערבית, וכן בדברי חז"ל אנינות ואיננו משורש און.
 וישמע ה': פרט שאחר הכלל.

(ד) וישבו ויבכו: ענינו ואח"כ בכו גם בני ישראל, וכמוהו (דברים כ"ג י"ד) 'ושבת וכסית את צאתך'
 שענינו ואח"כ תכסה.

כתב יד:

(ה) אשר נאכל במצרים חנם: לדעת
 ראב"ע ענינו בזול, ויהודה אריה
 אוסימו אומר חנם ממש, היו הם או
 נשיהם וטפם צדים מן היאור.

דפוס ראשון:

(ה) אשר נאכל במצרים חנם: חנם ממש, כי המצרים
 היו מפרנסים את ישראל כדי שיוכלו לעבוד
 עבודתם, והיו מאכילים אותם דברים המצויים שם
 בזול מאוד, כגון דגי היאור וקישואים וכו'. וכן מצינו
 בהרודוט כי על פיראמידה אחת אשר במצרים היה
 כתוב כי המלך אשר הקים אותה, הוציא אלף ושש מאות כיכרים, בשומים בצלים וצנונות,
 לפרנסת הפועלים אשר בנו אותה. גם כתב הירודוט, כי המצרים לא היו אוכלים דגים, ומזה
 יובן למה היו נותנים אותם לבני ישראל. וצריך עיון וחיפוש, אם היו עובדים הדגים, ואז איך
 ייתכן שיניחו לישראל שיאכלום, או היו נמאסים בעיניהם, ואז ייתכן שיאכילום לאחרים.

ה זָכְרָנוּ אֶת־הַדָּגָה אֲשֶׁר־נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חָנָם אֶת
הַקְּשָׁאִים וְאֶת הָאֲבִטָּחִים וְאֶת־הַחֲצִיר וְאֶת־הַבָּצָלִים
וְאֶת־הַשּׁוּמִים: וְעַתָּה נַפְשָׁנוּ יִבֶּשֶׁה אֵין כָּל בְּלִתִּי אֶל־
הַמֶּן עֵינֵינוּ: וְהַמֶּן כְּזֶרַע־גֶּד הוּא וְעֵינֹ כְּעֵין הַבְּדֹלָח:
ח שָׁטוּ הָעַם וּלְקָטוּ וּטְחָנוּ בָּרִחִים אֹדְכוּ בַמִּדְבָּהּ וּבְשָׁלוֹ
בַּפָּרוֹר וַעֲשׂוּ אֹתוֹ עֲגוֹת וְהָיָה טַעְמֹ כְּטַעַם לֶשֶׁד
הַשָּׁמֶן: ט וּבִרְדַּת הַטֵּל עַל־הַמַּחְנֶה לֵילָה יֵרֵד הַמֶּן עָלָיו:

כזרע־גד. "עגל כגדא", זרע אליינדר"א: הבדלח. שם אבן טובה, קרישט"ל: (ח) שטן. אין "שיט" אלא לשון טיול, אישבניי"ר, בלא עמל: וטחנו בריחים וגו'. לא ירד בריחים ולא בקדרה ולא במדוכה, אלא משתנה היה טעמו לנטחנין ולנדוכין ולמבשלין: בפרור. קדרה: לשד השמן. לחלוח של שמן, כך פרשו דונש. ודומה לו (תהלים לב, ד): "נהפך לשדי בחרבני קיץ", והלמ"ד יסוד — נהפך לחלוחי בחרבני קיץ. ורבתינו (ספרי) פרשוהו לשון "שדים", אך אין ענין שדים אצל שמן. ואי אפשר לומר "לשד השמן", לשון "וישמן ישרון" (דברים לב, טו), שאם כן היה המ"ם נקוד קמץ קטן וטעמו למטה תחת המ"ם. עכשו שהמ"ם נקוד פתח קטן והטעם תחת השי"ן, לשון "שמן" הוא, והשי"ן הנקודה בקמץ גדול ואינה נקודה בפתח קטן, מפני שהוא סוף פסוק. דבר אחר: "לשד", לשון נוטריקון: לייש ש'מן ד'בש — כעסה הנלושה בשמן וקטופה בדבש. ותרגום של אנקלוס דמתרגם: "דליש במשחא" נוטה לפתורנו של דונש, שהעסה הנלושה בשמן, לחלוחית שמן יש בה:

רש"י (ה) אשר־נאכל במצרים חנם. אם תאמר שמצריים נותנים להם דגים חנם, והלא כבר נאמר (שמות ה, יח): "ותבן לא־ינתן לכם". אם תבן לא היו נותנים להם חנם, דגים היו נותנים להם חנם?! ומהו אומר "חנם"? חנם מן המצות: את הקשאים. אמר רבי שמעון: מפני מה המן משתנה לכל־דבר, חוץ מאלו? מפני שהן קשים למניקות. אומרים לאשה: אל תאכלי שום ובצל מפני התינוק. משל למלך כו' [בשר ודם שמסר בנו לפדגוג, והיה יושב ומפקדו ואומר לו: הנראה שלא יאכל מאכל רע, ולא ישתה משקה רע. ובכל־כך היה הבן ההוא מתרעם על אביו, לומר: לא מפני שאוהבני, אלא מפני שאי אפשר לו שאכל], כדאיתא בספרי: הקשאים. הם קוקומברי"ש בלעז: אבטחים. בודיקי"ש: החציר. כרישין, פוריל"ש. ותרגומו: "ית בוציניא" וכו': (י) אל־המן עינינו. מן בשחר מן בערב: (י) והמן כזרע־גד. מי שאמר זה לא אמר זה, ישראל אומרים: "בלתי אל־המן עינינו", והקדוש־ברוך־הוא הכתיב בתורה: "והמן כזרע־גד" וגו'. כלומר: ראו באי עולם על מה־מתלוננים בני, והמן כך וכך הוא חשוב:

שד"ל (ח) שטו: שורש שוט כשהוא על אדם אחד יורה התהלכות אנה ואנה, וכשהוא על רבים ענינו התפזרות זה לכאן וזה לכאן.

וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה אֶת־הָעַם בִּכְהָ לְמַשְׁפַּחְתּוֹ אִישׁ לַפֶּתַח
 אֹהֶלוֹ וַיַּחֲרֹאֲף יְהוָה מְאֹד וּבְעֵינַי מֹשֶׁה רָע: יא וַיֹּאמֶר
 מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לְמָה הִרְעַתָּ לְעַבְדְּךָ וּלְמָה לֹא־מַצַּתִּי חֵן
 בְּעֵינֶיךָ לָשׁוּם אֶת־מִשְׁאָ כָּל־הָעַם הַזֶּה עָלַי: יב הָאֲנֹכִי
 הָרִיתִי אֶת כָּל־הָעַם הַזֶּה אִם־אֲנֹכִי יִלְדָּתִיהוּ כִּי־תֹאמַר
 אֲלֵי שָׂאָהוּ בַּחֲיִקְךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאֱמֹן אֶת־הַיֶּנֶק עַל־
 הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְתָּיו: יג מֵאֵין לִי בֶשָׂר לַחַת
 לְכָל־הָעַם הַזֶּה כִּי־יִבְכּוּ עָלַי לֵאמֹר תִּנְהַלְנוּ בֶשָׂר
 וְנֹאכְלָה: יד לֹא־אוּכַל אֲנֹכִי לִבְדִּי לִשְׂאת אֶת־כָּל־הָעַם
 הַזֶּה כִּי כָבֵד מִמֶּנִּי: טו וְאִם־כִּכָּה | אֶת־עֲשֵׂה לִי הָרְגָנִי
 נָא הָרֹג אִם־מַצַּאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְאֶל־אַרְאֶה בְּרַעְתִּי:

על־האדמה אשר נשבעת לאבתיו. אתה אומר רש"י
 לי לשאתם בחיקי: (טו) ואם־ככה את־עשה לי.
 תשש כחו של משה כנקבה, כשהראהו
 הקדוש־ברוך־הוא הפורענות שהוא עתיד
 להביא עליהם על זאת. אמר לפניו: אם כן,
 הרגני תחלה: ואל־אראה ברעתי. "ברעתם" היה
 לו לכתוב, אלא שכינה הכתוב. וזה אחד
 מתיקוני סופרים בתורה לכינוי ולתיקון הלשון:

(י) בכה למשפחתיו. משפחות משפחות נאספים
 ובוכים, לפרסם תרעמתן בגלוי. ורבותינו
 (ספרי) אמרו: "למשפחתיו" — על עסקי
 משפחות, על עריות הנאסרות להם: (יב) כִּי־
 תאמר אלי. שאתה אומר אלי שאהו בחיקך.
 והיכן אמר לו כן? "לך נחה את־העם" (שמות לב,
 לד). ואומר (שמות ו, יג): "ויצום אל־בני ישראל",
 על מנת שיהיו סוקלים אתכם ומחרפים אתכם:

(יא) ולמה לא מצאתי חן בעיניך: הוא כמו מאמר מוסגר, ולשום את משא' הוא דבק עם 'למה שד"ל
 הרעות'.

(יד) כי כבד ממני: המשא שהוא השם הנכלל בפעל לשאת.

(טו) ברעתי: ברעה שאני בה (ראב"ע) כלו' שלא אסבול הרעה הזאת והיא להיות בלתי יכול
 לשאת את העם הזה ולמלא משאלותם, כי אע"פ שאם ימות לא יועיל להם, הנה הוא לא
 ירגיש ברעתו.

טז וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֲסַפֶּה־לִּי שְׁבָעִים אִישׁ מִזִּקְנֵי
יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָדַעְתָּ כִּי־הֵם זִקְנֵי הָעָם וְשִׁטְרֵיוֹ וְלִקְחָתָּ
אִתָּם אֶל־אַהֲל מוֹעֵד וְהִתִּיצְבוּ שָׁם עִמָּךְ: יז וַיִּרְדְּתִי
וּדְבַרְתִּי עִמָּךְ שָׁם וְאַצְלֹתִי מִן־הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלֶיךָ וְשַׁמְתִּי
עֲלֵיהֶם וְנִשְׁאָוּ אִתָּךְ בַּמִּשְׁאֵה הָעָם וְלֹא־תִשָּׂא אֹתָהּ לְבַדְּךָ:
יח וְאֶל־הָעָם תֹּאמַר הִתְקַדְּשׁוּ לְמַחֲרָ וְאֲכַלְתֶּם בָּשָׂר כִּי
בְכִיתֶם בְּאָזְנִי יְהוָה לֵאמֹר מִי יֵאכְלֵנוּ בָּשָׂר כִּי־טוֹב לָנוּ
בַּמִּצֵּרִים וְנָתַן יְהוָה לָכֶם בָּשָׂר וְאֲכַלְתֶּם: יט לֹא יוֹם אֶחָד
תֹּאכְלוּ וְלֹא יוֹמִים וְלֹא | חֲמֵשֶׁה יָמִים וְלֹא עֲשָׂרָה יָמִים

אשריכם שנתמניתם פרנסים על בניו של מקום: והתיצבו שם עמך. כדי שיראו ישראל וינהגו בהם גדלה וכבוד ויאמרו: חביבין אלה שנכנסו עם משה לשמע דבור מפי הקדוש־ברוך־הוא: (יז) וירדתי. זו אחת מעשר ירידות הכתובות בתורה: ודברתי עמך. ולא עמהם: ואצלתי. כתרגומו: "וארבי", כמו (שמות כד, יא): "ואל־אצילי בני ישראל": ושמתי עליהם. למה משה דומה באותה שעה? לנר שמנח על גבי מנורה והכל מדליקין הימנו ואין אורו חסר כלום: ונשאו אתך. התנה עמהם — על מנת שיקבלו עליהם טורח בני, שהם טרחנים וסרבנים: ולא־תשא אותה לבדך. הרי תשובה למה־שאמרת: "לא־אוכל אנכי לבדי": (יח) התקדשו. הזמינו עצמכם לפורענות, וכן

רש"י (טז) אספה־לי. הרי תשובה לתלונתך שאמרת: "לא־אוכל אנכי לבדי". והזקנים הראשונים היכן היו? והלא אף במצרים ישבו עמהם, שנאמר (שמות ג, טז): "לך ואספת את־זקני ישראל"? אלא באש תבערה מתו וראויים היו לכך מסיני, דכתיב (שמות כד, יא): "ויחזו את־האלהים" — שנהגו קלות ראש, כנושך פתו ומדבר בפני המלך. וזהו (שם): "ויאכלו וישתנו". ולא רצה הקדוש־ברוך־הוא לתן אבלות במתן תורה, ופרע להם כאן: אשר ידעת כִּי־הם וגו'. אותן שאתה מכיר שנתמנו עליהם שוטרים במצרים בעבודת פרך, והיו מרחמים עליהם ומכים על ידם, שנאמר (שמות ה, יד): "ויכו שטרי בני ישראל" — עתה יתמנו בגדלתן, כדרך שנצטערו בצרתן: ולקחת אתם. קחם בדברים:

שד"ל (טז) ולקחת אתם: כמו 'קחם נא אלי' (בראשית מ"ח ט') 'לכה נא אקחך אל מקום אחר' (למטה כ"ג כ"ז).

(יח) התקדשו: לראות המופת אשר יעשה לכם ה', ע' שמות ט"ז י"א.

(כ) זרא: כמו דראון.

וְלֹא עֲשִׂירִים יוֹם: כ עַד | חֲדָשׁ יָמִים עַד אֲשֶׁר־יֵצֵא מֵאֶפְכָּם
וְהָיָה לָכֶם לְזָרָא יַעַן כִּי־מֵאֲסִתָּם אֶת־יְהוָה אֲשֶׁר בְּקִרְבָּכֶם
וּתְבֹכּוּ לִפְנֵי לֵאמֹר לָמָּה זֶה יֵצְאוּנוּ מִמִּצְרַיִם: כא וַיֹּאמֶר
מֹשֶׁה שֵׁש־מֵאוֹת אֶלֶף רַגְלֵי הָעָם אֲשֶׁר אֲנֹכִי בְּקִרְבּוֹ
וְאַתָּה אֲמַרְתָּ בָּשָׂר אַתָּן לָהֶם וְאָכְלוּ חֲדָשׁ יָמִים: כב הֲצֹאן
וּבִקֵּר יִשְׁחַט לָהֶם וּמֵצֵא לָהֶם אִם אֶת־כָּל־דָּגֵי הַיָּם יֵאָסֶף

רבי שמעון דורש כמותו — רבי עקיבא אומר: רש"י
"שש-מאות אלף רגלי" [וגו'], ואתה אמרת:
בשר אתן להם ואכלו חדש ימים. "הצאן ובקר"
וגו', הכל כמשמעו — מי יספיק להם? כענין
שנאמר (ויקרא כה, כו): "ומצא כדי גאלתו". ואיזו
קשה — זו, או (במדבר כ, י): "שמעו־נא המרים?"
אלא, לפי שלא אמר ברבים, חסך לו הכתוב
ולא נפרע ממנו, וזו של מריבה היתה בגלוי,
לפיכך לא חסך לו הכתוב. רבי שמעון אומר:
חס ושלום, לא עלתה על דעתו של אותו צדיק
כך! מי שכתוב בו (במדבר יב, ז): "בכל־ביתי נאמן
הוא", יאמר: אין המקום מספיק לנו? אלא, כך
אמר: "שש-מאות אלף רגלי וגו', ואתה אמרת
בשר אתן" לחדש ימים, ואחר כך תהרג אמה
גדולה כזו! "הצאן ובקר ישחט להם" כדי
שיהרגו, ותהא אכילה זו מספקת עד עולם?
וכי שבחך הוא זה? אומרים לו לחמור: טל כור
שעורים ונחתך ראשך? השיבו הקדוש־ברוך־
הוא: ואם לא אתן, יאמרו שקצרה ידי. הטוב
בעיניך שיד ה' תקצר בעיניהם? יאבדו הם

הוא אומר (ירמיה יב, ג): "והקדשם ליום הרגה":
(כ) עד חדש ימים. זו בכשרים, שמתאמצין על
מטותיהן ואחר כך נשמתן יוצאה. וברשעים
הוא אומר (במדבר יא, לג): "הבשר עודנו בין
שניהם". כך היא שנויה בספרי, אבל במכילתא
שנויה חלופ: הרשעים אוכלין ומצטערין
שלשים יום, והכשרים — "הבשר עדנו בין
שניהם": עד אשר־יֵצֵא מאפכם. כתרגומו:
"דתקוצון בה". יהא דומה לכם כאלו אכלתם
ממנו יותר מדאי, עד שיוצא ונגעל לחוץ דרך
האף: והיה לכם לזרא. שתהיו מרחקין אותו
יותר ממה־שקרבתם. ובדברי רבי משה הדרשן
ראיתי, שיש לשון שקורין לחרב "זרא": את־ה'
אשר בקרבכם. אם לא שנטעתי שכינתי ביניכם,
לא גבה לבבכם לכנס לכל־הדברים הללו:
(כא) שש־מאות אלף רגלי. לא חש למנות את
הפרט, שלשת אלפים היתרים. ורבי משה
הדרשן פרש: שלא בכו, אלא אותן שיצאו
ממצרים: (כב) הצאן ובקר ישחט. זה אחד
מארבעה דברים שהיה רבי עקיבא דורש, ואין

(כא) שש מאות אלף רגלי: הנני חוזר בי ממה שכתבתי בבה"ע תקפ"ז עמוד 204 ובכרם חמוד
ג' עמוד 210, ונ"ל שאם היה ה' אומר לו שיאכילם מזון חדש (כמו שהיה ענין המן), לא היה
משה תמה, אבל ה' אמר לו שיאכילם בשר, ומשה ראה כי לא היתה בסביבותם ארץ נושבת
שיהיו בה בקר וצאן ולא ים שיהיו בו דגים, גם עופות לא היו נראים שם במדבר הגדול
והנורא, לפיכך תמה.

לָהֶם וּמִצָּא לָהֶם: כג וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה הִיד יְהוָה
תִּקְצֹר עֲתָה תִּרְאֶה הִיקְרָךְ דְּבָרִי אִם־לֹא: כד וַיֵּצֵא מֹשֶׁה
וַיְדַבֵּר אֶל־הָעָם אֵת דְּבָרֵי יְהוָה וַיֹּאסֹף שְׁבָעִים אִישׁ
מִזִּקְנֵי הָעָם וַיַּעֲמֵד אֹתָם סְבִיבֹת הָאֹהֶל: כה וַיֵּרֶד יְהוָה |
בַּעֲנָן וַיְדַבֵּר אֵלָיו וַיֹּאצֵּל מִן־הָרוּחַ אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּתֵּן עַל־
שְׁבָעִים אִישׁ הַזִּקְנִים וַיְהִי כְּנֹחַ עֲלֵיהֶם הָרוּחַ וַיִּתְנַבְּאוּ
וְלֹא יָסֻפוּ: כו וַיִּשְׁאָרוּ שְׁנֵי־אֲנָשִׁים | בְּמַחֲנֶה שֵׁם הָאֶחָד |
אֶלְדָּד וְשֵׁם הַשֵּׁנִי מִידָד וַתֵּנַח עֲלֵיהֶם הָרוּחַ וַהֲמָה

יוכל לתת" (תהלים עח, כ). אמרו: פשרה היא זו, אין בו כח למלאות שאלתנו. וזהו שנאמר: "ויצא משה וידבר אל־העם", כיון שלא שמעו לו: "ויאסף שבעים איש" וגו' (כה) ולא יספו. לא נתנבאו אלא אותו היום לבדו. כך מפרש בספרי. ואנקלוס תרגם: "ולא פסקין", שלא פסקה נבואה מהם: (כו) וישארו שני־אנשים. מאותן שנבחרו. אמרו: אין אנו כדאין לגדלה זו: והמה בכתבים. במבררים שבהם לסנהדרין. ונכתבו כלם נקובים בשמות ועל ידי גורל, לפי שהחשבון עולה לשנים עשר שבטים, ששה ששה לכל־שבט ושבט, חוץ משני שבטים שאין מגיע אליהם אלא חמשה חמשה, אמר

רש"י ומאה כיוצא בהם ואל תהי ידי קצרה לפניהם אפילו שעה אחת: (כג) עתה תראה היקר דברי. רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר: אי אפשר לעמד על הטפל, מאחר שאינן מבקשים אלא עלילה לא תספיק להם, סופן לדון אחר־ך — אם אתה נותן להם בשר בהמה גסה, יאמרו: דקה בקשנו. ואם אתה נותן להם דקה, יאמרו: גסה בקשנו, חיה ועוף בקשנו, דגים וחגבים בקשנו. אמר לו: אם־כן יאמרו שקצרה ידי. אמר לפניו: הריני הולך ומפיסן. אמר לו: "עתה תראה היקר דברי" — שלא ישמעו לך. הלך משה לפיסן, אמר להם: היד ה' תקצר! "הן הכה־צור ויזובו מים וגו' הגם־לחם

שד"ל (כה) ויאצל: בנין הקל ע"ד ויאמר כמו 'וירב בנחל' (ש"א ט"ו ה) שענינו וַיֵּאָרַב.

ויתנבאו: דברו אל העם בכח ובגבורה אלהית, להשיב החוטאים מדרכיהם הרעים.

ולא יספו: הרי זו מליצה ממליצות הלשון, כמו (דברים ה' יח) 'קול גדול ולא יסף', ענינו לא יסף כמוהו שאין לו דומה, וכן כאן הכוונה לא יספו אחרים להתנבא כמוהם, מעולם לא התנבאו אנשים אחרים בכוח ובגבורה כמוהם.

(כו) והמה בכתבים ולא יצאו האהלה: לפי הפשט נראה כי משה בירר שבעים איש (לא ע"ב), ושנים מהם נשארו במחנה ולא רצו לבוא, והנה ס"ח בלבד עמדו סביבות האהל, והכתוב אמר ויאסוף שבעים איש, כי הוא אספם שבעים, ואח"כ ביאר כי שניים לא רצו לבוא. וענין אלדד

בַּכְּתָבִים וְלֹא יֵצְאוּ הָאֱלֹהִה וַיִּתְּנָבְאוּ בַּמַּחֲנֶה: כז וַיִּרַץ
הַנֶּעֱר וַיֵּגֶד לְמֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֶלְדָּד וּמִיָּדָד מִתְּנַבְּאִים
בַּמַּחֲנֶה: כח וַיַּעַן יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־נֹון מִשְׁרֵת מֹשֶׁה מִבְּחָרָיו
וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי מֹשֶׁה כָּלָאִם: כט וַיֹּאמֶר לוֹ מֹשֶׁה הַמְּקַנָּא
אֶתָּה לִי וּמִי יִתֵּן כָּל־עַם יְהוָה נְבִיאִים כִּי־יִתֵּן יְהוָה אֶת־
רוּחוֹ עֲלֵיהֶם: ל וַיֹּאסֹף מֹשֶׁה אֶל־הַמַּחֲנֶה הוּא וְזִקְנֵי
יִשְׂרָאֵל: לא וְרוּחַ נָסַע | מֵאֵת יְהוָה וַיִּגְזוּ שְׁלֹשִׁים מִן־הָיִם

לי, הקנאתי אתה מקנא?! לי. כמו "בשבילי". רש"י
כל־לשון "קנאה" – אדם הנותן לב על הדבר,
או לנקם או לעזר אינפרינמיני"ט בלעז, אוחז
בעבי המשא: (ל) ויאסף משה. מפתח אהל
מועד: אל־המחנה. נכנסו איש לאהלו: ויאסף.
לשון כניסה אל הבית, כמו (דברים כב, ב):
"ואספתו אל־תוך ביתך". ואב לכלם (תהלים
לט, ז): "יצבר ולא־ידע מי־אספם". מלמד, שלא
הביא עליהם פורענות עד שנכנסו הצדיקים
איש לאהלו: (לא) ויגזו. ויפריח, וכן (תהלים צ, י):
"כי גז חיש". וכן (נחום א, יב): "נגוזו ועבר": ויטש.
ויפשוט, כמו: "והנה נטשים על־פני כל־הארץ"

משה: אין שבט שומע לי, לפחות משבטו זקן
אחד. מה עשה? נטל שבעים ושתיים פתקין
וכתב על שבעים "זקן", ועל שנים "חלק".
וברר מכל־שבט ושבט ששה, והיו שבעים
ושנים. אמר להם: טלו פתקיכם מתוך קלפי. מי
שעלה בידו "זקן" – נתקדש, ומי שעלה בידו
חלק – אמר לו: המקום לא חפץ בך: (כז) וירץ
הנער. יש אומרים: גרשום בן משה היה:
(כח) כלאם. הטל עליהם צרכי צבור, והם כלים
מאליהם. דבר אחר: תנם אל בית הכלא, לפי
שהיו מתנבאים: משה מת ויהושע מכניס את
ישראל לארץ: (כט) המקנא אתה לי. הקנאי אתה

ומידד היה לראיה על אמתת הרוח האלוהי אשר נחה על הזקנים, כי שניים אלה אעפ"י שלא
היו רוצים בכך ולא יצאו האלה, נחה עליהם הרוח והתנבאו בעל כרחם.

(כח) מבחָרָיו: יפה אמר ראב"ע כי לא ייתכן לפרש מבחוריו מנעוריו, כי זה המעשה היה בשנה
השניה, וקָתִי היה יהושע משרתו קודם לכן, כי במדין לא הלך עמו. המבאר לנתיבות השלום
כתב דברים בטלים על טעמי הפסוק הזה, ולפי האמת גם לפירוש ראב"ע לא היה מקום
לטעמים אחרים, כי אחר שכתוב משרת משה, אין ספק שהכינוי במילת מבחוריו לפירוש
ראב"ע הוא דבק עם 'משה' הקרוב אליו, ולא עם 'משה' שבפסוק הקודם כאשר חלם המבאר.
כלאם: כמו 'אשר כלאו' (ירמיה ל"ב ג').

(לא) ויטש על המחנה: השלֹוים היו יגעים, שעברו על הים בלא מנוח, ע"כ היו פורחים קרוב
לארץ שהאוויר יותר גס וסובלם יותר.

וַיִּטֹּשׁ עַל-הַמַּחֲנֶה כְּדָרָד יוֹם כֹּה וּכְדָרָד יוֹם כֹּה סְבִיבוֹת
הַמַּחֲנֶה וּכְאֻמָּתִים עַל-פְּנֵי הָאָרֶץ: ^{לב} וַיִּקָּם הָעָם כָּל-הַיּוֹם
הַהוּא וְכָל-הַלַּיְלָה וְכָל | יוֹם הַמַּחֲרָת וַיֹּאסְפוּ אֶת-הַשָּׁלוּ
הַמִּמֶּלֶיט אֶסְף עֲשָׂרָה חֲמָרִים וַיִּשְׁטְחוּ לָהֶם שְׁטוּחַ
סְבִיבוֹת הַמַּחֲנֶה: ^{לג} הַבָּשָׂר עוֹדְנָה בֵּין שְׁנֵיהֶם טָרֶם יִכְרַת
וְאִף יִהְיֶה חֲרָה בָּעָם וַיֵּד יִהְיֶה בָּעָם מִכָּה רַבָּה מְאֹד:
^{לד} וַיִּקְרָא אֶת-שֵׁם-הַמָּקוֹם הַהוּא קִבְרֹת הַתָּאוֹה בִּי-שֵׁם
קִבְרוֹ אֶת-הָעָם הַמִּתְאַוִּים: ^{לה} מִקִּבְרֹת הַתָּאוֹה נִסְעוּ
הָעָם חֲצֵרוֹת וַיִּהְיוּ בַּחֲצֵרוֹת: ^{יב} וַתִּדְבֹּר מִרִּים וְאֶהְרֹן
בַּמִּשָּׁה עַל-אֲדוֹת הָאִשָּׁה הַכִּשִּׁית אֲשֶׁר לָקַח בִּי-אִשָּׁה

"אסף עשרה חמרים": וישטחו. עשו אותם
משטיחין משטיחין: (לג) טרם יכרת. כתרוממו:
"עד לא פסק". דבר אחר: אינו מספיק לפסקו
בשניו, עד שנשמטו יוצאה: (א) ותדבר. אין
"דבור" בכל-מקום אלא לשון קשה, וכן הוא

(שמואל א' ל. טז), "ונטשתיך המדברה" (יחזקאל
כט, ה): וכאמתים. פורחות בגובה עד שהן כנגד
לבו של אדם, כדי שלא יהא טורח באסיפתן,
לא להגביה ולא לשחות: (לב) הממעית. מי
שאוסף פחות מכלם — העצלים והחגרים —

רש"י

שד"ל **וכאמתים:** כפירוש רש"י.

וכדרך יום כה: השלו לא היה על המחנה אלא סביבות המחנה, כי היה מעופף בשפל כאמתים
על פני הארץ, ואם היה הולך על המחנה, היה מכה באהלים (ראב"ע).
(לב) ויאספו אסף: המקרא קצר והשמיט השחיטה, עיין חולין דף כ"ז עמוד ב'.
וישטחו להם שטוח: ליבשם בחמה, כך נוהגים עד היום במצרים ליבש בחמה הדגים והבשר
(ראב"י).

חמרים: כמו 'ויצברו אתם חמרים חמרים' (שמות ח' י'), תירגם אנקלוס שם וכאן: דגורין,
ואין הכוונה על המידה הנקראת חמר (כדעת רמבמ"ן וגזניוס וי' ש' ריגיו) שהיא מאה עומר,
ועשרה חמר הם מ"ג אלף ביצים, אבל הכוונה כי בתחילה נתנום זה על זה, ואח"כ שטחום
לחמה. ואני מוסיף כי לא ייתכן לפרש חמרים מל' מידת חמר כי אין מוודדים את העופות לא
במידת חמר ולא בשום מידה אחרת (שש"ס).

(א) ותדבר מרים וגו' כי אשה כשית לקח: היא ציפורה עיין שמות ד' כ"ה בפירושי. וזה היה

כְּשִׁית לָקַח: ב וַיֹּאמְרוּ הָרֶק אֶדְבַּמְשֶׁה דְּבַר יְהוָה הֵלֵא
 גִּם־בָּנוּ דְּבַר וַיִּשְׁמַע יְהוָה: ג וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו עֲנוּ כְּתִיב מֶאֱד
 מִכָּל־הָאָדָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאָדָמָה: ד וַיֹּאמֶר יְהוָה פְּתָאם
 אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־מִרְיָם צְאוּ שְׁלַשְׁתְּכֶם אֶל־אַהֲלֵ
 מוֹעֵד וַיֵּצְאוּ שְׁלַשְׁתָּם: ה וַיֵּרֶד יְהוָה בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֵד

כושׁי: כשית. בגמטריא: יפת מראה: על־אדות רש"י
 האשה. על אודות גרושיה: כִּי־אִשָּׁה כְּשִׁית לָקַח.
 מה־תלמוד לומר? אלא יש לך אשה נאה ביפיה
 ואינה נאה במעשיה, במעשיה ולא ביפיה,
 אבל זאת נאה בכל: האשה הכשית. על שם
 נויה נקראת "כושית" כאדם הקורא את בנו
 נאה: "כושׁי", כדי שלא תשלט בו עין רעה:
 כִּי־אִשָּׁה כְּשִׁית לָקַח. ועתה גרשה: (ב) הֶרֶק אַךְ.
 עמו לבדו דבר ה': הֵלֵא גִם־בָּנוּ דְּבַר. ולא פרשנו
 מדרך ארץ: (ג) עֲנוּ. שפל וסבלן: (ד) פְּתָאם.
 נגלה עליהם פתאם והם טמאים בדרך ארץ,
 והיו צועקים: מים! מים! להודיעם שיפה עשה
 משה שפרש מן האשה, מאחר שנגלית עליו
 שכינה תדיר ואין עת קבועה לדבור: צְאוּ
 שְׁלַשְׁתְּכֶם. מגיד, ששלשתן נקראו בדבור
 אחד, מה־שאי אפשר לפה לומר ולאזן לשמע:
 (ה) בְּעַמּוּד עָנָן. יצא יחידי, שלא כמדת בשר־

אומר (בראשית מב, ל): "דבר האיש אדני הארץ
 אתנו קשות". ואין "אמירה" בכל־מקום אלא
 לשון תחנונים, וכן הוא אומר: "ויאמר אל־
 נא אחי תרעו" (בראשית יט, ז), "ויאמר שמעו־
 נא דברי" (במדבר יב, ו). כל־"נא" לשון בקשה:
 ותדבר מרים ואהרן. היא פתחה בדבור תחלה,
 לפיכך הקדימה הכתוב תחלה. ומנין היתה
 יודעת מרים, שפרש משה מן האשה? רבי נתן
 אומר: מרים היתה בצד צפורה בשעה שנאמר
 למשה: "אלדד ומידד מתנבאים במחנה", כיון
 ששמעה צפורה, אמרה: אוי לנשותיהן של
 אלו אם הם נזקקים לנבואה, שיהיו פורשין
 מנשותיהן כדרך שפרש בעלי ממני!. ומשם
 ידעה מרים והגידה לאהרן. ומה־מרים, שלא
 נתכונה לגנותו, כך נענשה, קל וחמר למספר
 בגנותו של חברו: האשה הכשית. מגיד, שהכל
 מודים ביפיה, כשם שהכל מודים בשחרותו של

נראה להם לגאווה שאינו רוצה להתחתן בעמו, ובתוך דבריהם אמרו ג"כ 'הרק אך במשה' שד"ל
 וכו'. ומשה נצטווה לכתוב פסוק 'והאיש משה ענו מאד', שלא היה מתגאה על היותו נביא
 ה' (דח"א), או כתרגום יונתן בן עוזיאל משה היה ענו ולא חש לדבריהם ולא עלתה על לבו
 להנקם מהם, אך הקב"ה רצה לבקש עלבונו. ומתחלה היה נ"ל כי משה לא שמע דבריהם, כי
 כתוב וישמע ה', אעפ"י שמשה לא שמע, ה' שמע, אך ממה שכתוב צאו שלשתכם משמע
 שהיו במקום אחד, ולשון וישמע ה' לא לומר שמשה לא שמע, אלא שאע"פ שמשה היה
 כחרש לא ישמע, הנה ה' שמע. ומליצת 'האיש משה' מצאנו דוגמתה 'גם האיש משה גדול
 מאוד' (שמות י"א ג). Clericus מוסיף כי גם יוסף פלאויס כשראה עצמו חשוד ושנוא לבני
 עמו הוכרח לספר בשבחי עצמו.

(ה) וַיֵּצְאוּ שְׁלַשְׁתָּם: מן האוהל אל הפתח. כי הענן עמד פתח האוהל ודיבר עמהם שם, וזה מפני

פֶּתַח הָאֵהָל וַיִּקְרָא אֶהֱרֹן וּמִרְיָם וַיֵּצְאוּ שְׁנֵיהֶם: וַיֹּאמֶר
שְׁמְעוּנָא דְּבַרִּי אִם־יִהְיֶה נְבִיאֲכֶם יְהוֹה בְּמִרְאָה אֵלָיו
אֶתֹודַע בַּחֲלוֹם אֲדַבֵּר־בּוֹ: ^ז לֹא־כֵן עֲבַדִּי מֹשֶׁה בְּכָל־בֵּיתִי

והפרידן ממשה? לפי, שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכלו שלא בפניו. וכן מצינו בנח: שלא בפניו נאמר (בראשית ו, ט): "איש צדיק תמים". ובפניו נאמר (בראשית ז, א): "כי אתך ראיתי צדיק לפני". דבר אחר: שלא ישמע בניזפתו של אהרן: (ו) שמעונא דברי. אין "נא" אלא לשון בקשה: אם־יִהְיֶה נְבִיאֲכֶם. אם יהיו לכם נביאים: ה' במראה אליו אתודע. שכינת

רש"י ודם: מלך בשר ודם כשיוצא למלחמה, יוצא באוכלוסין, וכשיוצא לשלום יוצא במעטים. ומדת הקדוש־ברוך־הוא יוצא למלחמה יחידי, שנאמר (שמות טו, ג): "ה' איש מלחמה". ויוצא לשלום באוכלוסין, שנאמר (תהלים סח, יח): "רכב אלהים רבתיים אלפי שנאן": ויקרא אהרן ומרים. שיהיו נמשכין ויוצאין מן החצר לקראת הדבור: ויצאו שניהם. ומפני מה משכן

שהיתה מרים עתידה להצטרע. ומה שלא הוציא גם את משה היה (כדברי רמב"ן רש"י ורמבמ"ן) לומר שבחו שלא בפניו.

(ו) אם יהיה נביאכם: כמו (תהלים קט"ו ז) 'ידיהם ולא ימישון', ידיים להם.

במראה: במראות הלילה, אלא שאמר מראה כנגד אתודע, וחלום כנגד אדבר בו, והמראה היא הצורה שהנביא רואה בנבואתו שעל ידה האל מתגלה ומתוודע לו, וכאן לכבודו של משה נגלה להם בהקיץ ולא בחלום כדי להוכיחם ביחד.

ה' במראה אליו אתודע: היה לו לומר אני ה' אתודע, או ה' יתודע, לפיכך נ"ל כראב"ע כי שם ה' דבק למעלה ולא למטה, אם היה נביא ה', או אם יהיה נביאכם מה', כי הנביא, אף אם לא יהיה מנביאי השקר המתפארים במה שאין בס, ייתכן שלא יהיה נביא ה', ודי שיהיה מוכיח או משורר בגבורה; ואולי כך היתה מרים הנביאה, ולפיכך אמר להם: אף אם הנביא שלכם יהיה באמת נביא ה', מכל מקום במראה אליו אתודע וגו'. ואמנם חז"ל (התרגום והנגינות) רחקו מן הפירוש הזה, מפני שמליצת נביאכם ה' הוא לשון מתמיה וזר, וההמון לא יבינהו ויכשל בו.

(ז) לא כן עבדי משה: עבדי משה הוא נאמן לי יותר מכל שאר עבדים שבביתי (והכוונה שהוא למעלה מכל שאר נביאים הנקראים עבדי ה') על דרך 'ומי בכל עבדיך כדוד נאמן' (ש"א כ"ב י"ד).

ביתי: משל, כאלו ה' הוא בעל הבית, ומשה בן ביתו, שהוא מאמינו ומניחו לילך בכל מקומות ביתו. בית נאמר על אנשי הבית וכולל העבדים, כמו (בראשית מ"ה ב) 'וישמע בית פרעה', שהוא כאילו אמר וישמעו עבדי פרעה.

בכל ביתי: הבי"ת אינה בי"ת המקום, אלא בי"ת היתרון, כמו (שיר השירים א' ח) 'היפה בנשים'.

נֶאֱמַן הוּא: ^ח פֶּה אֶל־פֶּה אֲדַבֵּר־בּוֹ וּמִרְאָה וְלֹא בְּחִידָת
וּתְמִנַּת יְהוָה יִבִּיט וּמִדּוּעַ לֹא יֵרָאֶתָם לְדַבֵּר בְּעַבְדִּי
בְּמֹשֶׁה: ^ט וַיַּחֲרֹאֲף יְהוָה בָּם וַיִּלְךְ: ^י וַהֲעֵנָן סָר מֵעַל הָאֶהָל
וַהֲנֶה מְרִים מִצְרַעַת כְּשֶׁלֶג וַיִּפֹּן אֶהֱרֹן אֶל־מְרִים וַהֲנֶה
מִצְרַעַת: ^{יא} וַיֹּאמֶר אֶהֱרֹן אֶל־מֹשֶׁה בִּי אֲדֹנִי אֵל־נָא תַשֵּׁת
עָלֵינוּ חֲטָאת אֲשֶׁר נּוֹאֲלָנוּ וְאֲשֶׁר חָטֵאנוּ: ^{יב} אֵל־נָא תְהִי
כִּמֶּת אֲשֶׁר בָּצַאתוֹ מִרְחָם אֲמֹ וַיֹּאכֶל חֲצִי בִשְׂרוֹ:

מאחר שהודיעם סרחונם, גזר עליהם נדוי, רש"י
קל וחמר לבשר־ודם, שלא יכעס על חברו עד
שיודיענו סרחונו: ^(י) וַהֲעֵנָן סר. ואחר כך: "והנה
מרים מצרעת כשלג". משל למלך שאמר
לפדגוג: רדה את בני, אבל לא תרדנו עד שאלך
מאצלך, שרחמי עליו: ^(יא) נואלנו. כתרגומו,
לשון "אויל": ^(יב) אֵל־נָא תְהִי. אחותנו זו: כמת.
שהמצרע חשוב כמת — מה־מת מטמא
בביאה, אף מצרע מטמא בביאה: **אשר בצאתו**
מרחם אמו. "אמנו" היה לו לומר? אלא שכנה
הכתוב. וכן "חצי בשרו" — "חצי בשרנו" היה
לו לומר? אלא שכנה הכתוב — מאחר שיצאה
מרחם אמנו, היא לנו כאלו נאכל חצי בשרנו,
כענין שנאמר (בראשית לו, כז): "כִּי־אָחִינוּ בִשְׂרֵנוּ
הוא". ולפי משמעו אף הוא נראה כן: אין ראוי
לאח להניח את אחותו להיות כמת: **אשר**
בצאתו. מאחר שיצא זה מרחם אמו של זה,
שיש כח בידו לעזר ואינו עוזרו, הרי נאכל חצי
בשרו — שאחיו בשרו הוא. דבר אחר: "אל־

שמי אין נגלית עליו באספקלריא המאירה,
אלא בחלום וחזיון: ^(ח) פֶּה אֶל־פֶּה. אמרתי לו
לפרש מן האשה. והיכן אמרתי לו? בסיני:
"לך אמר להם שובו לכם לאהליכם, ואתה
פה עמד עמדי" (דברים ה, כ"ב): **ומראה ולא**
בחידת. "ומראה" זה מראה דבור, שאני מפרש
לו דבורי במראית פנים בפנים, ואיני סותמו
לו בחדות, כענין שנאמר ליחזקאל (יחזקאל
יז, ב): "חוד חדה" וגו'. יכול מראה שכינה?
תלמוד לומר (שמות לג, כ): "לא תוכל לראת
את־פָּנֵי: **ותמנת ה' יביט**. זה מראה אחורים,
כענין שנאמר (שמות לג, כג): "וראית את־אחרי":
בעבדי במשה. אינו אומר "בעבדי משה", אלא
"בעבדי במשה" — "בעבדי", אף־על־פי שאינו
משה. "במשה", אפילו אינו עבדי — כדאי
הייתם לירא מפניו, וכל־שכן שהוא עבדי,
ועבד מלך — מלך, היה לכם לומר: אין המלך
אוהבו חנם. ואם תאמרו: איני מכיר במעשיו —
זו קשה מן הראשונה: ^(ט) וַיַּחֲרֹאֲף ה' בָּם וַיִּלְךְ.

^(ט) וַיִּלְךְ: כעס עליהם ונעלה מעליהם ככעס.

^(יא) נואלנו: נואלנו וחטאנו דבר אחד הוא: חטאנו באָלָת.

^(יב) כמת: כנולד מת, אשר בצאתו מרחם אמו כבר בשרו נאכל ונפסד.

שד"ל

יג וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר אֵל נָא רַפָּא נָא לָהּ: מפטיר
יד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאַבְיָה יָרֵק יָרֵק בְּפָנֶיהָ הֲלֹא
תִּכְלֹם שְׁבַעַת יָמִים תִּסָּגֵר שְׁבַעַת יָמִים מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
וְאַחַר תֵּאֱסָף: טו וַתִּסָּגֵר מְרִים מִחוּץ לַמַּחֲנֶה שְׁבַעַת יָמִים
וְהָעָם לֹא נָסַע עַד־הָאֶסָף מְרִים: טז וְאַחַר נָסְעוּ הָעָם
מִחֲצֹרֹת וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר פָּאֶרָן:

(דברים ג, כג): "ואתחנן אל-ה' בעת ההוא לאמר". השיבו (שם, כו): "רב-לך": רפא נא לה. מפני מה, לא האריך משה בתפלה? שלא יהיו ישראל אומרים: אחותו נתונה בצרה, והוא עומד ומרבה בתפלה! [דבר אחר: שלא יאמרו ישראל: בשביל אחותו הוא מאריך בתפלה, אבל בשבילנו אינו מאריך בתפלה]: (יד) ואביה ירק ירק בפניה. ואם אביה הראה לה פנים זועפות, הלא תכלם שבעת ימים, קל וחמר לשכינה ארבעה עשר יום. אלא, דיו לבא מן הדין להיות כנדון, לפיכך אף בנזיפתי תסגר שבעת ימים: ואחר תאסף. אומר אני: כל-"האסיפות" האמורות במצרים, על שם שהוא משלח מחוץ למחנה, וכשהוא נרפא – נאסף אל המחנה, לכך כתוב בו "אסיפה" לשון הכנסה: (טו) והעם לא נסע. זה הכבוד חלק לה המקום, בשביל שעה אחת שנתעכבה למשה כשהשלך ליאור, שנאמר (שמות ב, ד): "ותתצב אחתו מרחק" וגו':

רש"י נא תהי כמת", אם אינך רופאה בתפלה, מי מסגירה, ומי מטהרה? אני אי אפשר לראותה, שאני קרוב ואין קרוב רואה את הנגעים, וכהן אחר אין בעולם. וזהו: "אשר בצאתו מרחם אמו": (ג) אל נא רפא נא לה. בא הכתוב ללמדך דרך ארץ, שהשואל דבר מחברו צריך לומר שנים או שלשה דברי תחנונים, ואחר כן יבקש שאלותיו: לאמר. מה-תלמוד לומר? אמר לו: השיבני אם אתה מרפא אותה אם לאו? עד שהשיבו: "ואביה ירק ירק" וגו'. רבי אלעזר בן עזריה אומר: בארבעה מקומות בקש משה מלפני הקדוש-ברוך-הוא להשיבו אם יעשה שאלותיו אם לאו. כיוצא בו (שמות ו, יב): "וידבר משה לפני ה' לאמר" וגו', מה-תלמוד לומר "לאמר"? השיבני אם גואלם אתה אם לאו. עד שהשיבו (שמות ו, א): "עתה תראה" וגו'. כיוצא בו (במדבר כז, טו-טז): "וידבר משה אליה' לאמר, יפקד ה' אלהי הרוחת לכל-בשר". השיבו (שם, יח): "קח-לך". כיוצא בו

פרשת שלח

יג וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה לֵאמֹר: ב' שְׁלַח-לָךְ אַנְשִׁים וַיִּתְּרוּ אֶת-אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר-אֲנִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ

ואמרו (דברים א, כב): "נשלחה אנשים לפנינו", רש"י כמה שנאמר (שם): "ותקרבון אלי כלכם" וגו'. ומשה נמלך בשכינה, אמר: אני אמרתי להם שהיא טובה, שנאמר (שמות ג, יז): "אעלה אתכם מעני מצרים" וגו', חיייהם שאני נותן להם מקום

(ב) שלח-לך אנשים. למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים? לפי שלקתה על עסקי דבה, שדברה באחיה, ורשעים הללו ראו ולא לקחו מוסר: שלח-לך. לדעתך, אני איני מצוה לך, אם תרצה – שלח. לפי שבאו ישראל

(ב) שלח לך: לטובתך, שידעו ענין הארץ והעם מתחלה, ולא יערערו עליך לבסוף.

דפוס ראשון:

בדברים (א' כ"ב) כתוב כי ישראל אמרו 'נשלחה אנשים לפנינו', וכאן הוא אומר כי ה' דיבר אל משה 'שלח לך אנשים', ונראה כי הם שאלו, וה' הסכים וצווה למשה שיעשו כדבריהם, וכאן לא הזכיר שהם שאלו, כדי שלא יהא נראה שחטאו בשאלתם. ונראה כי הכל היה סבה מאת ה', וכמו שכתב הרמב"ם (מורה ח"ב פרק ל"ב), אלא שהוא אומר שהיה מחכמת ה' להסב אותם במדבר עד שילמדו גבורה, כמו שנודע שההליכה במדבר ומיעוט הנאות הגוף מרחיצה וכיוצא בהם יולידו הגבורה, ונולדו ג"כ (באותם ארבעים שנה) אנשים שלא הורגלו בשפלות ובעבודות. ואני אומר שלא היתה כוונת האל שיקנו גבורה, כי לא בחרבם ירשו ארץ זורועם לא הושיעה למו, אבל סבב שיתעכבו במדבר, למען יעמדו במשך ימים רבים אצל משה, שאם היה משה מביאם אל הארץ, היו מתפזרים איש בנחלתו ולא היה משה יכול ללמדם דעת, גם לא היו צריכים להתפרנס דרך נס, ולא היתה האמונה בתורת משה נקבעת בלבבותם לדורות עולם, כמו שהיה הענין על ידי שישבו ארבעים שנה במדבר, ומשה מנהיגם

כתב יד:

לא נזכר כאן שהם אמרו נשלחה אנשים, שלא יהיה נראה שחטאו בזה, ושזה גרם התקלה כי לא היה הדבר כן, אבל אחר ששאלו הם, אמר ה' 'שלח לך'. ואולי מאת ה' היתה נסבה ששאלו כי ידע אינם כדאי להביאם לכיבוש הארץ כי עדיין מורך לב העבדות קיים בהם, ואינם כדאי לבוא לרשת את הארץ ולהיות אומה בפני עצמה מנהגת בפני עצמה על אדמתה; והוצרכו להתעכב עוד במדבר עד שיקום דור אחר שלא נשתקע בשעבוד, ושהורגל בחפשה. והנה אם לא היו הם השואלים היה נראה כאלו ה' נתן מכשול לפנייהם, על כן סבב שישאלו הם, והוא קיים דבריהם. ומשה (במצות ה') צוה למרגלים שיגידו אמתת מה שיראו מן הטוב ומן הרע, כי אמר 'ומה הארץ' והוא ידע שהיא טובה, ואמר 'ואת העם' והוא ידע שהוא חזק, והמרגלים חטאו ופשעו במה שאמרו 'לא נוכל לעלות אל העם' ואחר שהעם נמס לבנם ובכו סבלו עיכובם ומיתתם במדבר כאלו הוא לעונש חטאם, ובאמת הכל היה נסבה מאת ה' לטובת האומה. כי אמנם אף אם על ידי נסים היו כובשים את הארץ לא היו מתקיימים בה, כי לא

אֶחָד אִישׁ אֶחָד לְמִטָּה אָבְתִּיו תִּשְׁלָחוּ כָּל נָשִׂיא בָהֶם:
 ג וַיִּשְׁלַח אֹתָם מֹשֶׁה מִמִּדְבַּר פָּאֲרָן עַל־פִּי יְהוָה כָּלם
 אֲנָשִׁים רָאִשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל הֵמָּה: ד וְאֵלֶּה שְׁמוֹת לְמִטָּה
 רֵאוּבֵן שְׁמוּעַ בֶּן־זִכְוֹר: ה לְמִטָּה שְׁמַעוֹן שָׁפַט בֶּן־חוּרִי:
 ו לְמִטָּה יְהוּדָה כָּלָב בֶּן־יִפְנֶה: ז לְמִטָּה יִשְׁשָׁכָר יִגָּאֵל בֶּן־
 יוֹסֵף: ח לְמִטָּה אֶפְרַיִם הוֹשֶׁעַ בֶּן־נוּן: ט לְמִטָּה בִּנְיָמִן פִּלְטִי
 בֶּן־רְפוּא: י לְמִטָּה זְבוּלֹן גַּדִּיאֵל בֶּן־סוּדִי: יא לְמִטָּה יוֹסֵף

רש"י לטעות בדברי המרגלים למען לא יירשעה: (ג) על-פי ה'. ברשותו, שלא עכב על ידו: כלם אנשים.

שד"ל

כתב יד (המשך):

דפוס ראשון (המשך):

ומפרנסם באותות ובמופתים ומלמדם דרכי
 ה'; והחינוך הזה אשר לא היה כמוהו בכל
 הארץ, שיהיו מאתים ריבוא נפשות יושבים
 אצל מלמדם במשך ארבעים שנה, בלי
 שיהיו טרודים בבקשת מזונותיהם, זה הוא
 שהעמיק האמונה בלב בני ישראל, באופן
 שבתעוה כל יושבי הארץ אחרי האלילים,
 נשארו תלמידי משה גוי אחד ויחיד בארץ,
 שומר האמונה הטהורה, וממנו התפשטה
 ותפשט לטובת המין האנושי כולו, ומלאה
 הארץ דעה את ה'.

היו יודעים בהנהגת המדינה, אך היו כעבדים
 הבורחים מן העבדות, החפצים בהפקר, ואין
 בהם לא הגבורה ולא התבונה הצריכה לקיום
 חברה חופשית. והוצרכו להתעכב במדבר כדי
 להתלמד סביבות משה, ואף אם היה משה
 מביאם לארץ היו מתפורים איש בעירו, ולא
 היה ביד משה ללמדם דעת. ועיין הכרם בס'
 דברים א' סיוע לדברי אלה גם עיין מ"נ ח"ג
 פל"ב.

ויתרו: שורש תור ענינו סבוב, ודומה לו 'ותאר הגבול' (יהושע ט"ו ט') תרגומו: ויסחר, ענין
 סבוב, וכן (ישעיה מ"ד י"ג) 'ובמחוגה יתארהו' (כאשר העירו כבר רש"י ורד"ק) הוא לשון
 סבוב כמו 'ותאר הגבול'. ומזה לדעתי כל לשון תואר הם הקווים הסובבים הצורה ומגבילים
 אותה, וכן תֵּאָר בערבית ענינו סָבַב, ומזה (למטה ט"ו ל"ט) 'ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי
 עיניכם', ענינו לא תשוטטו, לא תלכו כה וכה (רחוק מעבודת ה') אחרי הנהגת לבכם ועיניכם.
 וכן שרש רָגַל נגזר מן רָגַל, ועיקר הוראתו לשוטט הנה והנה, ומזה רכיל ורוכל. והנני מבטל מה
 שכתבתי על שורש תור ועל שורש רגל ב"ככורי העיתים" תקפ"ו; גם הוראת שני השורשים
 האלה משונות זו מזו בדרך אחר ממה שכתבתי שם, ואין כאן המקום להאריך בזה, ועין בית
 האוצר, לשכה א'.

לַמַּטֶּה מִנִּשְׁה גְּדִי בֶן־סוּסִי: יב לַמַּטֶּה דֵּן עֲמִיאל בֶּן־גַּמְלִי:
 יג לַמַּטֶּה אֲשֶׁר סְתֹור בֶּן־מִיכָאֵל: יד לַמַּטֶּה נַפְתָּלִי נַחֲבִי
 בֶּן־וּפָסִי: טו לַמַּטֶּה גָד גְּאוּאֵל בֶּן־מָכִי: טז אֵלֶּה שְׁמוֹת
 הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־שָׁלַח מֹשֶׁה לְתֹור אֶת־הָאָרֶץ וַיִּקְרָא מֹשֶׁה
 לְהוֹשֶׁעַ בֶּן־נֹון יְהוֹשֻׁעַ: יז וַיִּשְׁלַח אַתֶּם מֹשֶׁה לְתֹור אֶת־
 אֶרֶץ כְּנָעַן וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם עָלוּ זֶה בַּנֶּגֶב וְעֲלִיתֶם אֶת־הָהָר:
 יח וּרְאִיתֶם אֶת־הָאָרֶץ מֵה־הָוָא וְאֶת־הָעָם הַיֹּשֵׁב עָלֶיהָ
 הַחֹזֶק הוּא הָרַפָּה הַמַּעֲט הוּא אִם־רַב: יט וּמָה הָאָרֶץ

ארץ מגדלת חלשים, יש מגדלת אוכלוסין, ויש רש"י ממעטת אוכלוסין: החזק הוא הרפה. סימן מסר להם: אם בפרזים יושבין – חזקים הם, שסומכין על גבורתם, ואם בערים בצורות הם יושבין – חלשים הם: (יט) הבמחנים. תרגומו: "הבפצחין". כרכין פצוחין ופתוחין מאין חומה: הטובה הוא. במעינות ותהומות טובים ובראים:

כל-"אנשים" שבמקרא לשון חשיבות, ואותה שעה כשרים היו: (טז) ויקרא משה להושע וגו'. התפלל עליו: יה יושיעך מעצת מרגלים: (יז) עלו זה בנגב. הוא היה הפסלת של ארץ־ישראל, שכן דרך התגרים מראין את הפסלת תחלה ואחר כך מראין את השבח: (יח) את־הארץ מה־הוא. יש ארץ מגדלת גבורים, ויש

(טז) ויקרא משה להושע וגו': נראין יותר דברי חז"ל (סוטה ל"ד ע"ב) שמשה קרא להושע יהושע שד"ל עכשיו ולא קודם לכן כדעת רשב"ם, כי לא היה מן הצורך לכתוב זה כאן אם היה זה דבר נושן. ובהפך נראה כדברי הכורם, כי עכשיו כששלחו עם אנשים חשובים שנה שמו לבלתי ייקרא עוד בשם שנקרא בו במדרגת משרת, וכן ביוסף (בראשית מ"א מ"ג) ודניאל (דניאל א' ז') שינוי השם נעשה כשעלו לגדולה.

(יח) וראיתם את הארץ מה הוא: זו שאלה כללית, כי הם הלכו לתור את הארץ, ואח"כ פרט שאלתו בשלוש בחינות, א' את העם החזק הוא וגו', ב' ומה הארץ לענין הישיבה בה, 'הטובה היא אם רעה', אם האויר והמים והמאכלים טובים או רעים (כפירוש דון יצחק) 'ומה הערים' וגו', ג' 'ומה הארץ' לענין הצמחים הצומחים בה, השמנה היא וכו'.

ואת העם: הוי"ו לפירוש (cioé) ודוגמתא בבראשית כ"ד מ"א; י"ג ח' וט"ו; י"ז ב; שמות י"ד י"ט; כ"ה י"ב; ש"א כ"ח ג'; ישעיה כ"א י'; ירמיה ב' ט'; מ' ח'; מ"ו כ"ו; יחזקאל כ"ג ל"ז; וכן למטה י"ד וכו"ט, י"ד ח', ונראה כן גם תהלים כ"א י"א, וכן למטה כ' ט"ו.

(יט) הבמחנים: ערי פרזי הדומות למחנה, כי אין להם חומה סביב.

אֲשֶׁר-הוּא יֹשֵׁב בָּהּ הַטּוֹבָה הוּא אֲס־רַעָה וַיֵּמָּה הָעָרִים
 אֲשֶׁר-הוּא יֹשֵׁב בָּהֶנָּה הַבְּמִתָּנִים אִם בְּמִבְצָרִים: כ וַיֵּמָּה
 הָאָרֶץ הַשְּׂמִנָּה הוּא אֲס־רָזָה הַיִּשְׁבָּה עַל אֲס־אֵין
 וְהַתְּחִזְקָתָם וְלִקְחָתָם מִפְּרִי הָאָרֶץ וְהַיֵּמִים יָמִי בְּכוּרֵי
 עֲנָבִים: שני כא וַיַּעֲלוּ וַיִּתְּרוּ אֶת-הָאָרֶץ מִמִּדְבָּר־צֶן עַד-
 רֶחֶב לְבָא חֲמַת: כב וַיַּעֲלוּ בַּנֶּגֶב וַיָּבֹא עַד-חֶבְרוֹן וְשָׁם
 אַחִימֶן שֹׁשֵׁי וְתַלְמִי יְלִידֵי הָעֵנֶק וְחֶבְרוֹן שִׁבְעַ שְׁנִים

לבדו הלך שם ונשתטח על קברי אבות, שלא
 יהא נסת לחבריו להיות בעצתם. וכן הוא אומר
 (דברים א, לו): "ולוֹ-אתָן את־הָאָרֶץ אשר דרך־
 בה". וכתוב (שופטים א, כ): "ויתנו לכלב את־
 חברון": **שבע שנים נבנתה**. אפשר שבנה חם
 את חברון לכנען בנו הקטן קדם שיבנה את
 צען למצרים בנו הגדול? אלא שהיתה מבנה
 בכל־טוב על אחד משבעה בצען, ובא להודיעך
 שבחה של ארץ ישראל — שאין לך טרשין
 בארץ־ישראל יותר מחברון, לפיכך הקצוה
 לקברות מתים; ואין לך מעלה בכל־הארצות
 כמצרים, שנאמר (בראשית יג, י): "כגן־ה' כארץ

רש"י (כ) **הישֶׁבַע עֵץ**. אם יש בהם אדם כשר שיגן
 עליהם בזכותו: **בכוּרֵי עֲנָבִים**, ימים שהענבים
 מתבשלין בבכור: (כא) **מִמִּדְבָּר־צֶן עַד־רֶחֶב לְבָא**
חֲמַת. הלכו בגבוליה בארך וברחב כמין גאם:
 הלכו רוח גבול דרומית — ממקצוע מזרח עד
 מקצוע מערב, כמו שצוה משה (לעיל פסוק יז):
 "עלו זה בנגב", דרך גבול דרומית־מזרחית עד
 הים, שהים הוא גבול מערבי ומשם חזרו והלכו
 כל־גבול מערבי על שפת הים עד לבא חמת,
 שהוא אצל הר ההר במקצוע מערבית־צפונית,
 כמו שמפרש בגבולות הארץ בפרשת "אלה
 מסעי" (במדבר לד, ז): (כב) **וַיָּבֹא עַד־חֶבְרוֹן**. כלב

שד"ל (כא) **מדבר צֶן**: הוא חלק ממדבר פארן והוא דרום א", ורחוב בצפונה למערב וחמת במזרח.
 (כב) **ויבא**: אחד מהם (ראב"ע), והוא כלב, עיין רש"י.

דפוס ראשון:

כתב יד:

ואולי שאר המרגלים יראו מבוא בעיר בצורה, וכלב בטח בה'
 ובא בתוכה; ומה שכתוב (פסוק ל"ג) 'ושם ראינו את הנפילים
 וכו' ונהי בעינינו כחגבים', אומר מוהר"ר יצחק פארדו שאינו
 ראייה שהיו בחברון, כי לא בחברון לבד היו ענקים אלא בכל
 הפלך ההוא וכמ"ש ביהושע (י"ד י"ב) 'ועתה תנה לי את ההר
 הזה וכו' כי ענקים שם וערים גדולות בצָרוֹת', א"כ 'ושם' האמור
 כאן הכוונה שם בנגב, לא שם בחברון.

וגם בני ענקים ראינו שם,
 כלב ראה והגיד להם והם
 לא ראו ואעפ"כ אמרו
 ונהי בעינינו, לפי מה
 ששמעו מכלב, כי הם
 יראו מבוא בעיר חזקה
 וכלב בטח בה'.

נִבְנְתָה לִפְנֵי צֶעַן מִצְרַיִם: כג וַיָּבֹאוּ עַד־נַחַל אֲשַׁפֵּל וַיִּכְרְתוּ
 מִשָּׁם זְמוּרָה וְאַשְׁכּוֹל עֲנָבִים אֶחָד וַיִּשְׁאַהוּ בַּמוֹט בְּשָׁנִים
 וּמִן־הָרִמָּנִים וּמִן־הַתְּאֵנִים: כד לַמָּקוֹם הַהוּא קָרָא נַחַל
 אֲשַׁכּוֹל עַל אֲדוֹת הָאֲשַׁכּוֹל אֲשֶׁר־כָּרְתוּ מִשָּׁם בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל: כה וַיֵּשְׁבוּ מִתּוֹר הָאָרֶץ מִקֶּץ אַרְבָּעִים יוֹם: כו וַיֵּלְכוּ
 וַיָּבֹאוּ אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־כָּל־עֵדֶת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
 אֶל־מִדְבַּר פָּאֶרָן קִדְשָׁה וַיֵּשִׁיבוּ אֹתָם דָּבָר וְאֶת־כָּל־
 הָעֵדָה וַיֵּרָאוּם אֶת־פְּרִי הָאָרֶץ: כז וַיִּסְפְּרוּ־לֹא וַיֹּאמְרוּ
 בָּאוּנוּ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּנוּ וְגַם זִבַּת חֶלֶב וּדְבַשׁ הוּא

והקימוה בגלגל. ושקלום רבותינו משקל כל-
 אחת ארבעים סאה, וגמירי: טונא דמידלי אנש
 על כתפה, אינו אלא שליש משאוי, ממשאוי
 שמסיעין אותו להרים: (כה) וישבו מתור הארץ
 מקץ ארבעים יום. והלא ארבע מאות פרסה על
 ארבע מאות פרסה היא, ומהלך אדם בינוני
 עשר פרסאות ליום, הרי מהלך ארבעים יום מן
 המזרח למערב, והם הלכו ארכה ורחבה! אלא
 שגלוי לפני הקדוש־ברוך־הוא שיגזר עליהם
 יום לשנה, קצר לפניהם את הדרך: (כו) וילכו
 ויבאו. מהו "וילכו"? להקיש הליכתן לביאתן:
 מה־ביאתן בעצה רעה, אף הליכתן בעצה רעה:
 וישיבו אתם דבר. את משה ואת אהרן: (כז) זבת
 חלב ודבש הוא. כל־דבר שקר שאין אומרים בו

מצרים", וצען היא המעלה שבארץ מצרים,
 ששם מושב המלכים, שנאמר: (ישעיה ל, ד): "כי־
 היו בצען שריו", והיתה חברון טובה ממנה
 שבעה חלקים: (כג) זמורה. שוכת גפן ואשכול
 של ענבים תלוי בה: וישאהו במוט בשנים.
 ממשמע שנאמר: "וישאהו במוט", איני יודע
 שהוא בשנים? מה־תלמוד לומר "בשנים"?
 בשני מוטות. הא כיצד? שמונה נטלו אשכול,
 אחד נטל תאנה ואחד רמון, יהושע וכלב לא
 נטלו כלום, לפי שכל־עצמם להוציא דבה
 נתכוננו: כשם שפריה משנה, כך עמה משנה.
 ואם חפץ אתה לידע כמה משואי אחד מהם,
 צא ולמד מאבנים שהקימו בגלגל — הרימו
 להם איש אבן אחת מן הירדן על שכמו,

ילידי הענק: אין ענק שם פרטי כדברי רמב"ן ובושארט וג'ז', ויפה תפול בו הה"א, ובלשון
 ערבית ענינו צוואר ארוך ואיש ארוך.

אחימן ששי ותלמי: אולי שמות משפחות. עיין מחקרי ארך (תברון).

חברון וגו': נראה טעמו שהענקים בנו אותה בימים קדמונים, ולרוב חזקים עדיין היו בה ואדם
 לא יכול להורישם.

וְזֶה-פָּרִיָה: כח אָפֶס כִּי-עָזוּ הָעָם הַיֹּשֵׁב בְּאֶרֶץ וְהָעָרִים
בְּצָרוֹת גְּדֹלֹת מְאֹד וְגַם-יְלָדֵי הָעָנָק רָאִינוּ שָׁם: כט עֲמֶלֶק
יֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב וְהַחֲתִי וְהַיְבוֹסִי וְהָאֱמֹרִי יֹשֵׁב בְּהָר
וְהַכְּנַעֲנִי יֹשֵׁב עַל-הַיָּם וְעַל יַד הַיַּרְדֵּן: לוֹיָהֶם כָּלֵב אֶת-
הָעָם אֶל-מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר עֲלֶה נַעֲלֶה וִירָשְׁנוּ אֹתָהּ כִּי-יָכוֹל
נוֹכַל לָהּ: לא וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר עָלוּ עִמּוֹ אָמְרוּ לֹא נוֹכַל
לַעֲלוֹת אֶל-הָעָם כִּי-חָזַק הוּא מִמֶּנּוּ: לב וַיֹּצִיאוּ דְבַת

על משה בשביל דברי המרגלים, שתקו כלם לשמע גנותו. אמר: והלא קרע לנו את הים, והוריד לנו את המן, והגזיז לנו את השלו: עלה נעלה. אפילו בשמים, והוא אומר: עשו סלמות ועלו שם — נצליח בכל-דבריו: ויהס. לשון שתיקה, וכן: "הס כל-בשר" (זכריה ב, יז), "הס כי לא להזכיר" (עמוס ו, י). כן דרך בני-אדם — הרוצה לשתק אגדת אנשים, אומר שי"ט (ספרים אחרים: הס): (לא) חזק הוא ממנו. כביכול כלפי מעלה אמרו: (לב) אכלת יושביה. בכל-

רש"י קצת אמת בתחלתו, אין מתקים בסופו: (כח) בצרות. לשון חזק. ותרגומו: "כריכן". לשון בירניות עגלות, ובלשון ארמי כריך עגל: (כט) עמלק יושב וגו'. לפי שנכוו בעמלק כבר, הזכירוהו מרגלים כדי ליראם: ועל יד הירדן. "יד" כמשמעו, אצל הירדן [אל ידו]. ולא תוכלו לעבור: (ל) ויהס כלב. השתיק את כלם: אל-משה. לשמע מה-שידבר במשה, צוח ואמר: וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם? השומע היה סבור שבא לספר בגנותו, ומתוך שהיה בלבם

(כח) אָפֶס כִּי עָזוּ הָעָם: היה להם לומר והעם היושב בה חזק והערים בצורות, אבל הם חטאו באמרם מילת אָפֶס (כאשר העיר הרמב"ן) וגם מילת עז, כי כל זה מורה שהוא מן הנמנע להתגבר עליהם. הלא תראה כי כלב הוצרך לומר: 'עלה נעלה', משמע כי מדברי המרגלים היה מובן שלא היה אפשר לעלות אל העם ההוא, והם עצמם פירשו אח"כ את דבריהם ואמרו (פסוק ל"א): 'לא נוכל לעלות אל העם'.

בְּצָרוֹת: רש"י לא פירש יפה מילת כריכן, וחשב שענינו עגולות. ונ"ל שאין ענינו אלא מוקפות חומה, וכן למעלה פסוק י"ט כתב רש"י כרכין פתוחין מאין חומה, נ"ל שאין הלשון מדוייק. (ל) ויהס כלב את העם: יהושע שתק, כי להיותו משרת משה לא היה נשמע.

(לב) אֶרֶץ אֹכֶלֶת יוֹשְׁבֶיהָ: אעפ"י שהעם היושבים בה חזקים, אין זה בשביל שבח הארץ, אבל הוא מפני שלא יישארו בה זולתי החזקים, שהם חזקי המזג, והשאר מתים בה מפני רוע האוויר (ספורנו, וקירוב לזה גם רמב"ן).

הָאָרֶץ אֲשֶׁר תָּרוּ אֹתָהּ אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאָרֶץ
 אֲשֶׁר עֲבַרְנוּ בָּהּ לְתוֹר אֹתָהּ אֶרֶץ אֲכָלֶת יוֹשְׁבֶיהָ הִוא
 וְכָל־הָעָם אֲשֶׁר־רָאִינוּ בְּתוֹכָהּ אֲנָשִׁי מְדוֹת: ^א וְשָׁם רָאִינוּ
 אֶת־הַנְּפִילִים בְּנֵי עֶנֶק מִן־הַנְּפִלִים וְנָהִי בְּעֵינֵינוּ כַּחַגְבִּים
 וְכֵן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם: ^ב יָד אֶתְשָׂא כָל־הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת־
 קוֹלָם וַיִּבְכוּ הָעָם בַּלִּילָה הַהִוא: ^ג וַיִּלְנוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־
 אֹהֲרֹן כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהִים כָּל־הָעֵדָה לֹא־מָתְנוּ
 בָּאָרֶץ מִצְרַיִם אוֹ בַּמִּדְבָּר הַזֶּה לֹא־מָתְנוּ: ^ד וְלֵמָּה יְהוָה
 מֵבִיא אֶתָּנוּ אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְנַפֵּל בַּחֶרֶב נַשִּׁינוּ וְטַפָּנוּ
 יֵהִיו לִבְזֵי הָלֹאָ טוֹב לָנוּ שׁוּב מִצְרַיִם: ^ה וַיֹּאמְרוּ אִישׁ
 אֶל־אָחִיו נָתַנָּה רֹאשׁ וְנִשׁוּבָה מִצְרַיִם: ^ו וַיִּפֹּל מֹשֶׁה
 וַאֲהֲרֹן עַל־פְּנֵיהֶם לִפְנֵי כָל־קְהָל עֵדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

מקום שעברנו מצאנום קוברי מתים. והקדוש־
 ברוך־הוא עשה לטובה, כדי לטרדם באבלם
 ולא יתנו לב לאלו: אנשי מדות. גדולים וגבוהים
 וצריך לתת להם מדה, כגון גלית (שמואל־א יז, ד):
 "גבהו שש אמות וזרת", וכן: "איש מדון"
 (שמואל־ב כא, כ), "איש מדה" (דבה"א יא, כג):
 (לג) הנפלים. ענקים מבני שמחזאי ועזאל

שנפלו מן השמים בימי דור אנוש: וכן היינו
 בעיניהם. שמענו אומרים זה לזה: נמלים יש
 בכרמים כאנשים: ענק. שמעניקים חמה
 בקומתן: (א) כל־העדה. סנהדראות: (ב) לֹא־
 מתנו. הלואי ומתנו: (ד) נתנה ראש. כתר־גומו:
 "נמני רישא" — נשים עלינו מלך. ורבותינו
 (פסיקתא זוטריתא) פרשו (לשון) [לשם] עבודה

(ה) ויפל משה: כשראו משה ואהרן הסכמת העדה לפרוק עול ה' ונביאו מצוארם עד היכן גבר
 פחד הכנענים בלב כל העדה, הבינו שאם ידברו דבר ישתקום ולא ישמעו, לפיכך נפלו על
 פניהם לפנייהם, והיה זה כבקשת רשות לדבר, כדי שלא יפסיקו בדיבורם, אלא דרך חסד
 יניחום לדבר, ואח"כ יעשו מה שירצו; וכן עשה משה בעדת קרח, 'ישמע משה ויפול על פניו
 וידבר אל קרח' (למטה ט"ז ד' ה'). אבל כאן כשראו יהושע וכלב את משה ואת אהרן משפילים
 מעלתם לפני העם, בערה ברוחם אש ה' וקרעו בגדיהם, ולא הניחו להם שידברו, ודיברו הם
 בשבילם.

וַיְהִי־שֶׁעַ בֶּן־נֹזֶן וְכָלֵב בֶּן־יִפְנֶה מִן־הַתָּרִים אֶת־הָאָרֶץ
 קִרְעוּ בְּגָדֵיהֶם: ^ז וַיֹּאמְרוּ אֶל־כָּל־עֵדֶת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר
 הָאָרֶץ אֲשֶׁר עָבְרָנוּ בָּהּ לְתוֹר אֹתָהּ טוֹבָה הָאָרֶץ מְאֹד
 מְאֹד: ^ח שְׁלִישִׁי אִם־חָפֵץ בָּנוּ יִהְיֶה וְהֵבִיא אֹתָנוּ אֶל־הָאָרֶץ
 הַזֹּאת וְנִתְּנָה לָנוּ אָרֶץ אֲשֶׁר־הִוא זֹבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ: ^ט אָדָּ
 בְּיִהוָה אֱלֹהֵי־מִרְדּוֹ וְאַתֶּם אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־עַם הָאָרֶץ כִּי
 לַחֲמֹנוּ הֵם סָר צֶלֶם מַעֲלִיָּהֶם וַיִּהְיֶה אִתָּנוּ אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל:
 וַיֹּאמְרוּ כָל־הָעֵדָה לְרֹגֹם אֹתָם בְּאַבְנִים וּכְבוֹד יִהְיֶה
 נִרְאָה בְּאֵהָל מוֹעֵד אֶל־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ^י וַיֹּאמֶר יִהְיֶה
 אֶל־מֹשֶׁה עַד־אֲנִי יִנְאַצְנִי הָעָם הַזֶּה וְעַד־אֲנִי לֹא־יֵאֱמִינוּ
 בִּי בְּכָל־הָאֱתֹת אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּקִרְבּוֹ: ^{יב} אֲכַנּוּ בַּדָּבָר
 וְאוֹרְשָׁנוּ וְאַעֲשֶׂה אֹתְךָ לְגוֹי־גְדוֹל וְעַצוֹם מִמֶּנּוּ: ^{יג} וַיֹּאמֶר
 מֹשֶׁה אֶל־יִהוָה וְשָׁמְעוּ מִצְרַיִם כִּי־הָעֲלִיתָ בְּכַחֲךָ אֶת־

ינאצני. ירגיזוני: בכל־האתות. בשביל כל־הנסים
 שעשיתי להם היה להם להאמין שהיכולת בידי
 לקיים הבטחתי: (יב) ואורשנו. לשון "תרוכין".
 ואם תאמר: מה אעשה לשבועת אבות?:
 ואעשה אתך לגוי־גדול. שאתה מזרעם:
 (יג) ושמעו מצרים. ושמעו את אשר תהרגם:

זרה: (ט) אל־תמרדו. ושוב — "ואתם אל־
 תיראו": כי לחמנו הם. נאכלם כלחם: סר צלם.
 מגנם וחזקם — כשרים שבהם מתו: איוב
 שהיה מגן עליהם. דבר אחר: צלו של המקום
 סר מעליהם: (י) לרגום אתם. את יהושע וכלב:
 וכבוד ה'. הענן ירד שם: (יא) עד־אנה. עד היכן:

רש"י

(ט) סר צלם: אין להם דבר שיגן עליהם, ואנחנו בהפך ה' אתנו. במקומות החמים מה שהוצרכו
 בני אדם תחילה הוא מה שיגן עליהם מן החמה, ע"כ קראו צל לכל דבר המגין. צל נקרא הגוף
 המביא צל.

שד"ל

(יג) ושמעו מצרים וגו': המצרים ידעו שהעלית בכחך, ויושבי א"י שמעו שאתה בקרב העם
 הזה וגו', והנה אלה יאמרו לאלה.

הָעַם הַזֶּה מִקְרָבוֹ: יִדְּוּ אֶמְרוּ אֶל־יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת
שָׁמְעוּ כִּי־אַתָּה יְהוָה בִּקְרֵב הָעַם הַזֶּה אֲשֶׁר־עִין בְּעֵין
נִרְאָה | אַתָּה יְהוָה וְעַנְנְךָ עִמָּד עֲלֵהם וּבַעֲמֹד עָנַן אַתָּה
הֹלֵךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם וּבַעֲמֹד אֵשׁ לַיְלָה: טו וְהִמַּתָּה אֶת־
הָעַם הַזֶּה כְּאִישׁ אֶחָד וְאָמְרוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־שָׁמְעוּ אֶת־

כִּי־הֵעֵלִיתָ. "כי" משמש בלשון "אשר". והם
ראו אשר העלית בכחך הגדול אותם מקרבם,
וכשישמעו שאתה הורגם, לא יאמרו שחטאו
לך, אלא יאמרו: שכנגדם יכולת להלחם, אבל
כנגד יושבי הארץ לא יכולת להלחם. וזו היא:
(יד) ואמרו אל־יושב הארץ הזאת. כמו: "על־
יושב הארץ הזאת", ומה יאמרו עליהם? מה־
שאמור בסוף הענין: "מבלתי יכלת ה'", בשביל
ששמעו כי אתה ה' שוכן בקרבם, ועין בעין
אתה ה' נראה להם, והכל בדרך חבה, ולא
הכירו בך שנתקה אהבתך מהם עד הנה:
(טו) והמתה את־העם הזה כאיש אחד. פתאום,

(יד) ואמרו אל יושב הארץ הזאת: המצרים יודעים שאתה אוהב ישראל, כי העלית בכחך את
העם הזה מקרבם, והכנענים יודעים מה שאהבת אותם במדבר, כי שמעו כי אתה ה' בקרב
העם הזה וכו', והנה המצרים יאמרו אל הכנענים מה שראו בעיניהם (כי העלית בכחך וכו'),
והכנענים יגידו להם מה שאהבת אותם במדבר, ואם תהרוג את ישראל, אז אלו ואלו, המצרים
והכנענים וגם שאר אומות אשר שמעו את שמעך, יאמרו: מבלתי יכולת וגו', כי לא יוכלו לומר
שהרגתם בשנאה, כי ראו ושמעו שאתה אוהב אותם, א"כ יאמרו כי מאהבתך אותם הרגתם,
כדי שלא ייפלו ביד אויביהם, וזה מבלתי יכולת בך להוריש אותם. והנה 'ואמרו אל יושב
הארץ', עניינו יאמרו אל הכנענים מה שנזכר קודם לכן, כי העלית וגו'; ושמעו כי אתה ה'
חוזר אל 'יושב הארץ הזאת', הם הכנענים ששמעו השגחת ה' על ישראל במדבר, והושמטה
מילת אשר (יושב הארץ הזאת אשר שמעו).

נראה אתה ה': שיעורו: נראה כי אתה ה' וענך עומד עליהם. נראה הוא לשון עבר לנסתר,
והוא כאן פועל סתמי (impersonale) אשר ביארתי עניינו ב"ביכורי העיתים" תקפ"ז עמוד
קע"ח; ופירוש נראה (on a vu), ואחר מילת נראה הושמטה מילת כי, על דרך 'מדוע ראיתי
המה חתים' (ירמיהו מ"ו ה') שענינו ראיתי כי המה חתים; והוי"ו במילת וענך איננה לחיבור,
אלא לפירוש, נראה כי אתה ה' כלומר וענך עומד עליהם, עיין מה שכתבתי בראשית
י"ג ג"ח.

אשר עין בעין: עיין 'ביכורי העיתים' תקפ"ז ע' 180.

(טו) והמתה את העם הזה וגו': כמו 'והכית את מדין כאיש אחד' (שופטים ו' ט"ז). בַּנְקָלָה כְּאִישׁ
הֵיא אִישׁ אֶחָד, וכן כאן ידעתי כי לא יקשה עליך להמית את כל העם הזה מלהמית איש
אחד.

שָׁמַעַךְ לֵאמֹר: טוּ מִבִּלְתִּי יִכְלַת יְהוָה לְהַבִּיא אֶת־הָעַם
 הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לָהֶם וַיִּשְׁחָטֶם בַּמִּדְבָּר:
 יז וְעַתָּה יִגְדַּל־נָא כַח אֲדֹנִי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ לֵאמֹר: יח יְהוָה
 אָרַךְ אַפִּים וְרַב־חֶסֶד נִשָּׂא עֵוֹן וּפֶשַׁע וְנִקָּה לֹא יִנָּקֶה
 פֶּקֶד עֵוֹן אָבוֹת עַל־בָּנִים עַל־שְׁלֵשִׁים וְעַל־רִבְעִים:
 יט סֶלַח־נָא לַעֲוֹן הָעָם הַזֶּה כַּגְּדֹל חֶסְדְּךָ וּכְאֲשֶׁר נִשְׁאַתָּה
 לַעַם הַזֶּה מִמִּצְרַיִם וְעַד־הַנֶּה: כ וַיֹּאמֶר יְהוָה סֶלַחְתִּי
 כְּדִבְרְךָ: כא וְאוֹלָם חַי־אֲנִי וַיִּמָּלֵא כְבוֹד־יְהוָה אֶת־כָּל־

לרשעים! אמר לו: רשעים יאבדו! אמר לו
 הקדוש־ברוך־הוא: חייך, שתצטרך לדבר.
 כשחטאו ישראל בעגל ובמרגלים התפלל
 משה לפניו ב"ארך אפים". אמר לו הקדוש־
 ברוך־הוא: והלא אמרת לי לצדיקים! אמר לו:
 והלא אמרת לי: אף לרשעים! (יח) ונקָה.
 לשבים: לא יִנָּקֶה. לשאינן שבים: (כ) כְּדִבְרְךָ.
 בשביל מה־שאמרת: "פן יאמרו מבלתי יכולת
 ה'": (כא) וְאוֹלָם. כמו "אבל זאת אעשה להם":
 חַי־אֲנִי. לשון שבועה — כשם שאני חי וכבודי
 ימלא את כל־הארץ, כך אקים להם, "כי כל־
 האנשים הראים וגו', אם יראו את הארץ". הרי

ומתוך כך: יאמרו הגוים אשר־שמעו את־
 שמעך וגו': (טו) מִבִּלְתִּי יִכְלַת וגו'. לפי שיושבי
 הארץ חזקים וגבורים, ואינו דומה פרעה
 לשלשים ואחד מלכים. זאת יאמרו על יושב
 הארץ הזאת: מבלתי יכלת. מתוך שלא היה
 יכולת בידו להביאם — שחטם: יכלת. שם דבר
 הוא: (יז) יִגְדַּל־נָא כַח אֲדֹנִי. לעשות דבורך:
 כאשר דברת לאמר. ומהו הדבור: (יח) ה' אֶרֶץ
 אִפִּים. לצדיקים ולרשעים. כשעלה משה
 למרום מצאו משה להקדוש־ברוך־הוא שהיה
 יושב וכותב: "ה' ארץ אפים". אמר לו:
 לצדיקים? אמר לו הקדוש־ברוך־הוא: אף

רש"י

אשר שמעו את שמעך: המצרים והכנענים, וגם שאר האומות, כי אלה שמעו מאלו מה שלא
 ראו בעיניהם, והנה כולם ידעו שאתה אוהב העם הזה ולא יוכלו לחשוב שהרגת אותם בחמה,
 והצטרכו לומר מבלתי יכלת וגו'.

שד"ל

(יז) יִגְדַּל נָא כַח: בעיני האומות, שלא יאמרו מבלתי יכלת, וזה תעשה אם תסלח כמו שדיברת.
 (כ) סֶלַחְתִּי כְּדִבְרְךָ: הסליחה היתה לגמרי, כי לא מתו אלא כמות כל אדם בבוא יומם, ועם כל
 זה לא יראו את הארץ, כי זו מתנה ואינם ראוים לה.

(כא) וְאוֹלָם וגו': אם היה טעמו כתרגום רמבמ"ן כמו שאני חי וכמו שכבודי מלא כל הארץ,
 היל"ל ומלא, לא וימלא, אבל הוא מאמר מוסגר והוא דרך גזום כאדם הנשבע בנפשו ומכניס

הָאָרֶץ: כב כִּי כָל־הָאֲנָשִׁים הָרְאִים אֶת־כְּבֹדִי וְאֶת־אַתְנִתִּי
 אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי בְּמִצְרַיִם וּבַמִּדְבָּר וַיִּנָּסוּ אֹתִי זֶה עָשָׂר
 פְּעָמִים וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי: כג אִם־יֵרְאוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
 נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְתָּם וְכָל־מְנַאֲצִי לֹא יֵרְאוּהָ: כד וְעַבְדִּי כָלֵב
 עֲקָב הִיטָה רוּחַ אַחֲרֵת עָמּוֹ וַיִּמְלֹא אַחֲרָי וַהֲבִיאתִיו אֶל־
 הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בָּא שָׁמָּה וְזָרְעוּ יוֹרְשֶׁנָּה: כה וְהָעַמִּלְקִי
 וְהַכְנַעֲנִי יוֹשֵׁב בְּעֶמְקַ מֶחֶר פָּנּוּ וְסָעוּ לָכֶם הַמִּדְבָּר דֶּרֶךְ

אני עמכם בעצה. ובלבו היה לומר האמת, ועל־
 ידי כן היה בו כח להשתיקם, כמו שנאמר
 (במדבר יג, ל): "ויהס כלב", שהיו סבורים שיאמר
 כמותם, זהו שנאמר בספר יהושע (יד, ז):
 "ואשב אתו דבר כאשר עם־לבבי", ולא כאשר
 עם־פי: וימלא אחרי. וימלא את לבו אחרי, וזה
 מקרא קצר: אֲשֶׁר־בָּא שָׁמָּה. חבורן תנתן־לו:
 יורשנה. כתרגומו: "יתרכנה", יורישו את
 הענקים ואת העם אשר בה. ואין לתרגמו
 "יתרנה", אלא במקום "יירשנה": (כה) והעמלקי

זה מקרא מסורס: חי־אני כי כל־האנשים אם
 יראו את הארץ וכבודי ימלא את כל־הארץ,
 שלא יתחלל שמי במגפה הזאת לאמר: מבלתי
 יכולת ה' להביאם, שלא אמיתם פתאם כאיש
 אחד, אלא באחור ארבעים שנה, מעט מעט:
 (כב) וינסו. כמשמעו: זה עשר פעמים. שנים בים,
 ושנים במן, ושנים בשלו וכו', כדאיתא במסכת
 ערכין (טו ע"א): (כג) אִם־יֵרְאוּ. לא יראו: לא
 יראוה. לא יראו את הארץ: (כד) רוּחַ אַחֲרֵת. שתי
 רוחות: אחת בפה ואחת בלב למרגלים אמר:

מאמר אחר בתוך שבועתו, והכוונה חי אני.... כי אמנם כל הארץ צריך שתהיה מלאה מכבודי
 ולא יהיה שמי מחולל אפילו שעה אחת, מה שהיה אם לא יהיו האנשים נענשים..... כי כל
 האנשים וכו'. לדעת הרמב"ן חי אני וימלא וכו' לשון שבועה וקללה, והכוונה לא חי אני ולא
 ימלא וכו' אם יראו. המבאר נשתבש ואמר כי 'וימלא כבוד ה' את כל הארץ' הוא כמו 'וימלא
 את החכמה' (מ"א ז' י"ד), והדבר בהפך, כי חירם הוא המתמלא והכבוד הוא הממלא. לדעת
 תלמידי מוהר"ר דוד חזק הכוונה חי אני שימלא כבוד ה' את כל הארץ, ואח"כ פירש חי אני
 כי כל האנשים וכו'.

(כד) אֲשֶׁר בָּא שָׁמָּה: היא חבורן, שנאמר (למעלה י"ג כ"ב) 'ויבא עד חבורן', אבל יהושע לא בא
 לבדו בשום מקום, ולא הוצרך להזכירו בייחוד.

(כה) וְסָעוּ לָכֶם: מאחר שיִרְאָתָם כל כך מהעמלקי והכנעני, אין אתם כדאי לעלות אליהם, אלא
 פנו אל המדבר.

יִסְסוּךָ: רביעי כו וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר:
 כז עַד־מָתִי לַעֲדָה הָרְעָה הַזֹּאת אֲשֶׁר הֵמָּה מַלְיָנִים
 עָלַי אֶת־תִּלְנוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵמָּה מַלְיָנִים עָלַי
 שָׁמַעְתִּי: כח אָמַר אֱלֹהִים חִי־אֲנִי נָא־יְהוָה אִם־לֹא
 כָּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּם בְּאָזְנִי כֵן אֶעֱשֶׂה לָכֶם: כט בַּמִּדְבָּר הִזָּה
 יִפְּלוּ פִגְרֵיכֶם וְכָל־פִּקְדֵיכֶם לְכָל־מַסְפְּרָכֶם מִבֶּן עֶשְׂרִים
 שָׁנָה וּמַעְלָה אֲשֶׁר הִלִּינְתֶּם עָלַי: לא אִם־אַתֶּם תָּבֹאוּ
 אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת־יָדִי לְשַׁכֵּן אֶתְכֶם בָּהּ
 כִּי אִם־כָּלֵב בֶּן־יִפְנֶה וַיהוֹשֻׁעַ בֶּן־נוּן: לא וְטַפְּכֶם אֲשֶׁר
 אָמַרְתֶּם לְבֹז יִהְיֶה וְהִבִּיאתִי אֹתָם וַיִּדְעוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר
 מְאַסְתֶּם בָּהּ: לב וּפִגְרֵיכֶם אַתֶּם יִפְּלוּ בַּמִּדְבָּר הַזֶּה:

(במדבר יד, ב): "או במדבר הזה לו־מתנו":
 (כט) וְכָל־פִּקְדֵיכֶם לְכָל־מַסְפְּרָכֶם. כל־הנמנה
 לכל־מספר שאתם נמנים בו, כגון לצאת ולבוא
 לצבא ולתת שקלים, כל־המנויים כלל־אותן
 מספרות ימותו, ואלו הן: "מבן עשרים שנה"
 וגו', להוציא שבטו של לוי, שאין פקודיהם מבן
 עשרים: (לב) וּפִגְרֵיכֶם אַתֶּם. כתרגומו, לפי
 שדיבר על הבנים להכניסם לארץ, ובקש לומר:

רש"י וגו'. אם תלכו שם יהרגו אתכם, מאחר שאיני
 עמכם: מחר פנו. לאחוריהם וסעו לכם וגו':
 (כז) לַעֲדָה הָרְעָה וגו'. אלו המרגלים. מכאן
 ל"עדה" שהיא עשרה: אשר המה מלינים. את
 ישראל עלי: אֶת־תִּלְנוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵמָּה
 מַלְיָנִים. המרגלים מלינים אותם עלי, שמעת:
 (כח) חִי־אֲנִי. לשון שבועה: אִם־לֹא וגו' כן אעשה.
 כביכול איני חי: כאשר דברתם. שבקשתם ממני

שד"ל (כז) עַד מָתִי לַעֲדָה: עד מתי תהיה להם הַוְיָיָה, כענין עדיין יש לזה בעולם (שבת ל"ד ע"א).

העדה הרעה הזאת: אינם המרגלים, אלא הקהל, וסוף הענין מוכיח, 'אם לא זאת אעשה לכל
 העדה הרעה הזאת הנועדים עלי, במדבר הזה יתמו'. והנה אחר שהתפלל משה ואמר לו
 'סלחתי', חזר הדיבור לו ולאחרן (שלא ידע מזה דבר), ואמר להם ראויים אלו ליאבד מן העולם,
 אך אאריך להם וימותו במשך מ' שנה.

מלינים: אע"פ שהוא הפעיל אינו אלא פועל עומד כמו למטה (י"ז כ') 'אשר הם מלינים עליכם',
 וכן כאן (פסוק כ"ט) 'אשר הליננתם עלי'.

לְגֹבֵינֵיכֶם יִהְיוּ רַעִים בַּמִּדְבָּר אַרְבַּעַיִם שָׁנָה וְנִשְׁאֹו אֶת־
 זְנוּתֵיכֶם עַד־תָּם פְּגִרֵיכֶם בַּמִּדְבָּר: ^{לד} בַּמִּסְפָּר הַיָּמִים
 אֲשֶׁר־תֵּרְתֶם אֶת־הָאָרֶץ אַרְבַּעַיִם יוֹם לִשְׁנָה יוֹם
 לִשְׁנָה תִשָּׂאוּ אֶת־עֲוֹנֵיכֶם אַרְבַּעַיִם שָׁנָה וַיִּדְעֶתֶם אֶת־
 תְּנוּאַתִּי: ^{לה} אֲנִי יְהוָה דִּבַּרְתִּי אִם־לֹא | זֹאת אֶעֱשֶׂה לְכָל־
 הָעֵדָה הָרָעָה הַזֹּאת הַנוֹעֲדִים עָלַי בַּמִּדְבָּר הַזֶּה יִתְּמוּ
 וְשֵׁם יִמָּתוּ: ^{לו} וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־שָׁלַח מֹשֶׁה לַתּוֹר אֶת־
 הָאָרֶץ וַיָּשֻׁבוּ וַיְלִינוּ ^{וילוונו כתיב} עָלָיו אֶת־כָּל־הָעֵדָה לְהוֹצִיא
 דָּבָה עַל־הָאָרֶץ: ^{לז} וַיִּמָּתוּ הָאֲנָשִׁים מוֹצְאֵי דְבַת־הָאָרֶץ

כתרגומו: "ויקבלון ית־חוביכון": (לד) את־
 תנוואתי. שהניאותם את לבבכם מאחרי.
 "תנואה" לשון הסרה, כמו (במדבר ל, ו): "כי־
 הניא אביה אתה": (לו) וישבו וילינו עליו.
 וכשבו מתור הארץ הרעימו עליו את כל־
 העדה בהוצאת דבה, אותם אנשים — "וימתו".
 כל־הוצאת דבה, לשון חנוך דברים שמלקיחים
 לשונם לאדם לדבר בו, כמו (שיר השירים ז, י):
 "דובב שפתי ישנים". וישנה לטובה וישנה
 לרעה, לכך נאמר כאן: "מוצאי דבת־הארץ
 רעה", שיש דבה שהיא טובה: דבה, פרלידי"ץ
 בלעז: (לז) במגפה לפני ה'. באותה מיתה
 ההגונה להם, מדה כנגד מדה: הם חטאו
 בלשון, ונשתרבו לשונם עד טבורם ותולעים

"ואתם תמותו", נופל לשון זה כאן לומר
 "אתם": (לג) ארבעים שנה. לא מת אחד מהם
 פחות מבן ששים, לכך נגזר ארבעים, כדי
 שיהיו אותם של בני עשרים מגיעים לכלל
 ששים. ושנה ראשונה היתה בכלל, ואף־על־פי
 שקדמה לשלוח המרגלים, לפי שמשעשו את
 העגל עלתה גזרה זו במחשבה, אלא שהמתין
 להם עד שתתמלא סאתם, וזהו שנאמר (שמות
 לב, לד): "וביום פקדי" — במרגלים — "ופקדתי
 עליהם חטאתם". ואף כאן נאמר: "תשאו את־
 עונותיכם" [ולא "עונכם"] — שני עונות: של
 עגל ושל תלונו, וחשב להם במנין חייהם
 מקצת שנה ככלה, וכשנכנסו לשנת ששים
 מתו אותם של בני עשרים: ונשאו את־זנותיכם.

(לג) ובניכם יהיו רעים: לא אמר תועים, כי היה להם ה' למנהיג.

(לד) יום לשנה וגו': כן דעת בעל הטעמים ונכון מאוד.

וידעתם את תנואתי: 'הניא אותה' (למטה ל' י"ב) עניינו בטול רצון אחרים, אף כאן התקוממו
 נגד רצונו באמרם (פסוק ד'): 'נתנה ראש ונשובה מצרימה'.

(לז) לפני ה': לפני אוהל מועד.

רעה במגפה לפני יהוה: לח ויהושע בן-נון וכלב בן-יפנה
 חיו מן-האנשים ההם ההלכים לתור את-הארץ: לט וידבר
 משה את-הדברים האלה אל-כל-בני ישראל ויתאבלו
 העם מאד: מ וישכמו בבקר ויעלו אל-ראש-ההר לאמר
 הננו ועלינו אל-המקום אשר-אמר יהוה כי חטאנו:
 מא ויאמר משה למה זה אתם עברים את-פי יהוה והוא
 לא תצליח: מב אל-תעלו כי אין יהוה בקרבכם ולא תנגפו
 לפני איביכם: מג כי העמלקי והכנעני שם לפניכם ונפלתם
 בחרב כי-על-כן שבתם מאחרי יהוה ולא-יהיה יהוה
 עמכם: מד ויעפלו לעלות אל-ראש ההר וארון ברית-

העולה לארץ ישראל: הננו ועלינו אל-המקום.
 לארץ-ישראל: אשר-אמר ה'. לתתה לנו, שם
 נעלה: כי חטאנו. על אשר אמרנו: "הלא טוב
 לנו שוב מצרימה": (מא) והוא לא תצליח. זו
 שאתם עושין, לא תצליח: (מג) כי-על-כן שבתם.
 כלומר: כי זאת תבא לכם על אשר שבתם וגו':
 (מד) ויעפלו. לשון חזק, וכן (חבקוק ב, ד): "הנה
 עפלה". אינגרי"ש בלעז, לשון עזות. וכן: "עפל

רש"י יוצאים מלשונם ובאין לתוך טבורם, לכך נאמר
 "במגפה" ולא "במגפה". וזהו "לפני ה'", באותה
 הראויה להם על-פי מדותיו של הקדוש-ברוך-
 הוא שהוא מודד מדה כנגד מדה: (לח) ויהושע
 [בן-נון] וכלב [בן-יפנה] חיו וגו'. מה-תלמוד
 לומר: "חיו מן-האנשים ההם"? אלא, מלמד
 שנטלו חלקם של מרגלים בארץ, וקמו
 תחתכם לחיים: (מ) אל-ראש-ההר. והיא הדרך

שד"ל (מא) והוא לא תצליח: למה תעשו זאת מאחר שלא תצליח.

למה זה: עיקר עניינו (é inutile).

(מד) ויעפלו: בדברים (א' מ"ג) 'ותזידו'. והנה ויעפילו מענין 'עפל' (ישעיה ל"ב י"ד) 'ועפלים' (ש"א
 ה' ט'), התנשאות הלב בבטחונו, וכן 'הנה עפלה לא ישרה נפשו בו' (חבקוק ב' ד'), הרשע העריץ
 נפשו מתנשאה לאמר אוסיף להתגבר תמיד, אך לא ישרה נפשו בו, איננה בשקט ובמישור,
 איננו בטוח בהצלחתו, אבל ה'צדיק באמונתו יחיה', סמוך לבו לא יירא, ואף כי כשיחשוב
 הצדיק 'כי היין בגד' ושכירות לב עריצים תמיתם, וגבר יהיר ולא ינוה', לא יתקיים במשכנו
 על מושבו ועל כנו, 'אשר הרחיב' וגו'.

יְהוָה וּמִשֶּׁה לֹא־מָשׁוּ מִקֶּרֶב הַמַּחֲנֶה: ^{מה} וַיֵּרֶד הָעַמִּלְקִי
וְהַכְנַעְנִי הַיֹּשֵׁב בְּהַר הַהוּא וַיָּכּוּם וַיַּכְתּוּם עַד־חֲרָמָה:
טו * וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ^ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כִּי תָבֹאוּ אֶל־אֶרֶץ מְוֹשְׁבֵיכֶם אֲשֶׁר אָנִי
נָתַן לָכֶם: ^ג וַעֲשִׂיתֶם אֵשֶׁה לַיהוָה עֹלָה אוֹזֶבַח לְפָלֶא־
נָדָר אוֹ בְּנִדְבָה אוֹ בְּמַעֲדֵיכֶם לַעֲשׂוֹת רִיחַ נִיחָח לַיהוָה
מִזֶּה־בִקְרָא אוֹ מִזֶּה־צֶאֱזָן: ^ד וְהִקְרִיב הַמִּקְרִיב קָרְבָּנוֹ לַיהוָה
מִנְחָה סֵלֶת עֲשָׂרוֹן בָּלוּל בְּרַבְעִית הַהֵין שֶׁמֶן: ^ה וַיֵּין לַנֶּסֶךְ
רְבִיעִית הַהֵין תַּעֲשֶׂה עַל־הָעֹלָה אוֹ לִזְבַּח לִכְבֹּשׁ הָאֶחָד:
ו אוֹ לֵאילִי תַעֲשֶׂה מִנְחָה סֵלֶת שְׁנֵי עֲשָׂרִים בָּלוּלָה בְּשֶׁמֶן
שְׁלִשִׁית הַהֵין: ^ז וַיֵּין לַנֶּסֶךְ שְׁלִשִׁית הַהֵין תִּקְרִיב רִיחַ־
נִיחָח לַיהוָה: ^ח וְכִי־תַעֲשֶׂה בֶן־בִּקְרָא עֹלָה אוֹזֶבַח
לְפָלֶא־נָדָר אוֹ־שְׁלָמִים לַיהוָה: ^ט וְהִקְרִיב עַל־בֶּן־הַבִּקְרָא

נחת רוח לפני: לפלא־נדר או בנדבה וגו'. או רש"י
שתעשו האשה בשביל חובת מועדיכם,
שחייבתי אתכם לעשות במועד: (ד) והקריב
המקריב. תקריבו נסכים ומנחה לכל־בהמה.
המנחה כליל והשמן נבלל בתוכה והיין
לספלים, כמו ששינוי במסכת סכה (מח ע"א):
(ה) לכבש האחד. על כל־האמור למעלה הוא
מוסב: על המנחה, ועל השמן, ועל היין: (ו) או
לאיל. ואם איל הוא. ורבותינו (חולין כג ע"א)

בת־ציון" (מכה ד, ח), "עפל ובחן" (ישעיה לב, יד).
ומדרש תנחומא (תנחומא ישן שלח לך יט) מפרשו:
לשון אפל — הלכו חשכים שלא ברשות:
(מה) ויכתום. כמו (דברים ט, כא): "ואכת אתו
טחון" — מכה אחר מכה: עד־החרמה. שם
המקום נקרא על שם המארע: (ב) כי תבאו.
בשר להם שיכנסו לארץ: (ג) ועשיתם אשה. אין
זה צווי, אלא — כשתבואו שם ותעלה על
לבבכם לעשות אשה לה: ריח ניחח. שיהיה

(מה) ויכתום עד החרמה: ייתכן כדעת ראז' החרמה הזאת היא הנקראת חרמה למטה שד"ל
כ"א ג', וכן נראה גם דעת חז"ל שאמרו (עיין רש"י למטה כ"א א') 'ישב הנגב' זה עמלק.

מִנְחָה סֶלֶת שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים בָּלֹל בַּשֶּׁמֶן חֲצֵי הֶהָיִז: יוֹיִן
 תִּקְרִיב לַנֶּסֶךְ חֲצֵי הֶהָיִן אִשָּׁה רִיח־נִיחֹח לִיהוָה: יא כִּכָּה
 יַעֲשֶׂה לַשּׁוֹר הָאֶחָד אוֹ לְאֵיל הָאֶחָד אוֹ-לִשָּׁה בִּכְבָּשִׁים
 אוֹ בַעֲזִים: יב כַּמִּסְפָּר אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּ כִכָּה תַעֲשׂוּ לְאֶחָד
 כַּמִּסְפָּרִם: יג כָּל-הָאֲזָרַח יַעֲשֶׂה-כִכָּה אֶת-אַלֶּה לְהִקְרִיב
 אִשָּׁה רִיח־נִיחֹח לִיהוָה: יד וְכִי-יִגֹּר אֶתְכֶם גֵּר אוֹ אֲשֶׁר-
 בְּתוֹכְכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם וַעֲשֶׂה אִשָּׁה רִיח־נִיחֹח לִיהוָה כַּאֲשֶׁר
 תַּעֲשׂוּ בֵּן יַעֲשֶׂה: טו הַקֹּהֶל חֻקָּה אַחַת לָכֶם וְלִגֵּר הַגֵּר
 חֻקַּת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם כִּכֶּם כַּגֵּר יִהְיֶה לִפְנֵי יְהוָה: טז תוֹרָה
 אַחַת וּמִשְׁפָּט אֶחָד יִהְיֶה לָכֶם וְלִגֵּר הַגֵּר אֶתְכֶם: ששי

(יב) כמספר אשר תעשו. כמספר הבהמות אשר תקריבו לקרבן, ככה תעשו נסכים לכל-אחד מהם: כמספרם. של בהמות – מספרם של נסכים: (טו) ככם כגר. כמותכם כן גר. וכן דרך לשון עברית (בראשית יג, י): "כגן-ה' כארץ מצרים" – כן ארץ מצרים. "כמוני כמוך כעמי

דרשו: "או" לרבות את הפלגס לנסכי איל: (י) אשה ריח. אינו מוסב אלא על המנחה והשמן, אבל היין אינו אשה, שאינו נתן על האש: (יא) או לשה. בין שהוא בכבשים, בין שהוא בעזים. כבש ושה קרויים בתוך שנתם: איל. בן שלשה עשר חדש ויום אחד:

(יב) כמספרם: יהיה מספר הזבחים מה שיהיה, אפילו הם רבים מאוד, תמיד יהיו הנסכים והמנחות כמספר הזבחים, ודברי המבאר בנתיבות השלום הבל הבלים.

(יג) יעשה ככה: כדי שיקריב ויהיה לריח נחות.

להקריב: כשירצה להקריב.

(טו) לפני ה': איננו כמו בעיני ה' (כדברי רמבמ"ן), וכאן אינו מוסיף זכות או קולא לגר או גדולה, אלא אומר שהוא חייב לפני ה' בכל מה שאתם חייבים בו, וזה אמנם כדי שהגרים לא יביאו לא"י מנהגיהם בעבודת אלהיהם. יש לתמוה על רש"י ז"ל שהביא כאן פסוק 'כגן ה' כארץ מצרים' (בראשית י"ג י'), והוא איננו דומה כלל לענייננו, כי שם יש נושא שלישי והוא ככר הירדן שהיה דומה לגן ה' ולארץ מצרים, וכאן הנושאים אינם רק שנים... ואולי אחרים הוסיפו הפסוק ההוא ברש"י.

וַיִּדְבֹר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: יח דְּבַר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם בְּבֹאֲכֶם אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אָנִי מְבִיא אֶתְכֶם
שָׁמָּה: יט וְהָיָה בְּאֹכְלֶכֶם מִלֶּחֶם הָאָרֶץ תִּרְיִמוּ תְרוּמָה
לַיהוָה: כ רֵאשִׁית עֲרֹסֹתְכֶם חֲלָה תִרְיִמוּ תְרוּמָה בְּתְרוּמַת
גֶּרֶן בֶּן תִּרְיִמוּ אֹתָהּ: כא מֵרֵאשִׁית עֲרֹסֹתֵיכֶם תִּתְּנוּ לַיהוָה
תְרוּמָה לְדֹרֹתֵיכֶם: כב וְכִי תִשְׁגּוּ וְלֹא תַעֲשׂוּ אֵת כָּל־
הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר־דִּבֶּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה: כג אֵת כָּל־

שנאמר: "ראשית ערסותכם" – שומע אני רש"י ראשונה שבעסות, תלמוד לומר: "מראשית" – מקצתה ולא כולה: תתנו לה' תרומה. לפי שלא שמענו שעור לחלה, נאמר "תתנו", שיהא בה כדי נתינה: (כב) וכי תשגו ולא תעשו. עבודה זרה היתה בכלל "כל-המצות" שהצבור מביאין עליהם פר, והרי הכתוב מוציאה כאן מכללן, לדון בפר לעולה ושעיר לחטאת: וכי תשגו וגו'. בעבודה זרה הכתוב מדבר. או אינו אלא באחת מכל-המצות? תלמוד לומר: "את כל-המצות האלה" – מצוה אחת שהיא ככל-המצות – מה-העובר על כל-המצות, פורק על ומפר ברית ומגלה פנים, אף מצוה זו פורק בה על ומפר ברית ומגלה פנים, ואיזו? זו עבודה זרה: אשר-דבר ה' אל-משה. "אנכי" ו"לא יהיה לך" – מפי הגבורה שמענום – "אחת דבר אלהים, שתיים-זו שמעתי" (תהלים סב, יב): (כג) את כל-אשר צוה וגו'. מגיד, שכל-המודה

כעמר" (מלכים-א כב, ד): (יח) בבאכם אל-הארץ. משנה "ביאה" זו מכל-ביאות שבתורה, שבכלן נאמר: "כִּי־תִבְאוּ", "כִּי־תִבְאוּ", לפיכך כלן למדות זו מזו, וכיון שפרט לך הכתוב באחת מהן, שאינה אלא לאחר ירושה ושיבה, אף כלן כן, אבל זו נאמר בה: "בבאכם", משנכנסו בה ואכלו מלחמה, נתחייבו בחלה: (כ) ראשית ערסותכם. כשתלושו כדי עסתכם שאתם רגילין ללוש במדבר. וכמה היא? – "וימדו בעמר" (שמות טז, יח), "עמר לגלגלת" (שם, טז): תרימו. מראשיתה. כלומר, קדם שתאכלו ממנה, ראשית חלקה, חלה אחת ממנה תרימו תרומה לשם ה': חלה. טורט"ל בלעז: כתרומת גרן. שלא נאמר בה שעור, ולא כתרומת מעשר, שנאמר בה שעור. אבל חכמים נתנו שעור: לבעל הבית – אחד מעשרים וארבעה, ולנחתום – אחד מארבעים ושמונה: (כא) מראשית ערסותיכם. למה נאמר? לפי

(כא) מראשית ערסותיכם... תרומה: כמו שהתרומה אין לה שיעור כן החלה אין לה שיעור שד"ל (רש"י).

(כב) ולא תעשו את כל המצות האלה: שלא תקיימו את כולן, אלא תשמיטו קצת מהן.

(כג) מן היום אשר צוה ה': משעת חיובן, כי קצת המצוות תלויות בביאתם לארץ וקצתן גם לדור המדבר.

אֲשֶׁר צוּה יְהוָה אֲלֵיכֶם בְּיַד־מֹשֶׁה מִן־הָיוֹם אֲשֶׁר צוּה
 יְהוָה וְהָלָאָה לְדֹרֹתֵיכֶם: כד וְהָיָה אִם מַעֲיִנִי הָעֵדָה נַעֲשֶׂתָה
 לְשִׁגְגָה וַעֲשׂוּ כָל־הָעֵדָה פֶּר בֶּן־בֶּקָר אֶחָד לְעֹלָה לְרִיח־
 נִיחָח לַיהוָה וּמִנְחָתוֹ וְנִסְכּוֹ כַּמִּשְׁפֵּט וּשְׁעִיר־עִזִּים אֶחָד
 לַחֲטָת: כה וְכִפֶּר הַכֹּהֵן עַל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִסְלַח
 לָהֶם כִּי־שִׁגְגָה הָיָה וְהִם הֵבִיאוּ אֶת־קָרְבָּנָם אֲשֶׁה לַיהוָה
 וַחֲטַאתָם לִפְנֵי יְהוָה עַל־שִׁגְגָתָם: כו וְנִסְלַח לְכָל־עֲדַת בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל וְלַגֵּר הַגֵּר בְּתוֹכָם כִּי לְכָל־הָעָם בִּשְׁגָגָה: שביעי
 כז וְאִם־נִפְשׁ אַחַת תַּחֲטָא בִּשְׁגָגָה וְהִקְרִיבָה עֹז בֵּת־
 שְׁנֵתָה לַחֲטָאת: כח וְכִפֶּר הַכֹּהֵן עַל־הַנֶּפֶשׁ הַשֹּׁגְגָת
 בַּחֲטָאָה בִּשְׁגָגָה לִפְנֵי יְהוָה לְכַפֵּר עָלָיו וְנִסְלַח לוֹ:

רש"י

בעבודה זרה ככופר בכל־התורה כולה ובכל־
 מה־שנתנבאו הנביאים, שנאמר: "מן־היום
 אשר צוה ה' והלאה": (כד) **אם מעיני העדה**
נעשתה לשגגה. אם מעיני העדה נעשתה
 עברה זו על־ידי שוגג, כגון ששגגו והורו על
 אחת מן העבודות שהיא מותרת לעבוד עבודה
 זרה בכך: **לחטת.** חסר אל"ף, שאינו כשאר

חטאות, שכל־חטאות שבתורה הבאות עם
 עולה, החטאות קודמת לעולה, שנאמר (ויקרא
 ה, י): "ואת־השני יעשה עלה", וזו — עולה
 קודמת לחטאת: (כה) **הביאו את־קרבנם אשה**
לה'. זה האמור בפרשה, הוא פר העולה,
 שנאמר: "אשה לה": **וחטאתם.** זה השעיר:
 (כו) **תחטא בשגגה.** בעבודה זרה: **עז בת־שנתה.**

שד"ל

(כד) והיה: נראה כי כאן מדבר בהשמטת מצוות עשה, כי בויקרא ד' כתוב מפורש 'ועשה אחת
 מכל מצות ה' אשר לא תעשינה', וכאן 'ולא תעשו את כל המצות', והיה זה כי בספר שמות
 באו רוב מצוות לא תעשה במה שבין אדם לחברו ובעניני המוסר (יתרו ומשפטים), ע"כ סמך
 להן בויקרא הכפרה לעובר עליהן בשגגה, ואח"כ בויקרא באו רוב מצוות עשה בענין עבודת
 ה', וסמך להן כאן הכפרה למבטל אותן בשגגה. ורמב"ן דחה סברה זאת.

אם מעיני העדה נעשתה לשגגה: מקרא קצר, אם מעיני העדה נעלם ונעשה דבר בשגגה.
 (כח) **בחטאה בשגגה:** וכן למטה פסוק ל"א עונה בה הה"א בלא מפיק; נראה שלא רצו ליחס
 החטא והעון אל הנפש. וכן אנקלוס תרגם: אנשא, לא: נפשא. אך בפסוק 'והנפש האוכלת

כט האֲזַרְחָ בְּבִנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָגַר הַגֵּר בְּתוֹכְכֶם תּוֹרָה אַחַת
 יְהִי לָכֶם לַעֲשֹׂה בְּשִׁגְגָה: לְוַהֲלֹפֶשׁ אֲשֶׁר־תַּעֲשֶׂה | בִּיד
 רָמָה מִן־הָאֲזַרְחָ וּמִן־הַגֵּר אֶת־יְהוָה הוּא מְגִדְךָ וְנִכְרְתָה
 הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִקֶּרֶב עַמָּה: לֹא כִי דְבַר־יְהוָה בָּזָה וְאֶת־
 מִצְוָתוֹ הֵפַר הַכֶּרֶת | תִּכְרֹת הַנֶּפֶשׁ הַהוּא עֹנָה בָּה:
 לב וַיְהִיו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר וַיִּמְצְאוּ אִישׁ מִקִּשְׁשׁ עֵצִים
 בְּיוֹם הַשַּׁבָּת: לג וַיִּקְרִיבוּ אֹתוֹ הַמִּצְאִים אֹתוֹ מִקִּשְׁשׁ עֵצִים
 אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן וְאֵל כָּל־הָעֵדָה: לד וַיִּנִּיחוּ אֹתוֹ
 בַּמִּשְׁמֶר כִּי לֹא פָרַשׁ מֵהַיַּעֲשֶׂה לוֹ: לה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־

בה, שלא עשה תשובה: (לב) ויהיו בני־ישראל רש"י
 במדבר וימצאו. בגנותן של ישראל דבר הכתוב,
 שלא שמרו אלא שבת ראשונה, ובשניה בא זה
 וחללה: (לג) המצאים אותו מקשש. שהתרו בו,
 ולא הניח מלקושש אף משמצאוהו והתרו בו:
 (לד) כי לא פרש מה־יעשה לו. לא היו יודעים
 באיזו מיתה ימות, אבל יודעים היו שהמחלל
 שבת במיתה: (לה) רגום. כמו "עשה" (יחזקאל

שאר עברות — יחיד מביא כשבה או שעירה,
 ובזו — קבע לה שעירה: (ז) ביד רמה. במזיד:
 מגדף. מחרף, כמו: "והיתה חרפה וגדופה"
 (יחזקאל ה, טו), "אשר גדפו נערי מלך־אשור"
 (ישעיה לו, ו). עוד דרשו רבותינו (כריתות ז ע"ב):
 מכאן למברך את השם שהוא בכרת:
 (לא) דבריה'. אזהרת עבודה זרה מפי הגבורה,
 והשאר — מפי משה: עונה בה. בזמן שעונה

ממנו עונה תשא' (ויקרא ז' י"ח) הה"א במפיק, כי שם אין לטעות, כי כתוב האוכלת, ואין שד"ל
 הנשמה אוכלת, וכן יונתן ביחזקאל י"ח ד' נזהר ותירגם הן כל הנפשות לי הנה 'נפשתא', הנפש
 החוטאת היא תמות 'אנש די חטי' (כל זה מתלמידי דח"א).

(לא) הִפֵּר: כמו 'והפר את נדרה' (למטה ל' ט') 'הפיר עצת גוים' (תהלים ל"ג י') אלא שכאן אינו
 אלא במחשבת הרשע שחשב לבטל המצווה מעקרה, ודוגמתו 'עת לעשות לה' הפרו תורתך'
 (שם קי"ט קכ"ו).

(לב) מקשש: תרגומו: מגבב, והוא לקיטת עצים קטנים וקש התלושים, וכן 'לקשש קש' (שמות
 ה' י"ב) וכן 'מקששת שנים עצים' (מ"א י"ז י"ב), נראה שאעפ"י שלא היה תולש ולא עושה
 מלאכה ממש נענש, כי עבר ביד רמה על מצוות שביתה.

(לה) רגום: מה שכתוב ברש"י פשנט בלעז הכוונה faisant ואין לפרש המילה, אלא להודיע
 הזמן, וע' מעמר.

מִשֶּׁה מוֹת יוֹמַת הָאִישׁ רָגוּם אֹתוֹ בְּאַבְנִים כָּל־הָעֵדָה
מִחוּץ לַמַּחֲנֶה: לוֹ וַיֵּצִיאוּ אֹתוֹ כָּל־הָעֵדָה אֶל־מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
וַיִּרְגְּמוּ אֹתוֹ בְּאַבְנִים וַיָּמָת כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה:
מפטיר לוֹ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: לח דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וַעֲשׂוּ לָהֶם צִיצֵת עַל־כְּנָפֵי בְגָדֵיהֶם
לְדֹרֹתָם וְנִתְּנוּ עַל־צִיצֵת הַכִּנָּף פֶּתִיל תְּכֵלֶת: לט וְהָיָה לָכֶם
לְצִיצֵת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְהוָה
וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא תִתּוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶּם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם
אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: מ לִמְעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־
כָּל־מִצְוֹתַי וְהֵייתֶם קְדוֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם: מא אֲנִי יְהוָה

מה אמר המקום? לא שנעשה ונטל שכר?! אנו לא עושים ולא נוטלים שכר! — על כרחכם אני מלככם. וכן הוא אומר (יחזקאל כ, ג): "אם־לא ביד חזקה וגוי אמלוח עליכם". דבר אחר: למה נאמר יציאת מצרים? אני הוא שהבחנתי במצרים בין טפה של בכור לשאינה של בכור, אני הוא עתיד להבחין ולהפרע מן התולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת היא. ומיסודו של רבי משה הדרשן העתקתי: למה נסמכה פרשת מקושש לפרשת עבודה זרה? לומר, שהמחלל את השבת כעובד עבודה זרה, שאף היא שקולה ככל־המצות, וכן הוא אומר בעזרא (עין נחמיה ט, יג־יד): ועל ה־רסיני ירדת, ותתן לעמך תורה ומצות, ואת־שבת קדשך הודעת להם, ואף פרשת ציצית. לכך נסמכה לאלו, לפי שאף היא שקולה כנגד כל־המצות, שנאמר: "ועשיתם את־כל־מצותי": על כנפי בגדיהם. כנגד "ואשא אתכם על־כנפי נשרים" (שמות

כג, ל), פיישנ"ט בלעז. וכן: "הלוך" (בראשית ח, ג), אלנ"ט. וכן: "זכור" (שמות כ, ז) ו"שמור" (דברים ה, יא): (לו) וַיֵּצִיאוּ אֹתוֹ. מכאן, שבית הסקילה חוץ ורחוק מבית דין: (לח) וַעֲשׂוּ לָהֶם צִיצֵת. על שם הפתילים התלויים בה, כמו (יחזקאל ח, ג): "ויקחני בציצת ראשי". דבר אחר: "ציצת", על שם "וראיתם אותו", כמו (שיר השירים ב, ט): "מציץ מן־החרקים": תכלת. צבע ירק של חלזון: (לט) וזכרתם את־כל־מצות ה'. שמנין גמטריא של "ציצית" — שש מאות, ושמונה חוטים וחמשה קשרים, הרי תרי"ג: ולא־תתורו אחרי לבבכם. כמו "מתור הארץ". הלב והעיניים הם מרגלים לגוף, ומסרסרים לו את העברות: העין רואה, והלב חומד, והגוף עושה את העברות: (מא) אני ה'. נאמן לשלם שכר: אלהיכם. נאמן להפרע: אשר הוצאתי אתכם. על מנת כן פדיתי אתכם, שתקבלו עליכם גזרותי: אני ה' אלהיכם. עוד למה נאמר? כדי שלא יאמרו ישראל: מפני

אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:

"תכלא". ומכתם היתה בלילה, וכן צבע התכלת רש"י דומה לצבע רקיע המשחיר לעת ערב, ושמונה חוטים שבה — כנגד שמונה ימים ששהו ישראל, משיצאו ממצרים עד שאמרו שירה על הים:

יט, ד). על ארבע כנפות, ולא בעלת שלש, ולא בעלת חמש — כנגד ארבע לשונות של גאלה, שנאמר במצרים (שמות ו, ו-ז): "והוצאתי", "והצלתי", "וגאלתי", "ולקחתי": פתיל תכלת. על שם שכול בכורות. תרגומו של "שכול" —

פרשת קרח

טז א וַיִּקַּח קָרַח בֶּן־יִצְחָר בֶּן־קֵהָת בֶּן־לֵוִי וְדָתָן וְאַבִּיָּרָם
בְּנֵי אֱלִיאָב וְאוֹזָן בֶּן־פִּלֵּת בְּנֵי רְאוּבֵן: ב וַיִּקְמוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה
וְאַנְשֵׁים מִבְּנֵי־יִשְׂרָאֵל חֲמִשִּׁים וּמֵאֲתָיִם נָשִׂאִי עֵדָה קָרְאִי
מוֹעֵד אֲנָשֵׁי־שָׁם: ג וַיִּקְהָלוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ
אֲלֵהֶם רַב־לָכֶם כִּי כָל־הָעֵדָה כָּלָם קְדָשִׁים וּבְתוֹכָם יְהוָה

עזיאל, שמנהו משה נשיא על בני קהת על פי הדבור. אמר קרח: אחי אבא ארבעה היו, שנאמר (שמות ו, יח): "ובני קהת" וגו'. עמרם הבכור נטלו שני בניו גדולה: אחד מלך ואחד כהן גדול; מי ראוי לטול את השניה? לא אני, שאני בן יצהר, שהוא שני לעמרם! והוא מנה נשיא את בן אחיו הקטן מכלם! הריני חולק עליו ומבטל את דבריו! מה עשה? עמד וכנס מאתים וחמשים ראשי סנהדראות, רבן משבט ראובן שכניו, והם אליצור בן שדאור וחבריו וכיוצא בו, שנאמר: "נשיאי עדה קריאי מועד", ולהלן הוא אומר (במדבר א, טז): "אלה קרואי העדה". והלבישן טליתות שכלן תכלת, באו ועמדו לפני משה, אמרו לו: טלית שכלה של תכלת חייבת בציצית, או פטורה? אמר להם: חייבת! התחילו לשחק עליו – אפשר טלית של מין אחר, חוט אחד של תכלת פוטרה, זו שכלה תכלת לא תפטר את עצמה!?: בני ראובן. דתן ואבירם ואון בן־פלת: (א) רב־לכם. הרבה יותר מדאי לקחתם לעצמכם גדולה: כלם קדשים. כלם שמעו דברים בסיני

רש"י (א) ויקח קרח. פרשה זו יפה נדרשת במדרש רבי תנחומא: ויקח קרח. לקח את עצמו לצד אחד להיות נחלק מתוך העדה לעורר על הכהנה, וזהו שתרגם אנקלוס: "ואתפלג" – נחלק משאר העדה להחזיק במחלקת. וכן (איוב טו, יב): "מה־יקחך לבך" – לוקח אותך להפליגך משאר בני־אדם. דבר אחר: "ויקח קרח" משך ראשי סנהדראות שבהם בדברים, כמו שנאמר: "קח את־אהרן" (במדבר כ, כה), "קחו עמכם דברים" (הושע יד, ג): בן־יצהר בן־קהת בן־לוי. ולא הזכיר "בן־יעקב", שבקש [יעקב] רחמים על עצמו, שלא יזכר שמו על מחלקתם, שנאמר (בראשית מט, ו): "בקהלם אל־תחד כבדי". והיכן נזכר שמו על קרח? בהתיחסם על הדוכן בדברי הימים, שנאמר (דבה"א ו, כביג): "בן־אביסף, בן־קרח, בן־יצהר, בן־קהת, בן־לוי, בן־ישראל": ודתן ואבירם. בשביל שהיה שבט ראובן שרוי בחניתם תימנה, שכן לקהת ובניו החונים תימנה, נשתתפו עם קרח במחלקתו – אוי לרשע, אוי לשכנו! ומה ראה קרח לחלק עם משה? נתקנא על נשיאותו של אליצפן בן

שד"ל (א) ויקח קרח: מקנא היה קרח במשה, ועכשו לקח השעה שהיו ישראל מְצַרִּים על גזרת המרגלים והחרמה, והוציא עצתו לפועל.

(ג) רב לכם: 'רב לכם שבת בהר הזה' (דברים א' ו'), 'רב לכם סב את ההר הזה' (שם ב' ג') 'רב לכם מכל תועבותיכם' (יהוואל מ"ד ו'), 'רב עוד יוסף בני חי' (בראשית מ"ח כ"ח) עניינם די, לא יותר מדאי. רב לכם: די לכם מה שהשתררתם עלינו עד היום, כי עד עתה היינו צריכים לכם, ומעתה

וּמִדּוּעַ תִּתְנַשֵּׂאוּ עַל־קֹהֶל יְהוָה: דְּוַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה וַיִּפֹּל עַל־

מפי הגבורה: ומדוע תתנשאו, אם לקחת אתה מלכות, לא היה לך לברר לאחיק כהנה, לא אתם לבדכם שמעתם בסיני "אנכי ה' אלהיך" (שמות כ, ב), כל-העדה שמעו: (ד) ויפל על-פניו. מפני המחלקת, שכבר זה בידם סרחון

רביעי: חטאו בעגל — "ויחל משה" (שמות לב, רש"י יא). במתאוננים — "ויתפלל משה" (במדבר יא, ב). במרגלים — "ויאמר משה אל-ה' ושמעו מצרים" (במדבר יד, יג). במחלקתו של קרח נתרשלו ידיו. משל לבן מלך שסרח על אביו

שהוקם המשכן אין לנו צורך בכס. אבל משה השיב להם (פסוק ז) בענווה ובאחוה 'רב לכם בני לוי, אתם אחי בני שבטי, יספיק לכם מה שאמרתי לכם 'קחו לכם מחתות', למען תדעו כי לא תצלח מחשבתכם, שאם לא היה הדבר ברור לי, לא הייתי אומר זה, ועתה חדלו לכם למען ייטב לכם. וכשראה שלא היו חוזרים בהם, חזר והוכיחם בלשון קשה 'המעט מכם', ופירש להם שהם נועדים על ה', והוא בלא ספק יענישם.

(ד) ויפל על פניו: דרך בקשה, שיניחוהו לדבר ולא יפסיקוהו, כמו למעלה י"ד ה.

קרח ועדתו שראו כל המופתים אשר עשה משה, איך ייתכן שלא יאמינו בשליחותו? ואם לא האמינו הם, שהיו עדי ראיה, הלא זה יביא להטיל ספק במשה, ולומר שמא מעשיו מזויפים. ואני אומר כי קרח ואנשי עדתו לא כפרו במופתים אשר עשה משה לומר כי בערמה עשה אותם, שהרי אמרו כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה', הנה האמינו כי ה' בקרב ישראל, וכי הוא העושה להם אותות ומופתים. אבל קרח ועדתו טעו טעות גדולה מחמת הרגלם בין המצרים עובדי עכו"ם, וקבלו מהם דעות משובשות ונפסדות בעניין האלוהות וההשגחה. והנה קרח ועדתו מאמינים היו כי יש אלהים בישראל, ושהאל הזה הנקרא ה' נשבע לאבותם להורישם את הארץ, ושהוא העושה להם אותות ומופתים. אבל היו מאמינים כי האל על ידי עבודות מיוחדות הוא כורת ברית עם כהניו וחכמיו היודעים דרכי עבודתו ועושה להם רצונם. והנה האמינו כי משה פעל גבורות בכוח האל, אבל האמינו גם כן שהאל מתפתה ושומע למשה בעשותו לפניו העבודות הרצויות לו, ואם כן עכשו שהוקם המשכן ונודעו משפטי הקרבנות ודרכי העבודה הרצויה לפניו, יוכל כל מי שירצה להיות כהן ונביא מבלעדי אהרן ומשה. והנה קרח היה מתנשא לאמר אני אהיה כהן ונביא, כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה', והאל הזה אשר הוא אלוהי העם כולו, לא אלהי משה ואהרן, הוא יענה אותי בניסים ונפלאות כאשר הוא עונה אותם, אחרי אשר אעבוד עבודתו כמִצְוָה מפיו; ולמה אראה את משה ואת אחיו בגדולה, ואני ואחי נהיה להם לנושאי כלים וסָבָל? ומשה ראה כוונתו ואמר 'בקר וידע ה' את אשר לו', 'קחו לכם מחתות', וראו אם העבודה והקטורת תועיל מאליה למי שיהיה. והנה מה שאמר אח"כ 'בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה כי לא מלבי', אין ענינו שתדעו כי אני שליח האל כי זה כבר היו מסכימים בו אבל טעמו כפירוש רש"י לתת לאהרן כהונה גדולה ולבניו וכו' וכן לתת ללויים משרתי הכהנים וליטול העבודה מן הבכורות. ומה שאמר במקרא שלאחריו 'לא ה' שלחני' נדרש לשלפניו לעשות את כל המעשים האלה, יתברר לכם שאין האל ניסת לי ושאין בידי לעשות דבר מלבי זולתי בכל אשר צוני.

פָּנָיו: ה' וַיִּדְבֹּר אֶל-קָרַח וְאֶל-כָּל-עֵדְתוֹ לֵאמֹר בֹּקֶר וַיֵּדַע
יְהוָה אֶת-אֲשֶׁר-לוֹ וְאֶת-הַקְּדוֹשׁ וְהַקְּרִיב אֵלָיו וְאֶת אֲשֶׁר
יִבְחָרְבוּ יִקְרִיב אֵלָיו: וְזֹאת עָשׂוּ קְחוּ-לָכֶם מַחְתֹּת קָרַח
וְכָל-עֵדְתוֹ: וּתְנוּ-בֵהֶן | אֵשׁ וְשִׁימוּ עָלֵיהֶן | קְטֹרֶת לִפְנֵי
יְהוָה מִחָר וְהָיָה הָאֵשׁ אֲשֶׁר-יִבְחָר יְהוָה הוּא הַקְּדוֹשׁ

לפיכך התרה בהם: "והיה האיש אשר-יבחר
ה' הוא הקדוש" — כבר הוא בקדשתו. וכי
אין אנו יודעים, שמי שיבחר הוא הקדוש?
אלא, אמר להם משה: הריני אומר לכם,
שלא תתחייבו [בנפשותיכם], מי שיבחר בו
יצא חי וכלכם אובדים: מחתות. כלים שחותרין
בהם גחלים ויש להם בית יד: (י) רב-לכם בני
לוי. דבר גדול אמרתי לכם. ולא טפשים היו,
שכך התרה בהם וקבלו עליהם לקרב, אלא
הם חטאו על נפשותם, שנאמר: "את מחתות
החטאים האלה בנפשתם". וקרח שפקח
היה, מה ראה לשטות זה? עינו הטעתו, ראה
שלשלת גדולה יוצאה ממנו: שמואל ששקול
כנגד משה ואהרן. אמר: בשבילו אני נמלט!
ועשרים וארבע משמרות עומדות לבני בניו,
כלם מתנבאים ברוח הקדש, שנאמר (דבה"א
כה, ה): "כל-אלה בנים להימן". אמר: אפשר
כל-הגדולה הזאת עתידה לעמד ממני ואני
אדם! לכן נשתתף לבא לאותה חזקה ששמע
מפי משה, שכלם אובדים ואחד נמלט: "אשר-
יבחר ה' הוא הקדוש" — טעה ותלה בעצמו,
ולא ראה יפה, לפי שבניו עשו תשובה, ומשה
היה רואה: רב-לכם. דבר גדול נטלתם בעצמכם

רש"י ופיס עליו אוהבו פעם ושתיים ושלש, כשסרח
רביעית — נתרשלו ידי האוהב ההוא, אמר:
עד מתי אטריח על המלך, שמא לא יקבל עוד
ממני: (ה) בקר וידע וגו'. עתה עת שכרות היא
לנו, ולא נכון להראות לפניו. והוא היה מתכון
לדחותם, שמא יחזרו בהם: בקר וידע ה' את-
אשר-לו. לעבודת לוי: ואת-הקדוש. לכהנה:
והקריב. אותם אליו, והתרגום מוכיח כן: "ויקרב
לקדמוהי" "יקרב לשמושה". ומדרשו (תנחומא):
"בקר", אמר להם משה: גבולות חלק הקדוש-
ברוך-הוא בעולמו, יכולים אתם להפך בקר
לערב? כן תוכלו לבטל את זו, שנאמר (בראשית
א, ה:ז): "ויהי-ערב ויהי-בקר... ויבדל". כך (דבה"א
כג, יג): "ויבדל אהרן להקדישו" וגו': (י) זאת עשו
קחו-לכם מחתות. מה ראה לומר להם כך? אמר
להם: בדרכי הגוים יש נימוסים הרבה וכמרים
הרבה, ואין כלם מתקבצים בבית אחד. אנו
אין לנו אלא ה' אחד, ארון אחד, ותורה אחת,
ומזבח אחד, וכהן גדול אחד, ואתם מאתים
וחמשים איש מבקשים כהנה גדולה? אף
אני רוצה בכך, הא לכם תשמיש חביב מכל,
היא הקטרת החביבה מכל-הקרבנות, וסם
המות נתון בתוכו שבו נשרפו נדב ואביהו,

שד"ל (ה) וידע ה' את אשר לו: לא אמר והודיע, כי לא אמר זה דרך הגדת העתיד, אלא כמגלה
רצונו: מסכים אני עמכם להביא הדבר לפני משפט האל. או אולי הקריאה וַיֵּדַע או וַיִּדַּע ה'
מן הקל, כמו 'עתה דע וראה מה אשיב שלחי דבר' (שמואל ב' כ"ד י"ג) עניינו decidere, וכן
'וידע אלהים' (שמות ב' כ"ה).

רַב־לָכֶם בְּנֵי לֵוִי: ^ח וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־קָרַח שְׁמַעוּ־נָא בְנֵי לֵוִי: ^ט הַמַּעַט מִכֶּם כִּי־הִבְדִּיל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶתְכֶם מֵעַדַת יִשְׂרָאֵל לְהִקְרִיב אֶתְכֶם אֵלָיו לַעֲבֹד אֶת־עַבְדַּת מִשְׁכַּן יְהוָה וּלְעַמֵּד לִפְנֵי הָעֵדָה לְשִׁרְתָּם: ^י וַיִּקְרַב אֶתָּךְ וְאֶת־כָּל־אֶחָיֶךָ בְּנֵי־לֵוִי אֶתָּךְ וּבִקְשָׁתֶם גַּם־כִּפְּהֶנָּה: ^{יא} לָכֵן אֶתָּה וְכָל־עַדְתָּךְ הַנִּעַדִים עַל־יְהוָה וְאַהֲרֹן מֶה־הוּא כִּי תִלְיִנו תְּלוּנו כתיב עליו: ^{יב} וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לִקְרֹא לְדָתָן וּלְאַבִּירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וַיֹּאמְרוּ לֹא נַעֲלֶה: ^{יג} הַמַּעַט כִּי הֶעֱלִיתָנוּ מֵאֶרֶץ זִבְתַּחֲלָב וּדְבַשׁ לְהַמִּיתָנוּ בַּמִּדְבָּר כִּי־תִשְׁתַּרְר עָלֵינוּ גַם־הַשְׁתַּרְר: ^{יד} אֵף לֹא אֶל־אֶרֶץ זִבְתַּחֲלָב וּדְבַשׁ הִבִּיאָתָנוּ

לנו היא המחלקת הזו: (יב) וישלח משה וגו'. רש"י מכאן, שאין מחזיקין במחלקת, שהיה משה מחזר אחריהם להשלימם בדברי שלום: לא נעלה. פיהם הכשילם, שאין להם אלא ירידה: (יד) ותתן־לנו. הדבר מוסב על "לא" האמור למעלה, כלומר לא הביאותנו ולא נתת לנו נחלת שדה וכו', אמרת לנו (שמות ג, יז): "אעלה אתכם מעני מצרים אל־ארץ" וגו' — משם הוצאתנו ולא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו, אלא גזרת עלינו להמיתנו במדבר,

לחלק על הקדוש־ברוך־הוא: (ה) ויאמר משה אל־קרח שמעו־נא בני לוי. התחיל לדבר עמו דברים רכים. כיון שראהו קשה ערף, אמר: עד שלא ישתתפו שאר השבטים ויאבדו עמו אדבר גם אל כלם, התחיל לזרז בהם: "שמעו־נא בני לוי": (ט) ולעמד לפני העדה. לשיר על הדוכן: (י) ויקרב אתך. לאותו שרות שהרחיק ממנו שאר עדת ישראל: (יא) לכן. בשביל כך, אתה וכל־עדתך הנעדים אתך על־ה', כי בשליחותו עשיתי לתת כהנה לאהרן, ולא

(יא) לכן אתה וגו': מקרא קצר, כפירוש רמב"ן, כמו שפירש רש"י 'לכן כל הרג קין' (בראשית ד' ט"ו). ותלמידי שבתי אנקונא אומר כי מילת הנועדים מושכת עמה מילת "נועדים", אתה וכל עדתך הנועדים נועדים על ה', ואולי לכך נתכוון רש"י.

מה הוא: מאליו לולא רצון האל.

(יג) כי תשתר עלינו: לשלוח לקרוא לנו כמלך.

גם השתרר: כמו 'אנכי אעלך גם עלה' (בראשית מ"ד).

(יד) האנשים ההם: דרך כינוי, כמו 'נאץ נאצת את איבי ה' (שמואל ב' י"ב י"ד); ומוהר"ר דוד חזק

וּתְתֹנֶןָ לָנוּ נַחֲלַת שְׂדֵה וְכָרִם הָעֵינִי הָאֲנָשִׁים הָהֵם תִּנְקֹר
 לֹא נַעֲלָה: ^{טו} וַיַּחַר לְמֹשֶׁה מְאֹד וַיֹּאמֶר אֶל־יְהוָה אֶל־תִּפְּנֵן
 אֶל־מִנְחָתָם לֹא חֲמֹר אֶחָד מֵהֶם נִשְׁאַתִּי וְלֹא הִרְעֵתִי
 אֶת־אֶחָד מֵהֶם: ^{טז} וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־קָרַח אֶתָּה וְכָל־
 עֵדְתְּךָ הָיוּ לִפְנֵי יְהוָה אֶתָּה וְהֵם וְאַהֲרֹן מָחָר: ^{יז} וַיִּקְחוּ |
 אִישׁ מִחֻתָּתוֹ וּנְתָתָם עֲלֵיהֶם קִטְרֶת וְהִקְרַבְתָּם לִפְנֵי יְהוָה
 אִישׁ מִחֻתָּתוֹ חֲמִשִּׁים וּמֵאֲתָיִם מִחֻתָּת וְאַתָּה וְאַהֲרֹן אִישׁ
 מִחֻתָּתוֹ: ^{יח} וַיִּקְחוּ אִישׁ מִחֻתָּתוֹ וַיִּתְּנוּ עֲלֵיהֶם אֵשׁ וַיִּשְׂימוּ
 עֲלֵיהֶם קִטְרֶת וַיַּעֲמְדוּ פֶתַח אֹהֶל מוֹעֵד וּמֹשֶׁה וְאַהֲרֹן:
^{יט} וַיִּקְהֵל עֲלֵיהֶם קָרַח אֶת־כָּל־הָעֵדָה אֶל־פֶּתַח אֹהֶל

לפניך לרצון, תניחנו האש ולא תאכלנו: לא
 חמור אחד מהם נשאתי. לא חמורו של אחד
 מהם נטלתי, אפילו כשהלכתי ממדין למצרים
 והרכבתי את אשתי ואת בני על החמור והיה
 לי לטול אותו החמור משלהם, לא נטלתי
 אלא משלי. ותרגום אנקלוס: "שחרית", לשון
 ארמי כך נקראת אנגריא של מלך "שחור":
 (טז) והם. עדתך: (יז) והקרבתם וגו' איש מחתתו.
 החמשים ומאתים איש שבכם: (יט) ויקהל

שאמרת לנו (במדבר יד, כט): "במדבר הזה יפלו
 פגריכם": העיני האנשים ההם תנקר וגו'. אפילו
 אתה שולח לנקר את עינינו אם לא נעלה אליך,
 לא נעלה: האנשים ההם. כאדם התולה קללתו
 בחברו: (טו) ויחר למשה מאד. נצטער עד למאד:
 אל־תפן אל־מנחתם. לפי פשוטו: הקטרת
 שהם מקריבים לפניך מחר, אל תפן אליהם.
 והמדבר (תנחומא סימן ז) אומר: יודע אני שיש
 להם חלק בתמידי צבור, אף חלקם לא יקבל

רש"י

מפרש, אתה מנקר עיני האנשים ההם, והם שאר ישראל, אך אל תחשוב שאנחנו כמוהם,
 התחשוב בדברך עמנו שאתה מדבר עמהם ומנקר עיניהם?

שד"ל

(טו) אל תפן אל מנחתם: עכשיו בא לפרש מה שאמר בתחלה 'בקר וידע ה' את אשר לו', וקודם
 שיאמר להם 'וקחו איש מחתתו' וכו' התפלל באזני כל העם שלא ירצה ה' את מנחתם, כי אין
 להם שום טענה להתרעם עליו, כי הוא מעולם לא השתער עליהם להנאת עצמו.

(יח) ויקחו איש מחתתו: לא המתינו עד למחר, אלא מיד 'ויקחו איש מחתתו'.

(יט) עליהם: Presso di essi. אבל לדעת רש"י ואחרים 'עליהם' פירושו נגדם, שגם רוב העם
 נתפתו אחר קרח.

מוֹעֵד וַיֵּרָא כְּבוֹד־יְהוָה אֶל־כָּל־הָעֵדָה: ^{שלישי} כַּוְיִדְבֵּר יְהוָה
אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר: ^{כא} הַבְּדִלּוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה
הַזֹּאת וְאֶכְלָה אֹתָם כְּרֹגֶעַ: ^{כב} וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ
אֵל אֱלֹהֵי הָרוּחַת לְכָל־בָּשָׂר הָאִישׁ אֶחָד יַחֲטֵא וְעַל
כָּל־הָעֵדָה תִּקְצָץ: ^{כג} וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר:

עליהם קרח. בדברי לצנות, כל-הלילה ההוא
הלך אצל השבטים ופתה אותם: כסבורין
אתם שעלי לבדי אני מקפיד? איני מקפיד
אלא בשביל כלכם! אלו באין ונוטלין כל-
הגדלות – לו המלכות, ולאחיו הכהנה. עד
שנתפתו כלם: וירא-כבוד ה'. בא בעמוד ענן:

(כא) הַבְּדִלּוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת: מקריבי הקטורת, והכוונה שלא יתחבר אהרן עמהם להקטיר
גם הוא, מאחר שלא רצו להמתין עד מחר. ומשה הבין שהיה רצון האל להכרית הקהל כולו
(או החלק הגדול מהעם שנתפתו אחר קרח), וה' לא פירש לו הענין, רק אמר לו שילך אצל
קרח דתן ואבירים ויזהיר את העם שיתרחקו משם, והלכו אחריו זקני ישראל ומסתמא גם
אהרן ורוב העדה, ובתוך כך החמישים ומאתים איש וקרח עמהם הקטירו הקטורת ונשרפו.
וקרח אין ספק כי היה מן הנשרפים (כדעת ראב"ע), כמו שכתוב (למטה י"ז ה') 'למען אשר לא
יקרב איש זר אשר לא מזורע אהרן הוא להקטיר קטרת לפני ה' ולא יהיה כקרח וכעדתו',
ועדתו הם החמישים ומאתים איש מקריבי הקטורת. ומה שכתוב להלן (כ"ו י') 'ותבלע אותם
ואת קרח', עניינו אוהל קרח וכל אשר לו, על דרך מאמר וירגיליוס: Jam proximus ardet
Ucalegon (Aen. II). והנה דתן ואבירים לא הקטירו הקטורת כי היו בעצה עם קרח שיהיה
הוא כהן, לא הם, ואולי הם יהיו מלכים או נשיאים בישראל.

ואכלה אתם: לא אמר וכליתי, כי עדיין כשמעם תפילת משה היו יכולים לחזור בהם ולהתרחק
מן הקטורת.

(כב) אֱלֹהֵי הָרוּחַת: הבוחן לבות.

האיש אחד יחטא: לפי העניין לא ייתכן שתהיה הה"א לידיעה, ואין ספק שהיא לתמיהה,
וננקדה על דרך הה"א הידיעה, כמו שכתבתי באוהב גר. והחכם ר' משה לנדא נ"י תפש אותי
במעמר ואמר, כי התמיהה אינה נופלת על האחד אשר חטא, כי אם על הקצף על כל העדה;
וזה שיבוש כי בכמה מקומות באה התמיהה בראש המאמר, אע"פ שעיקר התימה אינו אלא
בסופו, כמו 'האחיכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה?' (למטה ל"ב ו') 'האני אשביר ולא
אוליד אם אני המוליד ועצרתני?' (ישעיה ס"ו ט').

כד **יְדַבֵּר אֶל־הָעֵדָה לֵאמֹר הֶעֱלֹוּ מִסְבֵּיב לְמִשְׁכַּן־קֶרַח דָּתָן וְאַבִּירָם:** כה **וַיָּקָם מֹשֶׁה וַיֵּלֶךְ אֶל־דָּתָן וְאַבִּירָם וַיִּלְכוּ אַחֲרָיו זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל:** כו **וַיְדַבֵּר אֶל־הָעֵדָה לֵאמֹר סֹרְרוּ נָא מֵעַל אֹהֲלֵי הָאֲנָשִׁים הַרְשָׁעִים הָאֵלֶּה וְאֶל־תִּגְעֻוּ בְּכָל־אֲשֶׁר לָהֶם פֶּן־תִּסָּפּוּ בְּכָל־חַטָּאתָם:** כז **וַיַּעֲלוּ מֵעַל מִשְׁכַּן־קֶרַח דָּתָן וְאַבִּירָם מִסְבֵּיב וּדְתָן וְאַבִּירָם יֵצְאוּ נֹצְצִים פֶּתַח אֹהֲלֵיהֶם וּנְשֵׁיהֶם וּבָנֵיהֶם וְטַפָּם:** כח **וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּזֹאת תִּדְעוּן כִּי־יְהוָה שְׁלַחְנִי לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל־הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה כִּי־לֹא מִלְּבִי: כט אִם־כְּמוֹת כָּל־הָאָדָם יִמְתּוֹן אֲלֶה וּפְקַדְתָּ כָּל־הָאָדָם יִפְקֹד עֲלֵיהֶם לֹא יְהוָה שְׁלַחְנִי:**

קשה המחלקת: שהרי בית דין של מטה אין עונשין אלא עד שיביא שתי שערות, ובית דין של מעלה עד עשרים שנה, וכאן אבדו אף יונקי שדים: (כח) **לעשות את כל־המעשים האלה.** שעשיתי על־פי הדבור: לתת לאהרן כהנה גדולה, ובניו — סגני כהנה, ואליצפן — נשיא הקהתי: (כט) **לא ה' שלחני.** אלא אני עשיתי הכל מדעתי, ובדין הוא חולק עלי:

רש"י כל־העדה תקצוף? אמר הקדוש־ברוך־הוא: יפה אמרת, אני יודע ומודיע מי חטא ומי לא חטא: (כד) **העלו וגו'.** כתרגומו: הסתלקו מסביבות משכן קרח: (כה) **ויקם משה.** כסבור שישאו לו פנים, ולא עשו: (כז) **יצאו נצבים.** בקומה זקופה, לחרף ולגדף, כמו (שמואל־א יז, טז): "ויתיצב ארבעים יום" דגלית: **ונשיהם ובניהם וטפם.** בא וראה כמה

שד"ל (כו) **בכל חטאתם:** בחטאתם שהם כל כך (גדולים).

(כז) **נצבים:** בחציפות.

(כח) **בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה:** אין ענינו (כדעת רמבמ"ן והמבאר) שתדעו שאני שלוח האל, כי זה כבר היו מסכימים בו; אבל טעמו כפירוש רש"י לתת לאהרן כהונה גדולה וכו', וכן לתת הלויים משרתי הכהנים, וגם ליטול העבודה מן הבכורות, כדברי ראב"ע.

(כט) **לא ה' שלחני:** אין הכוונה לומר מעולם לא הייתי שליח האל, אבל הדבר למד מענינו, לא שלחני לעשות את כל המעשים האלה, לתת לאהרן כהונה גדולה וכו'.

וְאִם־בְּרִיאָה יִבְרָא יְהוָה וּפְצָתָהּ הָאָדָמָה אֶת־פִּיהָ
וּבִלְעָה אֶתֶם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם וַיֵּרְדּוּ חַיִּים שְׁאֵלָה
וַיִּדְעֻתֶם כִּי נֶאֱצוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה אֶת־יְהוָה: לֹא וַיְהִי
כְּכֻלָּתוֹ לְדַבֵּר אֶת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וּתְבַקֶּעַ הָאָדָמָה
אֲשֶׁר תַּחְתִּיהֶם: לֹב וּתְפַתַּח הָאָרֶץ אֶת־פִּיהָ וּתְבַלַּע אֶתֶם
וְאֶת־בְּתִיָּהֶם וְאֶת כָּל־הָאָדָם אֲשֶׁר לָקָרַח וְאֶת כָּל־
הָרֶכָוֶשׁ: לֹג וַיֵּרְדּוּ הֵם וְכָל־אֲשֶׁר לָהֶם חַיִּים שְׁאֵלָה וּתְכָס
עֲלֵיהֶם הָאָרֶץ וַיֹּאבְדּוּ מִתּוֹךְ הַקֶּהֶל: לֹד וְכָל־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר
סָבִיבִתִּיהֶם נָסוּ לְקָלָם כִּי אָמְרוּ פֶּן־תְּבַלְעֵנוּ הָאָרֶץ:
לֹה וְאִשׁ יֵצֵאָה מֵאֵת יְהוָה וּתֹאכַל אֶת הַחֲמֻשִּׁים וּמֵאֲתֵימֹ
אִישׁ מִקְרִיבֵי הַקֶּטֶרֶת: יז א וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר:
ב אָמַר אֶל־אַלְעָזָר בֶּן־אַהֲרֹן הַכֹּהֵן וַיֵּרָם אֶת־הַמַּחֲתָת

פרשו: "אם בריאה" — [אם בראת] פה לארץ רש"י
מששת ימי בראשית — מוטב, ואם לאו —
"יברא ה'": (לד) נסו לקלם. בשביל הקול היוצא
על בליעתן: (ב) ואת־האש. שבתוך המחנות:
זרה־הלאה. לארץ מעל המחנות: כי קדשו.

(ל) ואם בריאה. חדשה: יברא ה'. להמית אותם
במיתה שלא מת בה אדם עד הנה. ומה־היא
הבריאה? ופצתה האדמה את־פיה ותבלעם.
אז — וידעתם כי נאצו הם את ה', ואני מפי
הגבורה אמרתי. ורבותינו (במדבר רבה יח, יב)

(ל) ואם בריאה וגו': כמו 'כי ברא ה' חדשה בארץ' (ירמיה ל"א כ"א) (רשב"ם) ועיין פירושי על שד"ל
'בראשית ברא' (בראשית א' א').

(לד) נסו לקלם: בשביל הקול היוצא מבקיעת הארץ ונפילת הבתים (כדעת רש"י), לא מקול
זעקתם, כדעת רשב"ם, רמבמ"ן וראו' כי טבע האדם להתקרב לצועק.
(ב) השרפה: שם מופשט, במקום השרופים.

דפוס ראשון:

זרה: כמשמעו, אמור אליו: זרה הלאה את
האש.

כתב יד:

זרה: מקור כמו 'למען היה לה ברק' (יחזקאל
כ"א ט"ו).

מִבֵּין הַשְּׂרָפָה וְאֶת־הָאֵשׁ זָרָה־הֵלָאָה כִּי קָדְשׁוֹ: ^ג אֵת
מַחֲתוֹת הַחֲטָאִים הָאֵלֶּה בְּנִפְשָׁתָם וְעָשׂוּ אֹתָם רִקְעֵי
פָחִים צָפוּי לַמִּזְבֵּחַ כִּי־הִקְרִיבָם לִפְנֵי־יְהוָה וַיִּקְדָּשׁוּ וַיְהִי
לְאוֹת לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: ^ד וַיִּקָּח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֵת מַחֲתוֹת
הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר הִקְרִיבו הַשְּׂרָפִים וַיִּרְקְעוּם צָפוּי לַמִּזְבֵּחַ:
^ה וּזְכָרוֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְמַעַן אֲשֶׁר לֹא־יִקְרָב אִישׁ זָר אֲשֶׁר
לֹא מִזֶּרַע אֹהֶלֶן הוּא לְהִקְטִיר קִטְרֶת לִפְנֵי יְהוָה וְלֹא־
יִהְיֶה כְקֶרַח וּכְעֻדָּתוֹ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה לֵּאמֹר:
^ו וַיִּלְנוּ כָּל־עֵדֶת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִמַּחֲתֹת עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן
לֵאמֹר אַתֶּם הַמֵּתִים אֶת־עַם יְהוָה: ^ז וַיְהִי בַּהֲקָהֶל הָעֵדָה
עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן וַיִּפְּנוּ אֶל־אַהֲלֵ מוֹעֵד וְהִנֵּה כִסֵּהוּ
הָעֲנָן וַיֵּרָא כְבוֹד יְהוָה: ^ח וַיֵּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל־פְּנֵי אֹהֶל
מוֹעֵד: ^ט רַבִּיעִי וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: ^י הִרְמוּ מִתּוֹךְ

לו. כמו "עליו" — על אהרן דבר אל משה, שיהיה הוא ובניו כהנים, לפיכך "לא־יקרב אִישׁ זָר אשר לא מזרע אהרן" וגו'. וכן כל־"לי" ו"לו" ו"להם" הסמוכים אצל "דבור", פתרונם כמו "על". ומדרשו (תנחומא צו יא): על קרח. ומהו "ביד משה", ולא כתב "אל משה"? רמז לחולקים על הכהנה, שלוקין בצרעת, כמו שלקה משה בידו, שנאמר (שמות ד, ו): "ויוצאה והנה ידו מצרעת כשלג". ועל כן לקה עזיהו

רש"י המחנות ואסורין בהנאה, שהרי עשאוהו כלי שרת: (א) החטאים האלה בנפשותם. שנעשו פושעים בנפשותם, שנחלקו על הקדוש־ברוך־הוא: רקעי. רדידין: פחים. טסין מרדדין. טינבי"ש בלעז: צפוי למזבח. למזבח הנחשת: ויהיו לאות. לזכרון, שיאמרו: אלו היו מאותן שנחלקו על הכהנה ונשרפו: (ד) וירקעוהו. אטינבירינ"ט בלעז: (ה) ולא־יהיה כקרח. כדי שלא יהיה כקרח: כאשר דבר ה' ביד־משה

שד"ל (ו) המתם: בעצת הקטורת (רשב"ם).

(ז) ואכלה אתם כרגע: לא אמר וכליתי, כי לא היה זה אלא לזרום להתפלל ולכפר על העם,

הַעֲדָה הַזֹּאת וְאָכְלָה אַתֶּם כִּרְגֵעַ וַיִּפְּלוּ עַל-פְּנֵיהֶם:
 יא וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל-אַהֲרֹן קַח אֶת-הַמִּחָתָה וְתֵן-עָלֶיהָ אֵשׁ
 מִעַל הַמִּזְבֵּחַ וְשִׂים קֶטֶרֶת וְהוֹלֵךְ מִהֲרָה אֶל-הָעֵדָה וְכִפֵּר
 עֲלֵיהֶם כִּי-יֵצֵא הַקָּצֵף מִלִּפְנֵי יְהוָה הַחֹל הַנֶּגֶף: יב וַיֵּלֶךְ
 אַהֲרֹן כְּאֲשֶׁר | דִּבֶּר מֹשֶׁה וַיֵּרָץ אֶל-תּוֹד הַקָּהֹל וְהִנֵּה
 הַחֹל הַנֶּגֶף בָּעָם וַיִּתֵּן אֶת-הַקֶּטֶרֶת וַיִּכַּפֵּר עַל-הָעָם:
 יג וַיַּעֲמֵד בֵּין-הַמֵּתִים וּבֵין הַחַיִּים וַתַּעֲצֹר הַמִּגֵּפָה: יד וַיְהִיו
 הַמֵּתִים בַּמִּגֵּפָה אַרְבַּעַת עָשָׂר אֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת מְלֻבָּד
 הַמֵּתִים עַל-דִּבְרֵי-קָרַח: טו וַיֵּשֶׁב אַהֲרֹן אֶל-מֹשֶׁה אֶל-פֶּתַח
 אֹהֶל מוֹעֵד וְהַמִּגֵּפָה נִעְצְרָה: טז חמישי וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל-

בצרעת: (יא) וכפר עליהם. רז זה מסר לו מלאך המות כשעלה לרקיע, שהקטרת עוצר המגפה, כדאיתא במסכת שבת (פט ע"א): (יג) ויעמד בין המתים וגו'. אחז את המלאך והעמידו על כרחו. אמר לו המלאך: הנח לי לעשות שליחותי! אמר לו: משה צוני לעכב על ידך! אמר לו: אני שלוחו של מקום, ואתה שלוחו של משה! אמר לו: אין משה אומר כלום מלבו,

אלא מפי הגבורה, אם אין אתה מאמין, הרי הקדוש-ברוך-הוא ומשה אל פתח אהל מועד, בא עמי ושאל. וזהו שנאמר: "וישב אהרן אל-משה". דבר אחר: למה בקטרת? לפי שהיו ישראל מליזין ומרננים אחר הקטרת לומר: סם המות הוא — על ידו מתו נדב ואביהוא, על ידו נשרפו חמשים ומאתים איש. אמר הקדוש-ברוך-הוא: תראו שעוצר מגפה

ולהראות לעם כי בחר ה' באהרן להודיע (כמו שכתב רשב"ם) שהקטרת הממיתה כשאינם שד"ל כהנים היא הנותנת חיים ביד כהנים.

ויפלו על פניהם: דרך בקשה כלפי מעלה.

(יא) כי יצא הקצף: כמו 'כי יצאה בי יד ה' (רות א' י"ג), 'הנה סערת ה' חמה יצאה' (ירמיה כ"ג י"ט). נראה כי קצף כמו חמה נאמר בהשאלה על המכה עצמה, ויצאיה נאמר על גזר דין כמו 'יצא דבר מלכות מלפניו' (אסתר א' י"ט), ומשה אמר 'החל הנגף' בנבואה ולא ידע עדיין שהיו מתים, וזהו שנאמר אח"כ והנה החל הנגף בעם.

(יג) ויעמד בין: להגיד שבחו שחירף נפשו למות בעבורם.

מֹשֶׁה לֵאמֹר: יִדְבָּר | אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְקַח מֵאֹתָם מִטָּה
 מִטָּה לְבֵית אָב מֵאֵת כָּל־נְשֵׂאֵיהֶם לְבֵית אֲבֹתָם שְׁנַיִם
 עָשָׂר מִטּוֹת אִישׁ אֶת־שְׁמוֹ תִּכְתֹּב עַל־מִטָּהוּ: יח וְאֵת שֵׁם
 אֶהְרֹן תִּכְתֹּב עַל־מִטָּה לְוִי כִּי מִטָּה אֶחָד לְרֹאשׁ בֵּית
 אֲבוֹתָם: יט וְהִנַּחְתָּם בְּאֹהֶל מוֹעֵד לִפְנֵי הָעֵדוּת אֲשֶׁר
 אוֹעֵד לָכֶם שָׁמָּה: כ וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר אֲבַחֲרֶבּוּ מִטָּהוּ
 יִפְרָח וְהִשְׁכַּתִּי מֵעָלָי אֶת־תְּלֹנוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵם
 מְלִינִם עָלֵיכֶם: כא וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנוּ
 אֵלָיו | כָּל־נְשֵׂאֵיהֶם מִטָּה לְנָשִׂיא אֶחָד מִטָּה לְנָשִׂיא
 אֶחָד לְבֵית אֲבֹתָם שְׁנַיִם עָשָׂר מִטּוֹת וּמִטָּה אֶהְרֹן בְּתוֹךְ
 מִטּוֹתָם: כב וַיִּנָּח מֹשֶׁה אֶת־הַמִּטָּת לִפְנֵי יְהוָה בְּאֹהֶל
 הָעֵדוּת: כג וַיְהִי מִמַּחֲרָת וַיָּבֹא מֹשֶׁה אֶל־אֹהֶל הָעֵדוּת

רש"י

הוא, והחטא הוא הממית! (יח) כי מטה אחד.
 אף־על־פי שחלקתים לשתי משפחות —
 משפחת כהנה לבד ולויה לבד, מכל־מקום
 שבט אחד הוא: (כ) והשכתי. כמו: "וישכו

המים" (בראשית ח, א), "וחמת המלך שככה"
 (אסתר ז, י): (כא) בתוך מטותם. הניחו באמצע,
 שלא יאמרו: מפני שהניחו בצד שכינה, פרח:
 (כג) ויצא פרח. כמשמעו: ציץ. הוא חנטת הפרי

שד"ל

(יז) מטה מטה לבית אב: להשבית התלונות על הלויים מפני הבכורות כדברי רמב"ן, כי ה'
 הוכיח בנס זה שאינו חפץ בשאר השבטים, ואם הקהל לא יערערו על הכהונה, גם הלויים ידמו,
 כי קרח לא מצא מקום לערער אלא על ידי שנתחברו הקהל עמו.

איש את שמו: שמות הנשיאים, והעד: ואת שם אהרן, כי הוצרך לפרשו, מפני שהוא לא היה
 נשיא. ומה שבחר לעשות הנס דווקא על ידי מטות, מפני שהלשון נופל על הלשון, שהשבטים
 נקראים מטות (יצחק פארדו).

(יח) מטה אחד לראש: וכן תרגם אונקלוס ארי חוטרא חד.

(כג) ויצא פרח ויצץ ציץ ויגמל שקדים: ואם תאמר אם כבר גמל שקדים, איך ראה משה את
 הפרח? והשיב תלמידי ידידי החכם הרופא מוהר"ר ישראל גדליה קויס זצ"ל, שהיו בו פרחים

וְהָיָה פֶּרֶחַ מִטֶּה-אֶהָרָן לְבֵית לֹאִי וַיֵּצֵא פֶּרֶחַ וַיֵּצֵץ צִיץ
וַיִּגְמַל שְׂקָדִים: כד וַיֵּצֵא מֹשֶׁה אֶת-כָּל-הַמַּטֹּת מִלִּפְנֵי יְהוָה
אֶל-כָּל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּרְאוּ וַיִּקְחוּ אִישׁ מִטָּהוּ: ששי כה וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה הֲשֵׁב אֶת-מִטָּה אֶהָרָן לִפְנֵי הָעֵדוּת
לְמִשְׁמֶרֶת לְאוֹת לְבְנֵי-מָרִי וְתִכָּל תִּלְוֶנְתֶּם מֵעַלִּי וְלֹא
יָמָתוּ: כו וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֹתוֹ כֵּן עָשָׂה:
כז וַיֹּאמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל-מֹשֶׁה לֹאמַר הֵן גִּוְעֵנוּ אֲבָדְנוּ
כָּלֵנוּ אֲבָדְנוּ: כח כָּל הַקָּרֵב | הַקָּרֵב אֶל-מִשְׁכַּן יְהוָה יָמוּת

"ותכלה תלנתם", לשון שם מפעל יחיד לנקבה, רש"י
כמו "תלנתם" מורמורדי"ץ בלעז. ויש חלוק
בין "תלנותם" ל"תלנתם": "תלנתם" – תלונה
אחת, "תלנותם" – שם דבר בלשון יחיד,
ואפילו הם תלנות הרבה: למשמרת לאות.
לזכרון שבחרתי באהרן הכהן, ולא ילונו עוד
על הכהונה: (כח) כל הקרב הקרב וגו'. אין אנו
יכולין להיות זהירין בכך, כלנו רשאים להכנס
לחצר אהל מועד, ואחד שיקריב עצמו יותר
מחבריו ויכנס לתוך אהל מועד ימות: האם

כשהפרח נופל: ויגמל שקדים. כשהכר הפרי,
הכר שהן שקדים, לשון "ויגדל הילד ויגמל"
(בראשית כא, ח), ולשון זה מצוי בפרי האילן,
כמו (ישעיה יח, ה): "ובסר גמל יהיה נצה". ולמה
שקדים? הוא הפרי הממהר להפריח מכל-
הפירות, אף המעורר על הכהונה פורענות
ממהרת לבא [עליו], כמו שמצינו בעוזה
(דבה"ב כו, יט): "והצרעת זרחה במצחו".
ותרגומו: "וכפית שגדין", כמין אשכול שקדים
יחד כפותים זה על זה: (כה) ותכל תלונתם. כמו

ושקדים כאחת, כי קצת מן הפרחים כבר נפתחו וכבר גמלו שקדים, ומהם הציצו ציץ ועדיין
לא יצא הפרי, ומהם היו עדיין סתומים. ומהר"ר א"ג אומר כי אולי לא היו בו אז פרחים
וציצים, אלא משה מגיד כי בלילה אחד היה כל זה עד שגמל שקדים.

(כה) בכ"י על קלף מצאתי: למשמרת לאות לבני-מָרִי, ונכון.

ותכל: לפי הניקוד הוא פיעל ופועל יוצא, ובתשלומו ותכלה, כמו צו יצו בתשלומם צוה יצוה,
כמו שכתב רשב"ם. ולפי הענין נכון יותר שיהיה פעל עומד כתרגומו, וכן נראה שהיתה דעת
רש"י ולפיכך עשה תלונתם לשון יחיד, כדי שיהיה נקשר עם ותכל. ויש לתמוה איך לא ראה
רש"י כי ותכל הוא פיעל? ולפי דרכי ייתכן לומר, כי בא ותכל תחת ותכל על דרך גבר במקום
גבר, אך לפי זה למה לא ניקדו תלונתם בקמץ הנו"ן?

(כח) כל הקרב הקרב: אין כאן כפל לשון אך הוא על דרך 'והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי

הָאֵם תִּמְנֹנוּ לְגֹנֹעַ: יח א וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן אַתָּה וּבְנֶיךָ
וּבֵית־אֲבִיךָ אֶתְּךָ תִּשָּׂאוּ אֶת־עֹנֵן הַמִּקְדָּשׁ וְאֶתָּה וּבְנֶיךָ
אֶתְּךָ תִּשָּׂאוּ אֶת־עֹנֵן כְּהִנְתְּכֶם: ב וגם אֶת־אֲחִיךָ מִטָּה
לִי שֵׁבֶט אֲבִיךָ הַקָּרֵב אֶתְּךָ וּלְוֹנוֹ עֲלִיךָ וַיִּשְׁרְתוּךָ וְאֶתָּה
וּבְנֶיךָ אֶתְּךָ לִפְנֵי אֹהֶל הָעֵדֻת: ג וּשְׁמֶרְוּ מִשְׁמֶרְתְּךָ
וּמִשְׁמֶרֶת כָּל־הָאֹהֶל אַךְ אֶל־כָּלִי הַקֹּדֶשׁ וְאֶל־הַמִּזְבֵּחַ לֹא

וכלי הקדש, אתם תשבו ותזהירו על כל־זר הבא לגע: ואתה ובניך. הכהנים: תשאו את־עֹנֵן כהנתכם. שאינה מסורה ללויים ותזהירו הלויים השוגגים, שלא יגעו אליכם בעבודתכם: (ב) וגם את־אחִיךָ. בני גרשון ובניו ומררי: וילוו. ויתחברו אליכם להזהיר ע גם את הזורים מלקרב אליהם: וישרתו. בשמירת השערים, ולמנות מהם

תמנו לגוע. שמא הפקרנו למיתה: (א) ויאמר ה' אליהרן. למשה אמר, שיאמר לאהרן, להזהירו על תקנת ישראל שלא יכנסו למקדש: אתה ובניך ובית־אבִיךָ. הם בני קהת אבי עמרם: תשאו את־עֹנֵן המקדש. עליכם אני מטיל ענש הזרים שיחטאו בעסקי הדברים המקדשים המסורים לכם, הוא האהל והארון והשלחן

רש"י

לקראתי' (שופטים י"א ל"א) וכי ימות מת עליו' (למעלה ו' ט') 'ושמע השומע ואמר' (שמואל ב' י"ז ט'), ואמר 'כי יפל הנפל ממנו' (דברים כ"ב ח'), ענין כולם מי שיהיה. וכן כאן הכוונה כל הקרב (מי שיהיה) שיקרב אל משכן ה'. ואין להכחיד שאין פירוש זה מסכים עם הנגידות.

שד"ל

האם תמנו לגוע: כמו 'ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות' (דברים ב' ט"ז), 'כאשר תם כל העם לעבור' (יהושע ד' י"א), כאשר תמו כל הגוי להמול (שם ה' ח') כלומר עדיין לא נשלמו מגפותינו, כי כל הקרב וכו'.

(א) תשאו את עֹנֵן המקדש: כיון שהתרעמו על מיתת כל הקרב, השיבם שהעונש אינו אלא לעושה בזדון, אבל אם בשוגג על זה ישגחו הכהנים, ואם לא ישגחו, הם ישאו עוונם.

את עֹנֵן כהנתכם: עוון המקדש בקריבה ונגיעה, ועוון הכהונה בעשיית העבודה; ואנקלוס תרגם תסלחון, כלומר תגורמו סליחה להם. ענין הסליחה מתורגם בלשון שבק חוץ מכאן ומישעיה נ"ה ז', כי שורש שבק צריך שיהיה אחריו זיכרון החטא או העוון, ושם (כי ירבה לסלוח) אם היה אומר למשבק לא היה העניין מובן, וכאן לא היה אפשר לתרגם בלשון שבק, כי היה צריך לעשותו הפעיל, ואין השורש הזה נוהג בהפעיל, אבל שורש סלח הוא נוהג בלשון ארמית בפעיל (ארי מסגי לְסַלְחָה הוא מקור מן הפיעל) ובהיותו פיעל ייתכן שיכלול גם הוראת ההפעיל, וכן בס' ויקרא י' י"ז 'לשאת את עון העדה': לְסַלְחָה.

(ב) וגם את אחיך מטה לוי: ואעפ"י שאינם כהנים כמוך הנני קורא אותם אחיך להיותם מטה

יִקְרְבוּ וְלֹא־יָמָתוּ גַם־הֵם גַּם־אַתֶּם: ד וְנָלְלוּ עָלֶיךָ וְשָׁמְרוּ
 אֶת־מִשְׁמֶרֶת אֹהֶל מוֹעֵד לְכָל עֲבֹדַת הָאֹהֶל וְזָר לֹא־
 יִקְרַב אֲלֵיכֶם: ה וּשְׁמֶרְתֶּם אֶת מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ וְאֵת
 מִשְׁמֶרֶת הַמִּזְבֵּחַ וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד קֶצֶף עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
 ו וְאֲנִי הִנֵּה לִקְחָתִי אֶת־אֲחֵיכֶם הַלְוִיִּם מִתּוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 לָכֶם מִתְּנָה נְתָנִים לַיהוָה לַעֲבֹד אֶת־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד:
 ז וְאַתָּה וּבְנֶיךָ אֲתָךְ תִּשְׁמְרוּ אֶת־כְּהֻנַּתְכֶם לְכָל־דָּבָר
 הַמִּזְבֵּחַ וּלְמִבֵּית לַפָּרֹכֶת וְעַבְדְּתֶם עֲבֹדַת מִתְּנָה אֲתָן
 אֶת־כְּהֻנַּתְכֶם וְהָזָר הַקָּרֵב יוֹמָת: ח וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן
 וְאֲנִי הִנֵּה נֹתַתִּי לָךְ אֶת־מִשְׁמֶרֶת תְּרוֹמָתִי לְכָל־קֹדֶשִׁי
 בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לָךְ נְתָתִים לְמִשְׁחָה וּלְבִגְיָךְ לְחֹק־עוֹלָם:

ושמח בלבו". משל למלך שנתן שדה לאוהבו, רש"י
 ולא כתב ולא חתם ולא העלה בערכאין. בא
 אחד וערער על השדה, אמר לו המלך: כל־מי
 שירצה יבא ויערער לנגדך! הריני כותב וחותרם
 לך ומעלה בערכאין. אף כאן, לפי שבא קרח
 וערער כנגד אהרן על הכהונה, בא הכתוב ונתן
 לו עשרים וארבע מתנות כהנה בברית מלח
 עולם. ולכך נסמכה פרשה זו לכאן: משמרת
 תרומתי. שאתה צריך לשמרן בטהרה: למשחה.

גזברין ואמרכלין: (ד) וזר לא־יקרב אליכם.
 אתכם אני מזהיר על כך: ולא־יִהְיֶה עוֹד קֶצֶף.
 כמו שהיה כבר, שנאמר (במדבר יז, יא): "כִּי־יֵצֵא
 הקצף": (ו) לָכֶם מִתְּנָה נְתָנִים. יכול לעבודתכם
 של הדיוט? תלמוד לומר: "לה", כמו שמפרש
 למעלה — לשמר משמרת גזברין ואמרכלין:
 (ז) עֲבֹדַת מִתְּנָה. במתנה נתתיה לכם: (ח) וְאֲנִי
 הִנֵּה נֹתַתִּי לָךְ. בשמחה. לשון שמחה הוא זה,
 כמו (שמות ד, יד): "הִנֵּה־הוּא יֵצֵא לְקִרְאָתְךָ, וּרְאֵךְ"

לוי, ולוי היה שבט ושורש שממנו יצא אביך, עיין בכורי העתים תקפ"ט עמוד 119. שד"ל
 (ה) וּשְׁמֶרְתֶּם אֶת מִשְׁמֶרֶת הַקֹּדֶשׁ וּגו': אתם והם תשגיחו על כל אלה, הכהנים על חלקם,
 והלויים על חלקם.

(ו) מִתְּנָה נְתָנִים לָהּ: במתנה הם נתונים לכם, כלומר לה'.

(ז) עֲבֹדַת מִתְּנָה אֲתָן: לומר שמתנה וזכות היא להם, ואין לזרים אתם.

(ח) לָךְ נְתָתִים: שישמרום לאכלם בטהרה ושלא יאכילום לזרים.

ט זֶה יִהְיֶה לָךְ מִקֹּדֶשׁ הַקִּדְשִׁים מִן־הָאֵשׁ כָּל־קִרְבָּנָם
לְכָל־מִנְחָתָם וּלְכָל־חֲטָאתָם וּלְכָל־אֲשָׁמָם אֲשֶׁר יֵשִׁיבוּ לִי
קֹדֶשׁ קִדְשִׁים לָךְ הוּא וּלְבִגְדֶיךָ: י בְּקֹדֶשׁ הַקִּדְשִׁים תֹּאכְלֶנּוּ
כָּל־זָכָר יֹאכֵל אֹתוֹ קֹדֶשׁ יִהְיֶה־לָּךְ: יא וְזֶה־לָּךְ תְּרוֹמַת
מִתָּנָם לְכָל־תְּנוּפֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָךְ נִתְּתִים וּלְבִגְדֶיךָ
וּלְבִנְתֶיךָ אֶתְךָ לְחֶק־עוֹלָם כָּל־טָהוֹר בְּבֵיתְךָ יֹאכֵל אֹתוֹ:
יב כָּל חֵלֶב יִצְהָר וְכָל־חֵלֶב תִּירוֹשׁ וְדָגָן רֵאשִׁיתָם אֲשֶׁר־
יִתְּנוּ לִיהוָה לָךְ נִתְּתִים: יג בְּכוּרֵי כָּל־אֲשֶׁר בְּאֶרֶצָם אֲשֶׁר־
יָבִיאוּ לִיהוָה לָךְ יִהְיֶה כָּל־טָהוֹר בְּבֵיתְךָ יֹאכְלֶנּוּ: יד כָּל־
חֶרֶם בְּיִשְׂרָאֵל לָךְ יִהְיֶה: טו כָּל־פֶּטֶר רֶחֶם לְכָל־בֶּשָׂר
אֲשֶׁר־יִקְרִיבוּ לִיהוָה בָּאָדָם וּבַבְּהֵמָה יִהְיֶה־לָּךְ אֵךְ | פְּדָה
תְּפִדָּה אֶת בְּכוֹר הָאָדָם וְאֶת בְּכוֹר־הַבְּהֵמָה הַטְּמֵאָה
תְּפִדָּה: טז וּפְדוּיוֹ מִבֶּן־חֹדֶשׁ תְּפִדָּה בְּעֶרְכָּךְ בְּסֹף חֲמִשָּׁת

בעזרה ולזכרי כהנה: (יא) תרומת מתנם. המורם
מן התודה, ומהשלמים, ואיל נזיר: לכל־
תנופת. שהרי אלו טעונין תנופה: כל־טהור.
ולא טמאים. דבר אחר: "כל־טהור", לרבות
אשתו: (יב) ראשיתם. היא תרומה גדולה:

לגדולה: (ט) מן־האש. לאחר הקטרת האשים:
כל־קרבנם. כגון: זבחי שלמי צבור: מנחתם
חטאתם ואשמתם. כמשמעו: אשר ישיבו לי.
זה גזל הגר: (י) בקדש הקדשים תאכלנו וגו'.
למד על קדשי קדשים, שאין נאכלין אלא

שד"ל (ט) אשר ישיבו לי: כל מנחה ותשורה נופל בה ל' השבה, כמו 'מלכי תרשיש ואיים מנחה
ישיבו' (תהלים ע"ב י').

(יא) וזה לך תרומת מתנם: עד כאן דיבר במה שישראל מקריבים דרך קודש, כלומר להשרף
לגבוה, והתורה צותה לכהנים לאכלם, ועכשו מדבר במה שהתורה תצוה לישראל לתת לכהנים
עצמם, שהוא תרומה וביכורים, ואינו מדבר במורם מקדשים קלים, כי אין עיקר נתינתם
לכהנים אלא לגבוה.

שְׁקָלִים בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ עֲשִׂימָה הָיָה: יז אֲךָ בְּכוֹר־שׁוֹר
 אוֹ-בְכוֹר כָּשָׁב אוֹ-בְכוֹר עֵז לֹא תִפְדֶּה קֹדֶשׁ הֵם אֶת־
 דָּמָם תִּזְרֹק עַל־הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת־חֲלָבָם תִּקְטִיר אֲשֶׁה לַיהוָה
 נִיחָח לַיהוָה: יח וּבָשָׂרָם יִהְיֶה־לָּךְ בַּחֲזֵה הַתְּנוּפָה וּכְשׁוֹק
 הַיָּמִין לֶךְ יִהְיֶה: יט כָּל | תְּרוֹמַת הַקֹּדֶשִׁים אֲשֶׁר יִרְיֻמוּ
 בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לַיהוָה נָתַתִּי לָךְ וּלְבִנְיָךְ וּלְבִנְתֶיךָ אֶתֶּךָ לְחֶק־
 עוֹלָם בְּרִית מֶלֶח עוֹלָם הוּא לִפְנֵי יְהוָה לָךְ וּלְזֶרְעֶךָ אֶתֶּךָ:
 כ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַהֲרֹן בְּאַרְצָם לֹא תִנָּחַל וְחֵלֶק לֹא־
 יִהְיֶה לָּךְ בְּתוֹכָם אֲנִי חֵלֶקְךָ וְנִחַלְתָּ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
 שביעי כא וּלְבִנְי לֹא־יִהְיֶה נָתַתִּי כָּל־מַעֲשֹׂר בְּיִשְׂרָאֵל לְנִחְלָה
 חֲלָף עֲבַדְתָּם אֲשֶׁר־הֵם עֲבָדִים אֶת־עֲבַדְתָּ אֹהֶל מוֹעֵד:
 כב וְלֹא־יִקְרְבוּ עוֹד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד לְשֹׂאת
 חֶטְא לָמוֹת: כג וְעֶבֶד הַלְוִי הוּא אֶת־עֲבַדְתָּ אֹהֶל מוֹעֵד
 וְהֵם יִשְׂאוּ עֹנָם חֶקֶת עוֹלָם לְדֹרֹתֵיכֶם וּבְתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל

מחבתה של פרשה זו — כללה בתחלה, וכללה רש"י בסוף, ופרט באמצע: ברית מלח עולם. כרת ברית עם אהרן, בדבר הבריא ומתקים ומבריא את אחרים: ברית מלח. כברית הכרותה למלח, שאינו מסריח לעולם: (כ) וחלק לא־יהיה לך בתוכם. אף בבזה: (כג) והם. הלויים ישאו עונם של ישראל, שעליהם להזהיר הזרים מגשת

(יח) כחזה התנופה וכשוק הימין. של שלמים, שנאכלים לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם לשני ימים ולילה אחד, אף הבכור נאכל לשני ימים ולילה אחד: לך יהיה. בא רבי עקיבא ולמד: הוסיף לך הכתוב "הויה" אחרת, שלא תאמר: כחזה ושוק של תודה, שאינו נאכל אלא ליום ולילה: (יט) כל תרומת הקדשים.

(יט) ברית מלח עולם: 'הלא לכם לדעת כי ה' אלהי ישראל נתן ממלכה לדוד על ישראל לעולם לו ולבניו ברית מלח' (ד"ה ב' י"ג ה') ועיין ראז' ויקרא ב' י"ג.

(כג) והם ישאו עונם: והם בני ישראל ישאו עונם, אם יעבדו במזיד.

לֹא יִנְחֻלוּ נַחֲלָה: כד כִּי אֶת־מַעֲשֵׂר בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָרִימוּ לַיהוָה תְּרוּמָה נָתַתִּי לָלוֹיִם לְנַחֲלָה עַל־כֵּן אֶמְרָתִי לָהֶם בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִנְחֻלוּ נַחֲלָה: כה וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: כו וְאֶל־הַלְוִיִּם תִּדְבֹּר וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי־תִקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמַּעֲשֵׂר אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם מֵאֵתָם בְּנַחֲלַתְכֶם וְהִרְמַתֶם מִמֶּנּוּ תְרוּמַת יְהוָה מַעֲשֵׂר מִן־הַמַּעֲשֵׂר: כז וְנִחְשַׁב לָכֶם תְּרוּמַתְכֶם כַּדָּגָן מִן־הַגֶּזֶן וְכַמְלָאָה מִן־הַיֶּקֶב: כח כֵּן תָּרִימוּ גַם־אֵתָם תְּרוּמַת יְהוָה מִכָּל מַעֲשְׂרֵיכֶם אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתֶּם מִמֶּנּוּ אֶת־תְּרוּמַת יְהוָה לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן: כט מִכָּל מִתְּנִיתֶיכֶם תָּרִימוּ אֵת כָּל־תְּרוּמַת יְהוָה מִכָּל־חֶלְבֹּו אֶת־מִקְדָּשׁוֹ

רש"י

אליהם: (כד) אשר ירימו לה' תרומה. הכתוב קראו "תרומה" עד שיפריש ממנו תרומת מעשר: (כז) ונחשב לכם תרומתכם כדגן מן הגרן. תרומת מעשר שלכם אסורה לזרים ולטמאין, וחייבין עליה מיתה וחמש, כתרומה גדולה שנקראת "ראשית דגן" מן הגורן: וכמלאה מן־היקב. כתרומת תירוש ויצהר, הנטלת מן היקבים: מלאה. לשון בשול תבואה שנתמלאת: יקב. הוא הבור שלפני הגת, שהיין יורד לתוכו. וכל־לשון "יקב" חפירת

קרקע הוא, וכן (זכריה יד, י): "יקבי המלך", הוא ים אוקיינוס, חפירה שחפר מלכו של עולם: (כח) כן תרימו גם־אתם. כמו שישאל מרימים מגרנם ומיקביהם, תרימו גם אתם ממעשר שלכם, כי הוא נחלתכם: (כט) מכל מתנתיכם תרימו את כל־תרומת ה'. בתרומה גדולה הכתוב מדבר, שאם הקדים לוי את הכהן בכרי, וקיבל מעשרותיו קדם שיטל כהן תרומה גדולה מן הכרי, צריך להפריש הלוי מן המעשר תחילה אחד מחמישים לתרומה גדולה, ויחזור ויפריש

שד"ל

(כו) והרמתם ממנו תרומת ה': כלומר מעשר מן המעשר. ורמב"ן תרגם צור העבע וארנהיים אלז העבע, והוא שבוש, לפי זה תהיה הכוונה שירימו ממנו לתרומה אחד ממאה. (כז) ונחשב לכם וגו': התרומה הזאת שתרימו מן המעשר תהיה נחשבת לזכותכם כאילו נתתם אותה מגרנכם ומיקבכם; ונחשב פועל סתמי.

מִמֶּנּוּ: ^למִפְטִיר וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם בְּהָרִימְכֶם אֶת־חֻלְבּוֹ מִמֶּנּוּ
וְנַחֲשֹׁב לְלוֹיִם כְּתִבּוּאָת גֵּרֶן וְכְתִבּוּאָת יֶקֶב: ^{לא}וְאֶכְלֶתֶם
אֹתוֹ בְּכָל־מָקוֹם אַתֶּם וּבֵיתְכֶם כִּי־שָׁכַר הוּא לָכֶם חֶלֶף
עֲבַדְתֶּם בְּאַהֲל מוֹעֵד: ^{לב}וְלֹא־תִשְׂאוּ עָלָיו חֲטָא
בְּהָרִימְכֶם אֶת־חֻלְבּוֹ מִמֶּנּוּ וְאֶת־קִדְשֵׁי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל לֹא
תַחֲלֹלוּ וְלֹא תָמוּתוּ:

יכול, יהא כולו אסור? תלמוד לומר: "ונחשב רש"י
ללויים כתבואת גרן". מה־של ישראל חולין,
אף של לוי חולין: (לא) בכל־מקום. אפילו
בבית הקברות: (לב) ולא־תשאו עליו חטא
וגו'. הא אם לא תרימו — תשאו חטא: ולא
תמותו. הא אם תחללו — תמותו:

תרומת מעשר: (ל) בהרימכם את־חלבו ממנו.
לאחר שתרימו תרומת מעשר ממנו: ונחשב.
המותר ללויים, חלין גמורין: כתבואת גרן.
לישראל, שלא תאמר: הואיל וקראו הכתוב
"תרומה", שנאמר (לעיל פסוק כד): "כי את־
מעשר בני־ישראל אשר ירימו לה' תרומה".

פרשת חקת

יט א וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן לֵאמֹר: ב זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לֵאמֹר דְּבַר | אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ אֵלֶיךָ פָּרָה אֲדָמָה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין־בָּהּ מָוֶם אֲשֶׁר לֹא־עָלָה עָלֶיהָ עַל: ג וּנְתַתֶּם אֹתָהּ אֶל־אַלְעָזָר הַכֹּהֵן וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֶל־מַחֲוֶן לַמַּחֲנֶה וּשְׁחַט אֹתָהּ לִפְנֵינוּ: ד וּלְקַח אַלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָה בְּאֶצְבָּעוֹ וְהָזָה אֶל־נֹכַח פְּנֵי אֹהֶל־מוֹעֵד מִדָּמָה שֶׁבַע פַּעַמִּים: ה וּשְׂרָף אֶת־הַפָּרָה לְעֵינָיו אֶת־עֶרְהָ וְאֶת־בִּשְׂרָהּ וְאֶת־דָּמָהּ עַל־פְּרִשֶׁה יִשְׂרָף: ו וּלְקַח הַכֹּהֵן עֵץ אֲרָז וְאַזְזֹב וּשְׁנֵי תוֹלַעַת וְהִשְׁלִיךְ אֶל־תּוֹךְ שְׂרִפַּת הַפָּרָה: ז וְכִבֶּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרַחֵץ בִּשְׁרוֹ בַּמַּיִם וְאַחֵר יָבֹא אֶל־הַמַּחֲנֶה וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד־הָעֶרֶב: ח וְהִשְׂרָף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרַחֵץ בִּשְׁרוֹ בַּמַּיִם

(א) אלעזר. מצותה בסגן: אל־מחוץ למחנה. חוץ לשלש מחנות: ושחט אתה לפניו. זר שוחט ואלעזר רואה: (ד) אל־נכח פני אהל־מועד. עומד במזרחה של ירושלים ומתכון ורואה פתחו של היכל בשעת הזאת הדם: (ה) אל־המחנה. למחנה שכינה, שאין טמא משלח חוץ לשתי מחנות, אלא זב ובעל קרי ומצרע: וטמא הכהן עד־הערב. סרסוהו ודרשהו: וטמא עד־

(ב) זאת חקת התורה. לפי שהשטן ואומות העולם מונין את ישראל, לומר: מה־המצוה הזאת ומה־טעם יש בה? לפיכך כתב בה "חקה" — גזרה היא מלפני, ואין לך רשות להרהר אחריה: ויקחו אליך. לעולם היא נקראת על שמך — פרה שעשה משה במדבר: אדמה תמימה. שתהא תמימה באדמימות, שאם היו בה שתי שערות שחורות — פסולה:

רש"י

(ב) ויקחו אליך: כמו 'קחם נא אלי' (בראשית מ"ח ט'), 'אקחך אל מקום אחר' (למטה כ"ג כ"ז), 'שלח וקח אתו אלי' (שמואל א' כ' ל"א).

שד"ל

תמימה אשר אין בה מום: כפל לשון, כמו 'תמים יהיה לרצון כל מום לא יהיה בו' (ויקרא כ"ב כ"א).

וְטָמֵא עַד־הָעֶרֶב: ט וְאִשָּׁף | אִישׁ טָהוֹר אֶת אֶפֶר הַפָּרָה
וְהֵנִיחַ מְחוּץ לַמִּתְנָה בְּמָקוֹם טָהוֹר וְהִיטָה לַעֲדַת בְּנֵי־
יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמִי נְדָה חֲטָאת הוּא: י וְכַבֵּס הָאִסָּף
אֶת־אֶפֶר הַפָּרָה אֶת־בִּגְדָיו וְטָמֵא עַד־הָעֶרֶב וְהִיטָה לַבְּנֵי
יִשְׂרָאֵל וּלְגֵר הַגֵּר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם: יא הִנֵּגַע בְּמַת
לְכָל־נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שִׁבְעַת יָמִים: יב הוּא יִתְחַטֵּא־בּוֹ
בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהַר וְאִם־לֹא יִתְחַטֵּא
בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהַר: יג כָּל־הַנִּגָּע בְּמַת
בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר־יָמוּת וְלֹא יִתְחַטֵּא אֶת־מִשְׁכַּן יְהוָה
טָמֵא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהוּא מִיִּשְׂרָאֵל כִּי מִי נְדָה לֹא־זָרֵק

"לידות את־קרנות הגוים" (זכריה ב, ד), לשון רש"י זריקה: חטאת הוא. לשון חטוי כפשוטו. ולפי הלכותיו קראה הכתוב "חטאת", לומר שהיא כקדשים להאסר בהנאה: (יב) הוא יתחטא־בו. באפר הזה: (יג) במת בנפש. ואיזה מת? של נפש "האדם", להוציא נפש בהמה, שאין טמאתה צריכה הזאה. דבר אחר: "בנפש", זו רביעית דם: את־משכן ה' טמא. אם נכנס לעזרה, אפילו בטבילה בלא הזאת שלישי ושביעי: עוד טמאתו בו. אף־על־פי שטבל:

הערב, ואחר יבא אל־המחנה: (ט) והניח מחוץ למחנה. לשלשה חלקים מחלקה: אחת נתן בהר המשחה, ואחד מתחלק לכל־המשמרות, ואחד נתן בחיל. זה של משמרות היה חוץ לעזרה, לטול ממנו בני העירות וכל־הצריכין להטהר, וזה שבהר המשחה — כהנים גדולים לפרות אחרות מקדשין הימנו, וזה שבחיל נתון למשמרת, מגזרת הכתוב, שנאמר: "והיתה לעדת בני־ישראל למשמרת": למי נדה. למי הזיה, כמו: "וידראבן בי" (איכה ג, נג),

(ט) ואסף איש טהור: הכוונה איש אחר שלא נתעסק עדיין בפרה (יח"ף). שד"ל

והיתה: חוזר לפרה. הפרה, שהיא עתה אפר, תהיה למשמרת למי נדה, והיא (הפרה) חטאת היא.

נדה: נדה = נזה ענין הזאה וכן חטאת וחיטוי עניינן הזאה, וכן פירש רש"י ונסתייע מן 'וידו אבן בי' (איכה ג' נ"ג), וכן תרגם ירונימוס וגם היוני: מי הזאה.

(יא) וטמא שבעת ימים: דעת ראב"ע שהוא לשון עבר, היא בטלה, שאם כבר עברו ז' ימים לא ייתכן עוד לומר שיתחטא ביום השלישי.

עָלִיו טָמֵא יִהְיֶה עוֹד טָמֵא תּוֹ בּוֹ: יד זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם
כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בְּאֹהֶל
יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים: טו וְכָל כְּלִי פְתוּחַ אֲשֶׁר אֵין־צִמִּיד
פְּתִיל עָלָיו טָמֵא הוּא: טז וְכָל אֲשֶׁר־יָגַע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה
בְּחֻל־חֶרֶב אוֹ בַּמָּת אוֹ־בַעֲצָם אָדָם אוֹ בַּקֶּבֶר יִטְמָא
שִׁבְעַת יָמִים: יז וְלָקְחוּ לַטָּמֵא מֵעֵפֶר שְׂרֵפֶת הַחֲטָאֹת
וְנָתַן עָלָיו מִיֵּם חַיִּים אֶל־כָּלִי: יח וְלָקַח אֶזּוֹב וְטָבַל
בַּמַּיִם אִישׁ טְהוֹר וְהֵזָה עַל־הָאֹהֶל וְעַל־כָּל־הַכֵּלִים וְעַל־
הַנִּפְשׁוֹת אֲשֶׁר הָיוּ־שָׁם וְעַל־הַנֶּגַע בַּעֲצָם אוֹ בְּחֻלֹּל אוֹ
בַּמָּת אוֹ בַּקֶּבֶר: יט וְהֵזָה הַטְּהַר עַל־הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי
וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְחִטָּאוּ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וּכְבָּס בְּגָדָיו וְרָחַץ
בַּמַּיִם וְטָהַר בַּעֲרָב: כ וְאִישׁ אֲשֶׁר־יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטָּא
וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקֹּהֶל כִּי אֶת־מִקְדָּשׁ יְהוָה

רבותינו (חולין עב"ע"א) דרשו: לרבות גולל ודופק.
ופשוטו: "על-פני השדה", שאין שם אהל —
מטמא המת שם בנגיעה: (יט) וחטאו ביום
השביעי. הוא גמר טהרתו: (כ) והאיש אשר־
יטמא וגו'. אם נאמר "מקדש", למה נאמר
"משכן" וכו', [אם נאמר "משכן" למה נאמר
"מקדש"? אלו נאמר "משכן" ולא נאמר
"מקדש", הייתי אומר: על משכן יהא חייב,

רש"י (יד) כִּלְיָהֶבָא אֶל־הָאֹהֶל. בעוד שהמת בתוכו:
(טו) וְכָל כְּלִי פְתוּחַ. בכלי חרס הכתוב מדבר,
שאינו מקבל טמאה מגבו, אלא מתוכו, לפיכך
אם אין מגופת צמידתו פתולה עליו יפה
בחבור — טמא הוא. הא, אם יש צמיד פתיל
עליו — טהור: פתיל. לשון מחבר בלשון עברי.
וכן (בראשית ל, ח): "נפתולי אלהים נפתלתי" —
נתחברתי עם אחותי: (טז) עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה.

שד"ל (טז) צִמִּיד: לשון צמד, והוא הכיסוי הנצמד אל הכלי.

פתיל: לשון כריכה ודיבוק, וכן בהיפוך אותיות 'זילפת שמשון את שני עמודי התוך' (שופטים
ט"ז כ"ט).

טָמֵא מִי נִדָּה לֹא־זָרֶק עָלָיו טָמֵא הוּא: כֹּא וְהִיתָה לָהֶם
לְחֻקַּת עוֹלָם וּמִזֶּה מִי־הַנִּדָּה יִכָּבֵס בְּגָדָיו וְהִנָּגַע בְּמִי
הַנִּדָּה יִטָּמֵא עַד־הָעָרֶב: כִּב וְכָל אֲשֶׁר־יִגַּעֲבוּ הַטָּמֵא
יִטָּמֵא וְהַנֶּפֶשׁ הַנִּגָּעַת תִּטָּמֵא עַד־הָעָרֶב: כֹּא וַיָּבֹאוּ בְנֵי־
יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה מִדְּבַר־צֶן בַּחֲדָשׁ הָרֹאשׁוֹן וַיָּשֶׁב הָעָם

שהיו משוח בשמן המשחה, ועל מקדש לא
יהא חייב. ואם נאמר "מקדש" ולא נאמר
"משכן", הייתי אומר: על מקדש יהא חייב,
שהרי קדשתו קדשת עולם, ועל משכן לא יהא
חייב. לכך נאמר "משכן" לכך נאמר "מקדש".
כדאיתא בשבועות (טז ע"ב): (כא) וּמִזֶּה מִי־הַנִּדָּה.
רבותינו (יומא יד ע"א) אמרו, שהמזה טהור, וזה
בא ללמד, שהנושא מי חטאת — טמא טמאה
חמורה לטמא בגדים שעליו, מה־שאין כן
בנוגע. וזה שהוציאו בלשון "מזה", לומר לך,
שאינן מטמאין עד שיהא בהן שיעור הזאה:
והנגע וגו' יטמא. ואין טעון כבוס בגדים: (כב) וְכָל
אֲשֶׁר־יִגַּעֲבוּ. הטמא הזה שנטמא במת —
"יטמא": והנפש הנגעת. בו בטמא מת: תטמא
עַד־הָעָרֶב. מכאן למדנו, שהמת אבי אבות
הטמאה והנוגע בו אב הטמאה ומטמא אדם.
זהו פירושה לפי משמעה והלכותיה. ומדרש
אגדה העתקתי מיסודו של רבי משה הדרשן
וזהו: וַיִּקְחוּ אֵלַיךְ. משלהם, כשם שהם פרקו
נזמי הזהב לעגל משלהם, כך יביאו זו לכפרה
משלהם: פרה אדמה. משל לבן שפחה שטנף
פלטין של מלך, תבא אמו ותקנח
הצואה. כך, תבא פרה ותכפר על העגל: אדמה.
על שם (ישעיה א, יח): "אם־יאדימו כתולע",
שהחטא קרוי אדם: תמימה. על שם ישראל

שהיו תמימים ונעשו בו בעלי מומין — תבא זו
ותכפר עליהם ויחזרו לתמותם: לא־עלה עליה
על. כשם שפרקו מעליהם על שמים: אל־
אלעזר הכהן. כשם שנקהלו על אהרן, שהוא
כהן, לעשות העגל. ולפי שאהרן עשה את
העגל, לא נעשית עבודה זו על ידו, שאין
קטיגור נעשה סניגור: ושרף את־הפרה. כשם
שנשרף העגל: עץ ארז ואזוב ושני תולעת.
שלשה מינין הללו, כנגד שלשת אלפי איש
שנפלו בעגל. וארז הוא הגבוה מכל־האילנות
ואזוב נמוך מכלם, סימן, שהגבוה שנתגאה
וחטא, ישפיל את עצמו כאזוב ותולעת,
ויתכפר לו: למשמרת. כמו שפשע העגל שמור
לדורות לפורענות, שאין לך פקדה שאין בה
מפקדת העגל, שנאמר (שמות לב, לד): "וביום
פקדי ופקדתי" וגו'. וכשם שהעגל טמא כל־
העוסקין בו, כך פרה מטמאה כל־העוסקין בה,
וכשם שנטהרו באפרו, שנאמר (שם, כ): "ויזר
על־פני המים" וגו', כך, "ולקחו לטמא מעפר
שרפת החטאת" וגו': (א) כִּלִּי־הַעֲדָה. עדה
השלמה, שכבר מתו מתי מדבר ואלו פרשו
לחיים: ותמת שם מרים. למה נסמכה פרשת
מיתת מרים לפרשת פרה אדמה? לומר לך:
מה־קרבנות מכפרין, אף מיתת צדיקים
מכפרת: ותמת שם מרים. אף היא בנשיקה

(א) וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל: עד כאן נאמר בשנה השנית, מכאן ואילך בשנה הארבעים, ופרשת הפרה
נאמרה קודם לפרשיות שלמעלה, ולא נכתבה בינתיים שלא להפסיק סיפור המאורעות.

בְּקֶדֶשׁ וַתֵּמֶת שָׁם מְרִים וַתִּקְבֹּר שָׁם: ב וְלֹא־הָיָה מִיָּם
 לַעֲדָה וַיִּקְהֲלוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אַהֲרֹן: ג וַיִּרְבּ הָעָם עִם־
 מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לֹא־מָר וְלוֹ גִּוְעֵנוּ בְּגֹועַ אַחֲנֵנוּ לִפְנֵי יְהוָה:
 ד וְלֵמָּה הִבַּאתֶם אֶת־קֹהֶל יְהוָה אֶל־הַמִּדְבָּר הַזֶּה לָמוֹת
 שָׁם אֲנַחְנוּ וּבְעֵירָנוּ: ה וְלֵמָּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְהָבִיא
 אֹתָנוּ אֶל־הַמָּקוֹם הַרְעָה הַזֶּה לֹא | מָקוֹם זֶרַע וַתֹּאנֶה וְגִפְלָן
 וְרִמּוֹן וּמִים אֵין לְשִׁתּוֹת: ו וַיֵּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִפְּנֵי הַקֹּהֶל
 אֶל־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וַיִּפְּלוּ עַל־פְּנֵיהֶם וַיֹּרֶא כְבוֹד־יְהוָה
 אֲלֵיהֶם: ז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: ח קַח אֶת־
 הַמָּטָה וְהַקֹּהֶל אֶת־הָעֵדָה אֶתָּה וְאַהֲרֹן אַחֶיךָ וּדְבַרְתֶּם
 אֶל־הַסֵּלַע לַעֲיִנֵיהֶם וְנָתַן מִיָּמֹיו וְהוֹצֵאתָ לָהֶם מַיִם מִן־
 הַסֵּלַע וְהִשְׁקִיתָ אֶת־הָעֵדָה וְאֶת־בְּעֵירָם: ט וַיִּקַּח מֹשֶׁה
 אֶת־הַמָּטָה מִלִּפְנֵי יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּהוּ: י וַיִּקְהֲלוּ מֹשֶׁה

צמא מגנה ממנה: בגוע. שם דבר הוא, כמו
 "במיתת אחינו", ולא יתכן לפרשו "כשמתו
 אחינו", שאם כן היה לו להנקד "בגוע":
 (ח) ואת־בעירים. מכאן, שחם הקדוש־ברוך־
 הוא על ממונם של ישראל: (י) ויקהלו וגו'. זה
 אחד מן המקומות שהחזיק מעט את המרבה:

מתה. ומפני מה לא נאמר בה: "על־פי ה'?"
 שאינו דרך כבוד של מעלה. (ובאהרן נאמר: "על־פי
 ה'", ב"אלה מסעי" (במדבר לג, לח)): (ב) ולא־היה מים
 לעדה. מכאן, שכל־ארבעים שנה היה להם
 הבאר בזכות מרים: (ג) ולו גוענו. הלואי שגוענו:
 בגוע אחינו. במיתת אחינו בדבר. למד שמיתת

(ג) ולו גוענו בגוע אחינו: בשאר הפורענויות שעברו עליהם שהמית ה' רבים מן העם בפתע
 פתאום.

(ח) אל הסלע: שמגוף הסלע יצאו, ולא מתחתיו (רמב"ן).

(י) המרים: מורה עיקר יסודו מן מרד, וענינו סרבן ומקניט, והנה כאן לא מרו את דבר ה'
 לשקראו disubbidienti אבל הקניטו בדבריהם מבלי בטחון, וכן בסורי: ממר מרנא.

וַאֲהֲרֹן אֶת־הַקֹּהֵל אֶל־פְּנֵי הַסֵּלַע וַיֹּאמֶר לָהֶם שְׁמָעוּ־נָא
הַמִּרְיָם הַמִּן־הַסֵּלַע הַזֶּה נּוֹצִיא לָכֶם מַיִם: יֹא וַיֵּרָם מֹשֶׁה
אֶת־יָדוֹ וַיַּךְ אֶת־הַסֵּלַע בְּמַטְהוֹ פַּעַמַּיִם וַיֵּצְאוּ מַיִם רַבִּים
וַתֵּשֶׁת הָעֵדָה וּבָעִיָּרָם: יב וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאַל־
אֶהְרֹן יַעַן לֹא־הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל
לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת־הַקֹּהֵל הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נָתַתִּי

האמנתם בי. גלה הכתוב, שאלולי חטא זה רש"י בלבד, היו נכנסין לארץ, כדי שלא יאמרו עליהם: כעון שאר דור המדבר, שנגזר עליהם שלא יכנסו לארץ, כך היה עון משה ואהרן. והלא "הצאן ובקר ישחט" (במדבר יא, כב) קשה מזו? אלא, לפי שבסתר — חסך עליו הכתוב, וכאן שבמעמד כל־ישראל — לא חסך עליו הכתוב, מפני קדוש השם: להקדישני. שאלו דברתם אל הסלע והוציא, הייתי מקדש לעיני העדה ואומרים: מה־סלע זה, שאינו מדבר ואינו שומע ואינו צריך לפרנסה, מקים דבורו של מקום, קל וחמר אנו!: לכן לא תביאו. בשבועה, כמו (שמואל־א ג, יד): "לכן נשבעתי

המן־הסלע הזה נוציא. לפי שלא היו מכירין אותו, לפי שהלך הסלע וישב לו בין הסלעים כשנסתלק הבאר, והיו ישראל אומרים להם: מה־לכם? מאיזה סלע תוציאו לנו מים? לכך אמר להם: "המרים" — "סרבנים", לשון יוני: שוטים, מורים את מוריהם — המן הסלע הזה שלא נצטוינו עליו, נוציא לכם מים?!! (יא) פעמים. לפי שבראשונה לא הוציא אלא טפין — לפי שלא צוה המקום להכותו אלא "ודברתם אל־הסלע", והמה דברו אל סלע אחר ולא הוציא — אמרו: שמא צריך להכותו כבראשונה, שנאמר (שמות יז, 1) "והכית בצור", ונזדמן להם אותו סלע והכהו: (יב) יען לא־

המן הסלע הזה נוציא: לא חטא משה לא בדבור ולא בהכאה אבל חטא הוא ואהרן כשפחדו מן הקהל כדברי רמבמ"ן.

המן הסלע הזה נוציא: וכי ייתכן שאני ואהרן נוציא לכם המים מן הסלע? לא! אם כך, עתה שתראו יציאת המים מן הסלע, תבינו כי יד ה' עשתה זאת.

(יב) יען לא האמנתם בי: משה רבנו חטא חטא אחד, והמפרשים העמיסו עליו שלושה עשר חטאים ויותר, כי כל אחד מהם בדה מלבו עוון חדש, כי הנה דון יצחק אברבנאל הביא עשר דעות והוסיף עוד אחת מדעתו, והרשב"ן במגן אבות דף ע"ה הוסיף דעת אחרת, ורמב"ן הוסיף עוד אחרת, ואולי עוד כמה דעות אחרות נכתבו, ואני לא ידעתי. אשר על כן כל ימי נמנעתי מהעמיק החקירה בדבר הזה, מיראה שמא מתוך חקירותי יצא לי פירוש חדש, ונמצאתי גם אני מוסיף עוון חדש על משה רבנו. והנה לשעבר נחה שקטה דעתי בדעת רמבמ"ן, שהיה החטא במה שפחדו מהקהל וברחו מפניהם אל אוהל מועד, ובפרט כי

שד"ל

מצאתי כמחשבתו כן חשבו שלושה חכמים אחרים, האחד ר' אברהם ביבאגו בספרו דרך אמונה (מאמר ב' סוף שער ו') שכתב וז"ל: עם שאני נפלא למה לא אמרו החושבים שמושה רבנו חטא (אמר שד"ל: דעת החכם הזה הוא כי משה רבנו ע"ה לא חטא, והיא הדעת העשירית שהביא דון יצחק, גם בעל העקדה הביא דבריו וסתר אותם, ועכשיו המחבר מדבר לדעת האומרים שמושה חטא, והוא תמה למה לא אמרו) היות חטאו על שלא קידשו את הש"י, (כמו שכתוב ויבא) משה ואהרן מפני הקהל אל פתח אוהל מועד, שיורה קבלתם מהקהל פחד ורעדה, אשר לא היה ראוי אליהם אבל יבטחו בש"י, ויאמינו בו כי לא יעזוב את חסידיו, וכי הקהל לא יכול להזיקם, כי זה דרך מקדש את השם, ולמה שלא קידשו את השם, נמנה זה להם למרי ומעל, והתחייבו מיתה עכ"ל. והשני הוא בעל מנחה בלולה, וז"ל: ואני אומר אחרי בקשת המחילה מכל המפרשים, שחטא משה מפורסם בפסוק 'ויבא משה ואהרן מפני הקהל אל פתח אוהל מועד', כי תמורת שהיה להם להוכיח את ישראל ולעמוד בפרץ באמור להם מדוע תריבו את ה', הידו תקצר, וכאלה רבות, נסתרו אל פתח אוהל מועד כמו בורחים. ובאלה יתיישבו כל הפסוקים, כי אילו עמדו בפרץ היה שם שמים מתקדש. ולפי דעת כל המפרשים יהיה קשה, מה היה חטא אהרן, ועל פי דרכנו יהיה מתורץ הכל עכ"ל. והשלישי הוא קדמון מהנזכרים, הוא בעל ס' אות נפש (לא אות נפש, כקריאת וואלפיוס ודע ראססי), והוא פירוש על הראב"ע על התורה, ויש מיחסים אותו לרלב"ג, והוא שיבוש, והוא נמצא בכתב יד ביד ידידי החכם כמ"ר יוסף אלמנצי הי"ו, ולא נזכר בו שם המחבר, וההקדמה מתחלת במילות: אות נפש שואף רוח ורודף קדים. והנה המחבר הזה כשהגיע לפרשת חקת יצא ממחיצתו שאינה אלא לבאר דברי הראב"ע, והרחיב פה והאריך לשון עד שלושה דפים לפרש חטא משה ואהרן. ולהיות הספר יקר המציאות מאד, ראיתי להודיע טיבו לרבים, וזה לשונו: ואחר אשר פירשתי דעת אבן עזרא בשגגת חטא משה ואהרן ע"ה, נבאר דעתנו בו, כי כל מה שפירשו המפרשים אינו מספיק, כבודם מונח במקומו, לפי הנראה לנו. ותחילה נבאר הספקות והסתירות הנראות בפירוש כל אחד מהם, כי בעברי על זה הסיפור נתתי לבי לדרוש ולתור, מה פשעם ומה חטאתם ועל מה נענשו הגדולים האלה, ועיינתי במה שפירשו בו המפרשים ולא ראיתי בו פירוש מספיק לפי העניין ולפי לשון הפרשה. כי לפי הר"ם אשר פירש כי החט (אמר שד"ל: כן הוא בכתב יד, ולא רציתי להגיה, כי כן מצאתי בהרבה ספרים כ"י, והיה זה כדי להבדיל חטא, שם העצם מן חטא, פועל) היה בעבור הראותו מידת הכעס באמרו 'שמעו נא המורים', אשר לא היתה אז ראוייה במקום ההוא, יקשה למה נענש אהרן, כי משה לבדו אמר; גם יקשה עליו אמרו 'יען לא האמנתם בי', (וכי זה מיעוט אמונה וחסרון קדושה, אם כעס עליהם בהיקהלם לריב על המים, אחר אשר ראו עיניהם המסות הגדולות והאותות והמופתים אשר עשה להם ה' זה ארבעים שנה במדבר? כי אם ביקשו מים בנחת וישוב ואמרו למשה התפלל בעד עבדיך על המים, בלא קצף ובלא מריבה, היתה השאלה נכונה וראויה, אחר הצטרכם אליהם, כי זה מהדברים ההכרחיים לבני האדם, וכל שכן למחנה גדול כזה; אך אמנם משה ע"ה לא כעס עליהם על השאלה, אך כעס עליהם על איכות עניינה, ר"ל בהיקהלם דרך מרי, ושקשרו לריב עמו כדרך המורדים במלכם. ולכן אומר אני כי בדין כעס עליהם להוכיחם ולהשיבם מדרכם הרעה. (ועוד הוא מאריך בקושיות על

הרמב"ם ושאר המפרשים, ואח"כ הוא מבאר דעתו ואומר: (ונאמר כי הנביא הוא בעל הבריאה השלמה אשר הכוונה אליו במציאות השפל, והוא מכת המחוייב, יעשה פעולות הראויות, וישיב המענים הדוחים, לפי המקומות והעניינים, ויגער ויכה, ויבטיח ויקדים בגמולים טובים או בהפכים, או בהשגת המבוקש או בבלתי השגתו, הכל לפי הראוי, לפי הכתות והדעות, או לפי המבוקש שיימשך ממנו קדושת ה', בהראות פעולה נראית בגזרתו, ולא יתגרש וימתין להשיב לפי העניין ההוא, ויבטח בה' לקיים מאמרו, אחר שהוא מן הראוי למען ספר שמו. כי כן מצאנו במשה ע"ה שאמר לפרעה 'התפאר עלי' וגו' (שמות ח' ה'), בלי הקדמת נבואת ה' אליו בזה, אבל בטח בה' שלא יביישהו, כמו שאמר אבן עזרא, אחר שהתשובה ראויה לפי המבוקש להתפרסם יכולת ה' בעולם השפל, שהיו כופרים בו פרעה ועבדיו. וכן עשה ג"כ בהיקבץ קרח וכל עדתו לחלוק על הכהונה, ענה תיכף 'בקר ויודע ה' את אשר לו' (למעלה ט"ז ה'), וכל הנמשך אחריו, ולא נתרשל להשיב עד בוא דבר ה', אחר שהעניין והמקום היו גורם וגורז התשובה, וגזר והגביל זמן מדעתו שיוכיח בו ה' למי תאות הכהונה ומי בחר עליה, בוטח כי יהיה כגזרתו. ועל כן התלונו כל עדת ישראל ממחרת על משה ואהרן, ואמרו 'אתם המתם את עם ה' (למעלה י"ז ו'), ר"ל אתם מדעתכם הגבלתם זמן ההוכחה על ששבט לוי נבחר ואהרן כהן גדול, ובעבור קריבותכם אל ה', ובעבור שלא נספך בתורה הנתונה על ידיכם שמע ה' לקולכם והמית החולקים עליכם, אבל אין זה מופת חותך שנבחר שבט לוי, ולא אהרן. וזהו שאמר ה' יתעלה 'דבר אל בני ישראל וקח מהם מטה מטה לבית אב, והשכותי מעלי את תלונו בני ישראל' וכו' (שם שם י"ז – כ'), כי כאשר פרח מטה אהרן לבית לוי, היה מופת שהשבט נבחר, ואהרן נבחר לכהן גדול, שהוא היה הראוי שבכל השבט; כי נראה כי עתה לא הריבו עמו רק על חילוף הבכורות שהיו מקריבים קודם שנבחר שבט לוי, ואל זה רמז באמרו כי כל העדה כולם קדושים, ר"ל עדת הבכורות, כמו שפירש אבן עזרא. וכן מצאנו בשמואל הרמתי כשנקבצו ישראל לשאול להם מלך, אשר לא היתה השאלה ההיא ראויה, כאשר היה להם מנהיג נכבד ונביא ה', כי אם בניו לא הלכו בדרכיו, אשר מינה שופטים עליהם, (היה להם) לשאול שישפטם הוא עצמו כבראשונה, או שימנה אחרים יראי אלהים אנשי אמת, והדבר הקשה יביאון אליו. וזהו שחרה בעיני שמואל כאשר אמרו 'תנה לנו מלך', ואמר ה' יתעלה אליו 'שמע בקול העם כי לא אותך מאסו' וכו' (שמואל א' ח' ו'–ז'). ר"ל אחר שמיניתי להם דָּבָר טוב ונאמן, והם שאלו להם מלך, לא הדָּבָר מאסו, רק הממנה מאסו. ושמואל הזהירים על זה פעמיים ושלוש, ר"ל שלא ישאלו להם מלך, כאשר תמצא בעת פירסום בחירת שאול במצפה, אמר להם 'ואתם היום מאסתם את ה' אלהיכם' (שם י' י"ט), וישראל חשבו להתנצל מזה אחרי שמצאו בתורה 'שום תשים עליך מלך' (דברים י"ז ט"ו), בלי הגבלת זמן, חשבו שיהיה הרשות נתונה להם להקימו כשירצו ויהיה להם לב אחד להקימו, מבלי הבטה לפרנס הדור אם הוא ראוי אם לא, ולכן החזיקו בטעותם, וזהו שאמר להם שמואל בחדשו המלוכה בגלגל ותאמרו 'לא כי אם מלך יהיה עלינו' (שם ח' י"ט). ולהשיבם מטעותם ולהודיע להם שחטאו ושיתנו תודה לה' וערפם לא יקשו עוד, כי כפירת העון שתי עונות, אמר להם שמואל בלי מצות ה' אליו, 'הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר' (שם י"ב י"ז). כי אם נצטווה מה' לומר להם זה, לא היה צריך להתפלל על הקולות והמטר, ובטח בה'

ש"ד"ל שישמע תפילתו, אחר שהיה ראוי להודיע ולפרסם להם רעתם וחטאתם אשר מאסו ה' ודברו, כי אולי חשדוהו שחרה לו בעבור הסרת הגדולה מבניו. וכאשר ראו ישראל הקולות והמטר בעת הקציר, אשר לא היה משפט הארץ ההיא, כאשר הקדים להם שמואל, שבו אל ה' והודו על חטאתם, באמרם: 'התפלל בעד עבדיך וכו' כי יספנו על כל חטאתינו רעה' וכו' (שם שם י"ט). וכן אליהו בהר הכרמל, בהתפקר הדור ההוא לעבודת הבעל, וכיחשו בה', אמר להם (מ"א י"ח כ"א, כ"ג, כ"ד) 'עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים, ויתנו לנו שניים פרים, והיה האלהים אשר יענה באש הוא האלהים', ועשה כל הפעולות הנכבדות, ר"ל בנין המזבח, ושתיים עשרה אבנים למספר שבטי בני יעקב, והתעלה סביב ללכת המים סביב למזבח, כדי שיתפרסם עוצם יכולת ה' ונפלאותיו לדור הרע ההוא המסופקים ביכלתו ומציאותו ברדת האש ותאכל העולה, והמים אשר בתעלה ליחכה, והכול עשה אליהו ע"ה בלי הקדמת צוואת ה' אליו, אחר שהיה מן הראוי לעשות כן לפי הזמן והעניין. ואחר זאת הקדמה נאמר כי כאשר נקהלו ישראל על משה ואהרן וביקשו המים מע"פ שלא ביקשו אותם בדרך נכונה, אבל בריב ומצה, היתה התשובה הראויה להם להבטיחם על שאלתם, ולומר להם אל תיראו כי לא ימית אתכם ואת מקניכם בצמא, הלא כלכל אתכם במן מ' שנה, והיכה צור ויזובו מים ולא חסרתם דבר, לכן בה' אל תמרודו. מכל מקום (היה) ראוי לגעור בהם ולכהות על המריבה, לא שירפו ידיהם ויבהלו להשיב, כי מתנאי הנביא מידת הגבורה, לא יחת ולא ישוב מפני כל. ושני הנביאים האלו, אשר נשלמו במידות ובשכליות, ורעו את העם מ' שנה במדבר, והם משה ואהרן, לא תמצא שהשיבו להם שום דבר בהיקהלם עליהם על דבר המים, אבל רפו ידיהם, ומן המערכה נסו, והלכו אל אוהל מועד מפני הקהל, כאמרו 'ויבא משה ואהרן מפני הקהל אל פתח אוהל מועד' (פסוק ו'), ואמר אבן עזרא כדמות בורחים. עד כאן לשון בעל אות נפש, ועוד האריך. ואמנם מע"פ שהסכימו בפירוש זה ארבעה חכמים מזמנים שונים ומאוצות רחוקות, בלי שיידע אחד מהם מחשבת חברו, ואע"פ שגם אני בפירוש הזה בחרתי במשך ט"ו שנים ושיבחתיו לתלמידי, מכל מקום הנני רואה עתה כי אין משמעות הכתובים מסכמת עם הפירוש הזה; כי הנה ה' לא הוכיחם כלל על אשר פחדו ועל אשר לא דיברו, והנה העיקר חסר מן הספר, ובפרט מילות 'על אשר מריתם את פי' (למטה בפסוק כ"ד) לא יתיישבו כלל לפי הדעת הזאת, אלא בדוחק גדול, ואמיתות משמעותן אינה אלא שהיה שם צווי שלא קיימוהו, לא שחסרה להם הגבורה הראויה להם. גם מילות ויבא משה ואהרן מפני הקהל, אין שום הכרח שהכוונה לומר שהלכו כדמות בורחים (כדברי הראב"ע), כי 'וינוסו' אין כתוב כאן, ומילת מפניהם אין ענינה אלא שהתרחקו מהיות לפניהם, על דרך 'ויסע עמוד הענן מפניהם' (שמות י"ד י"ט). והרב החכם בעל ס' באר שבע, בספרו על התורה הנקרא צדה לדרך, הביא דברי בעל מנחה בלולה (בלי להזכיר שמו על הקלקלה), וכתב עליהם: ואני אומר שכל המפרשים לא רצו לפרש כן, כי הוא פירוש משובש, שאינו כדי לדבר הימנו כלל, שהרי מקרא מלא כתוב 'על אשר מריתם את פי', שעברו על דברו, ולפי פירושו לא עברו על דברו, אלא שלא הוכיחו את ישראל. ועוד האריך. גם בעל הרכסים לבקעה דחה פירוש רמבמ"ן. והנני רואה עתה כי משמעות הכתובים אינו אלא כפירוש רש"י וכל הקדמונים, שהיה ציווי ה' ית' שידברו אל הסלע ממש, וכמו שכתב בעל העקדה שהיה להם לומר אל הסלע: כה אמר ה', הסלע תנה

מימין וישתה העם הזה, וכיוצא בדברים האלה, כאשר ידבר איש על רעהו בעל דעת כמוהו. שד"ל
הלא כה עשה אח"כ יהושע, שאמר 'שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון' (יהושע י' י"ב). הן
אמת כי (כדברי הרמב"ן) אין הנס גדול בדיבור מבהכאה, כי הכול שווה אצל הסלע, אבל
מכל מקום לעיני ההמון הדיבור אל הסלע היה מתמיה יותר, והיה שם שמים מתקדש יותר.
ומה שאמר הרמב"ן כי מאחר שציווה: קח את המטה, יש במשמע שיכה בו, איננו נכון, כי
אחר שאמר לו ה': ודברתם אל הסלע, ולא והכיתם, היה להם לדבר ולא להכות, אלא
שבשעת הדיבור היה להם לנטות ידם במטה על הסלע, בריחוק מקום ובלי לנגוע בו. והנה
חטאת משה ואהרן היתה מרי (ככתוב להלן כ"ד), כי לא עשו כאשר ציווה ה'; ונקראת ג"כ
מעילה (דברים ל"ב נ"א) שעניינו חסרון נאמנות כי לא נאמנו עמו, כשלא דקדקו לשמור
דברו לעשות ממש כאשר ציווה; וכאן נקראה חסרון אמונה (לא האמנתם בי) לא שהם לא
האמינו באלהים, ושחשבו שיוכל להוציא מים מן הסלע בהכאה ולא יוכל להוציאם בדיבור
(כי זה דבר שאין הדעת סובלתו); ולא שחשבו שאפילו בהכאה לא יצאו, וכמו שיוכל
המתעקש להבין ממאמרם: המן הסלע הזה נוציא לכם מים, כי אמנם אם לא האמינו שיצאו
המים, למה הקהילו את הקהל אל פני הסלע? הלא אין ספק כי באמרם: 'המן הסלע הזה'
וגו' לא היתה הכוונה אלא לומר: הייתכן בדרך הטבע שמן הסלע הזה יצאו מים? לא; ועתה
התייצבו וראו את אשר יעשה ה', כי הוא יוציא לכם מים מצור החלמיש, ולא היה בזה
חסרון אמונה כלל. אבל מאמר 'יען לא האמנתם בי להקדישני' עניינו: יען לא קידשתם אותי
(לדבר אל הסלע, שדבר מתמיה כזה היה גורם קידוש ה' גדול מאוד בעיני ההמון), כאילו
לא האמנתם בי (שאוכל לעשות כדבר הזה, להוציא מים בדיבור). והרי זה דרך מליצה נהוג
הרבה. והוא הנקרא metonymia ודוגמתו 'כל משנאי אהבו מות' (משלי ח' ל"ו), אין
הכוונה שהם ממש אוהבים רעת עצמם, כי זה בלתי אפשר, אבל שמעשיהם הם כאילו היו
אוהבים רעת עצמם; וכן 'חושך שבטו שונא בנו' (שם י"ג כ"ד), והלא אינו חושך שבטו אלא
להיותו אוהב את בנו, אבל הנמשך ממעשיו הוא כאילו היה שונאו, כי הוא גורם לו שיהיה
נער משולח ובעל מידות רעות; וכן 'וימאסו בארץ חמדה' (תהלים ק"ו כ"ד), והם לא מאסו
בה, כי גם המרגלים אמרו טובה הארץ מאד מאד, רק פחדו מגבורת היושבים בה, ואמרו:
'ולמה ה' מביא אותנו אל הארץ הזאת לנפול בחרב' (למעלה י"ד ג). והיותר קרוב לענייננו
הוא מה שאמר שמואל לשאול (שמואל ב' ט"ו כ"ו) 'כי מאסתה את דבר ה'', והוא באמת
לא מאס את דבר ה', אבל מרה את דברו מחמתו על אגג ועל מיטב הצאן והבקר. אבל איך
היה ומדיכן נמשך הדבר הגדול והנורא הזה שקדושי עליון משה ואהרן חטאו ומרו את פי
ה', נראין הדברים שהכעס הוא שגרם להם, ובפרט כי נצטווה לקחת בידו המטה, שהיה בו
פרח וציץ ושקדים והונח לפני ה' למשמרת לאות לבני מרי, ובהיותו בידו נצטייר בלבו מרי
העם הזה, שכמה פעמים התלוננו על ה', לפיכך במקום שהיה לו לדבר אל הסלע, דיבר אל
העם ואמר להם שמעו נא המורים, וכמו שפירש הרשב"ם: שמעו נא המורים, כמו שהמטה
הזה שיש בו שקדים מוכיח שהוא למשמרת לאות לבני מרי. והנה הכעס הוא שגרם לו
למרות את פי ה', אך לא על הכעס נענש (כדעת הרמב"ם), אלא על שלא דיבר אל הסלע.
וכן אמר ר' אלעזר בן עזריה בספרי פרשת מטות (והביאו רש"י למטה מ"א כ"א), בשלשה
מקומות בא (משה) לכלל כעס ובא לכלל טעות.

לָהֶם: יג הֲמָה מִי מְרִיבָה אֲשֶׁר־רָבוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־יְהוָה
וַיִּקְדָּשׁ בָּם: רביעי יד וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה מְלָאכִים מִקֹּדֶשׁ אֶל־מִלֹּךְ
אֲדוֹם כֹּה אָמַר אֶחֱיָד יִשְׂרָאֵל אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת כָּל־
הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מַצָּאתָנוּ: טו וַיֵּרְדּוּ אֲבֹתֵינוּ מִצְרִימָה וַיָּנֻשְׁבוּ
בְּמִצְרַיִם יָמִים רַבִּים וַיִּרְעוּ לָנוּ מִצְרַיִם וְלֹאֲבֹתֵינוּ: טז וַנִּצְעַק
אֶל־יְהוָה וַיִּשְׁמַע קִלְנוּ וַיִּשְׁלַח מְלָאָךְ וַיִּצְאָנוּ מִמִּצְרַיִם
וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ בְּקֹדֶשׁ עִיר קֶצֶה גְבוּלָךְ: יז נַעֲבֹרָה־נָא
בְּאֶרֶצְךָ לֹא נַעֲבֹר בְּשָׂדֶה וּבְכָרֶם וְלֹא נִשְׁתֶּה מִי בְּאֵר
דֶּרֶךְ הַמִּלָּךְ גִּלְדָּךְ לֹא נִטֶּה יָמִין וּשְׂמָאוֹל עַד אֲשֶׁר־נַעֲבֹר

חוב המטל עליהם, והטילו על יעקב: (טו) וירעו לנו. סבלנו צרות רבות: ולאבתינו. מכאן, שהאבות מצטערים בקבר, כשפורענות באה על ישראל: (טז) וישמע קלנו. בברכה שברכנו אבינו (בראשית כז, כב): "הקל קול יעקב", שאנו צועקים ונענים: מלאך. זה משה, מכאן שהנביאים קרואים "מלאכים", ואומר (דב"ה ב לו, טז): "ויהיו מלעבים במלאכי האלהים": (יז) נעברה־נא בארצך. אין לך לעורר על הירושה של ארץ־ישראל, כשם שלא פרעת החוב, עשה לנו עזר מעט לעבר דרך ארצך: ולא נשתה מי באר. "מי בורות" היה צריך לומר? אלא כך אמר משה: אף־על־פי שיש בידינו מן לאכל ובאר לשתות, לא נשתה ממנה, אלא נקנה מכס אכל ומים להנאתכם. מכאן, לאכסנאי, שאף־על־פי שיש בידו לאכל, יקנה

לביית עלי". נשבע בקפיצה, שלא ירבו בתפלה על כך: (יג) המה מי מריבה. הם הנזכרים במקום אחר: את אלו ראו אצטגניני פרעה, שמושיען של ישראל לוקה במים, לכך גזרו: "כל־הבן הילוד היארה תשליכהו" (שמות א, כב): ויקדש בם. שמתו משה ואהרן על ידם, שכשהקדוש־ברוך־הוא עושה דין במקדשו, הוא יראוי ומתקדש על הבריות. וכן הוא אומר (תהלים סח, לו): "נורא אלהים ממקדשך", וכן הוא אומר (ויקרא י, ג): "בקרבי אקדש": (יד) אחיך ישראל. מה ראה להזכיר כאן אחוה? אלא אמר לו: אחים אנחנו, בני אברהם, שנאמר לו (בראשית טו, יג): "כִּי־גֵר יִהְיֶה זֶרַעְךָ", ועל שנינו היה אותו החוב לפרעו: אתה ידעת את כל־התלאה. לפיכך פרש אביכם מעל אבינו, שנאמר (בראשית לו, ו): "וילך אל־ארץ מפני יעקב אחיו", מפני השטר

יג ויקדש בם: במים, כרשב"ם, והנה ה' נקדש בעשותו הנס, אך משה ואהרן לא קידשוהו כראוי, כי התראו מפחדים, כאלו אין ה' יכול למלא משאלותם. שאם היו מדברים אל הסלע, היה שם שמים מתקדש יותר.

שד"ל

גְּבִלָהּ: יח וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֱדֹם לֹא תַעֲבֹר בִּי פֶן־בְּחָרֵב אֵצֶא
 לְקִרְאָתְךָ: יט וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּמַסְלָה נַעֲלֶה
 וְאִם־מִימִיךָ נִשְׁתָּה אֲנִי וּמִקְנִי וְנִתַּתִּי מִכָּרֶם רַק אִין־דָּבָר
 בְּרַגְלִי אֶעֱבָרָה: כ וַיֹּאמֶר לֹא תַעֲבֹר וַיֵּצֵא אֱדֹם לְקִרְאָתוֹ
 בְּעַם כָּבֵד וּבִיד חֲזָקָה: כא וַיִּמָּאן | אֱדֹם נָתַן אֶת־יִשְׂרָאֵל
 עָבַר בְּגִבְלוֹ וַיֵּט יִשְׂרָאֵל מֵעֲלָיו: כב וַיִּסְעוּ מִקְדָּשׁ
 וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל כָּל־הָעֵדָה הָרַר הָהָר: כג וַיֹּאמֶר יְהוָה
 אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַהֲרֹן בְּהָר הָהָר עַל־גִּבּוֹל אֶרֶץ־אֱדֹם
 לֵאמֹר: כד יֵאסֹף אֶהְרֹן אֶל־עַמּוּי כִּי לֹא יָבֹא אֶל־הָאָרֶץ
 אֲשֶׁר נָתַתִּי לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל אֲשֶׁר־מָרִיתֶם אֶת־פִּי לְמִי

רש"י שנגזרה גזרה עליהם, שכבר כלו מתי מדבר, ואלו מאותן שכתוב בהן (דברים ד, ד): "חיים כלכם היום": הר ההר. הר על גבי הר, כתפוח קטן על גבי תפוח גדול. ואף-על-פי שהענן הולך לפניו ומשווה את ההרים, שלשה נשארו בהן: הר סיני – לתורה, והר נבו – לקבורת משה. והר ההר – לקבורת אהרן: (כג) על־גבול ארץ־אֱדֹם. מגיד, שמפני שנתחברו כאן להתקרב לעשו הרשע, נפרצו מעשיהם וחסרו הצדיק הזה, וכן הנביא אומר ליהושפט (דב"ב כ, לז): "כהתחברך עס־אחזיהו, פרץ ה' שנגזרה גזרה עליהם, שכבר כלו מתי מדבר, ואלו מאותן שכתוב בהן (דברים ד, ד): "חיים כלכם היום": הר ההר. הר על גבי הר, כתפוח קטן על גבי תפוח גדול. ואף-על-פי שהענן הולך לפניו ומשווה את ההרים, שלשה נשארו בהן: הר סיני – לתורה, והר נבו – לקבורת משה. והר ההר – לקבורת אהרן: (כג) על־גבול ארץ־אֱדֹם. מגיד, שמפני שנתחברו כאן להתקרב לעשו הרשע, נפרצו מעשיהם וחסרו הצדיק הזה, וכן הנביא אומר ליהושפט (דב"ב כ, לז): "כהתחברך עס־אחזיהו, פרץ ה'

מן החנוני, כדי להנות את אושפיו: דרך המלך נלך וגו'. אנו חוסמים את בהמתנו, ולא יטו לכאן ולכאן לאכל: (יח) פֶן־בְּחָרֵב אֵצֶא לְקִרְאָתְךָ. אתם מתגאים בקול שהורישכם אביכם ואמרתם (פסוק טז): "ונצעק אלהי' וישמע קלנו", ואני אצא עליכם במה שהורישני אבי (בראשית כז, מ): "ועל חרבך תחיה": (יט) רַק אִין־דָּבָר. אין שום דבר מזיקך: (כ) וּבִיד חֲזָקָה. בהבטחת זקננו (בראשית כז, כב): "והידיים ידי עשו": (כב) כָּל־הָעֵדָה. כלם שלמים ועומדים להכנס לארץ, שלא היה בהן אחד מאותם

(יט) רַק אִין־דָּבָר וגו': על דרך 'כי שלום לך ואין דבר' (ש"א כ' כ"א) וכן אנקלוס ורש"י, ומילת רק דבקה עם ברגלי, רק (אין דבר) ברגלי אעבורה. והמבאר כתב וכן מתורגם בל' אשכנזי, והוא טעות, כי רמב"ן (ואחריו י. ש. ריגיו) תירגם איני רוצה להזיקך, אבל אנקלוס ורש"י יפה הבינו כי 'אין דבר' איננו ממש כמו איני רוצה להזיקך, אך ענינו אין כאן שום דבר שיהיה לנזק לך. (כד) אֶת פִּי: פה כמו ברצון כמו 'בדבר ה' שמים נעשו' (תהלים ל"ג ו'), 'מה תאמר נפשך ואעשה לך' (ש"א כ' ד'), ורצונו היה שלא יפחדו.

מְרִיבָה: כה קח אֶת־אֶהֱרֹן וְאֶת־אַלְעָזָר בְּנֵי וְהָעַל אֹתָם
 הָרֶהָר: כו וְהִפְשֵׁט אֶת־אֶהֱרֹן אֶת־בְּגָדָיו וְהִלְבַּשְׁתָּם אֶת־
 אַלְעָזָר בְּנֵי וְאֶהֱרֹן יָאֶסֶף וּמֵת שָׁם: כז וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה כַּאֲשֶׁר
 צִוָּה יְהוָה וַיַּעֲלֵם אֶל־הָרֶהָר לְעֵינֵי כָל־הָעֵדָה: כח וַיִּפְשֹׁט
 מֹשֶׁה אֶת־אֶהֱרֹן אֶת־בְּגָדָיו וַיִּלְבַּשׁ אֹתָם אֶת־אַלְעָזָר בְּנֵי
 וַיִּמָּת אֶהֱרֹן שָׁם בְּרֹאשׁ הָהָר וַיֵּרֶד מֹשֶׁה וְאַלְעָזָר מִן־
 הָהָר: כט וַיֵּרְאוּ כָל־הָעֵדָה כִּי גֹעַ אֶהֱרֹן וַיִּבְכוּ אֶת־אֶהֱרֹן
 שְׁלֹשִׁים יוֹם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל: כא וַיִּשְׁמָע הַכְּנַעֲנִי מִלֶּדֶ־

האנשים והנשים, לפי שהיה אהרן רודף שלום, ומטיל אהבה בין בעלי מריבה ובין איש לאשתו: כי גוע. אומר אני שהמתרגם "דהא מית", טועה הוא, אלא אם כן מתרגם "ויראו" – "ואתחזיאו", שלא אמרו רבותינו זכרונם לברכה: "כי" זה משמש בלשון "דהא", אלא על מדרש שנסתלקו ענני כבוד, וכדאמר רבי אבהו (ראש השנה ג ע"א): אל תקרי "ויראו" אלא "ויראו", ועל לשון זה נופל לשון "דהא", לפי שהוא נתינת טעם למה שלמעלה הימנו – למה ויראו? לפי שהרי מת אהרן. אבל על תרגום "וחזו כל-כנישתא", אין לשון "דהא" נופל, אלא לשון "אשר", שהוא מגזרת שמוש ("אי") ["אם"], שמצינו "אם" משמש בלשון "אשר", כמו (איוב כא, ד): "ואם-מדוע לא-תקצר רוחי", והרבה מפרשים כזה הלשון (איוב יד, ה): "אם חרוצים ימי": (א) וישמע הכנעני. שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד וכו', כדאיתא

את-מעשיך": (כה) קח את-אהרן. בדברי נחומים, אמר לו: אשריך שתראה כתרך נתון לבך, מה-שאין אני זכאי לכך: (כו) את-בגדיו. את בגדי כהנה גדולה הלבשהו, והפשיטם מעליו לתתם על בנו בפניו, אמר לו: "הכנס למערה!" ונכנס. ראה מטה מצעת ונר דלוק, אמר לו: "עלה למטה!" ועלה. "פשט ידיך!" ופשט. "קמץ פיר!" וקמץ. "עצם עיניך!" ועצם. מיד חמד משה לאותה מיתה, וזהו שנאמר לו (דברים לב, ג): "כאשר-מת אהרן אחיך" – מיתה שנתאוית לה: (כז) ויעש משה. אף-על-פי שהדבר קשה לו, לא עכב: (כט) ויראו כל-העדה וגו'. כשראו משה ואלעזר יורדים ואהרן לא ירד, אמרו: היכן הוא אהרן? אמר להם: מת. אמרו לו: אפשר, מי שעמד כנגד המלאך ועצר את המגפה ישלט בו מלאך המוות? מיד בקש משה רחמים, והראוהו מלאכי השרת להם מוטל במטה, ראו – והאמינו: כל בית ישראל.

שד"ל (א) וישמע הכנעני: נראה כי המאורע הזה איננו אותו שבשופטים (א' י"ז), אלא עכשו לקחו קצת מעריהם, והשאר בימי יהושע. וטעם הנדר והחרם מפני היה זה ראשית הכיבוש וכן עשה יהושע ליריחו.

עַרְדַּי יֵשֶׁב הַנֶּגֶב כִּי בֵּא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים וַיִּלָּחֶם
בְּיִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב | מִמֶּנּוּ שָׁבִי: בַּיּוֹדֵר יִשְׂרָאֵל גִּדְּרָה לַיהוָה
וַיֹּאמֶר אֶסְנֹתָן תִּתֵּן אֶת־הָעַם הַזֶּה בְּיָדִי וְהַחֲרַמְתִּי אֶת־
עַרְיָהֶם: ג וַיִּשְׁמַע יְהוָה בְּקוֹל יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֶת־הַכְּנַעֲנִי
וַיַּחֲרֶם אֹתָהֶם וְאֶת־עַרְיָהֶם וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם חֲרָמָה:
ד וַיִּסְעוּ מֵהָר הָהָר דֶּרֶךְ יַם־סוּף לְסָבֵב אֶת־אֶרֶץ אֲדוֹם

בראש השנה (דף ג ע"א). ועמלק – מעולם רצועת מרדות לישראל, מזמן בכל-עת לפורענות: ישב הנגב. זה עמלק, שנאמר (במדבר יג, כט): "עמלק יושב בארץ הנגב". ושנה את לשונו לדבר בלשון כנען, כדי שיהיו ישראל מתפללים להקדוש-ברוך-הוא לתת כנענים בידם, והם אינן כנענים, ראו ישראל לבושיהם כלבושי עמלקים ולשונם לשון כנען, אמרו: נתפלל סתם. שנאמר: "אס-נתן תתן את-העם הזה בידי": דרך האתרים. דרך הנגב שהלכו בה המרגלים, שנאמר (במדבר י, לג): "ויעלו בנגב". דבר אחר: "דרך האתרים", דרך התיר הגדול, הנוסע לפניהם, שנאמר (במדבר י, לג): "דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה": וישב ממנו שבי. אינה אלא שפחה אחת: (ב) והחרמתי. אקדיש שללם לגבה: (ג) ויחרם אתהם. בהריגה: ואת-עריהם. חרמי גבוה: (ד) דרך ים-סוף. כיון שמת אהרן ובאה עליהם מלחמה זו, חזרו לאחוריהם דרך ים סוף, הוא הדרך שחזרו להם כשנאזר עליהם גזרת מרגלים, שנאמר (דברים א, מ): "וסעו המדברה דרך ים-סוף". וכאן חזרו לאחוריהם שבע מסעות, שנאמר (שם י, ו): "ובני

ישראל נסעו מבארית בני-יעקן מוסרה, שם מת אהרן". וכי במוסרה מת? והלא בהר ההר מת?! אלא, שם חזרו והתאבלו עליו והספידוהו כאלו הוא בפניהם. וצא ובדק במסעות, ותמצא שבע מסעות מן מוסרה עד הר ההר: לסבב את-ארץ אדום. שלא נתנם לעבר בארצו: ותקצר נפשיהעם בדרך. בטרח הדרך שהקשה להם, אמרו: עכשו היינו קרובים להכנס לארץ ואנו חוזרים לאחורינו, כך חזרו אבותינו ונשתהו שלשים ושמונה שנה עד היום, לפיכך קצרה נפשם בענוי הדרך. ובלשון לעז אינקרו"ט לו"ר. ולא יתכן לומר "ותקצר נפש העם בדרך" – בהיותם בדרך – ולא פרש בו במה-קצרה, שכל-מקום שתמצא קצור נפש במקרא, מפרש שם במה-קצרה, כגון (זכריה יא, ח): "ותקצר נפשי בהם", וכגון (שופטים י, טז): "ותקצר נפשו בעמל ישראל", וכל-דבר הקשה על אדם נופל בו לשון "קצור נפש", כאדם שהטרח בא עליו ואין דעתו רחבה לקבל אותו הדבר ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער. ובדבר המטריח נופל לשון "גדל", שגדול הוא וכבד על האדם, כגון (זכריה יא, ח):

(ד) ותקצר נפש: קוצר נפש כמו קצר אפים, והוא הפך ארך אפים, ונפש כמו אפים, נשימה, וכן 'ארך אפים רב תבונה וקצר רוח מרים אולת' (משלי י"ד כט), ולמעלה ממנו (פסוק י"ז) 'קצר אפים יעשה אולת'.

וּתְקַצֵּר נַפְשֵׁהֶם בַּדֶּרֶךְ: ה וַיִּדְבֹּר הָעַם בְּאַלֹהִים וּבַמֶּשֶׁה
 לֵמָּה הֶעֱלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לָמוֹת בַּמִּדְבָּר כִּי אֵין לָחֶם וְאֵין
 מַיִם וְנַפְשֵׁנוּ קָצָה בַּלָּחֶם הַקָּלָקֵל: ו וַיִּשְׁלַח יְהוָה בָּעַם
 אֶת הַנְּחָשִׁים הַשָּׂרְפִים וַיִּנְשְׁכוּ אֶת־הָעָם וַיָּמָת עַם־רַב
 מִיִּשְׂרָאֵל: ז וַיָּבֹא הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ חֲטֵאנוּ כִּי־
 דִּבַּרְנוּ בַּיהוָה וּבָךְ הַתַּפְּלִל אֶל־יְהוָה וַיִּסַּר מֵעָלֵינוּ אֶת־
 הַנְּחָשׁ וַיִּתְּפֹל מֹשֶׁה בְּעַד הָעָם: ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
 עֲשֵׂה לָךְ שָׂרָף וְשִׂים אֹתוֹ עַל־נֶס וְהָיָה כָּל־הַנִּשּׁוּף וְרָאָה
 אֹתוֹ וַחֲיִי: ט וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה נַחֲשׁ נְחָשֶׁת וַיִּשְׁמָהוּ עַל־הַנֶּס
 וְהָיָה אִם־נִשְׁךְ הַנְּחָשׁ אֶת־אִישׁ וְהִבִּיט אֶל־נַחֲשׁ הַנְּחָשֶׁת

על כלונס, שקורים פירק"א בלעז, וכן: "וכנס על־הגבעה" (ישעיה ל, יז), "ארים נסי" (ישעיה מט, כב), "שאר־נס" (ישעיה יג, ב). ולפי שהוא גבוה לאות ולראיה, קוראו "נס": כ־הנשוח. אפילו כלב או חמור נושכו, היה נזוק ומתנונה והולך, אלא שנשיכת הנחש ממחרת להמית, לכך נאמר כאן: "וראה אתו", ראה בעלמא. ובנשיכת הנחש נאמר: "והביט" — "והיה אם־נשך הנחש את־איש והביט" וגו' — שלא היה ממחר נשוח הנחש להתרפאות, אלא אם כן מביט בו בכונה. ואמרו רבותינו (ראש השנה כט ע"א): וכי נחש ממית או מחיה? אלא, בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים — היו מתרפאים, ואם לאו — היו נמוקים: (ט) נחש נחשת. לא נאמר לו לעשותו של נחשת, אלא אמר משה: הקדוש־ברוך־הוא קוראו "נחש" ואני אעשנו

רש"י "וגם־נפשם בחלה בי" — גדולה עלי, "ויגאה כשחל תצודני" (איוב י, טז). כללו של פרושו: כל־לשון קצור נפש בדבר — לשון שאין יכול לסבלו הוא, שאין הדעת סובלתו: (ה) באלהים ובמשה. השוו עבד לקונו: למה העליתנו. שניהם שוים: ונפשנו קצה. כל־לשון "קץ נפש", לשון מאוס הוא: בלחם הקלקל. לפי שהמן נבלע באיברים, קראוהו "קלוקל", אמרו: עתיד המן הזה שיתפח במעינו, כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא: (י) את הנחשים השרפים. ששורפים את האדם בארס שניהם: וינשכו את־העם. יבא נחש שלקה על הוצאת דבה, ויפרע ממוציאי דבה. יבא נחש שכל־המינין נטעמין לו טעם אחד, ויפרע מכפויי טובה, שדבר אחד משתנה להם לכמה טעמים: (י) ויתפלל משה. מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה, שלא יהא אכזרי מלמחל: (ח) על־נס.

שד"ל (ה) הקלקל: כמו 'אדמדם' (ויקרא י"ג מ"ב) 'סאסאה' (ישעיה כ"ז ח').

וְחִי: יִיָּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּאֶבֶת: יא וַיָּסְעוּ מֵאֶבֶת
וַיַּחֲנוּ בְּעֵי הָעֵבְרִים בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מוֹאָב מִמִּזְרַח
הַשֶּׁמֶשׁ: יב מִשָּׁם נָסְעוּ וַיַּחֲנוּ בְּנַחַל זָרַד: יג מִשָּׁם נָסְעוּ
וַיַּחֲנוּ מֵעֵבֶר אֲרֻנוֹן אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר הַיָּצֵא מִגְּבֹל הָאֱמֹרִי
כִּי אֲרֻנוֹן גְּבֹל מוֹאָב בֵּין מוֹאָב וּבֵין הָאֱמֹרִי: יד עַל־כֵּן
יֹאמֶר בְּסֵפֶר מִלְחַמַּת יְהוָה אֶת־זוֹהֵב בְּסוּפָה וְאֶת־

האמורי, והיא של אמוריים, ונכנסת לגבול רש"י
מואב עד ארנון שהוא גבול מואב, ושם חנו
ישראל. ולא באו לגבול מואב, כי ארנון גבול
מואב, והם לא נתנו להם רשות לעבר בארצם.
ואף-על-פי שלא פרשה משה, פרשה יפתח,
כמו שאמר יפתח (שופטים יא, יז): "וגם אל-מלך
מואב שלח ולא אבה". ומשה רמזה (דברים ב,
כט): "כאשר עשולי בני עשו הישבים בשעיר,
והמואבים הישבים בער", מה אלו לא נתנום
לעבר בתוך ארצם, אלא הקיפום סביב, אף
מואב כן: (יד) על-כן. על חניה זו ונסים שנעשו
בה "יאמר בספר מלחמת ה'". כשמספרים
נסים שנעשו לאבותינו, יספרו "את-זהב" וגו':
את-זהב. כמו "את-יהב", כמו שיאמר מן "יעד"

של "נחשת"! לשון נופל על לשון: (יא) בעיי
העברים. לא ידעתי למה נקרא שמם "עיים"
ו"עי" לשון חרבה הוא, דבר הטאט במטאטא,
והעיי" בו יסוד לבדה, והוא מלשון "יעים"
(שמות לח, ג), "ויעה ברד" (ישעיה כח, יז): העברים.
דרך מעבר העוברים שם את הר נבו אל ארץ
כנען, שהוא מפסיק בין ארץ מואב לארץ
אמורי: על-פני מואב ממזרח השמש. במזרחה
של ארץ מואב: (יב) מגבל האמורי. תחום סוף
מצר שלהם, וכן (דברים ב, יח): "גבול מואב",
לשון קצה וסוף: מעבר ארנון. הקיפו ארץ מואב
כל-דרומה ומזרחה, עד שבאו מעבר השני
לארנון בתוך ארץ האמורי, בצפונה של ארץ
מואב: היצא מגבל האמורי. רצועה יוצאה מגבול

כתב יד:

(יד) על כן יאמר בספר
מלחמת ה': לא להוכיח
הגבולים (כדברי רמב"ן)
כי ס' מלחמות ה' אי אפשר
שיהיה אלא לאיש ישראל,
ומה ראה מדבריו? אבל
משה אומר כי אחר מלחמת
סיחון ועוג כשהיו ישראל
מספרים דרך שיר ומשל

דפוס ראשון:

(יד) על כן יאמר בספר מלחמת ה': כתב רמב"ן, שמשה מביא
כאן מה שהיה כתוב בספר ההוא, להיות זה לעדות לישראל,
שלא נכנסו בגבול מואב; ולא אמר כלום, שהרי לדעתו הס'
ההוא היה מלאכת איש יהודי, והיה כתוב בו 'הוא הבאר אשר
אמר ה' למשה' (למטה ט"ז), גם שם הס' (ספר מלחמות ה')
מורה שהוא מלאכת איש יהודי, כי שם בן ארבע אותיות
הוא מיוחד לאלהי ישראל, וא"כ מה ראה מדברי הס' ההוא?
והנכון שאין זה (כדעת רמב"ע) ספר בפני עצמו, אבל ספר
הוא כאן (כדעת רש"י ורשב"ם וקלעריקוס) שם הפעולה,

שד"ל

הַנַּחֲלִים אֲרֻנוֹן: ^{טו} וְאֶשֶׁד הַנַּחֲלִים אֲשֶׁר נָטָה לְשֶׁבֶת עַר
וְנִשְׁעַן לְגִבּוֹל מוֹאָב: ^{טז} וּמִשָּׁם בָּאָרָה הִוא הַבָּאָר אֲשֶׁר
אָמַר יְהוָה לְמֹשֶׁה אֶסֶף אֶת־הָעָם וְאֶתְנָה לָהֶם מַיִם:

אמוריים היו כנגד אותן נקעים כמין קרנות
ושדים בולטין לחוץ, כיון שבאו ישראל לעבר,
נזדעזעו ההר של ארץ ישראל כשפחה היוצאת
להקביל פני גברתה, ונתקרב לצד הר של מואב
ונכנסו אותן השדים לתוך אותן נקעים והרגום.
וזהו: "אשר נטה לשבת ער", שההר נטה
ממקומו ונתקרב לצד גבול מואב ונדבק בו,
וזהו: "ונשען לגבול מואב": ^(טז) **ומשם בארה.**
משם בא האשד אל הבאר. כיצד? אמר
הקדוש־ברוך־הוא: מי מודיע לבני הנסים
הללו? המשל אומר: נתת פת לתינוק, הודיע
לאמו. לאחר שעברו – חזרו ההרים למקומם
והבאר ירדה לתוך הנחל והעלתה משם
דם ההרוגים וזרועות ואיברים, ומוליכתן
סביב המחנה, וישראל ראו ואמרו שירה:

רש"י "ועד", כן יאמר מן "יהב" "והב", והוי"ו יסוד
הוא, כלומר: את אשר יהב להם הרבה נסים
בים־סוף: ואת־הנחלים ארנון. כשם שמספרים
בנסי ים־סוף, כך יש לספר בנסי נחלי ארנון,
שאף כאן נעשו נסים גדולים. ומה־הם הנסים?
^(טו) **ואשד הנחלים.** תרגום של "שפך" (ויקרא ד,
יב) "אשד" – שפך הנחלים, שנשפך שם דם
אמוריים, שהיו נחבאים שם, לפי שהיו ההרים
גבוהים והנחל עמק וקצר, וההרים סמוכים זה
לזה, אדם עומד על ההר מזה ומדבר עם חברו
בהר מזה והדרך עובר תוך הנחל. אמרו
אמוריים: כשיכנסו ישראל לתוך הנחל לעבר,
נצא מן המערות בהרים שלמעלה מהם,
ונהרגם בחצים ואבני בליסטראות. והיו אותן
הנקעים בהר של צד מואב, ובהר של צד

שד"ל

כתב יד (המשך):

דפוס ראשון (המשך):

כמו ספור או ספירה (narratio) ומזה נקראו כן הספרים, מפני
שהם כוללים ספור דברים או ספירת דברים. והנה משה אומר
כי אחר מלחמת סיחון ועוג, כשהיו ישראל מספרים דרך שיר
ומשל ומליצה את מלחמות ה', היו מזכירים כי ה' עבר בסופה
ובסערה את המקום הנקרא והב והנחלים והגיאות הסמוכות
לארנון, הלא הם הנחלים הסמוכים לער, כי הכל לקחו ישראל
במלחמה, ונשען ה' ועמד בגבול מואב, שלא רצה ה' לעבור
משם והלאה לכבוש ארץ מואב. השירים היו לשם ולתהילה
בקרב ישראל, והתורה אוהבת להזכירם בעבור עצמם, ולא
לתכלית אחרת, וכן 'ויאמר למך לנשיו' (בראשית ד' כ"ג), וכן
למטה 'על כן יאמרו המשלים' (פסוק כ"ז).

ומליצה את מלחמות ה' היו
מזכירים כי ה' הלך בסופה
ובסערה במקום הנקרא
והב ובנחלים ובגאיות
הסמוכות לארנון כי הכל
לקחו ישראל במלחמה
ונשען ועמד לו לגבול מואב
שלא רצה ה' לעבור משם
והלאה ולכבוש ארץ מואב;
והוא ע"ד 'על כן יאמרו
המשלים' (למטה כ"ז).

והב: יש האומרים הוא מקום הנקרא מתנה. יהב בארמי נתן.

(טז) ומשם בארה: הם דברי משה ואינם מס' מלחמות ה', אבל הוא דבק למעלה, משם נסעו.

יז אֲזַי יִשִּׁיר יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת עָלַי בְּאֵר עֵנוּ־לָהּ:
 יח בְּאֵר חֲפְרוּהָ שָׂרִים כְּרוּהָ נְדִיבֵי הָעָם בְּמַחֲקָק בְּמַשְׁעֲנֶנְתָּם
 ומִמֶּדְבָּר מִתְנָה: יט ומִמֶּתְנָה נַחֲלִיאֵל ומִנַּחֲלִיאֵל בְּמֹת:
 כ ומִבְּמֹת הַגֵּיא אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה מוֹאֵב רֹאשׁ הַפְּסָגָה
 וְנִשְׁקָפָה עַל־פְּנֵי הַיְּשִׁימֹן: שביעי כא וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל מְלָאכִים
 אֶל־סִיחֹן מֶלֶךְ־הָאֲמֹרִי לֵאמֹר: כב אַעֲבֹרָה בְּאַרְצְךָ לֹא

למלך שהיו מזמנין אותו לסעודה, אמר: רש"י
 אם אוהבי שם – אני שם, ואם לאו – איני
 הולך: ראש הפסגה. כתר גומו: "ריש רמתא":
 פסגה, לשון גובה, וכן (תהלים מח, יד): "פסגו
 ארמנותיה" – הגביהו ארמנותיה: ונשקפה.
 אותה הפסגה על-פני המקום ששמו ישימון,
 והוא לשון מדבר, שהוא שמם. דבר אחר:
 ונשקפה הבאר על-פני הישימון, שנגזזה בימה
 של טבריה, והעומד על הישימון מביט ורואה
 כמין כברה בים והיא הבאר. כך דרש רבי
 תנחומא: (כא) וישלח ישראל מלאכים. ובמקום
 אחר תולה השליחות במשה, שנאמר (דברים
 ב, כו): "ואשלח מלאכים ממדבר קדמות",
 וכן (במדבר כ, יד): "וישלח משה מלאכים
 מקדש אל-מלך אדום", וביפתח הוא אומר
 (שופטים יא, יז): "וישלח ישראל מלאכים אל-
 מלך אדום" וגו'. הכתובים הללו צריכים
 זה לזה: זה נועל וזה פותח, שמשה הוא
 ישראל וישראל הם משה, לומר לך שנשיא
 הדור הוא ככל-הדור, כי הנשיא הוא הכל:
 (כב) אעברה בארצך. אף-על-פי שלא נצטוו
 לפתח להם בשלום, בקשו מהם שלום:

(יז) עלי באר. מתוך הנחל, והעלי מה-שאת
 מעלה. ומנין שהבאר הודיעה להם? שנאמר:
 "ומשם בארה". וכי משם היתה? והלא מתחלת
 ארבעים שנה היתה עמהם?! אלא, שירדה
 לפרסם את הנסים, וכן: "אז ישיר ישראל את
 השירה הזאת" נאמרה בסוף ארבעים, והבאר
 נתנה להם מתחלת ארבעים. ומה ראה לכתב
 כאן? אלא הענין הזה נדרש למעלה הימנו:
 (יח) באר חפרוה. זאת היא הבאר אשר חפרוה
 שרים – משה ואהרן: במשעננתם. במטה:
 וממדבר. נתנה להם: (יט) וממתנה נחליאל.
 כתר גומו: (כ) ומבמות הגיא אשר בשדה מואב.
 כי שם מת משה, ושם בטלה הבאר. דבר
 אחר: "כרוה נדיבי העם", כל-נשיא ונשיא,
 כשהיו חונים, נוטל מקלו ומושך אצל דגלו
 ומחנהו, ומי הבאר נמשכין דרך אותו סימן
 ובאין לפני חנית כל-שבט ושבט: במחקק.
 על-פי משה שנקרא "מחוקק", שנאמר (דברים
 לג, כא): "כי-שם חלקת מחקק ספון". ולמה
 לא נזכר משה בשירה זו? לפי שלקה על
 ידי הבאר. וכיון שלא נזכר שמו של משה,
 לא נזכר שמו של הקדוש-ברוך-הוא. משל

שד"ל

(יז) ענו לה: ואמרו לה בשיריכם עלי באר עלי באר.

(יט) במות: הן במות ארנון שהזכיר למטה (פסוק כ"ח), ושדה מואב כך נקרא כי היה למואב
 לפנים, אע"פ שעכשו היה ביד האמורי.

נָטָה בְּשֹׁדָה וּבְכָרֶם לֹא נִשְׁתָּה מִי בְּאֶר בְּדֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ נִלְךְ
 עַד אֲשֶׁר־נִעְבְּרָה גְּבֻלְךָ: כג וְלֹא־נָתַן סִיחֹן אֶת־יִשְׂרָאֵל עֲבַר
 בְּגִבְלוֹ וַיֹּאסֶף סִיחֹן אֶת־כָּל־עַמּוֹ וַיֵּצֵא לְקִרְאֵת יִשְׂרָאֵל
 הַמִּדְבָּרָה וַיָּבֹא יְהֹצָה וַיִּלָּחֶם בְּיִשְׂרָאֵל: כד וַיִּכְּהוּ יִשְׂרָאֵל
 לְפִי־חֶרֶב וַיִּירָשׁ אֶת־אֶרֶצוֹ מֵאֲרֹנָן עַד־יִבֶּק עַד־בְּנֵי עַמּוֹן
 כִּי עָזָה גְּבֹול בְּנֵי עַמּוֹן: כה וַיִּקַּח יִשְׂרָאֵל אֶת כָּל־הָעָרִים
 הָאֵלֶּה וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּכָל־עָרֵי הָאֱמֹרִי בְּחֶשְׁבֹּן וּבְכָל־
 בְּנֵי־תִיָּה: כו כִּי חֶשְׁבֹּן עִיר סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי הוּא וְהוּא
 נִלָּחֵם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב הָרֹאשֹׁן וַיִּקַּח אֶת־כָּל־אֶרֶצוֹ מִיָּדוֹ
 עַד־אֲרֹנָן: כז עַל־כֵּן יֹאמְרוּ הַמַּשְׁלִים בָּאוּ חֶשְׁבֹּן תִּבְנֶה

ואין עומד לנגדם, כי אין שם איש, אלא נשים וטף: (כד) כי עז. ומהו חזקו? התראתו של הקדוש־ברוך־הוא, שאמר להם (דברים ב, ט): "אל־תִּצְרֶם" וגו': (כה) בְּנֵי־תִיָּה. כפרים הסמוכים לה: (כו) והוא נלחם. למה הוצרך להכתב? לפי שנאמר (דברים ב, ט): "אל־תִּצְרֶם אֶת־מוֹאָב", וחשבון משל מואב היתה, כתב לנו שסיחון לקחה מהם, ועל ידו טהרה לישראל: מידו. מרשותו: (כז) עַל־כֵּן. על אותה מלחמה שנלחם סיחון במואב: יאמרו המשלים. בלעם, שנאמר בו (במדבר כג, ז): "וישא משלו": המשלים. בלעם ובעור והם אמרו: באו חשבון. שלא היה סיחון יכול לכבשה, והלך ושכר את בלעם לקללו,

רש"י (כג) וְלֹא־נָתַן סִיחֹן וגו'. לפי שכל־מלכי כנען היו מעלין לו מס, שהיה שומרם שלא יעברו עליהם גִּיסוֹת. כיון שאמרו לו ישראל: אעברה בארצך, אמר להם: כִּלְעִצְמִי אֵינִי יוֹשֵׁב כָּאֵן, אלא לשמרם מפניכם, ואתם אומרים כן! וַיֵּצֵא לְקִרְאֵת יִשְׂרָאֵל. אלו היתה חשבון מלאה יתושין, אין כל־בריה יכולה לכבשה, ואם היה סיחון בכפר חלש, אין כל־אדם יכול לכבשו, וכל־שכן שהיה בחשבון! אמר הקדוש־ברוך־הוא: מה אני מטריח על בני כִּלְעִצְמִי לַצּוֹר על כִּלְעִיר ועיר? נתן בלב כל־אנשי המלחמה לצאת מן העירות, ונתקבצו כלם למקום אחד ושם נפלו, ומשם הלכו ישראל אל הערים

שד"ל (כד) כִּי עָזָה גְּבֹול בְּנֵי עַמּוֹן: גבול בני עמון היה עז לסיחון, וסיחון שלכד חלק מארץ מואב לא לכד ארץ בני עמון כי גבולם היה עז (יש"ר ואדוני אבי). וישראל לא שלחו ידם בירושות אחיהם מואב ועמון, רק במה שכבר נפל ביד האמורי, (כן פירש אדוני אבי זצ"ל, וכן מצאתי אח"כ לדון יצחק ואחרים).

וּתְכוֹנֶנָּה עֵיר סִיחֹן: כח כִּי־אֵשׁ יֵצֵא מִחֻשְׁבֹּן לַהֲבֵה
מִקְרִית סִיחֹן אֲכָלָה עַר מוֹאָב בְּעָלֵי בְמוֹת אֲרָנָן: כט אוֹי־
לָךְ מוֹאָב אֲבָדְתָּ עַם־כְּמוֹשׁ נָתַן בְּנָיו פְּלִיטִם וּבְנֵיתוֹ
בְּשָׁבִית לְמֶלֶךְ אֹמְרֵי סִיחֹן: לו וְנִירָם אָבֵד חֻשְׁבֹּן עַד־דִּיבָן
וְנָשִׁים עַד־נֶפֶח אֲשֶׁר עַד־מִידְבָּא: לא וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ
הָאֹמְרִי: לב וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לְרַגֵּל אֶת־יַעֲזָר וַיִּלְכְּדוּ בְּנֵתֶיהָ
וַיֹּרֶשׁ וַיִּירֶשׁ כתיב אֶת־הָאֹמְרִי אֲשֶׁר־שָׁם: לג וַיִּפְּנוּ וַיַּעֲלוּ דֶרֶךְ
הַבָּשָׁן וַיֵּצֵא עֹזָה מֶלֶךְ־הַבָּשָׁן לִקְרָאתָם הוּא וְכָל־עַמּוֹ
לְמַלְחָמָה אֲדָרְעִי: מד מַפְטִיר וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה אֶל־
תִּירָא אֹתוֹ כִּי בִידְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ וְאֶת־אֶרְצוֹ

מדיבן. "ניר" — לשון מלכות ועל ממשלת איש, רש"י
כמו (מלכים א יא, לו): "למען היות־ניר לדויד־
עבדי": ונשים. שו"ן דגושה, לשון שממה.
כך יאמרו המושלים: ונשים אותם: עד־נפת.
השמונים עד נפח: (לב) וישלח משה לרגל
את־יעזר. המרגלים לכדוה, אמרו: לא נעשה
כראשונים, בטוחים אנו בכח תפלתו של משה
להלחם: (לד) אל־תירא אתו. שהיה משה ירא
להלחם, שמא תעמד לו זכותו של אברהם,
שנאמר (בראשית יד, יג): "ויבא הפליט" — הוא
עוג שפלט מן הרפאים, שהכו כדרלעמר
וחבריו בעשרות קרנים, שנאמר (דברים ג, יא):
"רק־עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים:"

וזהו שאמר לו בלק (שם כב, ו): "כי ידעתי את
אשר־תברך מברך" וגו': תבנה ותכונן. חשבון
בשם סיחון להיות עירו: (כח) כִּי־אֵשׁ יֵצֵא
מחשבון. משכבשה סיחון: אכלה ער מואב.
שם אותה המדינה קרוי "ער" בלשון עברי,
ו"לחית" בלשון ארמי: ער מואב. ער של מואב:
(כט) אוֹי־לָךְ מוֹאֵב. שקללו את מואב, שימסרו
בידו: כמוש. שם אלהי מואב: נתן. הנותן את
בניו של מואב: פליטם. נסים ופליטים מחרב,
ואת בנותיו בשבית וגו': (ל) וְנִירָם. מלכות
שלהם: אבד חשבון עד־דיבן. מלכות ועל
שהיה למואב בחשבון אבד משם, וכן "עד
דיבן", תרגום של "סר" — "עד", כלומר סר ניר

שד"ל

(כט) פליטם: נסים, ע' פירושי לישעיה מ"ה כ'.

(ל) עד: לשון 'בבקר יאכל עד' (בראשית מ"ט ל"ז).

אשר עד מידבא: כמשמעו נפח היה סמוך למידבא, והזכירו המושלים זה, כי נפח ל' מפח
נפש, ומידבא ל' דאבון נפש, גם דיבון מלשון מידבא.

וַעֲשִׂיתָ לָּוּ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב
 בְּחֶשְׁבֹּן: לֵה וַיָּכּוּ אֹתוֹ וְאֶת־בָּנָיו וְאֶת־כָּל־עַמּוֹ עַד־בְּלֹתִי
 הַשָּׂאִיר־לָּו שְׂרִיד וַיִּירָשׁוּ אֶת־אֶרֶצוֹ: כב א וַיִּסְעוּ בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּעַרְבֹת מוֹאָב מֵעֶבֶר לְיַרְדֵּן יַרְחוֹ:

הוא עלה קמצי ונקבזה ונחית על בצוארה.
 הוה בעי למשלפה, משכי שנה להאי גיסא
 ולהאי גיסא, ולא מצי למשלפה]:

רש"י (לה) ויכו אתו. משה הרגו, כדאיתא בברכות
 ב"הרואה" (ברכות נד ע"ב): עקר טורא בר תלתא
 פרסי וכו' [ואיתי על רישה, ואיתי קדשא בריך-

פרשת בלק

כב וַיֵּרָא בַּלַּק בֶּן־צִפּוֹר אֶת כָּל־אֲשֶׁר־עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאַמְרֵי: ^גוַיֵּגֶר מוֹאָב מִפְּנֵי הָעָם מְאֹד כִּי רַב־הוּא וַיִּקַּץ מוֹאָב מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל: ^דוַיֹּאמֶר מוֹאָב אֶל־זִקְנֵי מְדִיָּן עֲתִידָה לַחֲכוּ הַקָּהָל אֶת־כָּל־סִבִּיבֹתֵינוּ כְּלַחֲדַי הַשּׁוֹר אֶת יָרֵק הַשָּׂדֶה וּבַלַּק בֶּן־צִפּוֹר מֶלֶךְ לְמוֹאָב בָּעֵת הַהוּא:

על מואב למלחמה?! אלא, מיראתן של ישראל רש"י עשו שלום ביניהם. ומה ראה מואב ליטול עצה ממדין? כיון שראו את ישראל נוצחים שלא כמנהג העולם, אמרו: מנהיגם של אלו במדין נתגדל, נשאל מהם מה-מדתו? אמרו להם: אין כחו אלא בפיו. אמרו: אף אנו נבוא עליהם באדם שכחו בפיו: כלחך השור. כל-מה-שהשור מלחך, אין בו ברכה: בעת ההוא. לא היה ראוי

(ב) וירא בלק בן-צפור את כל-אשר-עשה ישראל לאמרי. אמר: אלו שני מלכים שהיינו בטוחים עליהם לא עמדו בפניהם, אנו על אחת כמה וכמה! לפיכך: "ויגר מואב": (ג) ויגר. לשון מורא, כמו (איוב יט, כט): "גורו לכם": ויקץ מואב. קצו בחייהם: (ד) אל-זקני מדין. והלא מעולם היו שונאים זה את זה, שנאמר (בראשית לו, לה): "המכה את-מדין בשדה מואב", שבאו מדין

(ב) וירא בלק בן צפור: בלק היה נכרי במואב, והיה מארס ארץ בני עמו של בלעם, וראה כי אנשי מואב אחזמו רעד מפני בני ישראל, עד שהתחילו לבקש עזרה או עצה ממדין, ונתירא שמא ימרדו בו באמרם מה יושיענו זה, או שאם יוציאם למלחמה על ישראל ימאנו להלחם מרוב פחדם, ע"כ 'וישלח מלאכים' והתחכם להביא להם תשועה ממרחק על ידי איש מבני עמו, הוא בלעם.

א' בלעם היה איש טוב או איש רע?

אין ראייה שהיה איש רע בהחלט כי אין ראייה שנתן עצה להחטיא את ישראל, כי 'בדבר בלעם' (במדבר ל"א ט"ז) אפשר שיוורה במעשה בלעם nell'affare, והכתוב אומר על המדינים 'בנכליהם אשר נכלו' (במדבר כ"ה י"ח), אם כן שלחם היתה התחבולה, ואם של בלעם היא איך סבל להיות מוכרח לברך את ישראל פעם אחר פעם, ולא אמר לבלק עשה זאת תחלה ואז אקללם? ולפי הנראה לא קבל בלעם שכר מבלק כי אמר לו 'הנה מנעך ה' מכבוד' (במדבר כ"ד י"א), והוא השיב 'הנני הולך אל עמי' (שם י"ד); ואח"כ לא נזכר שכבדו בלק, אלא 'ויקם בלעם וילך וישב למקומו וגם בלק הלך לדרכו' (שם כ"ה), כאנשים הנפרדים זה מזה בכעס, אבל 'ואשר שכר עליך' (דברים כ"ג ה') נאמר על כוונת בלק שהיה בדעתו לכבדו מאד אם יקללם, ולקחו מארצו והבטיחו שיתן שכרו, גם אולי השרים נתנו לו ממון להוצאת הדרך, גם הביאו לו הקסמים למתנה. מה שהרגוהו ישראל לא היה זה אלא מקרה שמצאוהו במדין והרגוהו בכלל אנשי מדין כאמור ביהושע י"ג כ"ב 'הרגו על חלליהם' (במדבר ל"א ח') ואם מפני שרצה ללכת

שד"ל אחר שידע שאין האל חפץ שיקללם אין זה רוע לב, כי בלק היה ירא מישראל ובקש ממנו להצילו מידם, ובלעם אולי התכוון להציל את הנרדף אפילו בנפשו של רודף, ומכל מקום לא היה צדיק גמור, כי כשראה לא היה יכול למלא שטת בלק, כי לא היה ה' רוצה לקלל את ישראל, בקש לקללם מדעתו ולרמות את בלק, עיין למטה כ"ד א'.

ב' היה עובד את ה' או עכו"ם?

היה עכו"ם, כי היה קוסם (יהושע י"ג כ"ב) ואם היה עובד את ה', היה מתדבק בישראל, ולפחות לא היה הולך לקללם אחר שאמר לו ה' 'כי ברוך הוא', ולא היה הולך לקראת נחשים כדי שיחפוץ ה' לקללם אם היה יודע שהוא אל יחיד ושהם עם סגולתו, ומיד כשבא אצל בלק היה לו להגיד לו כי זה העם בחר לו יה ושאי אפשר שימאס בם; אבל מה שאמר לא אוכל לעבור את פי ה' אלהי, כן היה מדרכי אמונתו להחניף לכל אלוה כשיצטרך לו, ועכשו היה צריך לאלהי העברים שיטוש את ישראל.

ג' מה היתה אמונתו?

היה קוסם קסמים ומעונן ומנחש, והיה בקי בכל מיני עבודות שבימיו, והיה מגיד עתידות בקסמים. ומהיותו בקי בכל מיני העבודות היה עושה לכל אלוה ואלוה העבודות הרצויות לפניו, ועי"כ היה מאמין שיקרב או ירחיק האל ההוא מאדם או מגוי מיוחד. וידוע מנהג הרומאים כשצרים על עיר משביעים אלוהיה שיעזבוה. והנה היה יודע שאלהי ישראל נקרא ה', ושהוא חפץ בשביעיות ובפרים ובאילים.

ד' פעולותיו ברמיה או בתם לבב?

בתם לבב, כי היה מברך או מקלל לפי מה שהיה רואה בחלום, או לפי מה שהיה עולה לו על ידי הקסמים והנחשים שהיה תמיד הולך לקראתם, שאם נאמר שהיו במרמה, ושומר: 'לינו פה הלילה' כדי ליטול זמן, ואח"כ 'כי מאן ה', כדי להוקיר את עצמו, אם כן כשבא לקלל והוכרח לברך, היה לו להרגיש בקרבו מעשה ניסים, והיה לו לחרוד חרדה גדולה ולחדול מיד וללכת לו. ואם תאמר כי גם כל ברכותיו מלבו היו, כי ראה את ישראל מצליחים והבין שאם יקללם יימצא שקרן, א"כ למה נכתבה פרשה זו בתורה, ואיך אמר משה 'ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם' (דברים כ"ג ו'), ועוד למה הוסיף 'אראנו ולא עתה', 'ומחץ פאתי מואב' (במדבר כ"ד י"ז), שהיה בזה משניא את עצמו בפני בלק. אבל נראה באמת שהיה עושה פעולותיו בתם לבב, כפי מה שמסרו לו רבותיו הקוסמים, והיה מאמין שיש כח בעבודות להשיב האלהים ממידה למידה, ואמר 'לינו פה הלילה והשיבותי אתכם דבר', כי היה סומך על החלומות, ואמר 'כאשר ידבר ה' אלי', כי עשה איזו עבודה לאלהי העברים כדי שיודיעוהו בחלום אם רצונו שילך לקלל את עמו.

ה' היה נביא אם לא?

לא היה נביא, כי היה קוסם ועכו"ם, רק בפעם הזאת שם ה' דבריו בפיו לכבוד ישראל.

ו' איך היתה נבואתו, מבלי שירגיש בעצמו מעשה ניסים?

כשהיה נפרד מבלק להכין עצמו לקללם, היה ה' נותן בו לב חדש והתעוררות לברך את ישראל, וע"י ההתעוררות האלהית ההיא היה נושא משליו לפי דרכו בחכמת השיר, וגם הוא

ה וַיִּשְׁלַח מַלְאָכִים אֶל-בָּלְעָם בֶּן-בְּעֹר פְּתוֹרָה אֲשֶׁר עַל-
הַנֶּהָר אֲרֶץ בְּנֵי-עַמּוֹ לְקַרְאֵלּוֹ לֵאמֹר הִנֵּה עִם יֵצֵא
מִמִּצְרַיִם הִנֵּה כָסָה אֶת-עֵינַי הָאָרֶץ וְהוּא יֵשֵׁב מִמְּלִי:

למלכות, מנסיכי מדין היה, וכיון שמת סיחון, מנוהו עליהם לצורך שעה: (ה) פתורה. כשולחני הזה שהכל מריצין לו מעות, כך כל-המלכים מריצין לו אגרותיהם. ולפי פשוטו של מקרא, כך שם המקום: ארץ בני-עמו. של בלק. משם היה, וזה היה מתנבא ואומר לו: עתיד אתה

למלוך. ואם תאמר: מפני מה השרה הקב"ה רש"י הוא שכינתו על גוי רשע? כדי שלא יהיה פתחון פה לאומות לומר: אלו היו לנו נביאים חזרנו למוטב! העמיד להם נביאים והם פרצו גדר העולם, שבתחלה היו גדורים בעריות, וזה נתן להם עצה להפקיר עצמן לזנות: לקרא-לו.

האמין כי מה' היתה זאת ושאלהי העברים עושה זאת, ואמר בתום לבב 'הלא את אשר ישים שד"ל ה' בפי אותו אשמור לדבר' (למטה כ"ג י"ב).

ז' האתון דיברה אם לא?

לא ייבצר מהאל לעשות שתדבר, אבל לא היה אפשר שלא יחרד בלעם ושני נעריו חרדה גדולה עד מוות, ולא היה אפשר שיהיה בו כוח להשיב לה דבר, על כן ייתכן שלא דיברה כדיבור של בני אדם, כי ותדבר אין כתוב כאן, אבל השמיעה בפיה קול יללה שהיה מובן ממנו 'מה עשיתי לך כי הכיתני', והוא כבעסו השיב לעומתה ואמר כאדם הצועק לבהמתו 'כי התעללת בי' וכו', והיא חזרה וצעקה כאילו תאמר: 'הלוא אנכי אתנך' וכו', אז נכמרו רחמיו עליה ואמר לא, כלומר אין דרך הבהמה הזאת להתעלל בי. והנה אמת, כי ה' פתח את פי האתון, כי נִעְרָה באופן משונה מעט ממנהגה, אך לא היה הנס כל כך עד שייבהל בלעם. והנה ה' שפתי תפתח' (תהלים נ"א י"ז) אין ענינו דיבור חוץ מן הטבע; גם קרוב הדבר שבלעם היה מתפאר בהבנת קולות העופות והחיות, ע"כ כששמע קולה, פתר דבריה והשיב עליהם, ע"כ לא נבהלו נעריו, כי זה היה דרכו, אלא שהפעם הזאת היה שם נס אמיתי, אבל היה נס נסתר ולא הרגישו בו ולא חרדו לא הם ולא בלעם. ועוד אם דיברה, איך לא הצטדקה ולא אמרה לו שיש שם דבר המפחידה מללכת?

ח': ומה ראה הקב"ה להפוך הקללה לברכה? ולמה לא הניח לבלעם שיקלל והוא יברך? מפני שלא הותר לישראל להתגרות במואב, ואם היה בלעם מקלל, היו בלעם ובלק מתפארים שהועילה קללתו להציל את המלך ואת העם אשר שכרוהו, כי לא ידעו כי ה' ציוה 'אל תצר את מואב' (דברים ב' ט'), ויאמרו כי הקללה הביאה בהם מִוֶּךְ לבב וחתתה גבורתם, ואולי ג"כ היו המואבים מתגרים מלחמה בישראל ויוצאים לקראתם בעם כבד וביד חזקה כמו שעשה אדום (למעלה כ' כ'), והיו ישראל מתרחקים מפניהם מפני מצוות ה' כמו שעשו לאדום והיה שם שמים מתחלל.

וְעַתָּה לִכְהַנֵּן אֶת־הָאֱלֹהִים הַזֶּה כִּי־עָצוּם הוּא
מִמֶּנִּי אוֹלִי אוֹכֵל נֶכֶה־בּוֹ וְאֶגְרֹשְׁנוּ מִן־הָאָרֶץ כִּי יִדְעַתִּי
אֶת אֲשֶׁר־תִּבְרָךְ מִבְּרָךְ וְאֲשֶׁר תֵּאָר יוֹאֵר: וַיִּלְכוּ זִקְנֵי
מוֹאָב וְזִקְנֵי מִדְיָן וְקִסְמִים בְּיָדָם וַיָּבֹאוּ אֶל־בָּלְעָם וַיְדַבְּרוּ
אֵלָיו דְּבָרֵי בָלָק: וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם לֵינוּ פֹה הַלֵּילָה וְהַשְׁבַּתִּי
אֶתְכֶם דְּבַר כָּאֲשֶׁר יִדְבֹר יְהוָה אֵלַי וַיֵּשְׁבוּ שְׂרֵי־מוֹאָב

אמרו: אם יבא עמנו בפעם הזאת – יש בו ממש, ואם ידחנו – אין בו תועלת. לפיכך, כשאמר להם: "לינו פה הלילה", אמרו: אין בו תקוה! הניחוהו והלכו להם, שנאמר: "וישבו שרי־מואב עם־בלעם" – אבל זקני מדין הלכו להם: (ה) לינו פה הלילה. אין רוח הקדש שורה עליו אלא בלילה. וכן לכל־נביאי אומות העולם, וכן לבן בחלום הלילה, שנאמר (בראשית לא, כד): "ויבא אלהים אל־לבן הארמי בחלום הלילה", כאדם ההולך אצל פילגשו בהחבא: כאשר ידבר ה' אלי. אם ימליכני ללכת עם בני אדם כמותכם אלך עמכם, שמא אין

הקריאה שלו היתה ולהנאתו, שהיה פוסק לו ממון הרבה: עם יצא ממצרים. ואם תאמר: מה־מזיקר? הנה כסה את־עין הארץ. סיחון ועוג, שהיו שומרים אותנו, עמדו עליהם והרגום: והוא ישב ממלי. חסר כתיב – קרובים הם להכריתני, כמו (תהלים קיח, י): "כי אמילם": (ו) נכה־בו. אני ועמי נכה בהם. דבר אחר: לשון משנה היא: מנכה לו מן הדמים, לחסר מהם מעט: כי ידעתי וגו'. על־ידי מלחמת סיחון, שעזרתו להכות את מואב: (ז) וקסמים בידם. כל־מיני קסמים, שלא יאמר: אין כלי תשמישי עמי. דבר אחר: קסם זה נטלו בידם זקני מדין,

(ו) **אולי אוכל נכה בו:** אולי אוכל נכה בו אני ועמי. בו, ולא אותו, אלא מכה מועטת, בכדי שיתרחק מעלי.

(ז) **וקסמים בידם:** הביאו בידם קסמים להביא לאיש מנחה, ובחרו מנחה הראויה לאומנותו, ואולי היו הקסמים ההם יקרים ומפוארים בכסף וזהב (יא"א) ומזה למד בלעם לומר 'אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב' (יה"ד).

(ח) **כאשר ידבר ה' אלי:** לא שהיה בלעם עובד את ה', אבל יודע היה כי אלהי ישראל כך היה שמו, וכשהיה רוצה לקלל שום אומה היה עובד את אלהיה ומתפלל אליו שיסור מעליה, וקרוב לזה מצאנו שהיה מנהג הרומאים כשהיו צרים על עיר, היו משביעים את אלהיה שיסורו משם, וכשהיו לוכדים העיר היו מביאים אליליה אל רומי והיו מקימים להם היכלות; עיין Macrobius בספרו Saturnaliorum ספר ג' פרק ט'. ועכשו שהיו מבקשים ממנו שיקלל את ישראל היה מבקש רשות מה' אלהי ישראל, ואח"כ (פסוק י"ח) אמר: לא אוכל לעבור את פי ה' אלהי, עשה עצמו כאילו ה' הוא אלהיו, והיה מקווה, שעל ידי כן יתפייס לו אלהי ישראל

עם־בלעם: ט וַיִּבֹּא אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם וַיֹּאמֶר מִי הָאֲנָשִׁים
הָאֵלֶּה עִמָּךְ: י וַיֹּאמֶר בִּלְעָם אֶל־הָאֱלֹהִים בֶּלֶק בֶּן־צֹפֶר
מֶלֶךְ מוֹאָב שֶׁלַח אֵלַי: יא הִנֵּה הָעַם הֵיִצָּא מִמִּצְרָיִם וַיָּכֶס
אֶת־עֵינַי הָאָרֶץ עֲתָה לָכֶּה קָבָה־לִּי אֹתוֹ אוֹלִי אוֹכֵל
לִהְלַחֵם בּוֹ וְגִרְשָׁתִּיו: יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־בִּלְעָם לֹא
תִלְךָ עִמָּהֶם לֹא תֹאמַר אֶת־הָעַם כִּי בְרוּךְ הוּא: יג וַיָּקֶם
בִּלְעָם בַּבֶּקֶר וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרֵי בֶלֶק לָכוּ אֶל־אַרְצְכֶם כִּי
מֵאֵן יְהוָה לִתְּתִי לַהֲלֹךְ עִמָּכֶם: יד וַיִּקְוֹמוּ שָׂרֵי מוֹאָב וַיִּבְאוּ
אֶל־בֶּלֶק וַיֹּאמְרוּ מֵאֵן בִּלְעָם הֵלֵךְ עִמָּנוּ: טו וַיֹּסֶף עוֹד בֶּלֶק
שֶׁלַח שָׂרִים רַבִּים וְנִכְבָּדִים מֵאֵלֶּה: טז וַיִּבְאוּ אֶל־בִּלְעָם
וַיֹּאמְרוּ לוֹ כֹּה אָמַר בֶּלֶק בֶּן־צֹפֶר אֶל־נָא תִמְנַע מִהֲלֹךְ
אֵלַי: יז כִּי־כִבַּד אֶכְבֹּדְךָ מְאֹד וְכָל אֲשֶׁר־תֹּאמַר אֵלַי
אֶעֱשֶׂה וְלָכֶּה־נָּא קָבָה לִּי אֶת הָעַם הַזֶּה: יח וַיַּעַן בִּלְעָם

שונאם יותר מבלק: (יב) לא תלך עמהם. אמר רש"י לו: אם כן אקלם במקומי, אמר לו: "לא תאר את־העם!" אמר לו: אם כן אברכם, אמר לו: אינם צריכים לברכתך, "כי ברוך הוא". משל, אומרים לצרעה: "לא מדבשך ולא מעקצך": (יג) להלך עמכם. אלא עם שרים גדולים מכם. למדנו, שרוחו גבוהה, ולא רצה לגלות שהוא ברשותו של מקום, אלא בלשון גסות, לפיכך "ויסף עוד בלק": (יד) כי־כבד אכבדך מאד. יותר ממה־שהיית נוטל לשעבר, אני נותן לך:

כבודו לתתי להלך אלא עם שרים גדולים מכם: וישבו. לשון עכבה: (ט) מי האנשים האלה עמך. להטעותו בא, אמר: פעמים שאין הכל גלוי לפניו, אין דעתו שזה עליו, אף אני אראה עת שאוכל לקלל ולא יבין: (י) בלק בן־צפר וגו'. אף־על־פי שאיני חשוב בעיניך, חשוב אני בעיני המלכים: (יא) קבה־לי. זו קשה מ"ארה־לי", שהוא נוקב ומפרש: וגרשתי. מן העולם. ובלק לא אמר אלא "ואגרשנו מן־הארץ" — איני מבקש אלא להסיעם מעלי, ובלעם היה

ויתן לו רשות לקללם - ואולי אין צורך לכל זה, אלא התורה הכניסה שם ה' בדברי בלעם, על שד"ל דרך שהכניסתו בדברי לבן (בא ברוך ה', בראשית כ"ד ל"א).

וַיֹּאמֶר אֶל־עַבְדִּי בָלָק אִם־יִתֵּן־לִי בָלָק מֶלֶאכְּ בֵּיתוֹ כֶּסֶף
וְזָהָב לֹא אוֹכַל לִעְבֹּר אֶת־פִּי יְהוָה אֱלֹהֵי לַעֲשׂוֹת קִטְנָה
אוֹ גְדוֹלָה: ^{יט} וְעַתָּה שְׁבוּ נָא בְּזֶה גַם־אַתֶּם הַלַּיְלָה וְאִדְעָה
מֶה־יִּסְּף יְהוָה דִּבֶּר עָמִי: ^כ וַיֵּבֹא אֱלֹהִים | אֶל־בִּלְעָם
לַיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ אִם־לִקְרֹא לְךָ בָּאוּ הָאֲנָשִׁים קוֹם לֵךְ
אַתָּם וְאִךְ אֶת־הַדִּבֶּר אֲשֶׁר־אָדַבֵּר אֵלֶיךָ אֵתוֹ תַעֲשֶׂה:
^{כא} וַיָּקָם בִּלְעָם בַּבֹּקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת־אַתְנֹו וַיֵּלֶךְ עִם־
שְׂרֵי מוֹאָב: ^{כב} וַיַּחֲרֹאֲף אֱלֹהִים כִּי־הוֹלֵךְ הוּא וַיִּתִּיָּצֵב
מִלֵּאדָּה יְהוָה בַּדֶּרֶךְ לְשַׁטֵּן לוֹ וְהוּא רֹכֵב עַל־אַתְנֹו וּשְׁנֵי

את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה. ואף־
על־פי־כן "וילך בלעם", אמר: שמא אפתנו
ויתרצה: (כא) ויחבש את אתננו. מכאן, שהשנאה
מקלקלת את השורה, שחבש הוא בעצמו.
אמר הקדוש־ברוך־הוא: רשע, כבר קדמך
אברהם אביהם, שנאמר (בראשית כב, ג): "וישכם
אברהם בבקר ויחבש את־חמרו": עַם־שְׂרֵי
מוֹאָב. לבו כלבם שוה: (כב) כִּי־הוֹלֵךְ הוּא. ראה
שהדבר רע בעיני המקום, ונתאוה לילך: לשטן
לו. מלאך של רחמים היה, והיה רוצה למנעו
מלחטוא, שלא יחטא ויאבד: ושני נערי עמו.
מכאן לאדם חשוב היוצא לדרך, יולך עמו
שני אנשים לשמשו, וחוזרים ומשמשים זה

(יח) מלא ביתו כסף וזהב. למדנו, שנפשו רחבה
ומחמד ממון אחרים. אמר: ראוי לו לתן־לי
כל־כסף וזהב שלו, שהרי צריך לשכור חיילות
רבות, ספק נוצח ספק אינו נוצח, ואני ודאי
נוצח: לא אוכל לעבר. על כרחו גלה שהוא
ברשות אחרים, ונתנבא כאן, שאינו יכול
לבטל הברכות שנתברכו האבות מפי השכינה:
(יט) גַם־אַתֶּם. פיו הכשילו: גם אתם סופכם לילך
בפחי נפש כראשונים: מה־יִסְּף. לא ישנה דבריו
מברכה לקללה, הלואי שלא יוסיף לברך! כאן
נתנבא, שעתיד להוסיף להם ברכות על־ידו:
(כ) אִם־לִקְרֹא לְךָ. אם הקריאה שלך וסבור אתה
ליטול עליה שכר, קום לך אתם: ואך. על כרחך

(יט) וַאֲדַעַה מֶה יִסֵּף ה' דבר עמי: ואם לא יתרצה שאלך לא אוכל ללכת, כי לא יועיל, ואז
עשה איזו עבודה וחשב לפתותו, וה' שהיה חפץ שילך ויברך ישראל אמר לו אם לקרוא לך
לעצה או לדבר אחר לך, כי בודאי אם לשתקלם באו אליך לא היית מעכבם אחר שאמרתי
לך כי ברוך הוא.

(כב) ויחר אף אלהים כי הולך הוא: אחר שידע שאינם מבקשים ממנו דבר אחר אלא לקללם,
וה' עשה כדי לפרסם חיתתו לישראל, אך לא בניסים גדולים לבלתי ימנע מלכת.

נַעֲרֵיו עִמּוֹ: כג וַתֵּרָא הָאֵתוֹן אֶת־מִלְאָךְ יְהוָה נֹצֵב בְּדֶרֶךְ
וַחֲרָבוֹ שְׁלוֹפָה בִּידּוֹ וַתֵּט הָאֵתוֹן מִן־הַדֶּרֶךְ וַתֵּלֶךְ בַּשָּׂדֶה
וַיֵּךְ בַּלֶּעַם אֶת־הָאֵתוֹן לְהַטֹּתָהּ הַדֶּרֶךְ: כד וַיַּעֲמַד מִלְאָךְ
יְהוָה בְּמִשְׁעוֹל הַכֶּרְמִים גָּדַר מִזֶּה וְגָדַר מִזֶּה: כה וַתֵּרָא
הָאֵתוֹן אֶת־מִלְאָךְ יְהוָה וַתֵּלַחֵץ אֶל־הַקִּיר וַתֵּלַחֵץ אֶת־
רֶגֶל בַּלֶּעַם אֶל־הַקִּיר וַיִּסֹּף לְהַכְתָּהּ: כו וַיִּוָּסֶף מִלְאָךְ־יְהוָה
עֲבוּר וַיַּעֲמַד בְּמָקוֹם צָר אֲשֶׁר אֵין־דֶּרֶךְ לְנָטוֹת יָמִין
וּשְׂמָאוֹל: כז וַתֵּרָא הָאֵתוֹן אֶת־מִלְאָךְ יְהוָה וַתִּרְבֹּץ תַּחַת
בַּלֶּעַם וַיַּחֲרֹאֲף בַּלֶּעַם וַיֵּךְ אֶת־הָאֵתוֹן בַּמֶּקֶל: כח וַיִּפְתַּח
יְהוָה אֶת־פִּי הָאֵתוֹן וַתֹּאמֶר לְבַלֶּעַם מֶה־עָשִׂיתִי לָךְ
כִּי הִכִּיתָנִי זֶה שְׁלֹשׁ רִגְלִים: כט וַיֹּאמֶר בַּלֶּעַם לָאֵתוֹן
כִּי הִתְעַלְלָתָ בִּי לוֹ יִשְׁחָרֵב בִּידִי כִּי עָתָה הִרְגָתִיד:

"מִי־מַדֵּד בְּשַׁעֲלוֹ מִים" — ברגליו ובהלוכו: רש"י
גדר מזה וגדר מזה. סתם "גדר", של אבנים
הוא: (כה) ותלחץ. היא עצמה: ותלחץ. את
אחרים, את־רגל בלעם: (כו) ויוסף מלאך־ה'
עבור. לעבור עוד לפניו, להלוך להיות לפניו
במקום אחר, כמו (בראשית לג, ג): "והוא עבר
לפניהם". ומדרש אגדה יש בתנחומא (סימן ח):
מה ראה לעמוד בשלשה מקומות? סימני
אבות הראהו: (כח) זה שלש רגלים. רמז לו:
אתה מבקש לעקור אומה החוגגת שלש רגלים
בשנה: (כט) התעללת. כתרגומו: לשון גנאי
ובזיון: לו יִשְׁחָרֵב בִּידִי. גנות גדולה היה לו דבר

את זה: (כג) ותרא האתון. והוא לא ראה, שנחנן
הקדוש־ברוך־הוא רשות לבהמה לראות יותר
מן האדם, שמתוך שיש בו דעת, תטרף דעתו
כשיראה מזיקין: וחרבו שלופה בידו. אמר:
רשע זה הניח כלי אמנותו, שכלי זינן של
אומות העולם בחרב, והוא בא עליהם בפיו,
שהוא אמנות שלהם, אף אני אתפוש את שלו
ואבא עליו באמנותו. וכן היה סופו (במדבר
לא, ח): "ואת בלעם בן־בעור הרגו בחרב":
(כד) במשעול. כתרגומו: "בשביל". וכן (מלכים־א
כ, י): "אם־ישפק עפר שמרון לשעלים" — עפר
הנדבק בכפות הרגלים בהלוכו. וכן (ישעיה מ, יב):

(כד) גדר מזה וגדר מזה: מכאן ומכאן היה גדר, והוא קיר, ואחר הקיר כרם.

שד"ל

וַתֹּאמֶר הָאֵתוֹן אֶל-בָּלְעָם הֲלוֹא אֲנֹכִי אֶתְנֶךָ אֲשֶׁר-
 רִכַּבְתָּ עָלַי מֵעוֹדְךָ עַד-הַיּוֹם הַזֶּה הֶהְסַכְנִי הַסִּפְנִתִי לַעֲשׂוֹת
 לְךָ כֹּה וַיֹּאמֶר לֹא: לֹא וַיִּגַּל יְהוָה אֶת-עֵינַי בְּלִעָם וַיֵּרָא
 אֶת-מִלְאָךְ יְהוָה נֹצֵב בְּדֶרֶךְ וְחִרְבוֹ שְׁלֹפָה בִּידּוֹ וַיִּקַּד
 וַיִּשְׁתַּחוּ לְאִפָּיו: ^{לב} וַיֹּאמֶר אֵלָיו מִלְאָךְ יְהוָה עַל-מָה הִפִּיתָ
 אֶת-אֶתְנֶכָּה זֶה שְׁלוֹשׁ רִגְלִים הִנֵּה אֲנֹכִי יִצָּאֲתִי לְשֹׁטֵן כִּי-
 יֵרֶט הַדֶּרֶךְ לְנִגְדִי: ^{לג} וַתֵּרָאֵלִי הָאֵתוֹן וַתֵּט לִפְנֵי זֶה שְׁלֹשׁ
 רִגְלִים אוֹלִי נִטְתָּה מִפְּנֵי כִי עָתָה גַם-אֶתְכָּה הַרְגָתִי

ולהמראתי ומקרא קצר הוא, כמו (שמואל ב יג, לט): "ותכל דוד". לשנא אחרינא: "ירט", לשון רצון, וכן (איוב טז, יא) "ועל-ידי רשעים ירטני" — מפייס ומנחם אותי על-ידי רשעים, שאינן אלא מקניטים: (לג) **אולי נטתה**, כמו "לולא", פעמים ש"אולי" משמש בלשון "לולא": **גם-אתכה הרגתי**. הרי זה מקרא מסורס, והוא כמו: "גם הרגתי אותך", כלומר, לא העכבה בלבד קראתך על ידי, כי גם ההרגה: **ואותה החייתי**. ועתה מפני שדברה והוכיחתך ולא יכולת לעמוד בתוכחתה, כמו שכתוב: "ויאמר לא" — על כן הרגתיה, שלא יאמרו: זו היא שסלקה את

זה בעיני השרים: זה הולך להרוג אומה שלמה רש"י בפיו — ולא נתון זו צריך לכלי זין: (ל) **ההסכן הסכנתי**. כתרגומו וכן (איוב כב, ב): "הלאל יסכן-גבר". ורבותינו דרשו מקרא זה בתלמוד: אמרו לה: מאי טעמא לא רכבת אסוסיא אמר להון: ברטיבא שדאי לה כו', כדאיתא במסכת עבודה זרה (ד ע"ב): (לב) **כִּי־יֵרֶט הַדֶּרֶךְ לְנִגְדִי**. רבותינו חכמי המשנה (שבת קה ע"א) דרשוהו נוטריקון: יראה, ראתה, נטתה, בשביל שהדרך לנגדי, כלומר: לקנאתי ולהקניטני. ולפי משמעו: כי חרד הדרך לנגדי — לשון "רטט" — כי ראיתי בעל הדרך שחרד ומהר הדרך, שהוא לכעסי

שד"ל (ל) **ההסכן הסכנתי**: לשון 'וכל דרכי הסכנתה' (תהלים קל"ט ג') ענין בקיאות והקלל.

(לב) **לנגדי**: כמו 'אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' (משלי כ"א ל').

ירט: בל' ערבית praecipitium, exitium.

(לג) **אולי נטתה מפני**: אתה שאתה בקי בקסמים, כשראית אותה נוטה מן הדרך לא פעם אחת אבל שלוש פעמים, היה לך לחשוב, אולי נטתה מפני ועתה, שהקשית ערפך ללכת ראוי היה שאהרוג אותך, והיא ראויה לחיות, חלף ממה שאמרת 'לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך'. 'אולי נטתה', מקרא קצר, היה לך לחשוב אולי נטתה. אנקלוס תירגם כאילו כתוב לולי נטתה מפני, רק בחומש כ"י על קלף שלי מתורגם: מאים סטת מן קדמי.

וְאוֹתָהּ הִחַיִּיתִי: לֹד וַיֹּאמֶר בְּלָעַם אֶל־מִלְאָךְ יְהוָה חֲטָאתִי
 כִּי לֹא יָדַעְתִּי כִּי אַתָּה נֹצֵב לְקִרְאָתִי בַדֶּרֶךְ וְעַתָּה אֶסְרֶנּוּ
 בְּעֵינַי אֲשׁוּבָה לִי: לֹה וַיֹּאמֶר מִלְאָךְ יְהוָה אֶל־בְּלָעַם לֵךְ
 עִם־הָאֲנָשִׁים וְאַפֶּס אֶת־הַדָּבָר אֲשֶׁר־אָדְבַר אֵלֶיךָ אֲתוֹ
 תִּדְבֹּר וַיֵּלֶךְ בְּלָעַם עִם־שְׂרֵי בָלָק: לו וַיִּשְׁמַע בָּלָק כִּי־בָא
 בְּלָעַם וַיֵּצֵא לְקִרְאָתוֹ אֶל־עִיר מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־גְּבוּל אֲרָנָן
 אֲשֶׁר בְּקֶצֶה הַגְּבוּל: לז וַיֹּאמֶר בָּלָק אֶל־בְּלָעַם הֲלֹא שְׁלַח
 שְׁלַחְתִּי אֵלֶיךָ לְקִרְאָתְךָ לָמָּה לֹא־הִלַּכְתָּ אֵלַי הֲאִמַּנְתָּ לֹא
 אוֹכַל בַּבֶּדֶךְ: לח וַיֹּאמֶר בְּלָעַם אֶל־בָּלָק הִנֵּה־בִּאתִי אֵלֶיךָ
 עַתָּה הֵיכֵל אוֹכַל דִּבַּר מְאוּמָּה הַדָּבָר אֲשֶׁר יֵשִׁים אֱלֹהִים
 בְּפִי אֲתוֹ אֲדַבֵּר: רביעי לט וַיֵּלֶךְ בְּלָעַם עִם־בָּלָק וַיָּבֹאוּ קָרִית
 חֲצוֹת: מ וַיִּזְבַּח בָּלָק בָּקָר וַצֹּאן וַיִּשְׁלַח לְבָלָעַם וּלְשָׂרִים

(לה) לך עם־האנשים. בדרך שאדם רוצה לילך, רש"י
 בה מוליכין אותו: לך עם־האנשים. כי חלקך
 עמם, וסופך להאבד מן העולם: ואפס. על
 כרחך, את הדבר אשר אדבר וגו': עם־שרי בלק.
 שמח לקללם כמותם: (לו) וישמע בלק. שלח
 שלוחים לבשרו: אל־עיר מואב. אלו מטרופולין
 שלו, עיר החשובה שלו, לומר: ראה, מה אלו
 מבקשים לעקור! (לז) האמנם לא אוכל כבוד.
 נתנבא, שסופו לצאת מעמו בקלון: (לט) קרית
 חצות. עיר מלאה שווקים, אנשים ונשים וטף
 בחוצותיה, לומר: ראה ורחם שלא יעקרו
 אלו: (מ) בקר וצאן. דבר מועט, "בקר" אחד

בלעם בתוכחתה ולא יכל להשיב. שחם המקום
 על כבוד הבריות, וכן (ויקרא כ, טו): "ואת־הבהמה
 תהרגו", וכן (שם, טז): "והרגת את־האשה ואת־
 הבהמה": (לד) כי לא ידעתי. גם זה גנותו, ועל
 כרחו הודה. שהוא היה משתבח שידע דעת
 עליון, ופיו העיד "לא ידעתי": אם־ע בעיניך
 אשובה לי. להתריס נגד המקום היא תשובה זו.
 אמר לו: הוא בעצמו צוני ללכת, ואתה מלאך
 מבטל את דבריו! למוד הוא בכך, שאומר דבר
 ומלאך מחזירו — אמר לאברהם (בראשית כב, ב):
 "קח־נא את־בנך" וגו', ועל־ידי מלאך בטל את
 דברו. אף אני, אם רע בעיניך, צריך אני לשוב:

(מ) וישלח: ענין מתנה, כמו 'ויתנה שלמים' (מ"א ט' ט"ז).

שד"ל

אֲשֶׁר אָתּוֹ: ^{מא} וַיְהִי בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח בָּלָק אֶת־בָּלְעָם וַיַּעֲלֵהוּ
 בַּמּוֹת בַּעַל וַיֵּרָא מִשָּׁם קֶצֶה הָעָם: ^{כג} וַיֹּאמֶר בָּלְעָם
 אֶל־בָּלָק בְּנֵה־לִי בָזָה שְׂבַעַה מְזִבַּחַת וְהִכֵּן לִי בָזָה שְׂבַעַה
 פָּרִים וְשְׂבַעַה אֵילִים: ^ב וַיַּעַשׂ בָּלָק כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר בָּלְעָם
 וַיַּעַל בָּלָק וּבָלְעָם פֶּר וָאֵיל בַּמְּזִבַּח: ^ג וַיֹּאמֶר בָּלְעָם לְבָלָק
 הֲתִיצֵב עַל־עֲלֹתָךְ וְאֵלְכָה אוֹלִי יִקְרָה יְהוָה לְקִרְאָתִי
 וְדִבֶּר מִה־יֵּרָאֲנִי וְהִגֵּדְתִּי לְךָ וַיִּלְךְ שָׁפִי: ^ד וַיִּקַּר אֱלֹהִים
 אֶל־בָּלְעָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֶת־שְׂבַעַת הַמְּזִבַּחַת עֲרֹכְתִי
 וְאֶעַל פֶּר וָאֵיל בַּמְּזִבַּח: ^ה וַיֵּשֶׁם יְהוָה דָּבָר בְּפִי בָלְעָם
 וַיֹּאמֶר שׁוּב אֶל־בָּלָק וְכֹה תִדְבֹּר: ^ו וַיָּשָׁב אֵלָיו וְהִנֵּה נָצַב
 עַל־עֲלֹתוֹ הוּא וְכָל־שָׂרֵי מוֹאָב: ^ז וַיֵּשָׂא מִשָּׁלוֹ וַיֹּאמֶר מֶן־

אבותיהם של אלו בנו לפניך שבעה מזבחות, ואני ערכתי כנגד כלן — אברהם בנה ארבעה: "ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו" (בראשית יב, ז), "ויעתק משם ההרה" וגו' (בראשית יב, ח), "ויאהל אברם" וגו' (בראשית יג, יח), ואחד בהר המוריה (בראשית כב, ט). ויצחק בנה אחד: "ויבן שם מזבח" וגו' (שם כו, כה). ויעקב בנה שתיים: אחד בשכם (בראשית לג, כ), ואחד בבית־אל (בראשית לה, ז). ואעל פר ואיל במזבח. ואברהם לא העלה אלא איל אחד: (י) ארה־לי יעקב ולכה זעמה

רש"י "וצאן" אחד בלבד: (מא) במות בעל. כתרוממו: "לרמת דחלתה" — שם עבודה זרה: (ג) אולי יקרה ה' לקראתי. אינו רגיל לדבר עמי ביום: וילך שפי. כתרוממו: "יחידיו", לשון שפי ושקט, שאין עמו אלא שתיקה: (ד) ויקר. לשון עראי, לשון גנאי, לשון טומאת קרי, כלומר בקושי ובבזיון. ולא היה נגלה עליו ביום, אלא בשביל להראות חבתן של ישראל: את־שבעת המזבחות. שבעה מזבחות ערכתי אין כתיב כאן, אלא "את־שבעת המזבחות". אמר לפניו:

שד"ל (ג) אולי יקרה וגו': היה עושה פעולות ומתוכן היה יוצא לו מענה.

שפי: כמו 'שאי עיניך על שפים' (ירמיה ג' ב') (ראב"ע).

(ד) ויקר: לפי מחשבתו.

דפוס ראשון:

כתב יד:

(י) ולכה זעמה: שלח בהם זעם האל.

(י) ולכה זעמה: ראה בפנים נזעמים.

אָרְם יִנְחֵנִי בַלֵּק מִלֶּךְ-מִזְרָאֵל מִהַרְרֵי-קָדֶם לְכֹה אֲרֶה-לִּי
 יַעֲקֹב וְלִכְה זַעֲמָה יִשְׂרָאֵל: ^ח מֶה אֶקֶב לֹא קֶבֶה אֶל וּמָה
 אֶזְעַם לֹא זַעַם יְהוָה: ^ט כִּי-מֵרָאֵשׁ צָרִים אֶרְאֶנּוּ וּמִגְבָּעוֹת
 אֲשׁוּרָנוּ הֵן-עַם לְבַדָּד יִשְׁכֹּן וּבְגוֹיִם לֹא יִתְחַשֵּׁב: ^י מִי מִנָּה
 עֶפְרַיִם יַעֲקֹב וּמִסֶּפֶר אֶת-רִבֵּעַ יִשְׂרָאֵל תָּמַת נַפְשִׁי מִוֹת
 יִשְׂרָאֵל וְתִהְיֶי אַחֲרִיתִי כִּמְהוּ: ^{יא} וַיֹּאמֶר בַּלֵּק אֶל-בְּלָעַם

(מִיכָה ו, ה): "עמי זכרנא מה-יעץ וגו' ומה-ענה רש"י
 אתו בלעם וגו' למען דעת צדקות ה'": (ט) כי-
 מראש צרים אראנו. אני מסתכל בראשיתם
 ובתחלת שרשיהם ואני רואה אותם מיוסדים
 וחזקים, כצורים וגבעות הללו, עלידי אבות
 ואמהות: הן-עם לבדד ישכן. הוא אשר זכו לו
 אבותיו — לשכן בדד, כתרגומו: ובגוים לא
 יתחשב. כתרגומו: לא יהיו נעשין כולה עם
 שאר האומות, שנאמר (ירמיה ל, יא): "כי אעשה
 כלה בכל-הגוים" וגו' — אינן נמנין עם השאר.
 דבר אחר: כשהן שמחין אין אומה שמחה
 עמהם, שנאמר (דברים לב, יב): "ה' בדד ינחנו".
 וכשהאומות בטובה, הם אוכלין עם כל-
 אחד ואחד ואין עולה להם מן החשבון, וזהו
 "ובגוים לא יתחשב": (י) מי מנה עפר יעקב וגו'.

ישראל. בשני שמויתיהם אמר לו לקללם, שמא
 אחד מהם אינו מובהק: (ח) מה אקב לא קבה
 אל. כשהיו ישראל ראויים להתקלל, לא
 נתקללו כשהזכיר אביהם את עונם: "כי באפם
 הרגו איש" (בראשית מט, ו), לא קלל אלא אפם,
 שנאמר (שם, ז): "ארור אפם". כשנכנס אביהם
 במרמה אצל אביו, היה ראוי להתקלל, מה-
 נאמר שם? "גם-ברוך יהיה" (בראשית כז, לג).
 במברכים נאמר (דברים כז, יב): "אלה יעמדו
 לברך את-העם". במקללים לא נאמר "ואלה
 יעמדו לקלל את העם", אלא על הקללה — לא
 רצה להזכיר עליהם שם קללה: לא זעם ה'. אני
 אין כחי, אלא שאני יודע לכוון השעה
 שהקדוש-ברוך-הוא כועס בה, והוא לא כעס
 כל-הימים הללו שבאתי אליך. וזהו שנאמר

(ח) הפעולות שהיה עושה היו מוציאות אותו ממעמדו הטבעי והיה באקסטאזיס של נבואה,
 או תאמר של מגניטיזמוס חיוני, ואז לא היה דברו תלוי ברצונו, מה שאין כן בזולת השעה
 ההיא, היה יכול לקלל כרצונו, אבל בלק לא הביאו, כדי שיקלל במעמדו הטבעי, אלא במעמד
 למעלה מן הטבע.

(ט) לבדד ישכן: שאינו נחשב בכלל הגויים, כי אין לו אדמה. איזה דבר טוב יש באמרו, כי אין
 ליעקב אדמה? א"כ אני אומר כי לבדד ישכון הכוונה נבדל מן הגויים, ועי"כ לא נוטה מן הדרך
 הטוב והישר, ולפיכך ה' אלהיו עמו להצליח. ועל הדרך הזה אני מפרש 'ובגויים לא יתחשב',
 כלומר לא שם עצמו בכלל הגויים, וכמו שמשמשת המילה שהיא התפעל, וקרוב לזה פירש
 רלב"ג (שש"ם). ומה שכתוב (דברים ל"ב י"ב) הוא סמך לפרוש זה.

(י) ומספר: בא השם במקום המקור, כמו 'לישע את משיחך' (חבקוק ג' י"ג), 'כמהפכת אלהים

מֶה עָשִׂיתָ לִי לִקְבֹּא אֶיבִי לְקַחְתִּיךָ וְהִנֵּה בִּרְכַּתְךָ בְּרִיךְ:
 יב וַיַּעַן וַיֹּאמֶר הֲלֹא אַתָּה אֲשֶׁר יָשִׁים יְהוָה בְּפִי אֶתְּוֹ אֲשַׁמֵּר
 לְדַבֵּר: ^{חמישי יג} וַיֹּאמֶר אֵלָיו בָּלֶךְ לְדַנָּא אֹתִי אֶל־מְקוֹם
 אַחֵר אֲשֶׁר תִּרְאֶנּוּ מִשָּׁם אָפֶס קִצְּתוּ תִּרְאֶה וְכִלּוֹ לֹא
 תִּרְאֶה וְקִבְּנוּ־לִי מִשָּׁם: ^{יד} וַיִּקְחֻהוּ שָׂדֶה צִפִּים אֶל־רֹאשׁ
 הַפְּסָגָה וַיִּבֶן שְׂבָעָה מִזְבֵּחַת וַיַּעַל פָּר וְאֵיל בַּמִּזְבֵּחַ:

ועפר סוטה, וכיוצא בהם: ומספר את־רבע
 ישראל. רביעותיהן — זרע היוצא מן התשמיש
 שלהם: תמת נפשי מות ישרים. שבהם:
 (יג) וקבנרלי. לשון צווי — קללהו לי: (יד) שדה
 צפים. מקום גבוה היה, ששם הצופה עומד

רש"י כתרגומו: "דעדקיא דבית יעקב וכו' מארבע
 משריתא" — מארבע דגלים. דבר אחר: "עפר
 יעקב", אין חשבון במצות שהם מקיימין
 בעפר — "לא תחרש בשור־ובחמר" (דברים כב,
 י), "לא־תזרע כלאים" (ויקרא יט, יט), אפר פרה,

שד"ל את סדם' (ישעיה י"ג י"ט). והמקור בא במקום הפעל המוגבל הראוי, והזמן והגוף והמספר
 מובנים מן הפעל שלפניו, כמו 'נוח מאיביהם והרג בשנאיהם' (אסתר ט' ט"ז), 'הרגו היהודים
 ואבד' (שם, שם י"ב), 'ילדה ועזוב' (ירמיהו י"ד ה'), 'ונתון אתו על כל ארץ מצרים' (בראשית מ"א
 מ"ג), 'ויתקעו בשופרות ונפוץ הכדים אשר בידם' (שופטים ז' י"ט), 'ראה העברתי מעליך עונך
 והלבש אתך מחלצות' (זכריה ג' ד'), 'כי צמתם וספוד' (שם ז' ה'), 'והחיות רצוא ושוב' (יחזקאל
 א' י"ד). והנה ומספר את = וספור את = וספר ספור את. ואולי ומספר הם שתי מילות ומי
 ספר (הנ"ל).

את רבע ישראל: דגל אחד, ואולי בלעם, כשראה קצה העם, לא ראה אלא דגל אחד, ובלק
 אמר לו שהוא כל ישראל, ולפיכך רוח הקודש הכריחתו להזכיר רובע ישראל, כי לא היה
 רואה רק רובע אחד.

מות ישרים: אנקלוס תירגם: דקשיטוהי, ואחריו רש"י: ישרים שבהם, ולא כן הוא פשט
 הכתוב, אך כל ישראל קרואים כאן ישרים (ביחס לשאר אומות).

מות ישרים: אולי קרא לישראל ישרים ע"ש שיעקב נקרא ישורון (הנ"ל) (בליל ד' ניסן תרכ"ה).
 (יג) אפס קצתו תראה וכלו וכו': גם בפעם הראשונה כתוב 'וירא משם קצה העם' (למעלה כ"ב
 מ"א). אומר אני כי למעלה, כשהעלהו במות בעל, אמר לו שמשם הוא רואה את כולם. וכחש
 לו, כי היה ירא, שאם יראה רבויים לא יקללם, והכתוב העיד שלא ראה קצה העם, ועכשו אמר
 לו: אפס קצתו תראה ולא כלו כמו שהיה בפעם ראשונה (לפי דברי בלק אל בלעם), ועכשו
 הראהו חלק פחות הרבה מן הקצה שראה בפעם האחרת.

טו וַיֹּאמֶר אֶל־בָּלָק הֲתִיצֵב כֹּה עַל־עֲלֹתָי וְאֵנִי אֶקְרָה
 כֹּה: טז וַיִּקְרַח יְהוָה אֶל־בָּלָעַם וַיֵּשֶׁם דָּבָר בְּפִיו וַיֹּאמֶר שׁוּב
 אֶל־בָּלָק וְכֹה תִדְבֹּר: יז וַיָּבֹא אֵלָיו וְהֵנּוּ נֹצֵב עַל־עֲלֹתוֹ
 וְשָׂרֵי מִזְבֵּחַ אִתּוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ בָּלָק מִהֲדַבֵּר יְהוָה: יח וַיֵּשֶׁא
 מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר קוֹם בָּלָק וְשִׁמְעֵה הָאֲזִינָה עָדִי בְּנֹו צֶפֶר:
 יט לֹא אִישׁ אֶל וַיִּכְיָב וּבֶן־אָדָם וַיִּתְנַחֵם הֵהוּא אָמַר וְלֹא
 יַעֲשֶׂה וְדַבֵּר וְלֹא יְקִימֶנָּה: כ הִנֵּה בָרָךְ לִקְחֹתִי וּבָרָךְ וְלֹא

נתכוון לצערנו: עמוד על רגליך, אינך רשאי לישב, ואני שלוח אליך בשליחותו של מקום: בנו צפר. לשון מקרא הוא זה, כמו: "חיתו-יער" (תהלים קד, כ), "וחיתו-ארץ" (בראשית א, כד), "למענינו-מים" (תהלים קיד, ח): (יט) **לֹא אִישׁ אֶל** וגו'. כבר נשבע להם להביאם ולהורישם ארץ שבע אומות, ואתה סבור להמיתם במדבר?! **ההוא אמר וגו'.** בלשון תימה, ותרגומו: "ותיבין ומתמלכין" – חוזרים ונמלכין לחזור בהם: (כ) **הנה ברך לקחתי.** אתה שואלני: "מה-דבר ה'?" קבלתי ממנו לברך אותם: [ברך. כמו "לברך":] **וברך ולא אשיבנה.** הוא ברך אותם, ואני לא אשיב את ברכתו: **וברך.** כמו "וברך", וכן הוא גזרת רי"ש, כמו (תהלים עד, יח): "אויב חרף", כמו "חרף". וכן (תהלים י, ג): "ובצע ברך" – המהלל ומברך את הגזול, ואומר: אל תירא כי לא תענש, שלום יהיה לך – מרגיז הוא לקדוש-ברוך-הוא. ואין לומר "ברך" שם

לשמור אם יבא חיל על העיר: ראש הפסגה. בלעם לא היה קוסם כבלק, ראה בלק שעתידה פרצה להפרץ בישראל משם, ששם מת משה. כסבור ששם תחול עליהם הקללה, וזו היא הפרצה שאני רואה: (טו) **אקרה כה.** מאת הקדוש-ברוך-הוא: **אקרה.** לשון אתפעל: (טז) **וישם דבר בפיו.** ומה-היא השימה הזאת? ומה חסר המקרא באמרו: "שוב אל-בלק וכה תדבר"? אלא, כשהיה שומע שאינו נרשה לקלל, אמר: מה אני חוזר אצל בלק לצערו? ונתן לו הקדוש-ברוך-הוא רסן וחכה בפיו, כאדם הפוקס בהמה בחכה להוליכה אל אשר ירצה, אמר לו: על כרחך תשוב אל בלק: (יז) **ושרי מואב אתנו.** ולמעלה הוא אומר: "וכל-שרי מואב" – כיון שראו שאין בו תקוה, הלכו להם מקצתם ולא נשארו אלא מקצתם: **מה-דבר ה'.** לשון צחוק הוא זה, כלומר: אינך ברשותך: (יח) **קום בלק.** כיון שראהו מצחק בו,

שד"ל

(טו) **אקרה כה:** אומן עצמי לקראתו.

(טז) ברש"י: כאדם הפוקס בהמה, ברש"י כ"י שלי היה כתוב בסמ"ך ואח"כ הגיהו בקו"ף, וכן נכון, והכוונה סותם פיה במתג ורסן (מלשון פקק).

(יח) **האזינה עדי:** הט אונך עד לי, וכן 'ועדיכם אתבונן' (אויב ל"ב י"ב), 'אזין עד תבונתיכם' (שם, י"א), 'התבוננת עד רחבי ארץ' (שם ל"ח י"ח) וכן דעת ר' יונה.

אֲשִׁיבָנָה: כֹּא לֹא־הֵבִיט אֹן בִּיעֲקֹב וְלֹא־רָאָה עֵמֶל בְּיִשְׂרָאֵל
יְהוָה אֱלֹהָיו עִמּוֹ וְתִרְוַעַת מֶלֶךְ בּוֹ: כִּב אֵל מוֹצִיאֵם
מִמִּצְרַיִם כְּתוּעַפֶּת רֹאֵם לוֹ: כִּג כִּי לֹא־נָחַשׁ בִּיעֲקֹב וְלֹא־

(שמואל ב טו, לו): "רעה דוד" – אוהב דוד. "ויתנה למרעהו" (שופטים טו, ו). וכן תרגם אנקלוס: "ושכינת מלכיהו בניהוין": (כב) **אל מוציאם ממצרים**. אתה אמרת: "הנה עם יצא ממצרים", לא יצא מעצמו, אלא האלהים הוציאם: **כתועפת ראם לו**. כתוקף רום וגובה שלו. וכן (איוב כב, כה): "וכסף תועפות" – לשון מעוז המה. ואומר אני, שהוא לשון "ועוף יעופף" (בראשית א, כ), המעופף ברום וגובה, ותוקף רב הוא זה, ו"תועפת ראם" – עפית גובה. דבר אחר: "תועפת ראם", תוקף ראמים. ואמרו רבותינו (גיטין סח ע"ב): אלו השדים: (כג) **כי לא נחש ביעקב**. כי ראויים הם לברכה, שאין בהם

דבר, שאם כן היה נקוד בפתח קטן וטעמו למעלה, אבל לפי שהוא לשון "פעל", הוא נקוד קמץ קטן וטעמו למטה: (כא) **לא־הֵבִיט אֹן בִּיעֲקֹב וגו'**. כתרגומו. דבר אחר: אחרי פשוטו הוא נדרש מדרש נאה: **לא הביט**. הקדוש־ברוך־הוא און שביעקב – כשהן עוברין על דבריו, אינו מדקדק אחריהם להתבונן באוניות שלהם, ובעמלן שהן עוברים על דתו: **עמל**. לשון עברה, כמו: "והרה עמל" (תהלים ז, טו), "כי־אתה עמל וכעס תביט" (תהלים י, יד), לפי שהעברה היא עמל לפני המקום: **ה' אלהיו עמו**. אפילו מכעיסין וממרים לפניו, אינו זו מתוכן: **ותרועת מלך בו**. לשון חבה ורעות, כמו

(כא) **לא הביט און ביעקב**: כמו 'זהביט אל עמל לא תוכל' (חבקוק א' י"ג). אין הקב"ה יושב ורואה שאחרים יעשו חסם לישראל, וכן Gataker, אבל ה' אלהיו הוא תמיד עמו להצילו מכל רע, והוא מקבל בקרב ישראל תרועת מלך, שהם מודים ומשבחים לו, כשהוא מצילם מן הצרה, כמו שמריעים בחצוצרות ובקול שופר לכבוד המלך, כשהוא חוזר בשלום אחרי הכותו את האויב.

(כב) **כתועפת ראם לו**: תועפות מלשון יעף, וענינו חוזק ותוקף, כמו 'תועפת הרים לו' (תהלים צ"ה ד') גובה שאדם ייעף להגיע אלהם וכן כאן שייעף אדם להתגבר עליו. וכן אונקלוס וראב"ע פירשו תוקף, ולמטה כ"ד א' כתב מה שהיה מקומו כאן. ומילת לו חוזרת לישראל, ה' הוא לישראל כחוזק הראם. ודע כי הסופרים שיבשו לשון הפסוק המובא שם בראש הדיבור, וכתבו 'אל מוציאם', במקום 'אל מוציאיו', ועשו כן מפני שהוא אומר באותו דיבור: ואל יטעון טוען בעבור מ"ם אל מוציאם, וחשבו כי אולי כך היה כתוב בספרו של ראב"ע אל מוציאם שם (כ"ד ח') כמו כאן. ואין הדבר כן, אלא כוונת הראב"ע כך היא: ואל יטעון טוען, אם פירושך מתיישב כאן (כ"ד ח'), איננו מתיישב למעלה (כ"ג כ"ב), כי שם כתוב מוציאם בל' רבים; כי אמנם כן משפט הלשון, כשמדבר על העם מדבר בלשון רבים ובל' יחיד אפילו בפסוק אחד, כמו 'זהם תכו (ל' רבים) לרגלך ישא (ל' יחיד) מדברותיך' (דברים ל"ג ג'), 'עד אנה ינאצני (ל"ר) העם הזה (ל"י)' (למעלה י"ד י"א). ודע כי בראב"ע כ"י על קלף שבידי משנת קס"א כתוב בראש הדיבור (למטה כ"ד ח'): אל מוציאיו.

(כג) **כי לא נחש ביעקב**: בתחלה פירשתי קרוב לפירוש רמב"ן אין נחש וקסם יכול להזיק

שד"ל

קָסָם בְּיִשְׂרָאֵל כָּעֵת יֹאמַר לִיעֶקֶב וּלְיִשְׂרָאֵל מִה־פַּעַל אֵל: כִּד הֵן־עַם כְּלָבִיא יָקוֹם וּכְאָרִי יִתְנַשָּׂא לֹא יִשְׁכַּב עַד־

מנחשים וקוסמים: כעת יאמר ליעקב וגו'. עוד עתיד להיות עת כעת הזאת, אשר תגלה חבתו לעין כל, שהן יושבין לפניו ולומדים תורה מפיו ומחיצתו לפניו ממלאכי השרת, והם ישאלו להם: "מה־פעל אל", וזהו שנאמר (ישעיה ל, כ): "והיו עיניך ראות את־מוריך". דבר אחר: "יאמר ליעקב", אינו לשון עתיד, אלא לשון הוה — אין צריכים למנחש וקוסם, כי בכל־עת שצריך להאמר ליעקב ולישראל מה־פעל

הקדוש־ברוך־הוא ומה־גזרותיו במרום, אין מנחשים וקוסמים, אלא נאמר להם על פי נביאיהם מה־היא גזרת המקום, או אורים ותומים מגידים להם. ואנקלוס לא תרגם כן: (כד) הֵן־עַם כְּלָבִיא יָקוֹם וגו'. כשהן עומדין משנתם שחרית, הן מתגברים כלביא וכארי, לחטוף את המצות: ללבש ציצית, לקרוא את שמע ולהניח תפלין: לא ישכב. בלילה על מטתו, עד שהוא אוכל ומחבל כל־מזיק הבא

לישראל ועתה נ"ל שלא מצאנו נחש וקסם להועיל ולהזיק אלא לדעת העתידות. לפיכך נ"ל שהכוונה אין נחש וקסם מועיל לדעת העתיד לבא על ישראל, כי ה' גוזר עליהם עניינים למעלה מן הטבע, ולמעלה מידיעת המנחשים והקוסמים, וכמו שמפרש והולך 'כעת יאמר' וגו'. כעת, לשון חיזוק, וכן פירשתי 'כעת הראשון' (ישעיה ח' כ"ג).

יאמר ליעקב ולישראל: אין טעם להזכיר שני השמות זה אחר זה במאמר אחד, אבל לכך הזכיר שניהם, מפני שהוא רוצה להוסיף עליהם עוד אחד, כלומר העם הזה שהוא נקרא יעקב וישראל, ראוי לקרוא לו ג"כ מה פעל אל.

כתב יד:

דפוס ראשון:

יאמר ל... דוגמת 'קדוש יאמר לו' (ישעיה ד' ג'), עיר ההרס יאמר לאחת' (שם י"ט י"ח), 'משרתי אלהינו יאמר לכם' (שם ס"א ו') 'לא יאמר לך עוד עזובה' (שם ס"ב ד'), 'יאמר להם בני אל חי' (הושע ב' א').

ומלת פעל דוגמת 'מכון לשבתך פעלת' (שמות ט"ו י"ז), 'הוי חושבי און ופעלי רע' (מכילת ב' א'), 'אף בלב עולות תפעלון' (תהלים נ"ח ג').

'מה פעל' ל' שם עמנו אל, שאר ישוב עמי אתה וזולתם.

והנה ידוע כי שמות הרבה יש בלה"ק שאין צורתם צורת שם, אלא צורת מאמר שלם, כגון 'עמנו אל' (ישעיה ז' י"ד), 'שאר ישוב' (שם ז' ג') 'עמי אתה' (שם נ"א ט"ז). וכן נתנאל, נתניה, יהונתן, חננאל, חנניה, יוחנן, אין ענינם נתון, חנון מהאל, אלא פירושה: ה' נתן, האל חנון, וכו', וכן חזקיה אין ענינו (כדעת געזעניוס) חזק האל, אלא האל הוא חזק ותוקף שלי, ורבים כאלה. גם ידוע כי שורש פעל נאמר גם על המחשבה והעצה והגזרה וההכנה לעשות דבר מה, כגון 'מכון לשבתך פעלת ה' (שמות ט"ו י"ז), 'הוי חשבי און ופעלי רע על משכבותם' (מכילת ב' א'), אף בלב עולות תפעלון (תהלים נ"ח ג'); והנה 'מה פעל אל' פירושו מה גָּדְלוּ הדברים, שגזר והכין האל! ובאמרו, שראוי לקרוא שם זה לישראל, משמע שהעם הזה מעותד ומזומן לעניינים גדולים ונכבדים.

וַיֹּאכַל טֹרֶף וְדָם-חֲלָלִים יִשְׁתֶּה: כה וַיֹּאמֶר בָּלֶק אֶל-בָּלָעַם
 גַּם-קֵב לֹא תִקְבְּנוּ גַם-בִּרְךָ לֹא תִבְרַכְנוּ: כו וַיַּעַן בָּלָעַם
 וַיֹּאמֶר אֶל-בָּלֶק הֲלֹא דִבַּרְתִּי אֵלֶיךָ לֵאמֹר כָּל אֲשֶׁר-יִדְבֵּר
 יְהוָה אֲתוֹ אֶעֱשֶׂה: ששי כז וַיֹּאמֶר בָּלֶק אֶל-בָּלָעַם לְכֵה-נָא
 אֶקְחָךְ אֶל-מָקוֹם אַחֵר אוֹלִי יִישָׁר בְּעֵינֵי הָאֱלֹהִים וְקִבַּתּוּ
 לִי מִשָּׁם: כח וַיִּקַּח בָּלֶק אֶת-בָּלָעַם רֹאשׁ הַפָּעוּר הַנִּשְׁקָף
 עַל-פָּנָיו הַיְשִׁימֹן: כט וַיֹּאמֶר בָּלָעַם אֶל-בָּלֶק בְּנֵה-לִי בָזָה
 שְׂבָעָה מִזִּבְחָת וְהֵכֵן לִי בָזָה שְׂבָעָה פָּרִים וְשְׂבָעָה אֵילִם:
 וַיַּעַשׂ בָּלֶק כַּאֲשֶׁר אָמַר בָּלָעַם וַיַּעַל פָּר וְאֵיל בַּמִּזְבֵּחַ:
 כד א וַיֵּרָא בָּלָעַם כִּי טוֹב בְּעֵינֵי יְהוָה לְבָרֶךְ אֶת-יִשְׂרָאֵל
 וְלֹא-הֵלֶךְ כְּפַעַם-בְּפַעַם לִקְרֹאת נַחֲשִׁים וַיִּשֶׁת אֶל-

גם-לך לא יהיה", וכן (דברים לב, כה): "גם-בחור
 גם-בתולה": (כז) וקבתו לי. אין זה לשון צווי
 וכמו "וקבנו", אלא לשון עתיד: אולי יישר
 בעיניו ותקבנו לי משם, מלדיר"ש לוי" בלעז:
 (כח) ראש הפעור. קוסם היה בלק, וראה שהן
 עתידין ללקות על-ידי פעור, ולא היה יודע
 במה. אמר: שמא הקללה תחול עליהם משם?
 וכן כל-החוזים בכוכבים — רואים ואינם יודעים
 מה רואים: (א) וירא בלעם כי טוב וגו'. אמר: איני
 צריך לבדוק בהקדוש-ברוך-הוא, כי לא יחפוץ
 לקללם: ולא-הלך כפעם-בפעם. כאשר עשה

רש"י לטורפו. כיצד? קורא את שמע על מטתו,
 ומפקיד רוחו ביד המקום. בא מחנה וגיס
 להזיקם — הקדוש-ברוך-הוא שומרם, ונלחם
 מלחמותיהם ומפילם חללים. דבר אחר: "הן-
 עם כלביא יקום" וגו', כתרוממו: ודם-חללים
 ישתה. נתנבא, שאין משה מת עד שיפיל מלכי
 מדין חללים, ויהרג הוא עמהם, שנאמר (יהושע
 יג, כב): "ואת-בלעם בן-בעור הקוסם הרגו בני-
 ישראל בחרב אל-חלליהם": (כה) גם-קב לא
 תקבנו. "גם" ראשון מוסיף על "גם" השני ו"גם"
 השני על "גם" ראשון. וכן (מלכים-א ג, כו): "גם-לי

שד"ל (כז) אקחך: כמו 'קחם נא אלי' (בראשית מ"ח ט').

(א) ולא הלך וגו': לא עשה הפעולות שהיה רגיל לעשות אשר לא נזכרו בכתוב רק נרמזו
 (למעלה כ"ג ג') במילות אקרה כה. והנה עתה רצה לקלל מבלעדי רצון ה', 'וישת אל המדבר
 פניו' לקלל מדעתו ולתת בהם עין הרע, על כן אין כתוב כאן ויקר אלהים, כי לא קדמו לו

הַמְדַּבֵּר פָּנָיו: בַּיֵּשָׁא בַלְעָם אֶת־עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת־יִשְׂרָאֵל
שׁוֹכֵן לְשִׁבְטָיו וְתָהִי עָלָיו רוּחַ אֱלֹהִים: גַּיֵּשָׁא מְשָׁלוּ
וַיֹּאמֶר נָאִם בַּלְעָם בְּנֹו בְּעֵר וַנֹּאִם הַגָּבֵר שְׁתֵּם הָעֵין:
ד נָאִם שִׁמְעַ אִמְרֵ־אֵל אֲשֶׁר מִחֲזָה שְׂדֵי יַחֲזָה נָפַל וּגְלוֹי
עֵינָיִם: ה מֵה־טָבוּ אֶהְלִיךְ יַעֲקֹב מִשְׁכַּנְתִּיךְ יִשְׂרָאֵל:

ויסתנום ויגוב (עבודה זרה סט ע"א). ורבותינו (נדה רש"י לא ע"א) אמרו: לפי שאמר: "ומספר את־רבע ישראל" — שהקדוש־ברוך־הוא יושב ומונה רביעותיהן של ישראל, מתי תבוא טפה שנוולד הצדיק ממנה. אמר בלבו: מי שהוא קדוש ומשרתיו קדושים, יסתכל בדברים הללו?! ועל דבר זה נסמית עינו של בלעם. ויש מפרשים: "שתם העין", פתוח העין, כמו שתרגם אנקלוס. ועל שאמר "שתם העין", ולא אמר "שתם העינים", למדנו שסומא באחת מעיניו היה: (ד) נפל וגלוי עינים. פשוטו כתרגומו, שאין נראה עליו אלא בלילה, כשהוא שוכב. ומדרשו (עיין ברייתא דרבי אליעזר פרק כט): כשהיה נגלה עליו לא היה בו כח לעמוד על רגליו, ונופל על פניו, לפי שהיה ערל ומאוס להיות נגלה עליו בקומה זקופה לפניו: (ה) מה־טבו אהליך. על שראה פתחיהם שאינן מכוונות זה מול זה: משכנתך. חנייתך, כתרגומו. דבר אחר: "מה־

שתי פעמים: לקראת נחשים. לנחש, אולי יקרה ה' לקראתו כרצונו, אמר: רוצה ואינו רוצה לקללם, אזכיר עוונותיהם והקללה תחול על הזכרת העבירה: וישת אל־המדבר פניו. כתרגומו: (ב) וישא בלעם את־עיניו. בקש להכניס בהם עין רעה, והרי יש לך שלשת מדותיו: עין רעה, ורוח גבוהה, ונפש רחבה, האמורים למעלה: שכן לשבטיו. ראה כל־שבט ושבט שוכן לעצמו ואינן מעורבין, ראה שאין פתחיהם מכוונות זה כנגד זה, שלא יציץ לתוך אהל חברו: ותהי עליו רוח אלהים. עלה בלבו שלא יקללם: (ג) בנו בער. כמו (תהלים קיד, כ): "למענינו־מים". ומדרש אגדה (תנחומא יג): שניהם היו גדולים מאבותיהם — בלק בנו צפור — אביו בנו הוא במלכות, ובלעם גדול מאביו בנביאות — מנה בן פרס היה: שתם העין. עינו נקורה ומוצאת לחוץ וחור שלה נראה פתוח. ולשון משנה הוא: כדי שישתו

פעולות שיצדק בהם לפי דעתו המצא אליו ה', ע"כ כתוב 'ותהי עליו רוח אלהים', כי על אפו ועל חמתו בא בפיו דבר ה' אשר לא הכין עצמו אליו. ואם תאמר: א"כ למה הכין המזבח (למעלה כ"ג א')? עשה זה להתענות את בלק שיחשוב, כשיראה שהוא מקלל, כי מה' היא, ואם היה מקלל בלא קרבנות, היה בלק מבין שאין ממש בקללתו.

וישת אל המדבר פניו: מבלי שילך לקראת נחשים (אולי יקרה ה' לקראתו), הסב פניו לישראל שהיו במדבר הוא הישימון שהיה ראש הפעור נשקף על פניו; ואעפ"י שבאמת לא הלך לקראת נחשים, הנה לבלק אמר שהלך, כי אמר לו: בנה לי, כמו שאמר לו בשאר פעמים.

(ד) מחזה שדי יחזה: שרואה העתידות בחזיונות וחלומות היורדים מאל שדי מחלום, וכן דעת אנקלוס.

וּבְנַחֲלִים נָטְיוֹ כְּגִנַּת עֲלֵי נֶהָר פְּאֵהֲלִים נָטַע יְהוָה בְּאֶרְזִים
עַל־מִים: ז יִזְל־מִים מִדְּלִיּוֹ וְזָרְעוּ בְּמִים רַבִּים וְיָרֵם מֵאֲגַג
מִלְכּוֹ וְתִנְשֵׂא מַלְכָּתוֹ: ח אֶל מוֹצִיאֹ מִמִּצְרַיִם כְּתוּעַפֶּת
רֹאם לוֹ יֹאכֹל גּוֹיִם צָרְיוֹ וְעַצְמֹתֵיהֶם יִגְרֵם וְחֻצּוֹ יִמְחֹץ:

כאהל: נטע ה'. לשון "נטיעה" מצינו באהלים, שנאמר (דניאל יא, מה): "ויטע אהלי אפדנו": (ז) מדליו. מבארותיו. ופרושו כתרגומו: וזרעו במים רבים. לשון הצלחה הוא זה – זרעו זרע הזרוע על פני המים: וירם מאגג מלכו. מלך ראשון שלהם יכבוש את אגג מלך עמלק: ותנשא מלכתו. של יעקב יותר ויותר, שיבא אחריו דוד ושלמה: (ח) אל מוציאו ממצרים. מי גורם להם הגדולה הזאת? אל המוציאם ממצרים בתוקף ורום שלו. "יאכל" – את הגוים שהם צריו: ועצמותיהם. של צרים: יגרם. מנחם פתר בו לשון שביירה, וכן (צפניה ג, א): "לא גרמו לבקר", וכן (יחזקאל כג, לד): "ואת־חרשיה תגרמי". ואני אומר לשון "עצם" הוא, שמגרר

רש"י טבו אהליך", מה־טבו אהל שילה ובית עולמים בישובן, שמקריבין בהן קרבנות לכפר עליהם: משכנתיו. אף כשהן חרבין, לפי שהן משכון עליהם, וחורבנן כפרה על הנפשות, שנאמר (איכה ד, יא): "כלה ה' את־חמתו", ובמה כלה? – "ויצת־אש בציון": (י) כנחלים נטיו. שנארכו ונמשכו לנטות למרחוק. אמרו רבותינו: מברכותיו של אותו רשע אנו למדים מה היה בלבו לקללם כשאמר להשית אל המדבר פניו, וכשהפך המקום את פיו, ברכם מעין אותם קללות שבקש לומר כו', כדאיתא ב"חלק" (סנהדרין קה ע"ב): כאהלים. כתרגומו, לשון "מר ואהלות" (תהלים מה, ט): נטע ה'. בגן עדן. לשון אחר: "כאהלים נטע ה'", כשמים המתוחין

שד"ל (י) כנחלים נטיו: האהלים נטוים ושטוחים זה אצל זה בקו ישר ומספר עצום שידמו לעיני הרואה אותם מלמעלה ומרחוק כנחלי מים. והוסיף ואמר 'כגנת' שיש בהם שורות כשורות של עצים יפים כגנות, והוסיף והמשילם לאהלים שהם אילנות גדולים ובעלי צל הרבה, גם ריחם טוב, והוסיף ואמר 'כארזים' שהם אילנות גדולים וחזקים יותר, ומליצת 'נטע ה' כמו 'ארזי לבנון אשר נטע' (תהלים ק"ד ט"ז), שהם עתיקים וקדמונים כל כך כאילו הם מששת ימי בראשית, או יהיה 'ארזי לבנון אשר נטע' כפל מליצת 'ישבעו עצי ה'', ויהיה טעמם כטעם 'הררי אל' (שם ל"ז ד').

(ז) יזל מים מדליו: ישראל שהמשיל אהליו לארזים, הוא מדמהו עתה לארז, ואומר שהוא נוזל מים מענפיו, לשון 'דליותיו' (ירמיה י"א ט"ז) (ראב"ע).

ותנשא מלכתו: פירש רש"י של יעקב, וזה כדי שלא יובן שתינשא מלכותו של שאול (שהכה את עמלק) כי אחר מלחמת עמלק לא היה עוד ה' אתו ולא התנשאה עוד מלכותו (ש"א ט"ו), אבל הכוונה מלכותו של ישראל (תלמידי דוד חזק).

(ח) וחציו ימחץ: כמו 'למען תמחץ רגלך בדם' (תהלים ס"ח כ"ד), עיין רש"י. והנה אחר שאמר 'ועצמותיהם יגרם', היה בלבו לומר ודמם ישתה, כמו למעלה כ"ג כ"ד 'לא ישכב עד יאכל

ט כָּרַע שָׁכַב בְּאָרְי וּכְלָבִיא מִי יְקִימוּנוּ מִבְּרִכְיָךְ בָּרוּךְ
וְאֶרְיָךְ אָרוּר: י וַיַּחַר־אֶף בְּלֶךְ אֶל־בְּלָעַם וַיִּסְפֹּק אֶת־
כַּפָּיו וַיֹּאמֶר בְּלֶךְ אֶל־בְּלָעַם לָקֵב אִיבִי קִרְאָתִיךָ וְהִנֵּה
בִּרְכָּתָךְ בָּרוּךְ זֶה שְׁלֹשׁ פְּעָמִים: יא וַעֲתָה בִּרְח־לְךָ אֶל־
מְקוֹמְךָ אֲמַרְתִּי כִּבֵּד אֶכְבְּדֶךָ וְהִנֵּה מִנְעַךְ יְהוָה מִכָּבוֹד:
יב וַיֹּאמֶר בְּלָעַם אֶל־בְּלֶךְ הֲלֹא גַם אֶל־מְלֶאכֶיךָ אֲשֶׁר־
שָׁלַחְתָּ אֵלַי דִּבַּרְתִּי לֹאמֹר: יג אִם־יִתֶּן־לִי בְּלֶךְ מִלֹּא בֵיתוֹ
כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוֹכֵל לֶעֱבֹר אֶת־פִּי יְהוָה לַעֲשׂוֹת טוֹבָה
אוֹ רָעָה מִלִּבִּי אֲשֶׁר־יְדַבֵּר יְהוָה אִתּוֹ אֲדַבֵּר: יד וַעֲתָה

בדמם, כמו (תהלים סח, כד): "למען תמחץ רגלך בדם", ואינו זו מלשון מכה, כמו "מחצתי" (דברים לב, לט), שהצבוע בדם נראה כאלו מחוץ ונגוע: (ט) **כרע שכב כארי**. כתרגומו: יתישבו בארצם בכח וגבורה: (י) **ויספוק**. הכה זו על זו: (יג) **לעבר את־פי ה'**. כאן לא נאמר "אלהי", כמו שנאמר בראשונה, לפי שידע שנבאש בהקדוש־ברוך־הוא ונטרד: (יד) **הולך לעמי**.

הבשר בשניו מסביב והמח שבפנים, ומעמיד העצם על ערמימותו: **וחציו ימחץ**. אנקלוס תרגם: חציו של צרים — חלקה שלהם, כמו: "בעלי חצים" (בראשית מט, כג) — "מרי פלוגתא". וכן "ימחץ", לשון "ומחצה וחלפה רקתו" (שופטים ה, כו) — שיחצו את ארצם. ויש לפתור לשון חצים ממש — חציו של הקדוש־ברוך־הוא ימחץ בדמם של צרים, יטבול (ויצטבע)

טרף ודם חללים ישתה', אלא ששם מדבר באריה, וכאן מדבר בישראל, ולא רצה לייחס להם שתיית הדם שהוא דבר נתעב ובפרט לישראל, על כן יחס שתיית הדם אל החיצים (על דרך 'אשכיר חצי מדם', דברים ל"ב מ"ב), ואמר וחציו ימחץ, יצבע חיציו בדמם. ובאמת נוטה אני מפירוש רש"י, כי לדעתו 'איכל גוים צריו' חוזר לאל, ולדעתי הוא חוזר לישראל.

יגרם: הוא נשיכה ומציצה, כמו 'ושתיית אותה' (את הכוס) ומצית ואת **תְּרִשֶׁה תִּגְרָמִי** (יחזקאל כ"ג ל"ד).

ומחץ: כמו 'למען תמחץ רגלך בדם' (תהלים ס"ח כ"ד), שהוא כמו הפוך 'חמוץ בגדים' (ישעיה ס"ג א').
(יא) **מנעך ה' מכבוד:** הזכיר הויה לא שהיה בלק עובדו, אלא לפי שהזכירו בלעם בכל דבריו ולהיותו אלהי ישראל.

(יד) **לכה איעצך:** היועץ מודיע דבר נעלם, וכן כאן הודיעו העתיד מה שהיה נעלם ממנו וכן

הִנְנִי הוֹלֵךְ לְעַמִּי לִכְהֹן אִיעֲצֶךָ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָעָם הַזֶּה
 לְעַמָּךְ בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים: ^{טו} וַיֵּשָׂא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר נָאִם בְּלָעַם
 בְּנֹו בָּעֹר וַנֵּאֵם הַגָּבֵר שְׁתֵּם הָעֵינַן: ^{טז} נָאִם שִׁמְעַל אִמְרֵי־אֵל
 וַיֵּדַע דַּעַת עֲלִיּוֹן מַחֲזֶה שְׁדֵי יַחֲזֶה נָפֶל וּגְלוֹי עֵינָיו:
 יִאֲרָאֵנוּ וְלֹא עֲתָה אֲשׁוּרָנוּ וְלֹא קָרוֹב דָּרֶךְ כּוֹכָב

פעור [והוא אינו יודע שעבודתה בכך]. ולא
 עוד, אלא שאיני מניחך עד שתכפור בתורת
 משה רבך, כדאיתא ב"חלק" (סנהדרין קו ע"א).
 תדע, שבלעם השיא עצה זו להכשילם בזמה,
 שהרי נאמר (במדבר לא, טז): "הן הנה היו לבני
 ישראל בדבר בלעם": אשר יעשה העם הזה
 לעמך. מקרא קצר הוא זה: איעצך להכשילם,
 ואומר לך מה-שהן עתידין להרע למואב
 באחרית הימים: "ומחץ פאתי מואב" (פסוק
 יז) – התרגום מפרש קוצר העברי: ^(יז) וידע
 דעת עליון. לכוון השעה שכוועס בה: ^(יז) אראנו.
 רואה אני שבחו של יעקב וגדולתו, אך לא
 עתה היא אלא לאחר זמן: דרך כוכב. כתרגומו:
 דרך כוכב. לשון "דרך קשתו" (איכה ב, ד),
 שהכוכב עובר כחץ. ובלעז דישטיני"ט, כלומר,
 יקום מזל: וקם שבט. מלך רודה ומושל: ומחץ

מעשה הרני כשאר עמי. שנסתלק הקדוש-
 ברוך-הוא מעליו: לכה איעצך. מה-לך לעשות.
 ומה-היא העצה? אלהיהם של אלו שונא זמה
 הוא כו' [והם מתאווים לכלי פשתן, בוא
 ואשיאך עצה: עשה להן קלעים והושב בהן
 זונות. זקנה מבחוץ וילדה מבפנים, וימכרו להם
 כלי פשתן. ובשעה שישיראל אוכלין ושותין
 ושמחין ויוצאין לטייל בשוק, אומרת לו הזקנה:
 אי אתה מבקש כלי פשתן? זקנה אומרת לו
 בשווה, וילדה אומרת לו בפחות. שנים ושלש
 פעמים. ואחר כך אומרת לו: הרי את כבן בית,
 שב וברור לעצמך... אמרה לו: רצונך שתשתה
 כוס של יין? כיון ששתה, בער בו. אמר לה:
 השמעי לי. הוציאה יראתה מתוך חיקה, אמרה
 לו: עבוד לזה! אמר לה: הלא יהודי אני. אמרה
 לו: ומה אכפת לך, כלום מבקשים ממך אלא

שד"ל 'מה יעצת ללא חכמה' (איוב כ"ג), וכן מצאתי אח"כ לר' יוסף קרא (הביאו ר' וואלף היידנהיים
 בהבנת המקרא) ולהחכם ר' וואלף מאיר נ"י במעמר, רצה ה' שיגיד בלעם לבלק את אשר
 יעשה יש' למואב באחרית הימים (בימי דוד) כדי שידע כי אין רצון ה' שיתגרו בו מלחמה
 אלא בימים רחוקים שלא יאמר עם כל מה שרצה ה' לברכם הנה לא יכלו לי.

^(טז) וידע דעת עליון: מחשבת ה' וגזירותיו.

^(יז) ומחץ: כמו 'למען תמחץ רגלך בדם' (תהלים ס"ח כ"ד), 'וחציו ימחץ' (פסוק ח').

פאתי: שתי פאות, כלומר מן הקצה אל הקצה.

וקרקר כל בני שת: 'וקרקר' לשון הריסה והפלה כמו 'מקרקר קר' (ישעיה כ"ב ה'), ואין הפירוש
 הזה ישר בעיני בפסוק ההוא (עיין שם פירושי). ואולי הוא מן 'קרקרותיהן' (כלים פרק ב'
 משנה ב') (עיין ערוך) שהם השוליים, מלשון קרקע, וכן כאן הכוונה יפיל לארץ.

מִיעֶקֶב וְקָם יֵשֶׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל וּמַחֲץ פְּאֵתֵי מוֹאָב וְקָרָקֶר
כָּל־בְּנֵי־שֵׁת: יח וְהָיָה אָדָם יִרְשָׁה וְהָיָה יִרְשָׁה שְׁעִיר
אֵיבֵיו וַיִּשְׂרָאֵל עָשָׂה חֵיל: יט וַיֵּרֶד מִיֶּעֱקֹב וְהָאֲבִיד שְׂרִיד
מֵעִיר: כ וַיֵּרָא אֶת־עַמְלֹק וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמֶר רֵאשִׁית
גֹּזִים עַמְלֹק וְאַחֲרֵיתוֹ עַדִּי אֲבֹד: כא וַיֵּרָא אֶת־הַקִּינִי
וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמֶר אֵיתָן מוֹשְׁבֶךָ וְשִׁים בְּסַלַּע קִנְדָּ:

עשו" (עובדיה א, יח): (כ) וירא את־עמלק. נסתכל רש"י
בפורענותו של עמלק: ראשית גוים עמלק. הוא
קדם את כלם להלחם בישראל, וכן תרגם
אנקלוס: ואחריתו. להאבד בידם, שנאמר (דברים
כה, יט): "תמחה את־זכר עמלק": (כא) וירא את־
הקיני. לפי שהיה קיני תקוע אצל עמלק, כענין
שנאמר (שמואל א טו, ו): "ויאמר שאול אל־
הקיני" וגו' — הזכירו אחר עמלק. נסתכל
בגדולתן של בני יתרו, שנאמר בהם (דב"ה א ב,
נה): "תרעתים שמעתיים שוכתיים": איתן
מושכן. תמה אני, מהיכן זכית לכך? הלא אתה
עמי היית בעצת (שמות א, י): "הבה נתחכמה

פאתי מואב. זה דוד, שנאמר בו (שמואל ב ח, ב):
"השכב אותם ארצה, וימדד שני־חבלים
להמית" וגו': וקרקר. לשון קורה, כמו: "אני
קרת" (מלכים ב יט, כד), "ואל־מקבת בור נקרתם"
(ישעיה נא, א), "יקרוה ערבי־נחל" (משלי ל, יז).
פורי"ר בלעז: כל־בני־שֵׁת. כל־האומות, שכלם
יצאו מן שת בנו של אדם הראשון: (יח) והיה
ירשה שעיר. לאויביו ישראל: (יט) וירד מיעקב.
ועוד יהיה מושל אחר מיעקב: והאביד שריד
מעיר. מעיר החשובה של אדום והיא רומי. ועל
מלך המשיח אומר כן, שנאמר בו: "וירד מים
עדיים" (תהלים עב, ח), "ולא־יהיה שריד לבית

בני שת: כמו שָׁאֵת = שאון (יש"ר וגעז'), כמו 'השאת והשבר' (איכה ג' מ"ז), וכן כתב ירמיה
(מ"ח מ"ה) 'וקדקד בני שאון'. והיה אפשר לומר שנפל טעות סופרים בירמיה במילת וקדקד,
אבל כך דרך ירמיה לשנות לשונות זולתו, ובס' הכותים כתוב כאן: וקדקד, ואם לא היו ידועים
למזייפים ושולחי יד, היתה הנוסחא הזאת ישרה בעיני.

(יח) והיה אדום ירשה וכו': ל' ירשה אויביו קשה מאוד, והרמב"ן בפירוש שני כתב: אדום
ושעיר שהם אויביו של ישראל יהיו ירשה, וגם זה לא ייתכן, כי אדום ושעיר אינם אלא
אחד. ואולי שיעורו והיה ירשה שעיר ירשת אויביו ע"ד 'המשכן משכן העדת' (שמות ל"ח
כ"א).

(יט) וירד: אנקלוס היה קורא וַיֵּרֶד, וקצת סיוע לזה מלת 'והאביד' שהוא עבר מהופך.

(כ) ראשית: כמו 'ראשית שמנים יִמְשְׁחו' (עמוס ו' ו'), ראשיתם אשר יתנו לה' (במדבר י"ח ב').

(כא) הקיני: בני קיני חותן משה ע' 'וישמע יתרו' (שמות י"ח א').

ושים: פעול משורש שים, כמו מולים משורש מול.

כב כִּי אִם־יִהְיֶה לִבְעַר קִין עַד־מָה אֲשׁוּר תִּשְׁבֹּךְ: כג וַיֵּשֶׁא מִשְׁלוֹ וַיֹּאמֶר אֹזִי מִי יַחֲיָה מִשְׁמוֹ אֵל: כד וְצִים מִיַּד כְּתִים

את שבית אשור, אמר: **אוי מי יחיה משמו אל.** מי יכול להחיות את עצמו משומו את אלה, שלא ישים עליו הגזור את אלה – שיעמוד סנחריב ויבלבל את כל־האומות. ועוד, יבואו "צים מיד כתים" – ויעברו כתיים שהן רומיים בבירניות גדולות על אשור: **וענו־עבר.** וענו אותם שבעבר הנהר: **וגם־הוא עדי אובד.** וכן פירש דניאל (דניאל ז, יא): "עד די קטילת חיותא והובד גשמה": **וצים.** ספינות גדולות, כדכתיב

רש"י לו", ועתה נתישבת באיתן ומעוז של ישראל!!:
(כב) **כי אם־יִהְיֶה לִבְעַר קִין וגו'.** אשריך שנתקעת לתוקף זה, שאינך נטרד עוד מן העולם, כי אף אם אתה עתיד לגלות עם עשרת השבטים ותהיה לבער ממקום שנתישבת שם, מה־בכך?: **עד־מה אשור תשבך.** עד היכן הוא מגלה אותך? שמא לחלח וחבור? אין זה טרוד מן העולם, אלא טלטול ממקום למקום, ותשוב עם שאר הגליות: (כג־כד) **וישא משלו וגו'.** כיון שהזכיר

שד"ל

כתב יד:

דפוס ראשון:

(כב) **כי אם יִהְיֶה לִבְעַר קִין עד מה אשור תשבך:** הרי אלו שני מאמרים, והראשון מקרא קצר, וזה פירושו:

אתה הקיני איתן מושבך, ואשריך שאתה יושב בקרב ישראל, שהרי אם יהיה לבער קין, אז צריך שגם ישראל יגלו מעל אדמתם כי בלא זה אי אפשר שיגלה הקיני. ומיד התנבא על גלות ישראל, ואמר עד מה, עד מתי אשור תשבך? כלומר גלות ישראל באשור ובבל לא תמשך ימים רבים.

והנה יהיה לבער הוא כמו 'ושבה והיתה לבער' (ישעיה ו' י"ג), וקין הוא נושא המאמר, ומילת לבער ראויה לטפחא, ודעת בעלי הטעמים נפלאה ממני.

(כב) **כי אם יִהְיֶה לִבְעַר קִין עד מה אשור תשבך:** 'כי אם יהיה לבער קין' מדבר עליו בל' נסתר 'עד מה אשור תשבך' מדבר לנכח, ע"כ נ"ל שהם ב' מאמרים, והראשון מקרא קצר.

איתן מושבך: שהרי אם יהיה לבער קין, צריך שיגלה גם ישראל כי בתוכו הוא יושב. ואחר זה התנבא על גלות ישראל, וצוח כנגדו עד מה, עד מתי אשור תשבך?

והנה שינוי הלשון מגוף לגוף איננו ראייה שיהיה הדבור השני מוסב לעצם אחר מובדל מן הראשון כי פעמים רבות ינהג זה בשירים להחליף הלשון מגוף אל גוף כמו כאן 'כרע שכב', 'מברכיך ברוך', אמנם השינוי הזה הוא אות שהם ב' מאמרים ושראוי לתת ריוח ביניהם כמו 'אז חללת.... יצועי עלה' (בראשית מ"ט ד) 'כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו... מברכיך ברוך' (למעלה, כ"ב ט').

(כג) **אוי מי יחיה:** אוי למי שיחיה כמו 'אוי עיר הדמים' (יחזקאל כ"ד ו') והטעם אוי למי שיחיה בלי נזק אחר שישים האל את אשור בעולם, כמ"ש 'הוי אשור שבט אפי' (ישעיה י"ה).

(כד) **וצים וגו':** ראב"ע וקלעריקוס מפרשים זה על אלכסנדר ונכון, יוסף פלאויוס ואחריו געז' מפרשים כתיים Cipro ושאר האיים.

וַעֲנוּ אֲשׁוּר וְעַנּוּ-עֶבֶר וְגַם-הוּא עָדִי אֲבָד׃ כה וַיָּקָם בְּלָעָם
וַיֵּלֶךְ וַיָּשֶׁב לְמִקְמוֹ וְגַם-בֶּלֶק הָלַךְ לְדִרְכּוֹ׃ כו א וַיָּשֶׁב
יִשְׂרָאֵל בְּשָׁטִים וַיַּחֲלֵהֶם לְזָנוֹת אֶל-בָּנוֹת מוֹאָב׃
ב וַתִּקְרָאנָּה לָעָם לְזִבְחֵי אֱלֹהֵיהֶן וַיֹּאכְלֵהֶם וַיִּשְׁתַּחֲווּ
לְאֱלֹהֵיהֶן׃ ג וַיִּצְמַד יִשְׂרָאֵל לְבַעַל פְּעֹר וַיַּחֲרֹאֲף יְהוָה
בְּיִשְׂרָאֵל׃ ד וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה קַח אֶת-כָּל-רֹאשֵׁי
הָעָם וְהוֹקֵעַ אוֹתָם לַיהוָה נִגַּד הַשֹּׁמֵשׁ וַיָּשֶׁב חֲרוֹן-אָף-
יְהוָה מִיִּשְׂרָאֵל׃ ה וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל-שַׁפְטֵי יִשְׂרָאֵל הֲרֹגוּ
אִישׁ אֶנְשָׁיו הַנִּצְמָדִים לְבַעַל פְּעֹר׃ ו וְהִנֵּה אִישׁ מִבְּנֵי

תליה, כמו שמצינו בבני שאול (שמואל ב כא, ו): רש"י
"והוקענום לה", ושם תליה מפורשת. בעבודה
זרה — בסקילה, וכל-הנסקלין נתלין: נגד
השמש. לעין כל. ומדרש אגדה (תנחומא יט):
השמש מודיע את החוטאים — הענן נקפל
מכנגדו והחמה זורחת עליו: (ה) הרגו איש
אנשיו. כל-אחד ואחד מדייני ישראל היה הורג
שנים, ודייני ישראל שבעת רבוא ושמונת
אלפים, כדאיתא בסנהדרין (יח ע"א): (ו) והנה
איש מבני ישראל בא. נתקבצו שבטו של
שמעון אצל זמרי, שהיה נשיא שלהם, אמרו

(ישעיה לג, כא): "וצי אדיר" — תרגומו: "ובורני
רבתיא": (א) בשטים. כך שמה: לזנות אל-בנות
מואב. עלידי עצת בלעם, כדאיתא ב"חלק"
(סנהדרין קו ע"א): (ב) וישתחוו לאלהיהן. כשתקף
יצרו עליו ואומר לה: השמעי לי. והיא מוציאה
לו דמות פעור מחיקה ואומרת לו: השתחוה
לזה! (ג) פעור. על שם שפוערין לפניו פי
הטבעת ומוציאין רעי, וזו היא עבודתו: ויחר-
אף ה' בישראל. שלח בהם מגפה: (ד) קח את-
כל-ראשי העם. לשפוט את העובדים לפעור:
והוקע אותם. את העובדים. "והוקע" — היא

(א) ויחל העם לזנות אל בנות מואב: נראה כי תחלה החלו לזנות בלבד, ומזה נמשך שהנשים
קראו אותם לזבחיהן, ואז השתחוו לאלהיהן ונתחברו עמהן בעבודת בעל פעור. והנה בני ישראל
החלו לזנות אל בנות מואב, ולא היה בזה שום נכל מצד המואבים, כי הם לא הפקירו את בנותם,
רק ישראל זנו עם הבלתי צנועות, ואח"כ כשהחלו להשתחוות לאלהיהן, אז המדיינים (בעצת
בלעם שהיה אז בקרבם) התנכלו להפקיר את בנותם היותר צנועות והיותר חשובות, כגון כזבי
בת נשיא מדין, כדי להחטיא את ישראל ולהסיר מעליהם אהבת אלהיהם והשגחתו.

(ג) ויחר אף ה' בישראל: שלח בם המגפה (רש"י).

(ו) ויקרב אל אחיו את המדיינית: להתפאר בה ולהראות להם מי האשה אשר מצא לו, שהיא

יִשְׂרָאֵל בָּא וַיִּקְרַב אֶל-אָחִיו אֶת-הַמְּדִינִית לְעֵינֵי מֹשֶׁה
וּלְעֵינֵי כָל-עַדְת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל וְהָמָּה בָכִים פָּתַח אֹהֶל
מוֹעֵד: ^{מפטיר ז} וַיֵּרָא פִּינְחָס בֶּן-אֱלֵעָזָר בֶּן-אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן וַיָּקָם
מִתּוֹךְ הָעֵדָה וַיִּקַּח רֶמֶח בְּיָדוֹ: ^{ח ויבא} אַחֵר אִישׁ-יִשְׂרָאֵל
אֶל-הַקָּבָה וַיִּדְקֹר אֶת-שְׁנֵיהֶם אֶת אִישׁ יִשְׂרָאֵל וְאֶת-
הָאִשָּׁה אֶל-קִבְתָּהּ וַתַּעֲצֹר הַמַּגֵּפָה מֵעַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
^{ט ויהיו} הַמֵּתִים בַּמַּגֵּפָה אַרְבַּעַה וְעֶשְׂרִים אָלֶף:

ויטול את הראוי לו: (י) וירא פינחס. ראה מעשה
ונזכר הלכה, אמר לו למשה: מקובלני ממך:
הבועל ארמית קנאין פוגעין בו. אמר לו: קרינא
דאגרתא איהו להוי פרונקא. מיד: "ויקח רמח
בידו" וגו': (ח) אליהקבה. אל האהל: אליקבתה.
[אל הקבה], כמו "והלחיים והקבה" (דברים
יח, ג) — כיון בתוך זכרות של זמרי ונקבות שלה,
וראו כלם שלא לחנם הרגם, והרבה נסים נעשו
לו כו', כדאיתא התם (סנהדרין פב ע"ב):

רש"י לו: אנו נדונין במיתה, ואתה יושב? וכו'
כדאיתא ב"אלו הן הנשרפין" (סנהדרין פב ע"א):
את-המדנינית. כזבי בת-צור: לעיני משה. אמרו
לו: משה, זו אסורה או מותרת? אם תאמר:
אסורה, בת יתרו מי התיירה לך? וכו', כדאיתא
התם: והמה בכים. נתעלמה ממנו הלכה. געו
כלם בבכיה. בעגל עמד משה כנגד ששים
רבוא, שנאמר (שמות לב, כ): "ויטחן עד אשר-
דק" וגו'. וכאן רפו ידי! אלא כדי שיבא פינחס

בד נשיא מדין, ואחר שהקריבה לפני אחיו, חזר עמה לאחוריו אל הקבה לעשות מעשה, והנה
הקבה היתה של האשה המדינית, וזה טעם ואת האשה אל קבתה (לדעתי ונגד הטעמים);
וסיפר הכתוב זה להגיד שבחו של פינחס, שלא נתירא מבוא בין המדינים להרוג בת נשיאם.
נראה כי קודם שהחלו השופטים לדון ולהרוג, בא זמרי, ופינחס הרגו, ומיד נעצרה המגפה,
והשופטים לא הוצרכו עוד לעשות משפטם, כי לא נאמר (פסוק ד') 'קח את כל ראשי העם'
אלא למען ישוב חרון אף ה' מישראל, וכבר שב על ידי פינחס.

(ח) אל קבתה: לדעת בעלי הניקוד והטעמים קבתה איננה ענין קבה, אבל (כדעת אנקלוס) ענין
נקבות, ולפי הפשט היה ראוי להטעים ויבא אחר איש-ישראל אל-הקבה וידקך את-שניהם
את-איש ישראל.

פרשת פינחס

כה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: יא פִּינָחָס בֶּן־אֱלֶעָזָר בֶּן־אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן הַשֵּׁיב אֶת־חֲמַתִּי מֵעַל בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאוֹ אֶת־קִנְאָתִי בְּתוֹכָם וְלֹא־כִלִּיתִי אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּקִנְאָתִי: יב לָכֵן אֶמַר הַנָּנִי נָתַן לִּי אֶת־בְּרִיתִי שָׁלוֹם: יג וְהִיְתָה לוֹ וּלְזֶרְעוֹ אַחֲרָיו בְּרִית כְּהִנֵּה עוֹלָם תַּחַת אֲשֶׁר קִנְאָה לָאֱלֹהִיו וַיַּכֶּר עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: יד וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמָּכָה אֲשֶׁר הָכָה אֶת־הַמְּדִינִית זְמָרִי בֶן־סֵלּוּא נָשִׂיא בֵּית־אֵב לְשִׁמְעוֹנִי: טו וְשֵׁם הָאִשָּׁה הַמָּכָה הַמְּדִינִית כְּזָבִי בַת־צוּר רֹאשׁ אֲמוֹת בֵּית־אֵב בְּמִדְיָן הוּא: טז וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־

לכלל כהנה עד כאן. וכן שנינו בזבחים (קא ע"ב): רש"י לא נתכהו פינחס עד שהרגו לזמרי: לאלהיו. בשביל אלהיו, כמו: "המקנא אתה לוי" (במדבר יא, כט), "קנאתי לציון" (זכריה ח, ב) — בשביל ציון: (יד) ושם איש ישראל וגו'. כשם שיחס את הצדיק לשבח, יחס את הרשע לגנאי: נשיא בית־אב לשמעוני. לאחד מחמשת בתי אבות שהיו לשבט שמעון. דבר אחר: להודיע שבחו של פינחס, שאף־על־פי שזה היה נשיא, לא מנע את עצמו מלקנא לחלול השם, לכך הודיעך הכתוב מי הוא המכה: (טו) ושם האשה המכה וגו'. להודיעך שנאתם של מדינים, שהפקירו בת מלך לזנות, כדי להחטיא את ישראל: ראש אמות. אחד מחמשת מלכי מדין: "את־אוי ואת־רקם ואת־צור" וגו' (במדבר לא, ח), והוא היה חשוב מכלם, שנאמר "ראש אומות";

(יא) פינחס בן־אלעזר בן־אהרן הכהן. לפי שהיו השבטים מבזים אותו: הראיתם בן פוטי זה שפטם אבי אמו עגלים לעבודה זרה, והרג נשיא שבט מישראל. לפיכך בא הכתוב ויחסו אחר אהרן: בקנאו את־קנאתי. בנקמו את נקמתי, בקצפו את הקצף שהיה לי לקצף. כל־לשון "קנאה" הוא המתחרה לנקם נקמת דבר, אינפרינמיני"ט בלעז: (יב) את־בריתי שלום. דתהא לו לברית שלום, כאדם המחזיק טובה וחנות למי שעושה עמו טובה, אף כאן פרש לו הקדוש־ברוך־הוא שלומותיו: (יג) והיתה לו. בריתי זאת: ברית כהנת עולם. שאף־על־פי שכבר נתנה כהנה לזרעו של אהרן, שלא נתנה אלא לאהרן ולבניו שנמשחו עמו, ולתולדותיהם שיוולדו אחר המשחתן, אבל פינחס שנולד קדם לכן ולא נמשח, לא בא

(יג) ברית כהנת עולם: לפי הפשט הכוונה כדעת ראב"ע ורלב"ג שהכהנים הגדולים יהיו מזרעו, שד"ל ועיין רלב"ג.

(טו) ראש אמות: אחד מראשי אמות והוא ראש בית אב.

מֹשֶׁה לֵאמֹר: י צָרוּר אֶת־הַמְּדִינִים וְהַכִּיתֶם אוֹתָם: יח כִּי־
צָרִים הֵם לָכֶם בְּנִכְלִיהֶם אֲשֶׁר־נָפְלוּ לָכֶם עַל־דְּבַר פְּעֹז
וְעַל־דְּבַר כְּזָבִי בַת־נְשִׂיא מִדִּין אַחַתָּם הַמֶּכֶה בְּיוֹם־
הַמִּגֶּפֶה עַל־דְּבַר־פְּעֹז: כו א וַיְהִי אַחֲרֵי הַמִּגֶּפֶה וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה וְאֵל אֱלֹעָזָר בֶּן־אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן לֵאמֹר: ב שְׂאוּ
אֶת־רֹאשׁ | כָּל־עַדַּת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה
וּמַעְלָה לְבֵית אֲבֹתָם כָּל־יָצֵא צָבָא בְּיִשְׂרָאֵל: ג וַיְדַבֵּר
מֹשֶׁה וְאֱלֹעָזָר הַכֹּהֵן אֹתָם בְּעֶרְבַת מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ
לֵאמֹר: ד מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה כָּאֲשֶׁר צֻוְּהָ יְהוָה אֶת־
מֹשֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל הַיָּצְאִים מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם: ה רְאוּבֵן
בְּכוֹר יִשְׂרָאֵל בְּנֵי רְאוּבֵן חֲנוּךְ מִשְׁפַּחַת הַחֲנֹכִי לְפִלֹא

אחר: כשיצאו ממצרים ונמסרו למשה, נמסרו לו במנין, עכשו, כשקרב למות ולהחזיר צאנו, מחזירים במנין: (ב) לבית אבתם. על שבט האב יתיחסו, ולא אחר האם: (ג) וידבר משה ואלעזר הכהן אתם. דברו עמם על זאת, שצוה המקום למנותם: לאמר. אמרו להם: צריכים אתם להמנות: (ד) מבן עשרים שנה ומעלה כאשר צוה וגו'. שיהא מנינם מבן עשרים שנה ומעלה, שנאמר (שמות ל, יג): "כל־העבר על־הפקדים" וגו': (ה) משפחת החנכי. לפי, שהיו האומות מבזין אותם ואומרים: מה אלו מתיחסין על שבטיהם, סבורין הם שלא שלטו המצרים

ולפי שנהג בזיון בעצמו להפקיר בתו, מנאו שלישי: בית־אב. חמשה בתי אבות היו למדין: עיפה ועפר וחנוך ואבידע ואלדעה, וזה היה מלך לאחד מהם: (יז) צרור. כמו: "זכור" (שמות כ, ז) ו"שמור" (דברים ה, יא), לשון הוה — עליכם לאייב אותם: (יח) כי צורים הם לכם וגו' על־דבר־פעור. שהפקירו בנותיהם לזנות כדי להטעותם אחר פעור. ואת מואב לא צוה להשמיד, מפני רות שהיתה עתידה לצאת מהם, כדאמרנן בבבא קמא (לח ע"ב): (א) ויהי אחרי המגפה וגו'. משל לרועה שנכנסו זאבים לתוך עדרו והרגו בהן, והוא מונה אותן, לידע מנין הנותרות. דבר

רש"י

שד"ל (יח) כי צורים הם לכם: לשעבר בנכליהם וכו' וגם יהיו צורים ונוכלים לכם לעתיד משנאתם אתכם על דבר כזבי שנהרגה וכדברי ראב"ע.

(ג) וידבר: דברו את בני ישראל שהם צריכים להמנות, לאמר תמנו עצמכם מבן כ' ולמעלה, כאשר צוה ה' בפעם האחרת בצאתם ממצרים (שמות כ"א י"ד).

מִשְׁפַּחַת הַפִּלְאִי: וְלַחֲצֹרֹן מִשְׁפַּחַת הַחֲצֹרֹנִי לְכַרְמִי
 מִשְׁפַּחַת הַכַּרְמִי: וְאַלֶּה מִשְׁפַּחַת הָרְאוּבֵנִי וַיְהִיו פְּקֻדֵיהֶם
 שְׁלֹשָׁה וְאַרְבָּעִים אָלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים: ^ח וּבְנֵי
 פִּלּוּא אֶלְיָאב: ^ט וּבְנֵי אֶלְיָאב נִמּוּאֵל וְדָתָן וְאַבִּירָם הוּא־
 דָּתָן וְאַבִּירָם קְרִיאִי ^{קרואי כתיב} הַעֲדָה אֲשֶׁר הָצֹו עַל־מֹשֶׁה
 וְעַל־אַהֲרֹן בְּעֵדַת־קָרַח בְּהַצֹּתָם עַל־יְהוָה: ^י וְתַפְתָּח
 הָאָרֶץ אֶת־פִּיָּהּ וַתְּבַלַּע אֹתָם וְאֶת־קָרַח בְּמוֹת הַעֲדָה
 בְּאֹכַל הָאֵשׁ אֵת חֲמִשִּׁים וּמֵאוֹת אִישׁ וַיְהִיו לְנֶס: ^{יא} וּבְנֵי־
 קָרַח לֹא־מָתוּ: ^{יב} בְּנֵי שִׁמְעוֹן לְמִשְׁפַּחַתָּם לְנִמּוּאֵל מִשְׁפַּחַת
 הַנִּמּוּאֵלִי לְיִמִּין מִשְׁפַּחַת הַיְמִינִי לְיִכִּין מִשְׁפַּחַת הַיְכִינִי:
^{יג} לְזָרַח מִשְׁפַּחַת הַזָּרַחִי לְשָׂאוּל מִשְׁפַּחַת הַשָּׂאוּלִי:

(יג) לזרח. הוא צחר, לשון צהר. אבל משפחת רש"י
 אהד בטלה וכן חמשה משבט בנימין, שהרי
 בעשרה בנים ירד למצרים וכאן לא מנה אלא
 חמשה, וכן אצבן לגד, הרי שבע משפחות.
 ומצאתי בגמרא ירושלמית (סוטה א, י), שכשמת
 אהרן נסתלקו ענני כבוד, ובאו הכנענים
 להלחם בישראל, ונתנו לב לחזור למצרים,
 וחזרו לאחוריהם שמונה מסעות מהר ההר
 למוסרה, שנאמר (דברים י, י): "ובני ישראל נסעו
 מבארן בני־יעקן מוסרה, שם מת אהרן",
 והלא בהר ההר מת?! וממוסרה עד הר ההר
 שמונה מסעות יש למפרע? אלא שחזרו
 לאחוריהם, ורדפו בני לוי אחריהם להחזירם,
 והרגו מהם שבע משפחות, ומבני לוי נפלו
 ארבע משפחות: משפחת שמעי ועזיאל, ו
 מבני יצהר לא נמנו כאן אלא משפחת הקרחי,
 והרביעית לא ידעתי מה־היא. ורבי תנחומא

באימותיהם? אם בגופם היו מושלים — קל
 וחומר בנשותיהם! לפיכך הטיל הקדוש־ברוך־
 הוא שמו עליהם: ה"א מצד זה ויו"ד מצד זה,
 לומר: מעיד אני עליהם, שהם בני אבותיהם.
 וזה הוא שמפרש על־ידי דוד (תהלים קכב, ד):
 "שבטי־יה עדות לישראל" — השם הזה מעיד
 עליהם לשבטיהם, לפיכך בכולם כתיב:
 "החנכִי", "הפלִאִי", אבל ב"ימנה" (פסוק מד) לא
 הוצרך לומר "משפחת הימני", לפי שהשם
 קבוע בו: יו"ד בראש וה"א בסוף: (ט) אשר הצו.
 את ישראל על משה: בהצתם. את העם על ה':
 הצו. השיאו את ישראל לריב על משה, לשון
 "הפעילו": (י) ויהיו לנס. לאות ולזכרון, למען
 אשר לא יקרב איש זר לחלק עוד על הכהנה:
 (יא) ובני קרח לא־מתו. הם היו בעצה תחלה,
 ובשעת המחלקת הרהרו תשובה בלבם, לפיכך
 נתבצר להם מקום גבוה בגיהנם וישבו שם:

יִדְּ אֱלֹהֵי מִשְׁפַּחַת הַשְּׁמֵעָנִי שְׁנַיִם וְעֶשְׂרִים אֶלֶף וּמֵאֹתָיִם:
 טו בְּנֵי גֹדֹ לְמִשְׁפַּחַתָּם לְצִפּוֹן מִשְׁפַּחַת הַצִּפּוֹנִי לְחֹגִי
 מִשְׁפַּחַת הַחֲגִי לְשׁוֹנֵי מִשְׁפַּחַת הַשׁוֹנִי: טז לְאֶזְנֵי מִשְׁפַּחַת
 הָאֶזְנֵי לְעֵלְי מִשְׁפַּחַת הָעֵלִי: יז לְאֶרְוֹד מִשְׁפַּחַת הָאֶרְוֹדִי
 לְאֶרְאֵלִי מִשְׁפַּחַת הָאֶרְאֵלִי: יח אֱלֹהֵי מִשְׁפַּחַת בְּנֵי־גֹד
 לַפְּקֻדֵיהֶם אַרְבָּעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת: יט בְּנֵי יְהוּדָה עֵר
 וְאוֹנָן וַיִּמָּת עֵר וְאוֹנָן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: כ וַיְהִיו בְּנֵי־יְהוּדָה
 לְמִשְׁפַּחַתָּם לְשִׁלָּה מִשְׁפַּחַת הַשִּׁלֹּנִי לְפָרֶץ מִשְׁפַּחַת
 הַפָּרָצִי לְזָרַח מִשְׁפַּחַת הַזָּרָחִי: כא וַיְהִיו בְּנֵי־פָרֶץ לְחֶצְרֹן
 מִשְׁפַּחַת הַחֶצְרָנִי לְחַמּוֹל מִשְׁפַּחַת הַחַמּוּלִי: כב אֱלֹהֵי
 מִשְׁפַּחַת יְהוּדָה לַפְּקֻדֵיהֶם שִׁשָּׁה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וַחֲמֵשׁ
 מֵאוֹת: כג בְּנֵי יִשָּׁשְׁכָר לְמִשְׁפַּחַתָּם תּוֹלַע מִשְׁפַּחַת הַתּוֹלָעִי
 לַפִּזָּה מִשְׁפַּחַת הַפּוּזִי: כד לִישׁוֹב מִשְׁפַּחַת הַיִּשְׁבִּי לְשִׁמְרֹן

לכך נחלקו למשפחות כחצרון וחמול, שהיו בני בנים ליהודה, וחבר ומלכיאל, שהיו בני בנים של אשר. ואם אגדה היא – הרי טוב, ואם לאו – אומר אני, שהיו לבלע בני בנים הרבה, ומשנים הללו – ארד ונעמן – יצאה מכל־אחד משפחה רבה, ונקראו תולדות שאר הבנים על שם בלע, ותולדות השנים הללו נקראו על שמם. וכן אני אומר בבני מכיר, שנחלקו לשני משפחות – אחת נקראת על שמו ואחת נקראת על שם גלעד בנו. חמש משפחות חסרו מבניו של בנימין. כאן נתקיימה מקצת נבואת אמו, שקראתו "בן־אוני" (בראשית לה, יח) – בן אנינותי, ובפילגש בגבעה נתקיימה

דרש, שמתו במגפה בדבר בלעם, אבל לפי החסרון שחסר משבט שמעון במנין זה ממנין הראשון שבמדבר סיני, נראה שכל־עשרים וארבע אלף נפלו משבטו של שמעון: (טו) לאֶזְנֵי. אומר אני שזו משפחת אצבון, ואיני יודע למה לא נקראת משפחתו על שמו: (כד) לִישׁוֹב. הוא יוב האמור ביורדי מצרים, כי כל־המשפחות נקראו על שם יורדי מצרים, והנולדין משם והלאה לא נקראו המשפחות על שמם, חוץ ממשפחות אפרים ומנשה שנולדו כלם במצרים, וארד ונעמן בני בלע בן בנימין, ומצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן, שירדה אמן למצרים כשהיתה מעברת מהם,

רש"י

מִשְׁפַּחַת הַשְּׂמֹרֶנִי: כה אֵלֶּה מִשְׁפַּחַת יִשְׁשַׁכָּר לִפְקֻדֵיהֶם
 אַרְבַּעַה וְשָׁנִים אֵלֶּף וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת: כו בְּנֵי זְבוּלֹן
 לְמִשְׁפַּחַתָּם לְסֹרֵד מִשְׁפַּחַת הַסִּרְדִּי לְאֵלֹן מִשְׁפַּחַת
 הָאֲלָנִי לְיִחִיאל מִשְׁפַּחַת הַיִּחִיאלִי: כז אֵלֶּה מִשְׁפַּחַת
 הַזְּבוּלֹנִי לִפְקֻדֵיהֶם שָׁנִים אֵלֶּף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת: כח בְּנֵי יוֹסֵף
 לְמִשְׁפַּחַתָּם מְנַשֶּׁה וְאַפְרַיִם: כט בְּנֵי מְנַשֶּׁה לְמַכִּיר מִשְׁפַּחַת
 הַמַּכִּירִי וּמְכִיר הוֹלִיד אֶת־גִּלְעָד לְגִלְעָד מִשְׁפַּחַת הַגִּלְעָדִי:
 ל אֵלֶּה בְּנֵי גִלְעָד אֵיטֶזֶר מִשְׁפַּחַת הָאֵיטֶזְרִי לְחֵלֶק מִשְׁפַּחַת
 הַחֲלָקִי: לא וְאַשְׁרֵיאל מִשְׁפַּחַת הָאֲשֻׁרֵאלִי וְשֹׁכֶם מִשְׁפַּחַת
 הַשֹּׁכֵמִי: לב וְשִׁמְדָּע מִשְׁפַּחַת הַשִּׁמְדָּעִי וְחֹפֶר מִשְׁפַּחַת
 הַחֹפְרִי: לג וְצִלְפָּחַד בֶּן־חֹפֶר לֹא־הָיוּ לוֹ בָּנִים כִּי אִם־בָּנוֹת
 וְשֵׁם בָּנוֹת צִלְפָּחַד מַחֲלָה וְנֹעָה חַגִּלָּה מִלְכָּה וְתַרְצָה:
 לד אֵלֶּה מִשְׁפַּחַת מְנַשֶּׁה וּפְקֻדֵיהֶם שָׁנִים וַחֲמֵשׁ אֵלֶּף
 וּשְׁבַע מֵאוֹת: לה אֵלֶּה בְּנֵי־אַפְרַיִם לְמִשְׁפַּחַתָּם לְשׁוּתֶלַח
 מִשְׁפַּחַת הַשְּׁתִּלְחִי לְבָכָר מִשְׁפַּחַת הַבְּכָרִי לְתָחַן מִשְׁפַּחַת
 הַתָּחָנִי: לו וְאֵלֶּה בְּנֵי שׁוּתֶלַח לְעֶרְן מִשְׁפַּחַת הָעֶרְנִי:
 לז אֵלֶּה מִשְׁפַּחַת בְּנֵי־אַפְרַיִם לִפְקֻדֵיהֶם שָׁנִים וּשְׁלֹשִׁים

ותמצא בפרשה זו חמישים ושבע משפחות, רש"י
 ומבני לוי שמונה, הרי ששים וחמש, וזהו
 שנאמר (דברים ז, ז): "כי־אתם המעט" וגו' —
 ה"א מעט, חמשה אתם חסרים ממשפחות
 כל־העמים שהן שבעים, אף זה הבנתי מיסודו

כולה. זו מצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן:
 (לו) ואלה בני שותלח וגו'. שאר בני שותלח
 נקראו תולדותיהם על שם שותלח, ומערן
 יצאה משפחה רבה ונקראת על שמו, ונחשבו
 בני שותלח לשתי משפחות. צא וחשוב,

אֶלְךָ וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת אֵלֶּה בְּנֵי־יוֹסֵף לְמִשְׁפַּחְתָּם: ^{לח} בְּנֵי
 בְּנִימֵן לְמִשְׁפַּחְתָּם לְבָלַע מִשְׁפַּחַת הַבְּלָעִי לְאַשְׁבֵּל
 מִשְׁפַּחַת הָאֲשֵׁבֶלִי לְאַחִירָם מִשְׁפַּחַת הָאֲחִירָמִי:
^{לט} לְשׁוּפָם מִשְׁפַּחַת הַשׁוּפָמִי לְחוּפָם מִשְׁפַּחַת הַחוּפָמִי:
^מ מִוִּיהֵו בְּנֵי־בָלַע אֲרָד וְנַעֲמָן מִשְׁפַּחַת הָאֲרָדִי לְנַעֲמָן
 מִשְׁפַּחַת הַנַּעֲמִי: ^{מא} אֵלֶּה בְּנֵי־בְנִימֵן לְמִשְׁפַּחְתָּם וּפְקֻדֵיהֶם
 חֲמִשָּׁה וָאַרְבָּעִים אֵלֶּךָ וְשֵׁשׁ מֵאוֹת: ^{מב} אֵלֶּה בְּנֵי־דָן
 לְמִשְׁפַּחְתָּם לְשׁוּחָם מִשְׁפַּחַת הַשׁוּחָמִי אֵלֶּה מִשְׁפַּחַת דָּן
 לְמִשְׁפַּחְתָּם: ^{מג} כָּל־מִשְׁפַּחַת הַשׁוּחָמִי לְפְקֻדֵיהֶם אַרְבָּעָה
 וְשָׁנִים אֵלֶּךָ וָאַרְבַּע מֵאוֹת: ^{מד} בְּנֵי אֲשֵׁר לְמִשְׁפַּחְתָּם
 לִימְנָה מִשְׁפַּחַת הַיִּמְנָה לִישׁוֹי מִשְׁפַּחַת הַיִּשׁוֹי לְבְרִיעָה
 מִשְׁפַּחַת הַבְּרִיעִי: ^{מה} לְבְנֵי בְרִיעָה לְחֶבֶר מִשְׁפַּחַת הַחֶבְרִי
 לְמַלְכִּיאֵל מִשְׁפַּחַת הַמַּלְכִּיאֵלִי: ^{מו} וְשֵׁם בֵּת־אֲשֵׁר שָׂרָח:
^{מז} אֵלֶּה מִשְׁפַּחַת בְּנֵי־אֲשֵׁר לְפְקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וַחֲמִשִּׁים
 אֵלֶּךָ וָאַרְבַּע מֵאוֹת: ^{מח} בְּנֵי נַפְתָּלִי לְמִשְׁפַּחְתָּם לִיחְצִיאֵל
 מִשְׁפַּחַת הַיִּחְצִיאֵלִי לְגוֹנִי מִשְׁפַּחַת הַגּוֹנִי: ^{מט} לִיֶּצֶר מִשְׁפַּחַת

ורם ממנו, נקרא אחירים: (לט) לשפופם. הוא מופים, על שם שהיה יוסף שפוף בין האומות: (מב) לשוחם. הוא חשים: (מו) ושם בת־אשר

של רבי משה הדרשן, אך הוצרכתי לפחות ולהוסיף בדבריו: (לח) לאחירים. הוא אחי שירד למצרים, ולפי שנקרא על שם יוסף שהיה אחיו

שד"ל (מו) ושם בת אשר שרח: כתב רמב"ן לפי נוסח אנקלוס שהיה לפניו כי שרח היתה נקראת בת אשר, והיתה בת אשתו מאיש אחר והיתה יורשת נחלה, לפיכך נזכרה.

הַיִּצְרִי לְשֵׁלִם מִשְׁפַּחַת הַשְּׁלֵמִי: ^נ אֵלֶּה מִשְׁפַּחַת נַפְתָּלִי
 לְמִשְׁפַּחָתָם וּפְקֻדֵיהֶם חֲמִשָּׁה וְאַרְבָּעִים אָלֶף וְאַרְבַּע
 מֵאוֹת: ^{נא} אֵלֶּה פְקוּדֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל שֵׁשׁ־מֵאוֹת אָלֶף וְאַלֶּף
 שֶׁבַע מֵאוֹת וּשְׁלֹשִׁים: ^{שלישי} ^{נב} וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
 לֵאמֹר: ^{נג} לֹא־לֶּה תַחֲלֹק הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה בְּמִסְפַּר שְׁמוֹת:
^{נד} לְרֹב תִּרְבֶּה נַחֲלָתוֹ וּלְמֵעֹט תִּמְעֵיט נַחֲלָתוֹ אִישׁ לְפִי
 פְּקֻדָּיו יִתֵּן נַחֲלָתוֹ: ^{נה} אַדְּבֹגְרָל יַחֲלֹק אֶת־הָאָרֶץ לְשִׁמּוֹת

שרח. לפי שהיתה קימת בחיים, מנאה כאן: ^(נג) לאלה תחלק הארץ. ולא לפחותים מבן עשרים, אף-על-פי שבאו לכלל עשרים בטרם חלוק הארץ – שהרי שבע שנים כבשו ושבע חלקו לא נטלו חלק בארץ אלא אלו שש מאות אלף ואלף, ואם היה לאחד מהם ששה בנים לא נטלו אלא חלק אביהם לבדו: ^(נד) לרב תרבה נחלתו. לשבט שהיה מרבה באוכלוסין נתנו חלק רב, ואף-על-פי שלא היו החלקים שווים – שהרי הכל לפי רבוי השבט חלקו החלקים – לא עשו אלא על ידי גורל. והגורל היה על-פי רוח הקדש, כמו שמפרש בבבא בתרא (קכב ע"א): אלעזר הכהן היה מלבש באורים ותמים, ואומר ברוח הקדש: אם שבט פלוני עולה, תחום פלוני עולה עמו. והשבטים היו כתובים בשנים עשר פתקים ושנים עשר גבולים בשנים עשר פתקים, ובללום בקלפי, והנשיא מכניס ידו לתוכה ונוטל שני פתקין, עולה בידו פתק של שם שבטו ופתק של גבול המפרש לו,

והגורל עצמו היה צווח ואומר: אני הגורל רש"י עליתי לגבול פלוני לשבט פלוני, שנאמר (פסוק נ): "על-פי הגורל". ולא נתחלקה הארץ במדה, לפי שיש גבול משובח מחברו, אלא בשומא – בית כור רע כנגד בית סאה טוב, הכל לפי הדמים: ^(נה) לשמות מטות-אבותם. אלו יוצאי מצרים. שנה הכתוב נחלה זו מכל-הנחלות שבתורה, שכל-הנחלות, החיים יורשים את המתים, וכאן מתים יורשים את החיים. כיצד? שני אחים מיוצאי מצרים שהיו להם בנים בבאי הארץ, לזה אחד ולזה שלשה. האחד נטל חלק אחד, והשלשה נטלו שלשה, שנאמר: "לאלה תחלק הארץ". חזרה נחלתן אצל אבי אביהן, וחלקו הכל בשוה. וזהו שנאמר: "לשמות מטות-אבותם ינחלו", שאחר שנטלו הבנים, חלקוה לפי האבות שיצאו ממצרים, ואלו מתחלה חלקוה למנין יוצאי מצרים – לא היו נוטלין אלו הארבעה אלא שני חלקים, עכשו נטלו ארבעה חלקים:

^(נג) לאלה: בתי אבות.

במספר שמות: לפי מספר הגברים שבכל בית אב.

^(נה) אך בגורל: הגורל היה קובע הצד שבו ינחל כל בית אב, אך השיעור היה לפי המספר (רמב"ן).

שד"ל

מטות־אבתם יִנְחִלוּ: ^{נו} עַל־פִּי הַגּוֹרֵל תִּחְלַק נַחֲלָתוֹ בֵּין
 רַב לְמָעוֹט: ^{נז} וְאַלֶּה פְּקוּדֵי הַלְוִי לְמִשְׁפַּחְתָּם לְגִרְשׁוֹן
 מִשְׁפַּחַת הַגִּרְשֵׁנִי לְקָהָת מִשְׁפַּחַת הַקְּהָתִי לְמִרְרֵי
 מִשְׁפַּחַת הַמִּרְרִי: ^{נח} אֵלֶּה | מִשְׁפַּחַת לְוִי מִשְׁפַּחַת הַלְבִּנִי
 מִשְׁפַּחַת הַחֲבֵרֹנִי מִשְׁפַּחַת הַמַּחֲלִי מִשְׁפַּחַת הַמּוֹשִׁי
 מִשְׁפַּחַת הַקָּרְחִי וְקָהָת הוֹלֵד אֶת־עֲמֶרֶם: ^{נט} וְשֵׁם | אִשְׁתִּי
 עֲמֶרֶם יוֹכָבֵד בַּת־לְוִי אֲשֶׁר יָלְדָה אֹתָהּ לְלֵוִי בְּמִצְרַיִם
 וַתֵּלֶד לְעֲמֶרֶם אֶת־אֶהֱרֹן וְאֶת־מֹשֶׁה וְאֵת מִרְיָם אֲחֹתָם:
 ׀ וַיֹּלֶד לְאֶהֱרֹן אֶת־נָדָב וְאֶת־אַבִּיהוּא אֶת־אַלְעָזָר וְאֶת־
 אִיתְמָר: ^{סא} וַיָּמָת נָדָב וְאֶבִּיהוּא בְּהַקְרִיבִם אֲשֶׁר־זָרָה לָפָנֶי
 יְהוָה: ^{סב} וַיְהִיו פְּקֻדֵיהֶם שְׁלֹשָׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף כָּל־זָכָר
 מִבֶּן־חֹדֶשׁ וּמַעֲלָה כִּי | לֹא הִתְפַּקְּדוּ בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 כִּי לֹא־נָתַן לָהֶם נַחֲלָה בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ^{סג} אֵלֶּה פְּקוּדֵי
 מֹשֶׁה וְאַלְעָזָר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֶרְבַת

במצרים — לדתה במצרים ואין הורתה
 במצרים. כשנכנסו לתוך החומה ילדתה. והיא
 השלימה מנין שבעים, שהרי בפרטן אי אתה
 מוצא אלא ששים ותשע: (סב) כי לא התפקדו
 בתוך בני ישראל. להיות נמנין בני עשרים
 שנה. ומה־טעם? כי לא־נתן להם נחלה. והנמנין
 מבן עשרים שנה היו בני נחלה, שנאמר (לעיל
 פסוק נד): "איש לפי פקדיו יתן נחלתו":

רש"י (נו) עַל־פִּי הַגּוֹרֵל. הגורל היה מדבר, כמו
 שפרשתי (לעיל פסוק נד). מגיד, שנתחלקה ברוח
 הקדש, וכן הוא אומר: "ויתנו לכלב את־חברון"
 (שופטים א, כ), "על־פי ה' נתנו לו את־העיר אשר
 שאל" (יהושע יט, ג): מטות־אבותם. יצאו גרים
 ועבדים: (נח) אלה משפחת לוי. חסר כאן
 משפחת השמעני והעזיאל וקצת מן היצהרי:
 (נט) אשר ילדה אתה ללוי במצרים. אשתו ילדתה

שד"ל (נט) יוכבד בת לוי וכו': לא חש להזכיר שם אמה של יוכבד, כמו 'ואתו ילדה אחרי אבשלום'
 (מ"א א' ו').

מוֹאֵב עַל יִרְדֵּן יִרְחוֹ: ^{סד} וּבְאֵלֶּה לֹא־הָיָה אִישׁ מִפְּקוּדֵי
 מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן אֲשֶׁר פָּקְדוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר
 סִינַי: ^{סה} כִּי־אָמַר יְהוָה לָהֶם מוֹת יָמָתוּ בַּמִּדְבָּר וְלֹא־נוֹתַר
 מֵהֶם אִישׁ בִּי אִם־כָּלֵב בֶּן־יִפְתָּה וַיהוֹשֻׁעַ בֶּן־נוּן:
 כז א וַתִּקְרַבְנָה בָּנוֹת צִלְפָּחַד בֶּן־חֲפָז בֶּן־גִּלְעָד בֶּן־מָכִיר
 בֶּן־מְנַשֶּׁה לְמִשְׁפַּחַת מְנַשֶּׁה בֶּן־יוֹסֵף וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בָּנוֹתָיו
 מַחֲלָה נָעָה וְחַגְלָה וּמִלְכָּה וְתַרְצָה: ^ב וַתַּעֲמִדְנָה לִפְנֵי
 מֹשֶׁה וּלְפָנֶי אֱלֹעָזָר הַכֹּהֵן וּלְפָנֶי הַנָּשִׂאִם וְכָל־הָעֵדָה
 פָּתַח אֶהֱל־מוֹעֵד לֵאמֹר: ^ג אֲבִינוֹ מֵת בַּמִּדְבָּר וְהוּא לֹא־
 הָיָה בְּתוֹךְ הָעֵדָה הַנוֹעָדִים עַל־יְהוָה בַּעֲדַת־קָרַח כִּי־

צדיק. ואם יחסו לגנאי, כגון (מלכים ב כה, כה) רש"י
 "בא ישמעאל בן־נתניה בן־אלישמע" בידוע
 שכל־הנזכרים עמו רשעים היו: מחלה נעה וגו'.
 ולהלן הוא אומר (במדבר לו, יא): "ותהיינה מחלה
 תרצה", מגיד, שכלן שקולות זו כזו, לפיכך
 שנה את סדרן: ^(ב) לפני משה ולפני אלעזר.
 מגיד, שלא עמדו לפניו אלא בשנת
 הארבעים, אחר שמת אהרן: לפני משה. ואחר
 כך לפני אלעזר? אפשר, אם משה לא ידע,
 אלעזר יודע? אלא, סרס המקרא ודרשהו,
 דברי רבי יאשיה. אבא חנן משום רבי אלעזר
 אומר: בבית המדרש היו יושבים, ועמדו לפני
 כלם: ^(א) והוא לא־היה וגו'. לפי שהיו באות
 לומר: "בחטאו מת", נזקקו לומר: לא בחטא

(סד) ובאלה לא־היה איש וגו'. אבל על הנשים
 לא נגזרה גזרת המרגלים, לפי שהן היו
 מחבבות את הארץ – האנשים אומרים
 (במדבר יד, ד): "נתנה ראש ונשובה מצרימה",
 והנשים אומרות (במדבר כז, ד): "תנה לנו אחזה",
 לכך נסמכה פרשת בנות צלפחד לכאן:
 (א) למשפחת מנשה בן־יוסף. למה נאמר? והלא
 כבר נאמר: "בן־מנשה"? אלא, לומר לך: יוסף
 חבב את הארץ, שנאמר (בראשית נ, כה):
 "והעלתם את־עצמותי וגו' ובנותיו חבבו את
 הארץ, שנאמר (להלן פסוק ד): "תנה לנו אחזה".
 וללמדך, שהיו כלם צדיקים, שכל־מי שמעשיו
 ומעשיו אבותיו סתומים, ופרט לך הכתוב
 באחד מהם ליחסו לשבח, הרי זה צדיק בן

(א) בחטאו מת ובנים לא היו לו: כוונת הבנות היתה לומר שלא היו לו מעולם בנים, לא שהיו
 לו ומתו, ולפיכך הזכירו שלא היה בעדת קרח, שאם היה באותה עדה, היה אפשר שמת הוא
 ובניו יחדו, ואז היה אפשר למשה שישבן: אם אביכן ואחיכן חטאו ומתו אין רצון ה' שיתקיים
 שמו, עכשו שלא מתו, אבל לא נולדו, למה ייגרע?

בַּחֲטָאוֹ מֵת וּבָנִים לֹא־הָיוּ לוֹ: ד לָמָּה יִגְרַע שֵׁם־אֲבִינוֹ
מִתּוֹךְ מִשְׁפַּחְתּוֹ כִּי אֵין לוֹ בֶּן תִּנְהַלְנוּ אַחֲזָה בְּתוֹךְ אַחֵי
אֲבִינוֹ: ה וַיִּקְרַב מֹשֶׁה אֶת־מִשְׁפָּטָן לִפְנֵי יְהוָה: ו וַיֹּאמֶר
יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: ז כֵּן בָּנוֹת צִלְפַּחַד דְּבַרְתָּ נָתַן תִּתֵּן
לָהֶם אַחֲזָת נַחֲלָה בְּתוֹךְ אַחֵי אֲבִיהֶם וְהִעֲבַרְתָּ אֶת־נַחֲלַת
אֲבִיהֶן לָהֶן: ח וְאֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל תִּדְבָּר לֵאמֹר אִישׁ כִּי־
יָמוּת וּבֶן אֵין לוֹ וְהִעֲבַרְתָּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לְבָתּוֹ: ט וְאִם־אֵין
לוֹ בֵּת וְנָתַתָּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לְאָחָיו: י וְאִם־אֵין לוֹ אָחִים
וְנָתַתָּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לְאָחֵי אָבִיו: יא וְאִם־אֵין אָחִים לְאָבִיו

דברת. כתרגומו: "יאות", כך כתובה פרשה זו לפני במרום. מגיד, שראתה עינן מה־שלא ראתה עינו של משה: כן בנות צלפחד דברת. יפה תבעו. אשרי אדם שהקדוש־ברוך־הוא מודה לדבריו: נתן נתן. שני חלקים: חלק אביהן, שהיה מיוצאי מצרים, וחלקו עם אחיו בנכסי חפר: והעברת. לשון "העברה" (ספרים אחרים: עברה) הוא במי שאינו מניח בן ליורשו. דבר אחר: על שם שהבת מעברת נחלה משבט לשבט, שבנה ובעלה יורשין אותה; ש"ל־אֶת־סֵב נחלה" (במדבר לו, ז) — לא נצטווה אלא לאותו הדור בלבד. וכן "והעברתם את־נחלתו לבתו", בכלן הוא אומר "ונתתם", ובבת הוא אומר: "והעברתם": (יא) לשארו הקרב

רש"י מתלוננים ולא בעדת קרח, שהצו על הקדוש־ברוך־הוא, אלא בחטאו לבדו מת ולא החטיא את אחרים עמו. רבי עקיבא אומר: מקושש עצים היה. ורבי שמעון אומר: מן המעפילים היה: (ד) למה יגרע שם־אבינו. אנו במקום בן עומדות, ואם אין הנקבות חשובות זרע — תתיבם אמנו ליבם: כי אין לו בן. הא אם היה לו בן, לא היו תובעות כלום. מגיד, שחכמניות היו: (ה) ויקרב משה את־משפטן. נתעלמה הלכה ממנו. וכאן נפרע על שנטל עטרה לומר (דברים א, יז): "והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי". דבר אחר: ראויה היתה פרשה זו להכתב על־ידי משה, אלא שזכו בנות צלפחד ונכתבה על ידן: (י) כן בנות צלפחד

כי בחטאו מת: הוא מת בחטא שחטאו כל שאר היוצאים ממצרים, שכולם מתו במדבר, כמו שגזר ה' (למעלה י"ד כ"ט) 'במדבר הזה יפלו' וגו' (שש"ס).

(ז) והעברת: תחלה אמר מה יעשה להן בפועל ('נתן נתן להם' וכו'), ואח"כ פירש הטעם, כלו' תיתן להן מה שהיה ראוי לאביהן; הראשון הוא המסובב, והשני הוא הסיבה, והו"ו לפירוש.

וּנְתַתֶּם אֶת־נַחֲלָתוֹ לְשֹׂאֲרֵי הַקָּרֵב אֲלֵיו מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ
וַיִּרַשׁ אֹתָהּ וְהִיְתָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְחֶקֶת מִשְׁפָּט כַּאֲשֶׁר
צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: ^{יב} וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֶה אֶל־
הָר הָעֵבְרִים הַזֶּה וּרְאֵה אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְבְנֵי
יִשְׂרָאֵל: ^{יג} וּרְאִיתָהּ אַתָּה וְנֹאסַפְתָּ אֶל־עַמִּיךָ גַּם־אַתָּה
כַּאֲשֶׁר נֹאסַף אֶהֱרֹן אַחִיךָ: ^{יד} כַּאֲשֶׁר מְרִיתֶם פִּי בַּמִּדְבָּר־
צֹן בְּמִרְיַת הָעֵדָה לְהַקְדִּישֵׁנִי בַּמִּים לְעִינֵיהֶם הֵם מִי־
מִרְיַת קֹדֶשׁ מִדְּבַר־צֹן: ^{טו} וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה לֵאמֹר:

שכתב מיתתם, כתב סרחונם, לפי שנגזרה רש"י
גזרה על דור המדבר למות במדבר בעון שלא
האמינו, לכך בקש משה שיכתב סרחונו,
שלא יאמרו: אף הוא מן הממרים היה? משל
לשתי נשים שלוקות בבית־דין: אחת קלקלה
ואחת אכלה פגי שביעית וכו' [זו שאכלה פגי
שביעית אומרת: בבקשה מכם, הודיעו סרחוני,
שלא יהיו העומדים סבורים לומר – כשם שזו
קלקלה אף זו קלקלה]. אף כאן, בכל־מקום
שהזכיר מיתתו, הזכיר סרחונם, להודיע, שלא
היתה בהם אלא זו בלבד: (יד) **הם מִי־מִרְיַת**
קֹדֶשׁ. הם לבדם, אין בהם עון אחר. דבר
אחר: הם שהמרו במרה, הם היו שהמרו בים־
סוף, הם עצמם שהמרו במדבר צֹן: (טו) **וַיְדַבֵּר**
מֹשֶׁה אֶל־יְהוָה וגו'. להודיע שבחן של צדיקים,
שכשנפטרינ מן העולם מניחין צרכן ועוסקין
בצרכי צבור: לאמר. אמר לו: השיבני אם אתה

אליו ממשפחתו. ואין "משפחה" קרויה, אלא
משפחת האב: (יב) **עלה אליהר העברים**. למה
נסמכה לכאן? כיון שאמר הקדוש־ברוך־הוא:
"נתן תתן להם", אמר: אותי צוה המקום
להנחיל, שמא התרה הגזרה ואכנס לארץ?
אמר לו הקדוש־ברוך־הוא: גזרתי במקומה
עומדת! דבר אחר: כיון שנכנס משה לנחלת
בני גד ובני ראובן, שמח ואמר: כמדמה, שהתר
לי נדרי. משל למלך שגזר על בנו שלא יכנס
לפתח פלטין שלו. נכנס לשער – והוא אחריו,
לחצר – והוא אחריו, לטרקלין – והוא אחריו.
כיון שבא לכנס לקיטון, אמר לו: בני, מכאן
ואילך אתה אסור לכנס: (יג) **כאשר נאסף אהרן**
אחִיךָ. מכאן, שנתאוה משה למיתתו של אהרן.
דבר אחר: אין אתה טוב ממנו – "על אשר
לא־קִדַּשְׁתָּם" (דברים לב, נא). הא, אם קדשתם
אותי, עדין לא הגיע זמנכם להפטר. בכל־מקום

(יג) **וראיתָהּ אַתָּה וְנֹאסַפְתָּ**: רצה להראות לו את הארץ, שיראה שישאל קרובים אליה ושלא
היה כל יגיעו לריק.

כאשר נאסף אהרן אחִיךָ: ברש"י נפל טעות, וכתבו 'על אשר לא קדשתם' והוא פסוק בסוף
האזינו (דברים ל"ב נ"א) ונ"ל כי הדיבור הוא על הפסוק הסמוך, ותחילת הדיבור היתה

טז יִפְקֹד יְהוָה אֱלֹהֵי הַרוּחַת לְכָל־בֶּשֶׂר אִישׁ עַל־הָעֵדָה:
 יז אֲשֶׁר־יֵצֵא לַפְּנִיָּהִם וְאֲשֶׁר יָבֹא לַפְּנִיָּהִם וְאֲשֶׁר יֵצֵא־
 וְאֲשֶׁר יָבִיֵּא וְלֹא תִהְיֶה עֵדֶת יְהוָה כִּצָּאֹן אֲשֶׁר אֵין־לָהֶם
 רָעָה: יח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה קַח־לָךְ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־נֹון
 אִישׁ אֲשֶׁר־רוּחַ בּוֹ וְסָמַכְתָּ אֶת־יָדְךָ עָלָיו: יט וְהֶעַמְדָּתָ
 אֹתוֹ לִפְנֵי אֱלֹעֶזֶר הַכֹּהֵן וּלְפָנַי כָּל־הָעֵדָה וְצִוִּיתָה אֹתוֹ

(במדבר כא, לד): "אל־תִּירָא אֹתוֹ". וכדרך שעשה
 יהושע, שנאמר (יהושע ה, יג): "וילך יהושע
 אליו", ויאמר לו הלנו אתה? וגו'. וכן בדוד
 הוא אומר (שמואל־א יח, טז): "כִּי־הוּא יֹצֵא וְבֹא
 לַפְּנִיָּהִם" — יוצא בראש ונכנס בראש: ואשר
 יוציאם. בזכותו: ואשר יביאם. בזכותו. דבר
 אחר: "ואשר יביאם", שלא תעשה לו כדרך
 שאתה עושה לי, שאיני מכניסן לארץ: (יח) קח־
 לך. קחנו בדברים: אשריך, שזכית להנהיג בניו
 של מקום: לך. את שבדוק לך, את זה אתה
 מכיר: אֲשֶׁר־רוּחַ בּוֹ. כאשר שאלת, שיוכל
 להלך כנגד רוחו של כל־אחד ואחד: וסמכת
 אֶת־יָדְךָ עָלָיו. תן־לו מתרגמן, שידרש בחיך,
 שלא יאמרו עליו: לא היה לו להרים ראש
 בימי משה: (יט) וצויתָה אֹתוֹ. על ישראל: דע,

רש"י ממנה להם פרנס אם לאו: (טז) יפקד ה'. כיון
 ששמע משה שאמר לו המקום: "תן נחלת
 צלפחד לבנותיו", אמר: הגיע שעה שאתבע
 צרכי, שירשו בני את גדולתי. אמר לו הקדוש־
 ברוך־הוא: לא כך עלתה במחשבה לפני, כדאי
 הוא יהושע לטול שכר שמושו, שלא מש
 מתוך האהל. וזהו שאמר שלמה (משלי כז, יח):
 "נצר תאנה יאכל פריה": אלהי הרוחות. למה
 נאמר? אמר לפניו: רבונו של עולם! גלוי וידוע
 לפניך דעתו של כל־אחד ואחד, ואינן דומין
 זה לזה, מנה עליהם מנהיג שיהא סובל כל־
 אחד ואחד לפי דעתו: (יז) אֲשֶׁר־יֵצֵא לַפְּנִיָּהִם.
 לא כדרך מלכי האומות, שיושבים בבתיהם
 ומשלחין את חילותיהם למלחמה, אלא כמו
 שעשיתי אני, שנלחמתי בסיחון ועוג, שנאמר

שד"ל 'להקדישני במים', ורש"י פירש 'על אשר לא קדשתם', והמעתיקים השמיטו מלות 'להקדישני
 במים', והם כתובות בס' הזכרון.

(טז) אֱלֹהֵי הַרוּחַת: בוחן הלבבות והכוחות של כל אדם.

(יז) אֲשֶׁר יֵצֵא לַפְּנִיָּהִם וְאֲשֶׁר יָבֹא לַפְּנִיָּהִם: יש במשמע אפי' אדם כל שהוא, אשר יותן כתר
 מלכות בראשו, והוא יוצא ובא בראש הצבא בלי שיהיה כדאי להנהיגם, לפיכך הוסיף 'ואשר
 יוציאם ואשר יביאם'.

(יט) וְצִוִּיתָה אֹתוֹ: כמו 'ויצוהו ה' לנגיד על עמו' (ש"א י"ג י"ד), 'וצוין לנגיד על ישראל' (ש"א כ"ה
 ל'), 'צויתי שפטים על עמי' (ש"ב ד' י"א), 'לצות אתי נגיד' (ש"ב ו' כ"א) אולי שרש השרש הוא
 יצב, הציב, ומזה ציון קרוב למצבה.

לְעֵינֵיהֶם: כ וּנְתַתָּה מִהוֹדֶךָ עָלֵינוּ לְמַעַן יִשְׁמְעוּ כָּל־עַדְתֵּי
 בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: כא וּלְפָנַי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן יַעֲמֹד וְשֹׁאֵל לִי
 בְּמִשְׁפַּט הָאוֹרִים לְפָנַי יְהוֹה עַל־פִּיו יֵצְאוּ וְעַל־פִּיו יָבֹאוּ
 הוּא וְכָל־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֹתוֹ וְכָל־הָעֵדָה: כב וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה
 כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוֹה אֹתוֹ וַיִּקַּח אֶת־יְהוֹשֻׁעַ וַיַּעֲמֵדְהוּ לְפָנַי
 אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וּלְפָנַי כָּל־הָעֵדָה: כג וַיִּסְמַךְ אֶת־יָדָיו עָלָיו
 וַיִּצְוֵהוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוֹה בְּיַד־מֹשֶׁה: ^{חמישי} כח א וַיִּדְבֹּר
 יְהוֹה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: ב צֹו אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ

יפה, יותר ויותר ממה שנצטווה, שהקדוש-
 ברוך הוא אמר לו (לעיל פסוק יח): "וסמכת
 את־ידך". והוא עשה בשתי ידי, ועשאו ככלי
 מלא וגדוש ומלאו חכמתו בעין יפה: כאשר דבר
 ה'. אף לענין ההוד, נתן מהודו עליו: (ב) צו את־
 בני ישראל. מה אמור למעלה? "יפקד ה'", אמר
 לו הקדוש־ברוך־הוא: עד שאתה מצוני על
 בני — צוה את בני עלי. משל לבת מלך, שהיתה
 נפטרת מן העולם, והיתה מפקדת לבעלה
 על בניה וכו' [אמר לה: עד שאת מפקדתי
 על בני — פקדי את בני עלי, שלא ימרדו בי
 ושלא ינהגו בי מנהג בזיון], כדאיתא בספרי:

שטרננין הם, סרבנים הם; על מנת שתקבל
 עליך: (ג) ונתתה מהודך עליו. זה קרון עור פנים:
 מהודך. ולא כל־הודך. נמצינו למדין: פני משה
 כחמה, פני יהושע כלבנה: למען ישמעו כל־
 עדת בני ישראל. שיהיו נוהגין בו כבוד ויראה,
 כדרך שנוהגין בך: (כא) ולפני אלעזר הכהן יעמד.
 הרי שאלתך ששאלת, שאין הכבוד הזה זו
 מבית אביך, שאף יהושע יהא צריך לאלעזר:
 ושאל לו. כשיצטרך לצאת למלחמה: על־פיו.
 של אלעזר: וכל־העדה. סנהדרין: (כב) ויקח את־
 יהושע. לקחו בדברים והודיעו מתן שכר פרנסי
 ישראל לעולם הבא: (כג) ויסמך את־ידי. בעין

שד"ל

דפוס ראשון:

כתב יד:

(ב) ונתתה מהודך עליו: עיין י' ש' ריגיו.

(ב) ונתתה מהודך עליו: תכבדהו כדי
 שיכבדהו העם אבל במתנות הרוחניות
 אי אפשר לומר ונתת כי האל לבדו הוא הנותן, ככתוב 'ואצלת' מן הרוח אשר עליך ושמת
 עליהם' (למעלה י"א ז').

(כא) ושאל לו במשפט: אין ספק שהכוונה שאלעזר ישאל את ה' בעבור יהושע כמו 'היום
 החילתי לשאול לו באלהים' (ש"א כ"ב ו') והמבאר בנתיבות השלום כתב: אבל מתרגום אנקלוס
 ויונתן בן עוזיאל משמע שהכוונה על יהושע, והוא טעות. כי הם תירגמו: ושאל ליה, הכוונה
 בעבורו, וכן בש"א כ"ב ט"ו: 'לשאול לו באלהים' מתורגם: למשאל ליה.

אֱלֹהִים אֶת־קִרְבָּנִי לַחֲמִי לְאִשֵּׁי רֵיחַ נִיחָחִי תִשְׁמְרוּ
 לַהֲקָרִיב לִי בְמוֹעֶדוֹ: ^גוְאָמַרְתָּ לָהֶם זֶה הָאִשָּׁה אֲשֶׁר
 תִּקְרִיבוּ לַיהוָה כְּבָשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם שְׁנַיִם לַיּוֹם
 עֹלָה תָמִיד: ^דאֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַבֶּקֶר וְאֶת הַכֶּבֶשׂ
 הַשֵּׁנִי תַעֲשֶׂה בֵּין הָעֲרֵבִים: ^הוְעִשִּׂירִית הָאִיפָה סֹלֶת
 לַמִּנְחָה בָּלוּלָה בַשֶּׁמֶן כֶּתִית רְבִיעֵת הֶהָיִן: ^ועֹלֹת תָּמִיד
 תַּעֲשֶׂה בַהֲרִי סִנִּי לְרֵיחַ נִיחָח אִשָּׁה לַיהוָה: ^זוְנִסְכּוֹ
 רְבִיעֵת הֶהָיִן לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ נֶסֶךְ שֹׁכֵר לַיהוָה:
^חוְאֶת הַכֶּבֶשׂ הַשֵּׁנִי תַעֲשֶׂה בֵּין הָעֲרֵבִים כַּמִּנְחָה הַבֶּקֶר
 וְכִנְסֹכּוֹ תַעֲשֶׂה אִשָּׁה רֵיחַ נִיחָח לַיהוָה: ^טוּבַיּוֹם הַשִּׁבְעִית
 שְׁנֵי־כֶבֶשִׂים בְּנֵי־שָׁנָה תְּמִימִם וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֹלֶת מִנְחָה
 בָּלוּלָה בַשֶּׁמֶן וְנִסְכּוֹ: ^יעֹלֹת שַׁבָּת בְּשַׁבָּתוֹ עַל־עֹלֹת

המלואים. דבר אחר: "העשיה בהר סיני", הקיש עולת תמיד לעולת הר סיני, אותה שנתקרבה לפני מתן תורה שכתוב בה (שמות כד, ו): "וישם באגנת". מלמד, שטעונה כלי: (ז) ונסכו. יין: בקדש הסך. על המזבח יתנסכו: נסך שכו. יין המשכר, פרט ליין מגתו: (ח) ריח ניחח. נחת רוח לפני, שאמרתי ונעשה רצוני: (י) עלת שבת בשבתו. ולא עולת שבת זו בשבת אחרת. הרי שלא הקריב בשבת זו, שומע אני יקריב שתיים לשבת הבאה? תלמוד לומר: "בשבתו" — מגיד, שאם עבר יומו בטל קרבנו: על-על התמיד. אלו מוספין, לבד אותן שני כבשים של עולת התמיד. ומגיד, שאין קרבין אלא בין שני התמידין, וכן בכל-המוספין נאמר: "על-עולת התמיד" לתלמוד זה:

רש"י קרבני. זה הדם: לחמי. אלו אמורין, וכן הוא אומר (ויקרא ג, טו): "והקטירים הכהן המזבחה לחם אשה": לאשי. הנתנין לאשי מזבח: תשמרו. שיהיו כהנים ולוים וישראלים עומדין על גביו. מכאן למדו ותקנו מעמדות: במועדו. בכל-יום הוא מועד התמידים: (ג) ואמרת להם. אזהרה לבית-דין: שנים ליום. כפשוטו. ועקרו בא ללמד, שיהיו נשחטין כנגד היום — תמיד של שחר במערב ושל בין הערבים במזרחן של טבעות: (ד) את-הכבש אחד. אף-על-פי שכבר נאמר בפרשת "ואתה תצוה" (שמות כט, לח): "וזוה אשר תעשה" וגו', היא היתה אזהרה לימי המלואים, וכאן צוה לדורות: (ה) סלת למנחה. מנחת נסכים: (ו) העשיה בהר סיני. כאותן שנעשו בימי

הַתָּמִיד וְנִסְכָּה: יא וּבְרָאשֵׁי חֳדָשֵׁיכֶם תִּקְרִיבוּ עֹלָה לַיהוָה
 פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם וְאֵיל אֶחָד כִּבְשִׁים בְּנֵי־שָׁנָה שְׁבַעַה
 תְּמִימִם: יב וּשְׁלֹשָׁה עֶשְׂרֹנִים סֵלֶת מִנְחָה בָּלוּלָה בַשֶּׁמֶן
 לַפָּר הָאֶחָד וּשְׁנֵי עֶשְׂרֹנִים סֵלֶת מִנְחָה בָּלוּלָה בַשֶּׁמֶן
 לְאֵיל הָאֶחָד: יג וְעֶשְׂרֹן עֶשְׂרֹן סֵלֶת מִנְחָה בָּלוּלָה בַשֶּׁמֶן
 לִכְבֶּשׂ הָאֶחָד עֹלָה רֵיחַ נִיחֹחַ אֲשֶׁה לַיהוָה: יד וְנִסְכֵּיהֶם
 חֲצִי הַהֵין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהֵין לְאֵיל וּרְבִיעֶת הַהֵין
 לִכְבֶּשׂ יֵין זֹאת עֹלֶת חֹדֶשׁ בַּחֲדָשׁוֹ לְחֳדָשֵׁי הַשָּׁנָה:
 טו וּשְׁעִיר עִזִּים אֶחָד לְחֹטָאת לַיהוָה עַל־עֹלֶת הַתָּמִיד
 יעֲשֶׂה וְנִסְכּוֹ: ששי טז וּבַחֲדָשׁ הָרִאשׁוֹן בְּאַרְבַּעַה עֶשֶׂר
 יוֹם לְחֹדֶשׁ פֶּסַח לַיהוָה: יז וּבַחֲמִשָּׁה עֶשֶׂר יוֹם לְחֹדֶשׁ הַזֶּה

(ט ע"א). ונשתנה שעיר ראש־חדש, שנאמר
 בו: "לה", ללמדך שמכפר על שאין בו ידיעה
 לא בתחלה ולא בסוף, שאין מכיר בחטא
 אלא הקדוש־ברוך־הוא בלבד, ושאר השעירין
 למדין ממנו. ומדרשו באגדה (שבועות ט ע"א):
 אמר הקדוש־ברוך־הוא: הביאו כפרה עלי על

(יב) ושלשה עשרנים. כמשפט נסכי פר, שכן
 הן קצובין בפרשת נסכים: (יד) זאת עלת חדש
 בחדשו. שאם עבר יומו בטל קרבנו, ושוב
 אין לו תשלומין: (טו) ושעיר עזים וגו'. כל־
 שעירי המוספין באין לכפר על טמאת מקדש
 וקדשיו, הכל כמו שמפרש במסכת שבועות

(יא) ובראשי חדשיכם: שאתם מונים לתועלתכם, כי גם קודם מתן תורה היו מונים ללבנה,
 אבל אין הכוונה שהיו חוגגים ראשי חודשים כדעת הספורנו. ואין ראייה ממה שכתוב 'אשר
 נסתרת שם ביום המעשה' (שמואל א' כ י"ט) שראש חודש לא היה אצלם יום מעשה, כי פירושו
 ביום המאורע הידוע (ש"א י"ט י'), וכן 'בשבֿעתיכם' (למטה פסוק כ"ו) אין ענינו שהיו חוגגים חג
 שבועות קודם מתן תורה, אבל שהיו מונים שבעה שבועות, שהיו מצפים מתי יהיה יום הקציר
 או (כדברי דח"א) בשבועות שכבר צייתי אתכם למנות.

(יב) ושלשה עשרנים: רש"י באמרו 'כמשפט נסכי פר', הוא כולל המנחה עם הנסכים, כי כן
 בלשון חכמים היא נקראת מנחת נסכים, ובפרשת נסכים שהזכיר כאן רש"י (והיא למעלה
 פרק ט"ו) נתבארו גם המנחות וגם הנסכים.

חג שבעת ימים מצות יאכל: יח ביום הראשון מקרא
קדש כל-מלאכת עבדה לא תעשו: יט והקרבתם אשה
עלה ליהוה פרים בני-בקר שנים ואיל אחד ושבעה
כבשים בני שנה תמימים יהיו לכם: כ ומנחתם סלת
בלולה בשמן שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל
תעשו: כא עשרון עשרון תעשה לכבש האחד לשבעת
הכבשים: כב ושעיר חטאת אחד לכפר עליכם: כג מלבד
עלת הבקר אשר לעלת התמיד תעשו את-אלה:
כד כאלה תעשו ליום שבעת ימים לחם אשה ריח-ניחח
ליהוה על-עולת התמיד יעשה ונסכו: כה וביום השביעי
מקרא-קדש יהיה לכם כל-מלאכת עבדה לא תעשו:
כו וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה ליהוה
בשבעתיכם מקרא-קדש יהיה לכם כל-מלאכת עבדה
לא תעשו: כז והקרבתם עולה לריח ניחח ליהוה פרים
בני-בקר שנים איל אחד ושבעה כבשים בני שנה:
כח ומנחתם סלת בלולה בשמן שלשה עשרונים לפר

רש"י

שמעטתי את הירח: על-עלת התמיד יעשה.
כל-הקרבן הזה: ונסכו. אין "ונסכו" מוסב על
השעיר, שאין נסכים לחטאת: (יח) כל-מלאכת
עבדה. אפילו מלאכה הצריכה לכם, כגון: דבר
האבד המותרת בחולו של מועד – אסורה
ביום טוב: (יט) פרים. כנגד אברהם, שנאמר
(בראשית יח, ז): "ואל-הבקר רץ אברהם": אילים.

כנגד אילו של יצחק: כבשים. כנגד יעקב,
שנאמר (בראשית ל, מ): "והכשבים הפריד יעקב".
ביסודו של רבי משה הדרשן ראיתי זאת:
(כד) כאלה תעשו ליום. שלא יהיו פוחתין והולכין
כפרי החג: (כו) וביום הבכורים. חג השבועות
קרוי "בכורי קציר חטים", על שם שתי הלחם,
שהם ראשונים למנחת חטים הבאה מן החדש:

הָאֶחָד שְׁנֵי עֶשְׂרִים לְאֵל הָאֶחָד: כט עֶשְׂרֹן עֶשְׂרֹן לִכְבֹּשׁ
הָאֶחָד לְשִׁבְעַת הַכִּבְשִׁים: ו שְׁעִיר עִזִּים אֶחָד לְכַפֵּר
עֲלֵיכֶם: לא מִלֶּבֶד עֹלֹת הַתָּמִיד וּמִנְחָתוֹ תַעֲשׂוּ תָמִימִם
יְהִיו־לָכֶם וְנִסְכֵיהֶם: כט וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בָאֶחָד לַחֹדֶשׁ
מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם כָּל־מְלָאכָת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ
יוֹם תְּרוּעָה יִהְיֶה לָכֶם: ב וַעֲשִׂיתֶם עֹלָה לְרִיחַ נִיחֹחַ לַיהוָה
פֶּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד אֵיל אֶחָד כִּבְשִׁים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה
תָּמִימִם: ג וּמִנְחָתָם סֹלֶת בָּלוּלָה בַשֶּׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרִים
לֶפֶר שְׁנֵי עֶשְׂרִים לְאֵיל: ד וְעֶשְׂרֹן אֶחָד לִכְבֹּשׁ הָאֶחָד
לְשִׁבְעַת הַכִּבְשִׁים: ה וְשְׁעִיר־עִזִּים אֶחָד חֲטָאת לְכַפֵּר
עֲלֵיכֶם: ו מִלֶּבֶד עֹלֹת הַחֹדֶשׁ וּמִנְחָתָהּ וְעֹלֹת הַתָּמִיד
וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֵיהֶם כַּמִּשְׁפָּט לְרִיחַ נִיחֹחַ אֲשֶׁה לַיהוָה:
ז וּבַעֲשׂוֹר לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי הַזֶּה מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם
וְעָנִיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם כָּל־מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ:
ח וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה לַיהוָה רִיחַ נִיחֹחַ פֶּר בֶּן־בָּקָר אֶחָד אֵיל
אֶחָד כִּבְשִׁים בְּנֵי־שָׁנָה שִׁבְעָה תָּמִימִם יְהִיו לָכֶם:

(לא) תמימים יהיו לכם ונסכיהם. אף הנסכים מהיין שהעלה קמחין פסול לנסכים: רש"י
יהיו תמימים. למדו רבותינו (מנחות פז ע"א) (ו) מלבד עלת החדש. מוספי ראש חדש, שהוא

(ג) בעל מנחת שי כתב כי גם 'ומנחתם' של 'ובחדש השביעי' (פסוק ט') הוא בפשטא זקף, ובתנ"ך כ"י משנת ק"ז אשר ביד ר' מרדכי שמואל גירונדי מצאתי כל 'ומנחתם' שבפרשה במרכא, ואולי כן נכון, כמו 'ונסכה יין רביעית ההין' (ויקרא כ"ג י"ג).

(ז) ועניתם: ע' ויקרא ט"ז כ"ט.

ט וּמִנְחָתָם סֶלֶת בָּלוּלָה בְּשֶׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרִים לֶפֶר
 שְׁנֵי עֶשְׂרִים לֵאֵיל הָאֶחָד: י עֲשָׂרוֹן עֲשָׂרוֹן לִכְבֹּשׁ הָאֶחָד
 לְשִׁבְעַת הַכִּבָּשִׁים: יא שְׁעִיר־עִזִּים אֶחָד חֲטָאת מִלֶּבֶד
 חֲטָאת הַכֹּפָרִים וְעֹלֹת הַתְּמִיד וּמִנְחָתָהּ וְנִסְכֶּיהָ: שביעי
 יב וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא־קֹדֶשׁ יִהְיֶה
 לָכֶם כָּל־מְלֹאכֶת עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ וַחֲגֹתֶם חֵג לַיהוָה
 שִׁבְעַת יָמִים: יג וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אִשָּׁה רִיחַ נִיחַח לַיהוָה
 פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁלֹשָׁה עָשָׂר אֵילִם שְׁנַיִם כִּבָּשִׁים
 בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבַּעַה עָשָׂר תְּמִימִם יִהְיוּ: יד וּמִנְחָתָם סֶלֶת
 בָּלוּלָה בְּשֶׁמֶן שְׁלֹשָׁה עֶשְׂרִים לֶפֶר הָאֶחָד לְשִׁלֹּשָׁה
 עָשָׂר פָּרִים שְׁנֵי עֶשְׂרִים לֵאֵיל הָאֶחָד לְשְׁנֵי הָאֵילִם:
 טו וְעֲשָׂרוֹן עֲשָׂרוֹן לִכְבֹּשׁ הָאֶחָד לְאַרְבַּעַה עָשָׂר כִּבָּשִׁים:
 טז וְשְׁעִיר־עִזִּים אֶחָד חֲטָאת מִלֶּבֶד עֹלֹת הַתְּמִיד מִנְחָתָהּ
 וְנִסְכָּהּ: יז וּבַיּוֹם הַשְּׁנִי פָּרִים בְּנֵי־בָקָר שְׁנַיִם עָשָׂר
 אֵילִם שְׁנַיִם כִּבָּשִׁים בְּנֵי־שָׁנָה אַרְבַּעַה עָשָׂר תְּמִימִם:

"תעשו", והוא לשון צווי — מלבד עולות
 התמיד ומנחתה, תעשו את אלה ונסכיהם. וכן
 כל-"ונסכיהם" האמורים בכל-המועדות, חוץ
 משל קרבנות החג, שכל-"ונסכה" "ונסכיהם"
 "ונסכיה" שבהם, מוסבים על התמיד ואינן

ביום ראש השנה: (יא) מלבד חטאת הכפרים.
 שעיר הנעשה בפנים האמור ב"אחרי מות"
 (ויקרא טז, ט), שגם הוא חטאת: ועל התמיד.
 ומלבד עולת התמיד, תעשו עולות הללו:
 ונסכיהם. מוסב על המוספין הכתובים, ועל

רש"י

(יא) ונסכיהם: פירוש רש"י על 'ונסכיהם' נכון, והוא נגד הטעמים, אך קשה כי ביום הראשון
 מימי החג אין כתוב ומנחתם ונסכיהם (פסוק י"ד) אלא ומנחתם בלבד; א"כ ונסכה שבפסוק
 ט"ז צריך שיהיה מוסב על המוספין, שלא נזכר להם נסכים; אבל ונסכה לשון נקבה אינו חוזר
 אלא לעולת התמיד.

שד"ל

יח וּמִנַּחֲתָם וְנִסְכֵּיהֶם לִפְרִים לְאֵילִם וְלִכְבָּשִׁים בְּמִסְפָּרָם
 בַּמִּשְׁפָּט: יט וְשַׁעֲרֵי־עֲזִים אֶחָד חֲטָאת מִלֶּבֶד עַל־תַּת הַתֹּמִיד
 וּמִנַּחֲתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם: כ וּבִיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי פָּרִים עֲשֵׂתִי־עֹשֶׂר
 אֵילִם שְׁנָיִם כִּבְשִׁים בְּנִי־שְׁנָה אַרְבַּעַה עֹשֶׂר תְּמִימִם:
 כא וּמִנַּחֲתָם וְנִסְכֵּיהֶם לִפְרִים לְאֵילִם וְלִכְבָּשִׁים בְּמִסְפָּרָם
 בַּמִּשְׁפָּט: כב וְשַׁעֲרֵי חֲטָאת אֶחָד מִלֶּבֶד עַל־תַּת הַתֹּמִיד
 וּמִנַּחֲתָהּ וְנִסְכֵּיהֶם: כג וּבִיּוֹם הָרְבִיעִי פָּרִים עֲשֹׂרָה אֵילִם
 שְׁנָיִם כִּבְשִׁים בְּנִי־שְׁנָה אַרְבַּעַה עֹשֶׂר תְּמִימִם: כד מִנַּחֲתָם
 וְנִסְכֵּיהֶם לִפְרִים לְאֵילִם וְלִכְבָּשִׁים בְּמִסְפָּרָם בַּמִּשְׁפָּט:
 כה וְשַׁעֲרֵי־עֲזִים אֶחָד חֲטָאת מִלֶּבֶד עַל־תַּת הַתֹּמִיד מִנַּחֲתָהּ
 וְנִסְכֵּיהֶם: כו וּבִיּוֹם הַחֲמִישִׁי פָּרִים תִּשְׁעָה אֵילִם שְׁנָיִם
 כִּבְשִׁים בְּנִי־שְׁנָה אַרְבַּעַה עֹשֶׂר תְּמִימִם: כז וּמִנַּחֲתָם
 וְנִסְכֵּיהֶם לִפְרִים לְאֵילִם וְלִכְבָּשִׁים בְּמִסְפָּרָם בַּמִּשְׁפָּט:
 כח וְשַׁעֲרֵי חֲטָאת אֶחָד מִלֶּבֶד עַל־תַּת הַתֹּמִיד וּמִנַּחֲתָהּ
 וְנִסְכֵּיהֶם: כט וּבִיּוֹם הַשִּׁשִּׁי פָּרִים שְׁמֹנֶה אֵילִם שְׁנָיִם כִּבְשִׁים

"שה פזורה". והם קבועים ומנינם תשעים רש"י
 ושמונה, לכולת מהם תשעים ושמונה קללות
 שבמשנה תורה. בשני נאמר: "ונסכיהם", על
 שני תמידי היום, ולא שנה הלשון אלא לדרש,
 כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (תענית ב
 ע"ב) בשני "ונסכיהם", בשני "ונסכיהם", בשביעי

לשון צווי, שהרי נסכיהם של מוספין כתובין
 לעצמן בכל־יום ויום: (יח) ומנחתם ונסכיהם
 לפרים. פרי החג שבעים הם, כנגד שבעים
 אומות שמתמעטים והולכים, סימן כליה להם,
 ובימי המקדש היו מגנין עליהם מן היסורין:
 ולכבשים. כנגד ישראל שנקראו (ירמיה נ, יז):

(יח) במספרם כמשפט: לפי מספר הפרים האילים והכבשים, וכפי המשפט הקבוע, כל כך לכל שד"ל
 פר לכל איל ולכל כבש.

בְּיָמֶיךָ אֲרַבְעָה עָשָׂר תְּמִימִים: לוֹמְנַחְתָּם וְנִסְכֵּיהֶם
 לַפָּרִים לְאֵילִם וְלִכְבָּשִׁים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט: לא וּשְׁעִיר
 חַטָּאת אֶחָד מִלֶּבֶד עֹלֹת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּיהָ:
 לב וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי פָּרִים שִׁבְעָה אֵילִם שְׁנָיִם כִּבְשִׁים בְּיָמֶיךָ
 שְׁנָה אֲרַבְעָה עָשָׂר תְּמִימִים: לג וּמִנְחָתָם וְנִסְכָּהֶם לַפָּרִים
 לְאֵילִם וְלִכְבָּשִׁים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט: לד וּשְׁעִיר חַטָּאת
 אֶחָד מִלֶּבֶד עֹלֹת הַתָּמִיד מִנְחָתָהּ וְנִסְכָּהּ: מה מִפֶּטִיר לה בַּיּוֹם
 הַשְּׁמִינִי עֲצֶרֶת תִּהְיֶה לָכֶם כָּל־מִלְאכָתָה עֲבֹדָה לֹא תַעֲשׂוּ:
 לו וְהִקְרַבְתֶּם עֹלָה אֵשָׁה רֵיחַ נִיחָח לַיהוָה פֶּר אֶחָד אֵיל
 אֶחָד כִּבְשִׁים בְּיָמֶיךָ שִׁבְעָה תְּמִימִים: לו מִנְחָתָם
 וְנִסְכֵּיהֶם לַפָּר לְאֵיל וְלִכְבָּשִׁים בְּמִסְפָּרָם כַּמִּשְׁפָּט:
 לח וּשְׁעִיר חַטָּאת אֶחָד מִלֶּבֶד עֹלֹת הַתָּמִיד וּמִנְחָתָהּ
 וְנִסְכָּהּ: לט אֵלֶּה תַעֲשׂוּ לַיהוָה בְּמוֹעֲדֵיכֶם לְבֹד מִנְדְּרֵיכֶם

מאביהם והוא אומר להם: קשה עלי פרדתכם, עכבו עוד יום אחד. משל למלך שעשה סעודה וכו' [גדולה, ליום אחרון אמר לאוהבו: עשה לי סעודה קטנה, כדי שאהנה ממך], כדאיתא במסכת סכה (נה ע"ב). ובמדרש רבי תנחומא (סימן יז): למדה תורה דרך ארץ, שמי שיש לו אכסנאי, יום ראשון מאכילו פטומות, למחר מאכילו דגים, למחר מאכילו בשר בהמה, למחר מאכילו קטניות, למחר מאכילו ירק — פוחת והולך כפרי החג: (לט) אלה תעשו לה'

רש"י "כמשפטים" — מ"ם יו"ד מ"ם, הרי כאן "מים", רמז לנסוך המים מן התורה בחג: (לה) עֲצֶרֶת תהיה לכם. עצורים בעשית מלאכה. דבר אחר: "עצרת", עצרו מלצאת. מלמד, שטעון לינה. ומדרשו באגדה (סוכה נה ע"ב): לפי שכל־ימות הרגל הקריבו כנגד שבעים אומות, וכשבאין ללכת, אמר להם המקום: בבקשה מכם, עשו לי סעודה קטנה כדי שאהנה מכם: (לו) פֶּר אֶחָד אֵיל אחד. כל־אלו כנגד ישראל. התעכבו לי מעט עוד, ולשון חבה הוא זה, כבנים הנפטרים

שד"ל (לה) עֲצֶרֶת: כמו 'קָדְשׁוּ צוּם קְרָאוּ עֲצֶרֶת' (יואל א' י"ד), 'קָדְשׁוּ עֲצֶרֶת לְבַעַל' (מלכים ב' י' כ'), 'עֲצֶרֶת בּוֹגְדִים' (ירמיה ט' א'), ועיין ישעיה א' י"ג.

וְנִדְבַתִּיכֶם לְעֹלְתֵיכֶם וּלְמִנְחֹתֵיכֶם וּלְנִסְכֵּיכֶם וּלְשִׁלְמֵיכֶם:
 ל' א וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּכָל אֲשֶׁר־צֻוָּה יְהוָה
 אֶת־מֹשֶׁה:

להפסיק הענין, דברי רבי ישמעאל. לפי שעד רש"י כאן דבריו של מקום, ופרשת נדרים מתחלת בדבורו של משה, הוצרך להפסיק תחילה ולומר, שחזר משה ואמר פרשה זו לישראל. שאם לא כן, יש במשמע שלא אמר להם זו, אלא בפרשת נדרים התחיל דבריו:

במועדיכם. דבר הקצוב לחובה: לבד מנדריכם. אם באתם לדר קרבנות ברגל, מצוה היא בידכם, או נדרים או נדבות שנדרתם כל־השנה, תקריבום ברגל, שמא יקשה לו לחזור ולעלות לירושלים ולהקריב נדריו, ונמצא עובר ב"בל תאחר": (א) ויאמר משה אל־בני ישראל.

פרשת מטות

ל בַּיּוֹדֵבֶר מֹשֶׁה אֶל־רָאשֵׁי הַמִּטּוֹת לְבִנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר
זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה: ג אִישׁ כִּי־יֵדֵר גֹּדֶר לַיהוָה
אוֹהֶשֶׁבֶע שְׁבַע לְאָסֹר אָסֹר עַל־נַפְשׁוֹ לֹא יַחַל דְּבָרוֹ
כְּכֹל־הֵיצֵא מִפִּי יַעֲשֶׂה: ד וְאִשָּׁה כִּי־תֵדֵר גֹּדֶר לַיהוָה
וְאָסְרָה אָסֹר בְּבֵית אָבִיהָ בְּנַעֲרֶיהָ: ה וְשָׁמַע אָבִיהָ אֶת־

"זה הדבר", מעוט הוא, לומר שהחכם בלשון "התרה" ובעל [ואב] בלשון "הפרה" כלשון הכתוב כאן, ואם חלפו – אין מתר ואין מופר: (ג) נדר. האומר: הרי עלי קונם, שלא אוכל או שלא אעשה דבר פלוני. יכול, אפילו נשבע שיאכל נבלות, אני קורא עליו: "ככל־היוצא מפיו יעשה"? תלמוד לומר: "לאסר אסר" – לאסר את המתר, ולא להתיר את האסור: לא יחל דברו. כמו "לא יחלל דברו" – לא יעשה דבריו חלין: (ד) בבית אביה. ברשות אביה, ואפילו אינה בביתו: בנעריה. ולא קטנה ולא בוגרת, שהקטנה אין נדרה נדר, והבוגרת אינה ברשותו של אביה להפר נדריה. ואי זו היא קטנה? אמרו רבותינו (נדה מה ע"ב): בת אחד עשרה שנה ויום אחד נדריה נבדקין – אם ידעה לשם־מי נדרה ולשם מי הקדישה –

רש"י (ב) ראשי המטות. חלק כבוד לנשיאים ללמדם תחלה, ואחר כך לכל־בני ישראל. ומניין שאף שאר הדברות כן? תלמוד לומר (שמות לד, לא־לב): "וישבו אליו אהרן וכל־הנשאים בעדה וידבר משה אליהם. ואחרי־כן נגשו כל־בני ישראל". ומה ראה לאמרה כאן? למד, שהפרת נדרים ביחיד מומחה, ואם אין יחיד מומחה – מפר בשלושה הדיוטות. או יכול שלא אמר משה פרשה זו אלא לנשיאים בלבד? נאמר כאן: "זה הדבר", ונאמר בשחוט־י חוץ (ויקרא יז, ב): "זה הדבר", מה־להלן נאמרה לאהרן ולבניו ולכל־בני ישראל, שנאמר: "דבר אל אהרן וגו'", אף זו נאמרה לכלן: זה הדבר. משה נתנבא ב"כה אמר ה' כחצת הלילה" (שמות יא, ד), והנביאים נתנבאו ב"כה אמר ה'", מוסף עליהם משה שנתנבא בלשון "זה הדבר". דבר אחר:

שד"ל (ב) וידבר משה אל ראשי המטות: מפני שהיו ראשי המטות נשיאים על ישראל הוצרך משה להודיעם שאין להם שלטון בדברים שבין איש לאשתו ובין אב לבתו בעניין הנדרים, שאם תבוא אשה ותקבול לפנייהם על בעלה שאינו מניחה לקיים נדרה, יאמרו לה: הוא רשאי ולא אתך ולא אנחנו. אבל אם האיש עצמו שנדר מתחרט ובא ושואל פי הנשיאים, הרשות בידם להתיר לו לפי ראות עיניהם, ומכאן להתרת נדרים מן התורה. כי בני הבית תחת בה"ב, ובעה"ב תחת הנשיאים.

(ג) ידר נדר לה': להקריב איזה קרבן.

או השבע שבעה לאסר אסר על נפשו: הוא בענייני עינוי נפש כגון להתענות (דח"ו) וכן בנתה"ש, הנדר קבלת החיוב לעשות, והאסר שלא לעשות.

השבע: מקור במקום זמן מוגבל.

נִדְרָה וְאַסְרָה אֲשֶׁר אֶסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וְהַחֲרִישׁ לָהּ אַבִּיהָ
 וְקָמוּ כָּל־נְדָרֶיהָ וְכָל־אֶסֶר אֲשֶׁר־אֶסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם:
 וְאִם־הָיָא אָבִיהָ אִתָּהּ בַּיּוֹם שָׁמְעוּ כָּל־נְדָרֶיהָ וְאַסְרֶיהָ
 אֲשֶׁר־אֶסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם וַיְהִי וַיִּסְלַח־לָהּ כִּי־
 הָיָא אָבִיהָ אִתָּהּ: ^ז וְאִם־הָיָה תְּהִיָּה לְאִישׁ וְנְדָרֶיהָ עָלֶיהָ
 אֹז מִבֶּטָא שְׁפָתֶיהָ אֲשֶׁר אֶסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ: ^ח וְשָׁמַע
 אִישָׁהּ בַּיּוֹם שָׁמְעוּ וְהַחֲרִישׁ לָהּ וְקָמוּ נְדָרֶיהָ וְאַסְרֶיהָ
 אֲשֶׁר־אֶסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקָמוּ: ^ט וְאִם בַּיּוֹם שָׁמַע אִישָׁהּ
 יֵנִיא אוֹתָהּ וְהִפֵּר אֶת־נְדָרָהּ אֲשֶׁר עָלֶיהָ וְאֵת מִבֶּטָא
 שְׁפָתֶיהָ אֲשֶׁר אֶסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וַיְהִי וַיִּסְלַח־לָהּ:

ואף־על־פי שהוא מופר, ואם המופרים צריכים רש"י
 סליחה, קל וחמר לשאינן מופרים: ^(ז) ואם־הָיָה
 תְּהִיָּה לְאִישׁ. זו ארוסה. או אינו, אלא נשואה?
 כשהוא אומר: "ואם בית אישה נדרה", הרי
 נשואה אמור, וכאן בארוסה. ובא לחלק בה —
 שאביה ובעלה מפירין נדריה, הפר האב ולא
 הפר הבעל, או הפר הבעל ולא הפר האב, הרי
 זה אינו מופר, ואין צריך לומר, אם קיים אחד
 מהם: ונדריה עליה. שנדרה בבית אביה, ולא
 שמע בהן אביה, ולא הופרו ולא הוקמו:
^(ח) ושמע אישה וגו'. הרי לך, שאם קיים הבעל,
 שהוא קיים: ^(ט) והפר את־נדרה אשר עליה. יכול
 אפילו לא הפר האב? תלמוד לומר: "בנעריה

נדרה נדר. בת שנים עשרה שנה ויום אחד,
 אינה צריכה להבדק: ^(ז) ואם־הָיָא אַבִּיהָ אִתָּהּ.
 אם מנע אותה מן הנדר, כלומר שהפר לה.
 "הנאה" זו איני יודע מה־היא, כשהוא אומר:
 "ואם ביום שמע אישה יניא אותה והפר", הוי
 אומר: "הנאה" זו הפרה. ופשוטו: לשון מניעה
 והסרה, וכן (במדבר לב, ז): "ולמה תניאון", וכן
 (תהלים קמא, ה): "שמן ראש אליני ראשי", וכן
 (במדבר יד, לד): "וידעתם את־תנאותי" — את
 אשר סרתם מעלי: וה' יסלח־לה. במה הכתוב
 מדבר? באשה שנדרה בנזיר ושמע בעלה והפר
 לה, והיא לא ידעה ועוברת על נדרה ושותה יין
 ומטמאה למתים, זו היא שצריכה סליחה,

^(ז) מִבֶּטָא: יש בכוחו התחייבות שאדם מחייב עצמו לעשות או שלא לעשות, כמו 'כי תשבע
 לבטא בשפתים להרע או להטיב' (ויקרא ה' ד') וכן, 'ויבטא בשפתיו' (תהלים ק"ו ל"ג).

^(ח) בַּיּוֹם שָׁמְעוּ: עיני שמות ל"ב ל"ד.

וקמו נדריה: ראוי להיות בזקף, וכן הוא בחומש יוסטיניאן.

וַיִּנְדֹּר אֶלְמָנָה וְגִרוּשָׁה כָּל אֲשֶׁר-אָסְרָה עַל-נַפְשָׁהּ יָקוּם
עָלֶיהָ: ^{יא} וְאִם-בֵּית אִישָׁה נְדָרָה אוֹ-אָסְרָה אָסַר עַל-
נַפְשָׁהּ בְּשִׁבְעָה: ^{יב} וְשָׁמַע אִישָׁה וְהֶחְרַשׁ לָהּ לֹא הֵנִיא
אֹתָהּ וְקָמוּ כָּל-נְדָרֶיהָ וְכָל-אָסַר אֲשֶׁר-אָסְרָה עַל-נַפְשָׁהּ
יָקוּם: ^{יג} וְאִם-הָפִיר יָפַר אֹתָם | אִישָׁה בַּיּוֹם שָׁמְעוֹ כָּל-
מוֹצֵא שְׁפָתֶיהָ לְנִדְרֶיהָ וְלֹא-אָסַר נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם אִישָׁה
הַפֵּרָם וַיְהִי יִסְלַח-לָהּ: ^{יד} כָּל-נֶדֶר וְכָל-שְׁבַעַת אָסַר
לְעֹנֹת נֶפֶשׁ אִישָׁה יְקִימוּ וְאִישָׁה יִפְרֹנוּ: ^{טו} וְאִם-הֶחְרַשׁ
יַחְרִישׁ לָהּ אִישָׁה מִיּוֹם אֶל-יּוֹם וְהָקִים אֶת-כָּל-נְדָרֶיהָ אוֹ
אֶת-כָּל-אָסְרֶיהָ אֲשֶׁר עָלֶיהָ הָקִים אֹתָם כִּי-הֶחְרַשׁ לָהּ
בַּיּוֹם שָׁמְעוֹ: ^{טז} וְאִם-הָפִיר יָפַר אֹתָם אַחֲרֵי שָׁמְעוֹ וְנָשָׂא

אסר וגו'. לפי שאמר שהבעל מפר, יכול, כל-
נדרים במשמע? תלמוד לומר: "לענת נפש" —
אינו מפר אלא נדרי ענוי נפש בלבד. והם
מפרשים במסכת נדרים (דף עט ע"א): (טו) **מיום**
אליום. שלא תאמר מעת לעת, לכך "מיום אל-
יום" — ללמדך, שאין מפר אלא עד שתחשך:
(טז) **אחרי שמעו**. אחרי שמעו וקיים, שאמר:

רש"י בית אביה" — כל-שבנעוריה ברשות אביה
היא: (י) **אשר-אסרה על-נפשה יקום עליה**. לפי
שאינה לא ברשות אב ולא ברשות בעל.
ובאלמנה מן הנשואין הכתוב מדבר, אבל
אלמנה מן הארוסין — מת הבעל, נתרוקנה
וחזרה לרשות האב: (יא) **ואם-בית אישה נדרה**.
בנשואה הכתוב מדבר: (יד) **כל-נדר וכל-שבועת**

שד"ל (טו) **מיום אל יום**: רשב"י אומר מעת לעת (ספרי, פרשת מטות פסקא קנ"ו), ורש"י אחז כתנא
קמא שם; ובנדרים (ע"ו ע"ב) ר' יוסי בר יהודה ור' אלעזר בר ר' שמעון אומרים מעת לעת,
ואמר ריב"ל אין הלכה כאותו הזוג, זהו מה שהביא לרש"י לְפָסוֹק כתנא קמא, וכן פסק גם
הרמב"ם הלכות נדרים פרק י"ב הלכה ט"ו, ומכל מקום לפי פשט המקרא נראין דברי הזוג
ורשב"י.

(טז) **אחרי שמעו ונשא את עונה**: כי תחתיו היא וחייבת לשמוע לו, כראב"ע.

אחרי שמעו: אחר כ"ד שעות, ולא שקיים אותם (כדברי רש"י), אלא שהחריש ונשא את עונה.

אֶת־עֹנָהּ: י אֵלֶּה הַחֲקִים אֲשֶׁר צָוָה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בֵּין
אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ בֵּין־אָב לְבִתּוֹ בְּנִעֻרֶיהָ בֵּית אָבִיהָ: שני
לא א וידבר יהוה אל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: ב נָקֵם נִקְמַת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים אַחֲרֵי תֹאסֹף אֶל־עַמִּיד: ג וידבר
מֹשֶׁה אֶל־הָעָם לֵאמֹר הִחֲלָצוּ מֵאִתְּכֶם אֲנָשִׁים לַצָּבָא
וַיְהִיו עַל־מִדְיָן לְתֵת נִקְמַת־יְהוָה בַּמִּדְיָן: ד אֵלֶּךָ לַמָּטָה אֵלֶּךָ
לַמָּטָה לְכָל מַטּוֹת יִשְׂרָאֵל תִּשְׁלָחוּ לַצָּבָא: ה וַיִּמָּסְרוּ מֵאֲלֵפֵי
יִשְׂרָאֵל אֵלֶּךָ לַמָּטָה שְׁנַיִם־עָשָׂר אֵלֶּךָ חֲלוּצֵי צָבָא: ו וַיִּשְׁלַח

החלצו. כתרגומו, לשון חלוצי צבא מזינים: רש"י
אנשים. צדיקים, וכן (שמות יז, ט): "בחר־לנו
אנשים", וכן (דברים א, יג): "אנשים חכמים
ונבנים וידעים": נקמת־ה'. שהעומד כנגד
ישראל, כאלו עומד כנגד הקדוש־ברוך־הוא:
(ד) לכל מטות ישראל. לרבות שבט לוי: וימסרו.
להודיעך שבחן של רועי ישראל, כמה הם
חביבים על ישראל: עד שלא שמעו במיתתו,
מה־הוא אומר (שמות יז, ד): "עוד מעט וסקלני",
ומשמעו שמיתת משה תלויה בנקמת מדין,
לא רצו ללכת עד שנמסרו על כרחן: (ו) אתם
ואת־פינחס. מגיד, שהיה פינחס שקול כנגד

אפשי בו, וחזר והפר לה אפילו בו ביום: ונשא
את־עֹנָהּ. הוא נכנס תחתיה. למדנו מכאן,
שהגורם תקלה לחברו, הוא נכנס תחתיו לכל־
ענשין: (ב) מאת המדינים. ולא מאת המואבים,
שהמואבים נכנסו לדבר מחמת יראה, שהיו
יראים מהם שיהיו שוללים אותם, שלא נאמר
אלא (דברים ב, ט): "ואלת־תגור בם מלחמה",
אבל מדינים נתעברו על ריב לא להם. דבר
אחר: מפני שתי פרידות טובות שיש לי
להוציא מהם: רות המואביה ונעמה העמונית:
(ג) וידבר משה וגו'. אף־על־פי ששמע שמיתתו
תלויה בדבר — עשה בשמחה ולא־אחר:

(ב) אחר: מלת אחר ענינה ואח"כ. כמו בראשית י"ח ה', וכ"ב י"ג, וכ"ד נ"ה, הושע ג', ה', משלי שד"ל
כ"ד כ"ז.

(ג) לתת נקמת ה': וכן 'ונתתי את נקמתי באדום' (יחזקאל כ"ה י"ד) ובהפך 'ונקחה נקמתנו ממנו'
(ירמיה כ' י'), נראה עומק הוראת מליצת נתינת נקמה dar soddifazione וכשאחריה ב"ת
ענינה בנזק פלוני, וכשאחריה למ"ד היא לתועלת פלוני 'הנתן נקמת לי' (ש"ב כ"ב מ"ח) והלוקח
נקמה הוא המקבל soddifazione, ונקם עיקרו נחם.

(ה) וימסרו: אנקלוס וכן בלשון ערבית, ענין ברירה.

(ו) וכלי הקדש: אין נראה שהוא הארון, כי היה הכתוב אומר שהלכו עמו הלוויים נושאי הארון,

אַתֶּם מֹשֶׁה אֵלַי לַמָּטָה לַצָּבָא אַתֶּם וְאֶת־פִּינְחָס בֶּן־
 אֱלֵעָזָר הַכֹּהֵן לַצָּבָא וְכָלִי הַקֹּדֶשׁ וְחֻצְצֹרוֹת הַתְּרוּעָה
 בִּידוֹ: ז וַיִּצְבְּאוּ עַל־מִדְיָן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה
 וַיַּהֲרֹגוּ כָּל־זָכָר: ח וְאֶת־מַלְכֵי מִדְיָן הָרְגוּ עַל־חֲלָלִיהֶם
 אֶת־אֹנִי וְאֶת־רָקֶם וְאֶת־צֹר וְאֶת־חוּר וְאֶת־רַב־עַמִּי
 מַלְכֵי מִדְיָן וְאֵת בִּלְעָם בֶּן־בְּעֹזָר הָרֹגוּ בַּחֲרֹב: ט וַיֵּשְׁבוּ

ברשותו, וכן (במדבר כא, כו): "ויקח את־כל־ארצו
 מידו": (ח) חמשת מלכי מדין. וכי איני רואה
 שחמשה מנה הכתוב?! למה הזקק לומר
 "חמשת"? אלא ללמדך, ששוו כלם בעצה,
 והשוו כלם בפועל. בלעם הלך שם לטול
 שכר עשרים וארבעה אלף שהפיל מִיִּשְׂרָאֵל
 בעצתו. ויצא ממדין לקראת ישראל, ומשיאן
 עצה רעה, אמר להם: אם כשהייתם ששים
 רבוא לא יכולתם להם, ועכשו בשנים עשר
 אלף אתם באים להלחם? נתנו לו שכרו משלם
 ולא קפחוהו: בחרב. הוא בא על ישראל והחליף
 אמנותו באמנותם, שאין נושעים אלא בפיהם
 על־ידי תפלה ובקשה, ובא הוא ותפש אמנותם
 לקללם בפיו, אף הם באו עליו והחליפו
 אמנותם באמנות האומות, שבאין בחרב,

רש"י כלם. ומפני מה הלך פינחס ולא הלך אלעזר?
 אמר הקדוש־ברוך־הוא: מי שהתחיל במצוה —
 שהרג כזבי בת צור — יגמר. דבר אחר: שהלך
 לנקם נקמת יוסף אבי אמו, שנאמר (בראשית לו,
 לו): "והמדנים מכרו אתו". ומניין שהיתה אמו
 של פינחס משל יוסף? שנאמר (שמות ו, כה):
 "מבנות פוטיאל" — מזרע יתרו שפטם עגלים
 לעבודה זרה, ומזרע יוסף שפטט ביצרו. דבר
 אחר: שהיה משוח מלחמה: וכלי הקדש. זה
 הארון והציץ. שהיה בלעם עמהם, ומפריח
 מלכי מדין בכשפים והוא עצמו פורח עמהם,
 הראה להם את הציץ שהשם חקוק בו והם
 נופלים, לכך נאמר: "על־חלליהם" במלכי מדין,
 שנופלים על החללים מן האויר, וכן בבלעם
 כתיב: "אל־חלליהם" בספר יהושע (יג, כב): בידו.

שד"ל גם לא הציץ כי לא היה לובש בגדי כהן גדול, ואלעזר אביו חי, גם לא כדברי קלעריקוס שכלי
 הקודש הם החצוצרות, כי החצוצרות אינן קודש, לפיכך לא ידענו מה הם, ואולי הם האורים
 ותומים (כתרגום ירושלמי), ולצורך המלחמה לקח אותם, אעפ"י שלא לבש בגדי כהונה.

(ח) ואת בלעם הרגו: במקרה, כי היה שם, והם הרגו כל זכר, וביהושע י"ג כ"ב שהרגוהו על
 חלליהם. פינחס לא הלך כשר צבא אלא ככהן, ולפיכך קצף משה (פסוק י"ד) על פקודי החיל
 ולא עליו, והלך הכהן כי היתה נקמת ה', ונבחר פינחס כי היה מתחיל במצווה. משה לא הלך
 לא למלחמת עמלק ולא למלחמת מדין, אבל היה במלחמת סיחון ועוג, כי אלו היו לכבוש
 א"י שהיה עיקר שבועת ה' ושליחות משה, ואותן לא היו עיקר אלא לנקמה. ויח"ף ז"ל אומר
 כי משה נשאר אצל רובם של ישראל, כי גם כאן וגם בעמלק לא הלכו כל העם ולא רובם
 למלחמה, ונכון.

בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־נָשֵׁי מְדִין וְאֶת־טַפָּם וְאֵת כָּל־בְּהֶמְתָּם
וְאֶת־כָּל־מִקְנֵהֶם וְאֶת־כָּל־חֵילָם בַּזּוֹ: וְאֵת כָּל־עֲרִיָּהֶם
בְּמוֹשְׁבֹתָם וְאֵת כָּל־טִירָתָם שָׂרְפוּ בָאֵשׁ: יא וַיִּקְחוּ אֶת־
כָּל־הַשָּׁלָל וְאֵת כָּל־הַמְּלָקוֹחַ בְּאָדָם וּבְבֶהֱמָה: יב וַיָּבֹאוּ
אֶל־מֹשֶׁה וְאֶל־אַלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל־עֲדַת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־
הַנָּשִׁי וְאֶת־הַמְּלָקוֹחַ וְאֶת־הַשָּׁלָל אֶל־הַמַּחֲנֶה אֶל־עֵרְבַת
מוֹאָב אֲשֶׁר עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ: שליש (שני) יג וַיֵּצְאוּ מֹשֶׁה וְאַלְעָזָר
הַכֹּהֵן וְכָל־נְשֵׂי־הָעֵדָה לִקְרֹאתָם אֶל־מַחוּץ לַמַּחֲנֶה:
יד וַיִּקְצֹף מֹשֶׁה עַל פְּקוּדֵי הַחֵיל שָׂרֵי הָאֲלָפִים וְשָׂרֵי
הַמֵּאוֹת הַבָּאִים מִצִּבְא הַמִּלְחָמָה: טו וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה
הַחַיִּיתֶם כָּל־נַקְבָּה: טז הֵן הִנֵּה הָיוּ לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדָבָר

שנאמר (בראשית כז, מ): "ועל־חרבך תחיה":
(י) טירתם. מקום פלטרין שלהם, שהוא לשון
מושב כמרים יודעי חקיהם. דבר אחר: לשון
מושב שריהם, כמו שמתרגם "סרני פלשתים"
(יהושע יג, ג) — "טורני פלשתאי": (יא) ויקחו את־
כל־השלל וגו'. מגיד, שהיו כשרים וצדיקים,
ולא נחשדו על הגזל לשלח יד בבזה שלא
ברשות, שנאמר: "את־כל־השלל" וגו'. ועליהם
מפרש בקבלה (שיר השירים ו, ו) "שניך כעדר
הרחלים" וגו' — אף אנשי המלחמה שבך כלם
צדיקים: שלל. הן מטלטלין של מלבוש

ותכשיטין: בז. הוא ביזת מטלטלין, שאינם רש"י
תכשיטין: מלקוח. אדם ובהמה. ובמקום
שכתוב "שבי" אצל "מלקוח", "שבי" באדם,
"ומלקוח" בבהמה: (יג) ויצאו משה ואלעזר
הכהן. לפי שראו את נערי ישראל יוצאים לחטף
מן הבזה: (יד) ויקצף משה על פקודי החיל.
ממנים על החיל. ללמדך, שכל־סרחון הדור
תלוי בגדולים, שיש כח בידם למחות: (טז) הן
הנה. מגיד, שהיו מכירין אותן, זו היא שנכשל
פלוגי בה: בדבר בלעם. אמר להם: אפילו אתם
מכניסים כל־המונות שבעולם, אין אתם יכולים

(טז) בדבר בלעם: בלעם בלכתו מעם בלק לשוב אל ארצו עבר במדין ושם שמע כי ישראל
החלו לזנות אל בנות מואב ומתוך כך היו משתחוים לאלהיהן, ואז הבין כי זה לבדו הוא הדרך
המוכשר להחליש את ישראל, ונתן עצה לבני מדין שישלחו שם את בנותם היותר חשובות,
כדי לפתות את ישראל ולהסיתם לעבוד את אלהיהן, ועל ידי כן אלהי ישראל יעזוב אותם.
מסר בל' סורית: ausus est, opus aggressus est.

בַּלְעָם לְמִסְר־מַעַל בִּיהוָה עַל־דִּבְרֵי פָעוֹר וַתְּהִי הַמַּגֵּפָה
 בַּעֲדַת יְהוָה: יז וַעֲתָה הֲרָגוּ כָל־זָכָר בֶּטֶף וְכָל־אִשָּׁה יָדַעַת
 אִישׁ לְמִשְׁכַּב זָכָר הֲרָגוּ: יח וְכָל הַטָּף בְּנָשִׁים אֲשֶׁר לֹא־
 יָדְעוּ מִשְׁכַּב זָכָר הִחְיוּ לָכֶם: יט וְאַתֶּם חָנוּ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה
 שְׁבַעַת יָמִים כָּל הָרֶג נָפֶשׁ וְכָל | נִגַע בַּחֲלָל תִּתְחַטְּאוּ
 בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי אַתֶּם וּשְׁבִיכֶם: כ וְכָל־בָּגֶד
 וְכָל־כְּלִי־עוֹר וְכָל־מַעֲשֵׂה עֲזִים וְכָל־כְּלִי־עֵץ תִּתְחַטְּאוּ:
 כא וַיֹּאמֶר אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶל־אֲנָשֵׁי הַצָּבָא הַבָּאִים לַמִּלְחָמָה

תלמוד לומר: "וכל נגע בחלל" – הקיש הורג לנוגע, מה־נוגע על ידי חבורו, אף הורג על ידי חבורו: תתחטאו. במי נדה, כדין שאר טמאי מתים, שאף לדברי האומר (רשב"י ביבמות ס"ב): אין קברי גוים מטמאין באהל, שנאמר (יחזקאל לד, לא): "ואתן צאני צאן מרעיתי, אדם אתם" – אתם קרויים "אדם", מודה הוא שהגוים מטמאים במגע ובמשא, שלא נאמר "אדם" אלא אצל טמאת אהלות, שנאמר (במדבר יט, יד): "אדם כִּי־יָמוּת באהל": אתם ושביכם. לא שהנכרים מקבלין טמאה וצריכין הזאה, אלא מה אתם בני־ברית, אף שביכם, כשיבואו לברית ויטמאו, צריכין הזאה: (ב) וכל־מעשה עזים. להביא כלי הקרנים והטלפים והעצמות: (כא) ויאמר אלעזר הכהן וגו'. לפי שבא משה לכלל כעס, בא לכלל טעות, שנתעלמו ממנו

להם, שמא מרבים אתם מן המצרים שהיו שש מאות רכב בחור? בואו ואשיאכם עצה: אלהיהם של אלו שונא זמה הוא וכו', כדאיתא ב"חלק" (סנהדרין קו ע"א) ובספרי: (יז) וכל־אשה ידעת איש. ראויה להבעל אף־על־פי שלא נבעלה. ולפני הציץ העבירום, והראויה להבעל פניה מוריקות: הרגו. למה חזר ואמר? להפסיק הענין, דברי רבי ישמעאל, שאם אני קורא: "הרגו כל־זכר בטף וכל־אשה ידעת איש... וכל הטף בנשים" וגו', איני יודע אם להרג עם הזכרים, או להחיות עם הטף? לכך נאמר "הרגו": (יט) מחוץ למחנה. שלא יכנסו לעזרה: כל הרג נפש. רבי מאיר אומר: בהורג בדבר המקבל טמאה הכתוב מדבר. ולמדך הכתוב: שהכלי מטמא אדם בחבורי המת, כאלו נוגע במת עצמו. או יכול אפילו זרק בו חץ והרגו?

שד"ל (יז) ידעת איש: ראויה להיבעל, וכן 'כל חלוץ' (למטה ל"ב כ"א) הראוי לחלוץ מתניו למלחמה. (יט) אתם ושביכם: הנכון כהרמב"ן גם השבויים יתחטאו כדי שלא יטמאו אתכם בבגדיהם. ומה שכתב רש"י 'לא שהגוים מקבלים טמאה וצריכין הזאה' אינם שני דברים, כי ודאי הגוי מקבל טמאה, אבל הוא דבר אחד. והכוונה: לא שהגוים כשמקבלים טמאה יצטרכו להזאה. וזה מצוי הרבה בלה"ק.

זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה׃ כב אֶךְ אֶת־
הַזֶּהב וְאֶת־הַכֶּסֶף אֶת־הַנְּחָשֶׁת אֶת־הַבְּרָזִל אֶת־הַבָּדִיל
וְאֶת־הָעֹפָרֶת׃ כג כָּל־דָּבָר אֲשֶׁר־יָבֹא בָאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בָאֵשׁ
וְטָהַר אֶךְ בְּמִי נִדָּה יִתְחַטֵּא וְכֹל אֲשֶׁר לֹא־יָבֹא בָאֵשׁ
תַּעֲבִירוּ בַּמַּיִם׃ כד וְכַבֵּסְתֶּם בְּגָדֵיכֶם בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְטָהַרְתֶּם
וְאַחֵר תָּבֹאוּ אֶל־הַמִּחֻנָּה׃ רביעי כה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה
לֵאמֹר׃ כו שָׂא אֶת רֹאשׁ מַלְקוֹחַ הַשְּׂבִי בְּאָדָם וּבְבַהֲמָה
אֶתָּה וְאַלְעֹזֶר הַכֹּהֵן וְרָאשֵׁי אֲבוֹת הָעֵדָה׃ כז וְחֻצִּית אֶת־

מה-שתשמישו עלידי חמין יגעילנו בחמין, רש"י
ומה-שתשמישו עלידי צלי, כגון השפוד
והאסכלה, ילבנו באור: אך במי נדה יתחטא.
לפי פשוטו "חטוי" זה לטהרו מטמאת מת.
אמר להם: צריכין הכלים געול לטהרם מן
האסור, וחטוי לטהרן מן הטמאה. ורבותינו
(עבודה זרה ע"ג) דרשו מכאן, שאף להכשירן
מן האסור, הטעין טבילה לכלי מתכות. ומי
נדה הכתובין כאן, דרשו: מים הראויים לטבל
בהם נדה. וכמה הם? ארבעים סאה: וכל אשר
לא־יבא באש. כל־דבר שאין תשמישו עלידי
האור, כגון: כוסות וצלוחיות, שתשמישן בצונן
ולא בלעו אסור: תעבירו במים. מטבילן ודיו.
ודוקא כלי מתכות: (כד) אל־המחנה. למחנה
שכינה, שאין טמא מת טעון שלוח ממחנה
לויה וממחנה ישראל: (כו) שא את ראש. קח את
החשובן: (כז) וחצית את־המלקוח בין תפשי

הלכות געולי נכרים. וכן אתה מוצא בשמיני
למלואים, שנאמר (ויקרא י, טז): "ויקצף על־
אלעזר ועל־איתמר" — בא לכלל כעס, בא
לכלל טעות, וכן ב"שמעו־נא המרים" — "ויך
את־הסלע" (במדבר כ, ייא), על־ידי הכעס טעה:
אשר צוה ה' וגו'. תלה ההוראה ברבו: (כב) אך
את־הזהב וגו'. אף־על־פי שלא הזהיר לכם
משה אלא על הלכות טמאה, עוד יש להזהיר
לכם על הלכות געול. ו"אך" לשון מעוט, כלומר
ממעטין אתם מלהשתמש בכלים, אפלו לאחר
טהרתן מטמאת המת, עד שיטהרו מבליעת
אסור נבלות. ורבותינו (ילקוט שמעוני תשפ"ה)
אמרו: "אך את־הזהב", לומר, שצריך להעביר
חלדה שלו קדם שיגעילנו, וזהו לשון "אך" —
שלא יהא שם חלדה, אך המתכת יהיה כמות
שהוא: (כג) כל־דבר אשר־יבא באש. לבשל בו
כלום: תעבירו באש. כדרך תשמישו — הגעלתו:

(כג) כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש: לא יתכן שיהיה זה משום גיעולי גויים כי הזהב
והכסף אין תשמישם ע"י האור, כי לא היו מבשלים בקדרות של זהב וכסף, ולא היה להם
רק אצעדה וצמיד וכיוצא לנוי, ועוד 'לטהר' כתיב, וענין גיעולי גוים אין לו יחס עם טומאה
וטהרה לכך נראה שהיתה הוראת שעה להוסיף הרחקה ותיעוב לכלי מדין מפני שהחטיאום
והכל להרחיק מן החטא.

הַמִּלְכוּת בֵּין תַּפְשִׁי הַמִּלְחָמָה הַיִּצְאָיִם לַעֲבָא וּבֵין כָּל-
הָעֵדָה: כח וְהִרְמַת מָכֶס לַיהוָה מֵאֵת אֲנָשֵׁי הַמִּלְחָמָה
הַיִּצְאָיִם לַעֲבָא אֶחָד נָפֶשׁ מִחֲמֵשׁ הַמֵּאוֹת מִן-הָאָדָם וּמִן-
הַבָּקָר וּמִן-הַחֲמֹרִים וּמִן-הָעֶזְאֵן: כט מִמִּחְצִיתָם תִּקְחוּ
וְנָתַתָּה לְאַלְעָזָר הַכֹּהֵן תְּרוּמַת יְהוָה: לו וּמִמִּחְצֵת בְּנֵי-
יִשְׂרָאֵל תִּקַּח | אֶחָד | אֶחָז מִן-הַחֲמִשִּׁים מִן-הָאָדָם מִן-
הַבָּקָר מִן-הַחֲמֹרִים וּמִן-הָעֶזְאֵן מִכָּל-הַבְּהֵמָה וְנָתַתָּה
אֹתָם לְלוֹיִם שְׂמִיִּי מִשְׁמֶרֶת מִשְׁכַּן יְהוָה: לא וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה
וְאַלְעָזָר הַכֹּהֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת-מֹשֶׁה: לב וַיְהִי
הַמִּלְכוּת יָתֵר הַבֶּזֶז אֲשֶׁר בָּזְזוּ עִם הָעֶבְרָא עֲאֹן שְׁש־מֵאוֹת
אַלְף וְשִׁבְעִים אֶלֶף וַחֲמִשָּׁת אֲלָפִים: לג וּבָקָר שְׁנַיִם
וְשִׁבְעִים אֶלֶף: לד וַחֲמֹרִים אֶחָד וְשִׁשִּׁים אֶלֶף: לה וַנִּפֹּשׂ
אָדָם מִן-הַנָּשִׁים אֲשֶׁר לֹא-יָדְעוּ מִשְׁכַּב זָכָר כָּל-נֶפֶשׁ
שְׁנַיִם וְשִׁלְשִׁים אֶלֶף: לו וַתְּהִי הַמִּחְצָה חֵלֶק הַיִּצְאָיִם

הלשון הזה: "ויהי המלכות", שבא לכלל חלקה
ולכלל מכס, שהיה עודף על בז המטלטלין
אשר בזזו עם העבא איש לו, ולא בא לכלל

רש"י המלחמה וגו'. חציו לאלו וחציו לאלו: (לב) ויהי
המלכות יתר הבז. לפי שלא נצטוו להרים מכס
מן המטלטלין אלא מן המלכות, כתב את

שד"ל (ל) אֶחָז: אחוז = נלכד, והטעם בגורל או במקרה ובלא ברירה (נתה"ש), ואולי הוא כמו 'נסיב'
בארמית שהוא תרגום של 'מכס' (פסוק כ"ח).

דפוס ראשון:

כתב יד:

(לב) יתר הבז: חוץ ממה שאכלו מן הצאן והבקר (ראב"ע) וחוץ מנפש
אדם אשר הרגו במצות משה (יח"ף) אבל הזהב והכסף וכו' לא נכלל
כאן כי לא נצטוו להרים מהם תרומה (יה"ך).

בַּצֵּבָא מִסֵּפֶר הַצֵּאן שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת אֶלֶף וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף
וּשְׁבַע־ת אלפים וְחֲמֵשׁ מֵאוֹת: לוֹ וַיְהִי הַמֶּכֶס לַיהוָה מִן־
הַצֵּאן שֵׁשׁ מֵאוֹת חֲמֵשׁ וּשְׁבַע־עִים: לח וַהֲבִקֵּר שֵׁשֶׁה
וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וּמֶכֶס לַיהוָה שָׁנִים וּשְׁבַע־עִים: לט וְחֲמֹרִים
שְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְחֲמֵשׁ מֵאוֹת וּמֶכֶס לַיהוָה אֶחָד וּשְׁנָיִם:
מ וַנִּפֹּשׂ אָדָם שֵׁשֶׁה עָשָׂר אֶלֶף וּמֶכֶס לַיהוָה שָׁנִים
וּשְׁלֹשִׁים נֶפֶשׁ: מא וַיִּתֵּן מֹשֶׁה אֶת־מֶכֶס תְּרוֹמַת יְהוָה
לְאַלְעָזָר הַכֹּהֵן כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: חמישי
מב וּמִמַּחֲצִית בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר חָצָה מֹשֶׁה מִן־הָאֲנָשִׁים
הַצִּבְאִים: מג וַתְּהִי מַחֲצֵת הָעֵדָה מִן־הַצֵּאן שְׁלֹשׁ־מֵאוֹת
אֶלֶף וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף שְׁבַע־ת אלפים וְחֲמֵשׁ מֵאוֹת: מד וּבִקֵּר
שֵׁשֶׁה וּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף: מה וְחֲמֹרִים שְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְחֲמֵשׁ
מֵאוֹת: מו וַנִּפֹּשׂ אָדָם שֵׁשֶׁה עָשָׂר אֶלֶף: מז וַיִּקַּח מֹשֶׁה
מִמַּחֲצֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הָאֶחָד אֶחָד מִן־הַחֲמִשִּׁים מִן־
הָאָדָם וּמִן־הַבְּהֵמָה וַיִּתֵּן אֹתָם לְלוֹזִים שְׁמִרֵי מִשְׁמֶרֶת
מִשְׁכַּן יְהוָה כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה: מח וַיִּקְרְבוּ אֶל־
מֹשֶׁה הַפְּקָדִים אֲשֶׁר לְאַלְפֵי הַצֵּבָא שְׁרֵי הָאֲלָפִים וְשְׁרֵי

חלקה מספר הצאן וגו': (מב) וממחצית בני מן האנשים הצבאים: (מג) ותהי מחצת העדה. כך רש"י
ישראל אשר חצה משה. לעדה, והוציאה להם וכך: (מז-מח) ויקח משה וגו' הפקדים. הממנים:

(מח) הפקדים אשר לאלפי הצבא: פקודי החיל בראותם תשועה נפלאה כזו שלא נפקד מהם שד"ל
איש התעוררו לתת תודה לה' וכופר לעתיד, שלא ישלוט בהן עין הרע, ולא משום 'כי תשא

הַמָּאוֹת: מט וַיֹּאמְרוּ אֶל־מֹשֶׁה עֲבַדֶּיךָ נִשְׂאוּ אֶת־רֹאשׁ
 אֲנֵשֵׁי הַמִּלְחָמָה אֲשֶׁר בְּיָדֵנוּ וְלֹא־נִפְקַד מִמֶּנּוּ אִישׁ:
 נ וְנִקְרָב אֶת־קִרְבָּן יְהוָה אִישׁ אֲשֶׁר מֵצָא כְּלִי־זָהָב אֶצְעָדָה
 וְצִמִּיד טַבַּעַת עָגִיל וְכוּמָז לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵינוּ לִפְנֵי יְהוָה:
 נא וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶת־הַזָּהָב מֵאֵתָם כָּל כְּלִי
 מַעֲשֵׂה: נב וַיְהִי | כָּל־זָהָב הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר הִרְיִמוּ לַיהוָה
 שֵׁשֶׁה עָשָׂר אֶלֶף שְׁבַע־מֵאוֹת וְחֲמִשִּׁים שֶׁקֶל מֵאֵת שָׂרֵי
 הָאֲלָפִים וּמֵאֵת שָׂרֵי הַמָּאוֹת: נג אֲנִשִּׁי הַצָּבָא בָּזְזוּ אִישׁ
 לוֹ: נד וַיִּקַּח מֹשֶׁה וְאֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶת־הַזָּהָב מֵאֵת שָׂרֵי

מושבך" – יחסר מקום מושבך, איש הרגיל
 לישוב שם. וכן (שם, כג): "ויפקד מקום דוד" –
 נחסר מקומו, ואין איש יושב שם: (ג) אצעדה.
 אלו צמידים של רגל: וצמיד – של יד: עגיל –

רש"י (מט) ולא־נפקד. ולא נחסר. ותרגומו: "ולא
 שגא", אף הוא בלשון ארמי "חסרון", כמו
 (בראשית לא, לט): "אנכי אחטנה", תרגומו: "דהות
 שגיא ממנינא". וכן (שמואל א, כ, יח): "כי יפקד

שד"ל את ראש' (שמות ל' י"א-ט"ז), כי איננה מצווה לדורות אלא כשימנו העם כולו, (עין פרושי בשמות
 ל' י"א). ואם היה מפני המצווה היה להם להביא בקע לגלגולת דווקא, העשיר לא ירבה והדל
 לא ימעיט, והם לא עשו כן. והנה ר' מאיר, חתנו של רש"י ואבי רשב"ם, ראה כי יש קצת
 דמיון בין עניין זה לעניין כי תשא, וראה כי אין הדמיון שלם, ע"כ אמר כי לפני החשבון נדרו
 לתת כך, ולפיכך נתנו יותר מן המצווה. ולדעתי אין כאן מצווה כלל, והם לא נדרו, אבל אחרי
 שראו שלא נפקד מהם איש התנדבו ונתנו.

(מט) לא נפקד ממנו איש: השרים משתפים עצמם עם אנשי הצבא באמרם 'ממנו', וכן באמרם
 'לכפר על נפשותינו'.

(ג) כלי זהב וכו': ע' שמות ל"ה כ"א.

(נב) מאת שרי האלפים ומאת שרי המאות: זה שנתנו פקודי החיל לא היה ממה שמצאו על
 השבי בלבד אלא גם ממה שבזזו בבתיים וממה שמצאו על החללים, וכל זה היה מה שהגיע
 לחלקם של פקודי החיל ולא מחלק אנשי הצבא, וזה טעם 'מאת שרי האלפים ומאת שרי
 המאות' (תהיה התרומה מאת השרים) וסמוך לו 'אנשי הצבא בזזו איש לו', כלומר ולא נתנו
 מאומה.

הָאֱלֹפִים וְהַמָּאוֹת וַיָּבֹאוּ אֹתוֹ אֶל-אֶהָל מוֹעֵד זִכְרוֹן לְבְנֵי-
 יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי יְהוָה: ^{ששי (שלישי)} לֵב א וּמִקְנֶה | רֹב הָיָה לְבְנֵי
 רְאוּבֵן וּלְבְנֵי-גָד עָצוּם מְאֹד וַיֵּרְאוּ אֶת-אֶרֶץ יַעֲזֹר וְאֶת-
 אֶרֶץ גִּלְעָד וְהִנֵּה הַמָּקוֹם מְקוֹם מִקְנֶה: ב וַיָּבֹאוּ בְנֵי-גָד
 וּבְנֵי רְאוּבֵן וַיֹּאמְרוּ אֶל-מֹשֶׁה וְאֶל-אַלְעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶל-
 נְשִׂאֵי הָעֵדָה לֵאמֹר: ג עֲטָרוֹת וְדִיבִן וַיַּעֲזֹר וְנִמְרָה וְחִשְׁבּוֹן
 וְאַלְעָלָה וּשְׁבֶם וּנְבֹ וּבְעֵן: ד הָאֶרֶץ אֲשֶׁר הִכָּה יְהוָה לִפְנֵי
 עֵדֶת יִשְׂרָאֵל אֶרֶץ מִקְנֶה הוּא וְלַעֲבָדֶיךָ מִקְנֶה: ה וַיֹּאמְרוּ
 אִם-מִצָּאֵנוּ חַן בְּעֵינֶיךָ יִתֵּן אֶת-הָאֶרֶץ הַזֹּאת לַעֲבָדֶיךָ
 לְאַחֲזָה אֶל-תַּעֲבֲרֵנוּ אֶת-הִירְדֵּן: ו וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לְבְנֵי-גָד
 וּלְבְנֵי רְאוּבֵן הָאֲחִיכֶם יָבֹאוּ לְמַלְחָמָה וְאַתֶּם תָּשֻׁבוּ פָּה:
 ז וְלָמָּה תִּנְיָאוּן תִּנּוּאוֹן כְּתִיב אֶת-לֵב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִעֵבֶר אֶל-
 הָאֶרֶץ אֲשֶׁר-נָתַן לָהֶם יְהוָה: ח כֹּה עָשׂוּ אֲבֹתֵיכֶם בְּשַׁלְחִי
 אֹתָם מִקְדָּשׁ בְּרִנֵּעַ לִרְאוֹת אֶת-הָאֶרֶץ: ט וַיַּעֲלוּ עַד-נַחֲל
 אֲשָׁכּוֹל וַיֵּרְאוּ אֶת-הָאֶרֶץ וַיָּנִיאוּ אֶת-לֵב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 לְבַלְתִּי-בֹא אֶל-הָאֶרֶץ אֲשֶׁר-נָתַן לָהֶם יְהוָה: י וַיַּחֲרֹ-אָף
 יְהוָה בַּיּוֹם הַהוּא וַיִּשְׁבַּע לֵאמֹר: יא אִם-יֵרְאוּ הָאֲנָשִׁים
 הָעֵלִים מִמִּצְרַיִם מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וְיַמְעֵלָה אֶת הָאָדָמָה

תמייהה הוא: (ז) ולמה תניאון. תסירו ותמנעו רש"י
 לבם מעבר, שיהיו סבורים שאתם יראים לעבר
 מפני המלחמה וחזק הערים והעם: (ח) מקדש

נזמי און: וכומז — דפוס של בית הרחם, לכפר
 על הרהור הלב של בנות מדין: (א) עטרות ודיבן
 וגו'. מארץ סיחון ועוג היו: (י) האחיכם. לשון

אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלִיעֲקֹב כִּי לֹא־מְלָאוּ
 אַחֲרָי: יב בְּלִתִּי כָּלֵב בֶּן־יִפְנֶה הַקְנִזִּי וַיהוֹשֻׁעַ בֶּן־נֹון כִּי
 מְלָאוּ אַחֲרָי יְהוֹה: יג וַיַּחֲרֹאֲף יְהוֹה בְּיִשְׂרָאֵל וַיִּנְעַם
 בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה עַד־תָּתֵם כָּל־הַדֹּר הַעֲשֵׂה הָרַע
 בְּעֵינַי יְהוֹה: יד וַהֲנֵה קִמַּתֶּם תַּחַת אֲבֹתֵיכֶם תַּרְבוֹת אָנֹכִים
 חֲטָאִים לְסִפּוֹת עוֹד עַל חֲרוֹן אַף־יְהוֹה אֶל־יִשְׂרָאֵל: טו כִּי
 תִּשׁוּבוּן מֵאַחֲרָיו וַיִּסַּף עוֹד לְהַנִּיחוֹ בַּמִּדְבָּר וְשַׁחַתֶּם לְכָל־
 הָעָם הַזֶּה: טז וַיִּגְשׁוּ אֵלָיו וַיֹּאמְרוּ גְדֵרֶת צֶאן נִבְנָה לְמִקְנֵנוּ
 פֶּה וְעָרִים לְטַפְנוּ: יז וַאֲנַחְנוּ נַחֲלֵץ חֲשִׁים לְפָנַי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 עַד אֲשֶׁר אִם־הִבִּיאֲנָם אֶל־מְקוֹמָם וַיֵּשֶׁב טַפְנוּ בְּעָרֵי
 הַמִּבְצָר מִפְּנֵי יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ: יח לֹא נָשׁוּב אֶל־בְּתִינוּ עַד
 הַתַּנְחִל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ נַחֲלָתוֹ: יט כִּי לֹא נִנְחַל אֲתָם

רש"י

ברנע. כך שמעו, ושני קדש היו: (יב) **הקנזי.** חורגו של קנז היה, וילדה לו אמו של כלב את עתניאל: (ג) **וינעם.** ויטלטלם, מן "נע ונד" (בראשית ד, יב): (ד) **לספוט.** כמו: "ספו שנה על־שנה" (ישעיה כט, א), "עלותיכם ספו" וגו' (ירמיה ז, כא), לשון תוספת: (ט) **נבנה למקננו פה.** חסים היו על ממונם יותר מבניהם ובנותיהם, שהקדימו מקניהם לטפם. אמר להם משה: לא כן, עשו העקר — עקר, והטפל — טפל, בנו לכם תחלה ערים לטפכם ואחר־כך גדרות לצאנכם: (יז) **ואנחנו נחלץ חשים.** נזדרז

מהירים, כמו: "למהר שלל חש בז" (ישעיה ח, א), "ימהר יחיש" (ישעיה ה, יט): **לפני בני ישראל.** בראשי גיסות, מתוך שגבורים היו, שכן נאמר בגד (דברים לג, כ): "וטרף זרוע אף־קדקד". ואף משה חזר ופרש להם ב"אלה הדברים" (דברים ג, יח): "ואצו אתכם בעת ההוא וגו' חלוצים תעברו לפני אחיכם בני־ישראל כל־בני־חיל". וביריחו כתיב (יהושע ו, יג): "והחלוץ הלך לפניהם", זה ראובן וגד שקימו תנאים: **וישב טפנו.** בעודנו אצל אחינו: **בערי המבצר.** שנבנה עכשו: (יט) **מעבר לירדן וגו'.**

שד"ל

(טז) **גדרת צאן:** הזכירו תחלה הצאן והמקנה, כי עיקר שאלתם היה בשביל המקנה (תלמידי יהודה לוצאטו), ודברי רש"י לקוחים מן במדבר רבא (פ' כ"ב ח) ועיין שם דברי מוסר נעימים וטובים.

מֵעֶבֶר לִירֵדָן וְהִלָּאָה כִּי בָאָה נַחֲלָתָנוּ אֵלֵינוּ מֵעֶבֶר הִירֵדָן
 מִזְרָחָה: ^כ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה אֶם־תַּעֲשׂוּן אֶת־
 הַדָּבָר הַזֶּה אֶם־תַּחֲלִצוּ לִפְנֵי יְהוָה לַמִּלְחָמָה: ^{כא} וְעִבְרָ^א
 לָכֶם כָּל־חֲלוּץ אֶת־הִירֵדָן לִפְנֵי יְהוָה עַד הוֹרִישׁוּ אֶת־
 אִיבֵיו מִפְּנֵיו: ^{כב} וְנִכְבְּשָׁה הָאָרֶץ לִפְנֵי יְהוָה וְאַחֲרֵי תָשְׁבוּ
 וְהִייתֶם נָקִים מִיְּהוָה וּמִיִּשְׂרָאֵל וְהִיְתָה הָאָרֶץ הַזֹּאת לָכֶם
 לְאַחֲזָה לִפְנֵי יְהוָה: ^{כג} וְאִם־לֹא תַעֲשׂוּן כֵּן הִנֵּה חֲטֹאתֶם
 לַיהוָה וְדַעוּ חֲטֹאתְכֶם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶתְכֶם: ^{כד} בְּנוּ־לָכֶם
 עָרִים לְטַפְּכֶם וּגְדֹרֹת לְצִנָּאֲכֶם וְהִיצֵא מִפִּיכֶם תַּעֲשׂוּ:
^{כה} וַיֹּאמֶר בְּנִי־גָד וּבְנֵי רְאוּבֵן אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר עֲבַדְיָךְ
 יַעֲשׂוּ כַּאֲשֶׁר אָדָנִי מִצִּוָּה: ^{כו} טַפָּנוּ נָשִׁינוּ מִקְנֵנוּ וְכָל־
 בְּהֶמְתָּנוּ יְהִיוּ־שֵׁם בְּעָרֵי הַגִּלְעָד: ^{כז} וְעֲבַדְיָךְ יַעֲבְרוּ כָל־
 חֲלוּץ צָבָא לִפְנֵי יְהוָה לַמִּלְחָמָה כַּאֲשֶׁר אָדָנִי דָּבָר: ^{כח} וַיֵּצְאוּ
 לָהֶם מֹשֶׁה אֶת אֱלֻעָזָר הַכֹּהֵן וְאֶת יְהוֹשֻׁעַ בֶּן־נֹון וְאֶת־
 רָאשֵׁי אֲבוֹת הַמִּטּוֹת לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל: ^{כט} וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֲלֵיהֶם
 אֶם־יַעֲבְרוּ בְנִי־גָד וּבְנֵי־רְאוּבֵן | אֶתְכֶם אֶת־הִירֵדָן כָּל־

לעבר למלחמה עד כבוש וחלוק. שמושה לא רש"י
 בקש מהם אלא "ונכבשה..." ואחר תשובו"
 (לעיל כב), והם קבלו עליהם "עד התנחל"
 (לעיל יח), הרי הוסיפו להתעכב שבע שחלקו
 וכן עשו: (כח) וַיֹּאמֶר בְּנִי־גָד. כלם כאיש אחד:
 (כח) וַיֵּצְאוּ לָהֶם. כמו "עליהם", ועל תנאם מנה
 אלעזר ויהושע, כמו (שמות יד, יד): "ה' ילחם

בעבר המערבי: כי באה נחלתנו. כבר קבלנוה
 בעבר המזרחי: (כד) לְצִנָּאֲכֶם. תבה זו מגזרת
 "צנה ואלפים כלם" (תהלים ח, ח), שאין בו
 אל"ף מפסיק בין נו"ן לצד"י. ואל"ף שבא
 כאן אחר הנו"ן במקום ה"א של צנה הוא.
 מיסודו של רבי משה הדרשן למדתי כן:
 והיצא מפיכם תעשו. לגבוה, שקבלתם עליכם

חֲלוּץ לַמִּלְחָמָה לִפְנֵי יְהוָה וְנִכְבְּשָׁה הָאָרֶץ לִפְנֵיכֶם
וְנָתַתֶּם לָהֶם אֶת־אֶרֶץ הַגִּלְעָד לְאַחֲזָה: ^ל וְאִם־לֹא יַעֲבְרוּ
חֲלוּצִים אִתְּכֶם וְנֶאֱחָזוּ בְּתַכְכֶּם בָּאָרֶץ כְּנָעַן: ^{לא} וַיַּעֲנוּ בְנֵי־
גָד וּבְנֵי רָאוּבֵן לֵאמֹר אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה אֶל־עֲבָדֶיךָ כֵּן
נַעֲשֶׂה: ^{לב} נִחְנוּ נַעֲבֹר חֲלוּצִים לִפְנֵי יְהוָה אֶרֶץ כְּנָעַן וְאַתָּנוּ
אַחֲזָת נַחֲלָתָנוּ מֵעֶבֶר לִירְדֵן: ^{לג} וַיֵּתֶן לָהֶם | מֹשֶׁה לְבְנֵי־גָד
וּלְבְנֵי רָאוּבֵן וּלְחֻצֵי | שִׁבְט | מְנַשֶּׁה בֶן־יוֹסֵף אֶת־מַמְלֶכֶת
סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי וְאֶת־מַמְלֶכֶת עֹזג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן הָאֶרֶץ
לְעַרְיָה בַּגְּבֻלַת עַרְי הָאֶרֶץ סָבִיב: ^{לד} וַיִּבְנוּ בְנֵי־גָד אֶת־
דִּיבֶן וְאֶת־עֶטְרֹת וְאֶת עֶרְעֶר: ^{לה} וְאֶת־עֶטְרֹת שׁוּפָן וְאֶת־
יַעְזֹר וַיִּגְבְּהָה: ^{לו} וְאֶת־בֵּית נִמְרָה וְאֶת־בֵּית הָרֶן עַרְי מִבְּצָר
וְגִדְרֹת צֶאֱן: ^{לז} וּבְנֵי רָאוּבֵן בָּנוּ אֶת־חֲשִׁבּוֹן וְאֶת־אֶלְעָלָא
וְאֶת קִרְיָתִים: ^{לח} וְאֶת־נָבֹו וְאֶת־בַּעַל מְעֹון מוֹסֶבֶת שֵׁם

על תחלת הענין: "ויבנו בני־גד את־הערים הללו
להיות ערי מבצר וגדרות צאן": (לח) ואת־נבו
ואת־בעל מעון מוסבת שם. נבו ובעל מעון —

לכם": (לב) ואתנו אחזת נחלתנו. כלומר, בידינו
וברשותנו תהי אחזת נחלתנו מעבר הזה:
(לז) ערי מבצר וגדרת צאן. זה סוף הפסוק מוסב

רש"י

(ל) ונאחזו בתככם: תקחו מהם כל הארץ הזאת ותגרשו משם נשיהם וטפם ויתנו להם
אחווה הראויה להם בארץ כנען, שייכבשו אותה להם כאשר יעברו שם (רמב"ן). ואולי אין צורך
שיכבשוהם, כי כל ישראל נצטוו להוריש את הכנעני, ואף אם לא יבואו בני ראובן וגד אתם,
היה להם לכבוש את הארץ ולתת להם נחלה.

שד"ל

(לג) ויתן להם משה: עד כאן לא נזכרו בני מנשה, ונראה כי אחר שהסכים משה עם בני ראובן
וגד לתת את שאלתם, הלכו בני מכיר ולכדו הגלעד (פסוק ל"ט), ואז הסכים משה גם עם חצי
מטה המנשה שיתיישבו בעבר הירדן, ומלות 'ולחצי שבט מנשה בן יוסף' הכתובות כאן נכתבו
על שם סוף המאורע, ואין מוקדם ומאוחר בתורה.

וְאֶת־שִׁבְמָה וַיִּקְרָאוּ בְשֵׁמֹת אֶת־שְׁמוֹת הָעָרִים אֲשֶׁר
 בָּנוּ: לט וַיֵּלְכוּ בְנֵי מִכַּיִר בֶּן־מְנַשֶּׁה גִלְעָדָה וַיִּלְכְּדוּהָ וַיֹּרְשׁוּ
 אֶת־הָאֶמְרִי אֲשֶׁר־בָּהּ: מפטיר מ וַיֵּתֶן מֹשֶׁה אֶת־הַגִּלְעָד
 לְמִכַּיִר בֶּן־מְנַשֶּׁה וַיֵּשֶׁב בָּהּ: מא וַיֵּאִיר בֶּן־מְנַשֶּׁה הַלֵּךְ
 וַיִּלְכֹּד אֶת־חֻזִּיתֵיהֶם וַיִּקְרָא אֶתְהֶן חֻזֵּי יֵאִיר: מב וַנִּבַּח הַלֵּךְ
 וַיִּלְכֹּד אֶת־קִנְיָתָהּ וְאֶת־בְּנֵיהָ וַיִּקְרָא לָהּ נִבַּח בְּשֵׁמוֹ:

(מא) חותיהם. "כפרניהון": ויקרא אתהן חות יאיר. רש"י
 לפי שלא היו לו בנים, קראם בשמו לזכרון:
 (מב) ויקרא לה נבח. "לה" אינו מפיק ה"א.
 וראיתי ביסודו של רבי משה הדרשן, לפי שלא
 נתקיים לה שם זה, לפיכך הוא רפה, שמשמע
 מדרשו כמו "לא". ותמהני מה־ידרש בשתי
 תבות הדומות לה: "ויאמר לה בעז" (רות ב, יד),
 "לבנות־לה בית" (זכריה ה, יא):

שמות עבודה זרה הם. והיו האמוריים קורים
 עריהם על שם עבודה זרה שלהם, ובני ראובן
 הסבו את שמם לשמות אחרים, וזהו: "מוסבת
 שם" – נבו ובעל מעון מוסבות לשם אחר:
 ואת־שבמה. בנו שבמה, והיא שבם האמורה
 למעלה (פסוק ג): (לט) ויורש. כתרגומו: "ותריך",
 שתבת "ריש" משמשת שתי חלקות – לשון
 ירושה, ולשון הורשה, שהוא טרוד ותרוך:

פרשת מסעי

לג אֵלֶּה מַסְעֵי בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָצְאוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
 לְעַבְּאֲתָם בְּיַד־מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן: ב וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת־מוֹצְאֵיהֶם
 לַמַּסְעִיָּהֶם עַל־פִּי יְהוָה וְאֵלֶּה מַסְעֵיהֶם לְמוֹצְאֵיהֶם: ג וַיִּסְעוּ
 מֵרַעְמֶסֶס בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ
 הָרִאשׁוֹן מִמַּחֲרַת הַפֶּסַח יָצְאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּיַד רָמָה
 לְעֵינֵי כָל־מִצְרַיִם: ד וּמִצְרַיִם מְקַבְּרִים אֶת אֲשֶׁר הִכָּה יְהוָה
 בָּהֶם כָּל־בְּכוֹר וּבְאֻלְהֵיהֶם עָשָׂה יְהוָה שְׁפָטִים: ה וַיִּסְעוּ
 בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵרַעְמֶסֶס וַיַּחֲנוּ בְּסֹכֶת: ו וַיִּסְעוּ מִסֹּכֶת וַיַּחֲנוּ
 בְּאֲתָם אֲשֶׁר בְּקֶצֶה הַמִּדְבָּר: ז וַיִּסְעוּ מֵאֲתָם וַיֵּשֶׁב עַל־
 פִּי הַחִירָת אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי בְּעַל צִפּוֹן וַיַּחֲנוּ לִפְנֵי מִגְדֹּל:
 ח וַיִּסְעוּ מִפְּנֵי הַחִירָת וַיַּעֲבְרוּ בְּתוֹךְ־הַיָּם הַמִּדְבָּרָה וַיֵּלְכוּ

"ויסעו מחצרת ויחנו ברתמה", למדת, שהיא במדבר פארן. ועוד הוצא משם שמונה מסעות שהיו לאחר מיתת אהרן – מהר ההר עד ערבות מואב בשנת הארבעים, נמצא, שכל־שמונה ושלשים שנה לא נסעו אלא עשרים מסעות. זה מיסודו של רבי משה הדרשן. ורבי תנחומא דרש בו דרשה אחרת: משל למלך שהיה בנו חולה והוליכו למקום רחוק לרפאותו, כיון שהיו חוזרין, התחיל אביו מונה כל־המסעות. אמר לו: כאן ישננו כאן הוקרנו, כאן חששת את ראשך וכו': (ד) ומצרים

רש"י (א) אלה מסעי. למה נכתבו המסעות הללו? להודיע חסדיו של מקום, שאף־על־פי שגזר עליהם לטלטלם ולהניעם במדבר, לא תאמר שהיו נעים ומטלטלים ממסע למסע כל־ארבעים שנה ולא היתה להם מנוחה, שהרי אין כאן אלא ארבעים ושתים מסעות; צא מהם ארבעה עשר, שכלם היו בשנה ראשונה קדם גזרה, משנסעו מרעמסס עד שבאו לרתמה, שמשם נשתלחו המרגלים, שנאמר (במדבר יב, טז – יג, ב): "ואחר נסעו העם מחצרות וגו' שלח־לך אנשים" וגו', וכאן הוא אומר:

(ב) ויכתב משה את מוצאיהם: אין הכוונה מקומות שיצאו משם: מוצא ענינו מקום שהגיעו שמה, מקום חנייה, ואם היו באים אל ארץ נושבת וערי חומה היה אפשר לומר מבוא, אבל להיותם באים למקומות שבמדבר אומרים מוצא כמו 'ויצאו אל מדבר שור' (שמות ט"ו כ"ב) כי הביאה למקום פתוח יציאה תקרא, לפיכך נכתב גם כאן מוצאיהם על מקומות הביאה והחנייה.

דָּרַךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בַּמִּדְבָּר אֹתָם וַיַּחֲנוּ בְּמֶרְהָ: ט וַיִּסְעוּ
 מִמֶּרְהָ וַיָּבֹאוּ אֵילָמָה וּבְאֵילָם שְׁתֵּים עָשָׂרָה עֵינָת מַיִם
 וְשִׁבְעִים תַּמָּרִים וַיַּחֲנוּ-שָׁם: שני י וַיִּסְעוּ מֵאֵילָם וַיַּחֲנוּ עַל-
 יַם-סוּף: יא וַיִּסְעוּ מִיַּם-סוּף וַיַּחֲנוּ בַּמִּדְבַּר-סִין: יב וַיִּסְעוּ
 מִבְּרֶסֶן וַיַּחֲנוּ בְּדַפְקָה: יג וַיִּסְעוּ מִדַּפְקָה וַיַּחֲנוּ
 בְּאֵלוֹשׁ: יד וַיִּסְעוּ מֵאֵלוֹשׁ וַיַּחֲנוּ בְּרַפִּידִם וְלֹא-הָיָה שָׁם
 מַיִם לָעַם לְשִׁתּוֹת: טו וַיִּסְעוּ מִרַפִּידִם וַיַּחֲנוּ בַּמִּדְבַּר סִינִי:
 טז וַיִּסְעוּ מִבְּרֶסֶן סִינִי וַיַּחֲנוּ בְּקִבְרֹת הַתְּאֹוָה: יז וַיִּסְעוּ
 מִקִּבְרֹת הַתְּאֹוָה וַיַּחֲנוּ בַּחֲצֵרֹת: יח וַיִּסְעוּ מִבַּחֲצֵרֹת וַיַּחֲנוּ
 בְּרֶתְמָה: יט וַיִּסְעוּ מִרֶתְמָה וַיַּחֲנוּ בְּרֶמֶן פָּרָץ: כ וַיִּסְעוּ
 מִרֶמֶן פָּרָץ וַיַּחֲנוּ בְּלִבְנָה: כא וַיִּסְעוּ מִלִּבְנָה וַיַּחֲנוּ בְּרֶסֶה:
 כב וַיִּסְעוּ מִרֶסֶה וַיַּחֲנוּ בְּקַהֲלָתָה: כג וַיִּסְעוּ מִקַּהֲלָתָה וַיַּחֲנוּ
 בְּהֶרֶשְׁפָּר: כד וַיִּסְעוּ מִהֶרֶשְׁפָּר וַיַּחֲנוּ בַּחֲרָדָה: כה וַיִּסְעוּ
 מִבַּחֲרָדָה וַיַּחֲנוּ בְּמַקְהֵלֹת: כו וַיִּסְעוּ מִמַּקְהֵלֹת וַיַּחֲנוּ
 בַּתְּחַת: כז וַיִּסְעוּ מִתְּחַת וַיַּחֲנוּ בַּתְּרַח: כח וַיִּסְעוּ מִתְּרַח
 וַיַּחֲנוּ בְּמַתְקָה: כט וַיִּסְעוּ מִמַּתְקָה וַיַּחֲנוּ בַּחֲשִׁמָּנָה:
 ל וַיִּסְעוּ מִחֲשִׁמָּנָה וַיַּחֲנוּ בְּמִסְרוֹת: לא וַיִּסְעוּ מִמִּסְרוֹת
 וַיַּחֲנוּ בְּבִנְיָ יַעֲקֹן: לב וַיִּסְעוּ מִבְּנֵי יַעֲקֹן וַיַּחֲנוּ בַּחֲרֵי הַגִּדְגָּד:
 לג וַיִּסְעוּ מִבַּחֲרֵי הַגִּדְגָּד וַיַּחֲנוּ בִּיטְבַתָּה: לד וַיִּסְעוּ מִיטְבַתָּה

מקברים. טרודים באבלם: (יח) ויחנו ברתמה. (תהלים קכ, גד): "מה־יתן לך ומה־יסיף לך, לשון רש"י
 על שם לשון הרע של מרגלים, שנאמר רמיה. חצי גבור שנונים, עם גחלי רתמים":

וַיַּחֲנוּ בְּעֵבְרָנָה: לַח וַיִּסְעוּ מֵעֵבְרָנָה וַיַּחֲנוּ בְּעַצִּין גִּבֵּר:
 לו וַיִּסְעוּ מֵעַצִּין גִּבֵּר וַיַּחֲנוּ בְּמִדְבַּר־צֶן הוּא קָדֵשׁ: לז וַיִּסְעוּ
 מִקָּדֵשׁ וַיַּחֲנוּ בְּהַר הָהָר בְּקֶצֶה אֶרֶץ אֲדוּם: לח וַיַּעַל^א
 אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן אֶל־הָהָר הָהָר עַל־פִּי יְהוָה וַיִּמַּת שָׁם בְּשָׁנַת
 הָאֲרָבָעִים לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּחֹדֶשׁ
 הַחֲמִישִׁי בָּאֶחָד לַחֹדֶשׁ: לט וְאֶהֱרֹן בֶּן־שֹׁלֵשׁ וָעֶשְׂרִים
 וּמֵאֵת שָׁנָה בָּמָתוֹ בְּהַר הָהָר: מ וַיִּשְׁמַע הַכֹּהֲנָנִי מִלֶּדֶךְ
 עֶרְדָּה וְהוּא־יָשֵׁב בְּנֶגֶב אֶרֶץ כְּנָעַן בְּבֵא בְנֵי יִשְׂרָאֵל:
 מא וַיִּסְעוּ מִהַר הָהָר וַיַּחֲנוּ בְּצִלְמָנָה: מב וַיִּסְעוּ מִצִּלְמָנָה
 וַיַּחֲנוּ בְּפוֹזֶן: מג וַיִּסְעוּ מִפוֹזֶן וַיַּחֲנוּ בְּאַבְתָּ: מד וַיִּסְעוּ
 מֵאַבְתָּ וַיַּחֲנוּ בְּעֵי הָעֵבְרִים בְּגִבּוֹל מוֹאָב: מה וַיִּסְעוּ
 מִעֵיִם וַיַּחֲנוּ בְּדִיבֶן גָּד: מו וַיִּסְעוּ מִדִּיבֶן גָּד וַיַּחֲנוּ בְּעֵלְמֹן
 דְּבַלְתִּימָה: מז וַיִּסְעוּ מִעֵלְמֹן דְּבַלְתִּימָה וַיַּחֲנוּ בְּהַר־
 הָעֵבְרִים לִפְנֵי נָבוֹ: מח וַיִּסְעוּ מִהַר־הָעֵבְרִים וַיַּחֲנוּ בְּעֵרְבַת
 מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ: מט וַיַּחֲנוּ עַל־הַיַּרְדֵּן מִבֵּית הַיִּשְׁמָת
 עַד אֲבֵל הַשָּׁטִים בְּעֵרְבַת מוֹאָב: שליש (חמישי) נ וַיִּדְבֹּר
 יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה בְּעֵרְבַת מוֹאָב עַל־יַרְדֵּן יְרֵחוֹ לֵאמֹר:

וגלים, כמו: "לעי השדה" (מכא, א, ו), "שמו
 את־ירושלים לעיים" (תהלים עט, א): (מט) מבית
 הישמת עד אבל השטים. כאן למדך שעור
 מחנה ישראל שנים עשר מיל, דאמר רבה
 בר בר חנה (עירובין נה ע"ב): לדידי חזי לי ההוא

רש"י (לח) על־פי ה'. מלמד, שמת בנשיקה:
 (מ) וישמע הכנעני. כאן למדך, שמיתת אהרן
 היא השמועה, שנסתלקו ענני כבוד וכסבור
 שנתנה רשות להלחם בישראל, לפיכך חזר
 וכתבה: (מד) בעיי העברים. לשון חרבות

נא דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אַתֶּם עֲבָרִים
 אֶת־הַיַּרְדֵּן אֶל־אֶרֶץ כְּנָעַן: נב וְהוֹרִשְׁתֶּם אֶת־כָּל־יֹשְׁבֵי
 הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וְאַבְדֶּתֶם אֶת כָּל־מִשְׁכֵּיתֶם וְאֵת כָּל־צִלְמֵי
 מַסְכֹּתֶם תִּאָּבְדוּ וְאֵת כָּל־בָּמוֹתֶם תִּשְׁמִידוּ: גג וְהוֹרִשְׁתֶּם
 אֶת־הָאָרֶץ וַיִּשְׁבַּתְּסִבָּה כִּי לָכֶם נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ לְרִשְׁתָּ
 אֹתָהּ: נד וְהִתְנַחֲלֶתֶם אֶת־הָאָרֶץ בְּגֹזֶל לְמִשְׁפַּחְתֵּיכֶם לְרֹב
 תִּרְבּוּ אֶת־נַחֲלָתוֹ וְלֹמַעַט תִּמְעִיט אֶת־נַחֲלָתוֹ אֶל אֲשֶׁר־
 יֵצֵא לוֹ שְׁמָה הַגּוֹזֵל לוֹ יִהְיֶה לְמִטּוֹת אֲבֹתֵיכֶם תִּתְנַחֲלוּ:
 נה וְאִם־לֹא תוֹרִישׁוּ אֶת־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ מִפְּנֵיכֶם וְהָיָה אֲשֶׁר־
 תוֹתִירוּ מֵהֶם לְשָׂכִים בְּעֵינֵיכֶם וּלְצִנִּינִם בְּצַדִּיקֶם וְצָרְרוּ
 אֶתְכֶם עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ: נו וְהָיָה כֹּאֲשֶׁר
 דִּמְיָתִי לַעֲשׂוֹת לָהֶם אֲעֲשֶׂה לָכֶם: לד א וַיְדַבֵּר יְהוָה

משיכית לא תתנו בארצכם להשתחות עליה: רש"י
 מסכתם. כתרוממו: "מתכתהון" (גג) והורשתם
 את־הארץ. והורשתם אותה מיושביה, ואז
 "וישבתם־בה" – תוכלו להתקיים־בה, ואם
 לאו – לא תוכלו להתקיים־בה: (נד) אל אשר־
 יצא לו שמה. מקרא קצר הוא זה – אל מקום
 אשר יצא לו שמה הגורל, לו יהיה: למטות
 אבותיכם. לפי חשבון יוצאי מצרים. דבר אחר:
 בשנים עשר גבולין, כמנין השבטים: (נה) והיה
 אשר תותירו מהם. יהיה לכם לרעה: לשכים
 בעיניהם. ליתדות המנקרות עיניכם, תרגום
 של "יתדות" (שמות לח, כ): "שכיא": ולצנינם.

אתרא וכו' [והוי תלתא פרסי על תלתא פרסי]:
 אבל השטים. מישור של שטים "אבל" שמו:
 (נא) כי אתם עברים את־הירדן וגו' והורשתם
 וגו'. והלא כמה פעמים היזהרו על כך?! אלא
 כך אמר להם משה: כשאתם עוברים בירדן
 ביבשה על מנת כן תעברו, ואם לאו – מים
 באין ושוטפין אתכם. וכן מצינו שאמר
 להם יהושע בעודם בירדן: (נג) והורשתם.
 וגרשתם: משכיתם. כתרוממו: "בית סגדתהון",
 על שם שהיו מסככין את הקרקע ברצפת
 אבנים של שיש להשתחות עליהם בפשוט
 ידים ורגלים, כדכתיב (ויקרא כו, א): "ואבן

(נה) לשכים: עיין רש"י, וכן בתרגום סורי מתורגם כאן סְכָא, וכן הירונימוס clavi.
 וּלְצִנִּינִם: מזה בלשון חכמים צנן מפני שהוא חד וחריף (יצחק פארדו).

אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: בֹּאוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם
כִּי־אַתֶּם בָּאִים אֶל־הָאָרֶץ כְּנַעַן זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּפְּלֹ
לָכֶם בְּנַחֲלָה אֶרֶץ כְּנַעַן לְגַבְלֹתֶיהָ: ג וְהָיָה לָכֶם פֶּאֶת־נֶגֶב
מִמִּדְבַּר־צֶן עַל־יְדֵי אָדָם וְהָיָה לָכֶם גְּבוּל נֶגֶב מִקְצֵה יַם־

ובאין לארץ־ישראל, ולא־עשה כן. וזהו שנאמר (שמות יג, יז): "ולא־נחם אלהים דרך ארץ פלשתים", שהם יושבים על הים במערבה של ארץ כנען — כענין שנאמר בפלשתים (צפניה ב, ה): "ישבי חבל הים גוי כרתים" — ולא נחם אותו הדרך, אלא הסבן והוציאם דרך דרומה אל המדבר. והוא שקראו יחזקאל (יחזקאל כ, לה): "מדבר העמים", לפי שהיו כמה אומות יושבות בצדו והולכין אצל דרומה מן מערב כלפי מזרח תמיד, עד שבאו לדרומה של ארץ אדום, ובקשו ממלך אדום שיניחם להכנס בארצו ולעבר דרך רחבה ולהכנס לארץ, ולא רצה. והצרכו לסבב את כל־דרומה של אדום, עד שבאו לדרומה של ארץ מואב, שנאמר (שופטים יא, יז): "וגם אל־מלך מואב שלח ולא אבה". והלכו כל־דרומה של מואב עד סופה ומשם הפכו פניהם לצפון, עד שסבבו כל־מצר מזרחי שלה לרחבה; וכשכלו את מזרחה, מצאו את ארץ סיחון ועוג, שהיו יושבין במזרחה של ארץ כנען והירדן מפסיק ביניהם, וזהו שנאמר בפתח (שם, יח): "וילך במדבר ויסב את־ארץ אדום ואת־ארץ מואב, ויבא ממזרח־שמש לארץ מואב". וכבשו את ארץ סיחון ועוג, שהיתה בצפונה של ארץ מואב. וקרבו עד הירדן, והוא כנגד מקצוע צפונית מערבית של ארץ מואב. נמצא, שארץ כנען שבעבר הירדן למערב — היה מקצוע דרומית־מזרחית שלה אצל אדום:

פותרים בו הפותרים לשון מסוכת קוצים, הסוכת אתכם לסגר ולכלא אתכם מאין יוצא ובא: וצדדו אתכם. (כתרגומו: (ב) זאת הארץ אשר תפל לכם וגו'. לפי שהרבה מצות נוהגות בארץ ואין נוהגות בחוצה לארץ, הוצרך לכתוב מצרני גבולי ורוחותיה סביב, לומר לך: מן הגבולים הללו ולפנים, המצות נוהגות: תפל לכם. על שם שנתחלקה בגורל נקראת "חלקה" לשון "נפילה". ומדרש אגדה (תנחומא ד) אומר: על־ידי שהפיל הקדוש־ברוך־הוא שריהם של שבעה אומות מן השמים וכפתן לפני משה, אמר לו: ראה, אין בהם עוד כח! (א) והיה לכם פאת־נגב. רוח דרומית אשר מן המזרח למערב: ממדבר־צן. אשר אצל אדום, מתחלת מקצוע דרומית־מזרחית של ארץ תשעת המטות. כיצד? שלש ארצות יושבות בדרומה של ארץ־ישראל זו אצל זו: קצת ארץ מצרים, וארץ אדום כולה, וארץ מואב כולה — ארץ מצרים במקצוע דרומית־מערבית, שנאמר בפרשה זו: "מעצמון נחלה מצרים, והיו תוצאתיו הימה". ונחל מצרים היה מהלך על פני כל־ארץ מצרים, שנאמר (יהושע יג, ג): "מן־השיחור אשר על־פני מצרים", ומפסיק בין ארץ מצרים לארץ־ישראל. וארץ אדום אצלה לצד המזרח, וארץ מואב אצל ארץ אדום בסוף הדרום למזרח. וכשיצאו ישראל ממצרים, אם רצה המקום לקרב את כניסתם לארץ, היה מעבירם את הנילוס לצד צפון

שד"ל (א) מקצה ים המלח: כלומר מצד חוץ, שים המלח לפנים מגבול.

הַמֶּלֶחַ קִדְמָה: ד וְנִסַּב לָכֶם הַגְּבוּל מִנֶּגֶב לַמַּעֲלָה עֲקֵרְבִים
 וְעֵבֶר צִנָּה וְהָיוּ תּוֹצְאֹתָיו מִנֶּגֶב לְקִדְשׁ בְּרִנֵּעַ וַיֵּצֵא
 חֲצֵר־אֲדָר וְעֵבֶר עֲצֻמָּה: ה וְנִסַּב הַגְּבוּל מֵעֲצֻמּוֹן נַחֲלָה
 מִצָּרִים וְהָיוּ תּוֹצְאֹתָיו הַיָּמָה: ו וּגְבוּל יָם וְהָיָה לָכֶם הַיָּם
 הַגָּדוֹל וּגְבוּל זֶה־יְהִיָּה לָכֶם גְּבוּל יָם: ז וְזֶה־יְהִיָּה לָכֶם
 גְּבוּל צָפוֹן מִן־הַיָּם הַגָּדֹל תִּתְּאוּ לָכֶם הָר הָהָר: ח מֵהָר
 הָהָר תִּתְּאוּ לְבֹא חֶמֶת וְהָיוּ תּוֹצְאֹת הַגְּבֹל צִדְדָה:

עוד גבול נגב מאריך לצד המערב משם והלאה: רש"י
 (ו) וגבול ים. ומצר מערבי מהול: והיה לכם הים
 הגדול. למצר: וגבול. הנסין שבתוך הים, אף הם
 מן הגבול, והם איים שקורין אישלי"ש: (ז) גבול
 צפון. מצר צפון: מן־הים הגדל תתאו לכם הר
 ההר. שהוא במקצוע צפונית מערבית. וראשו
 משפיע ונכנס לתוך הים, ויש מרחב הים
 לפנים הימנו וחוצה הימנו: תתאו. תשפיעו לכם
 לנטת ממערב לצפון אל הר ההר: תתאו. לשון
 הסבה, כמו: "אלי־תא הרצים" (דבה"ב יב, יא),
 "ותאי השער" (יחזקאל מ, י) — היציע, שקורין
 אפינדי"ץ, שהוא מוסב ומשפיע: (ח) מהר ההר.
 תסבו ותלכו אל מצר הצפון לצד המזרח,
 ותפגעו בלבא חמת, זו אנטוכיא: תוצאת הגבול.
 סופי הגבול. כל־מקום שנאמר: "תוצאות
 הגבול" — או המצר כולה שם לגמרי ואינו
 עובר להלן כלל, או משם מתפשט ומרחיב
 ויוצא לאחוריו להמשך להלן באלכסון יותר
 מן הרחב הראשון. ולענין רחב המדה הראשון
 קראו "תוצאת", ששם כלתה אותה מדה:

(ד) ונסב לכם הגבול מנגב למעלה עקרבִים. כל־
 מקום שנאמר "ונסב" או "ויצא" מלמד, שלא
 היה המצר שזה אלא הולך ויוצא לחוץ — יוצא
 המצר ועוקם לצד צפון של עולם באלכסון
 למערב ועובר המצר בדרומה של מעלה
 עקרבִים. נמצא מעלה עקרבִים לפנים מן
 המצר: ועבר צנה. אל צין, כמו "מצרימה": והיה
 תוצאתיו. קצותיו. בדרומה של קדש ברנע:
 ויצא חצר־אדר. מתפשט המצר ומרחיב לצד
 צפון של עולם, ונמשך עוד באלכסון למערב
 ובא לו לחצר־אדר, ומשם לעצמון ומשם לנחל
 מצרים. ולשון "ונסב" האמור כאן, לפי שכתב
 "ויצא חצר־אדר" — שהתחיל להרחיב משעבר
 את קדש ברנע, ורחב אותה רצועה שבלטה
 לצד צפון היתה מקדש ברנע עד עצמון, ומשם
 והלאה נתקצר המצר ונסב לצד הדרום ובא
 לו לנחל מצרים, ומשם לצד המערב אל הים,
 שהוא מצד מערבה של כל־ארץ ישראל. נמצא,
 שנחל מצרים במקצוע מערבית דרומית:
 (ה) והיו תוצאתיו הימה. אל מצר המערב, שאין

שד"ל

(ד) צנה: הוא מדבר צין. עיין יהושע ט"ו.

(ה) נחלה מצרים: איננו נילוס.

(ז) תתאו: לשון תָּו ואין זה הר ההר שמת בו אהרן, ועיין נתה"ש.

ט וַיֵּצֵא הַגָּבֹל זַפְרָנָה וְהָיוּ תּוֹצְאָתָיו חֹצֵר עֵינָן זֶה־יְהִי־הָיָה
 לָכֶם גָּבֹל צָפוֹן: י וְהִתְאֵוִיתֶם לָכֶם לַגָּבֹל קִדְמָה מִחֹצֵר
 עֵינָן שְׂפֵמָה: יא וַיֵּרֶד הַגָּבֹל מִשְׁפָּם הַרְבֵּלָה מִקֶּדֶם לַעֵין
 וַיֵּרֶד הַגָּבֹל וּמַחֶה עַל־כַּתֵּף ים־כַּנְרֶת קִדְמָה: יב וַיֵּרֶד
 הַגָּבֹל הִירְדָנָה וְהָיוּ תּוֹצְאָתָיו ים הַמֶּלַח זֹאת תְּהִיָּה לָכֶם
 הָאָרֶץ לַגְּבֻלָּתִיָּה סָבִיב: יג וַיֵּצְאוּ מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 לֵאמֹר זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּתְּנַחֲלוּ אֹתָהּ בְּגוֹרָל אֲשֶׁר צִוָּה
 יְהוָה לָתֵת לְתַשְׁעַת הַמִּטּוֹת וַחֲצֵי הַמָּטֶה: יד כִּי לִקְחֹו
 מִטָּה בְּנֵי הָרְאוּבֵנִי לְבֵית אֲבֹתָם וּמִטָּה בְּנֵי הַגָּדִי לְבֵית
 אֲבֹתָם וַחֲצֵי מִטָּה מִנִּשְׂאֵה לִקְחוּ נַחֲלָתָם: טו שְׁנֵי הַמִּטּוֹת
 וַחֲצֵי הַמָּטֶה לִקְחוּ נַחֲלָתָם מֵעֶבֶר לִירְדֵן יִרְחוּ קִדְמָה
 מִזְרָחָה: רביעי (ששי) טז וַיֵּדְבֶר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵאמֹר: יז אֵלֶּה

מן הצפון לדרום באלכסון, נוטה לצד מזרח ומתקרב לצד ארץ כנען כנגד ים כנרת ומושך לצד מזרחה של ארץ־ישראל כנגד ים־כנרת עד שנופל בים־המלח, ומשם כולה הגבול בתוצאותיו אל ים־המלח, שממנו התחלת מצר מקצוע דרומית מזרחית, הרי סובבת אותה לארבע רוחותיה: (טו) קדמה מזרחה. אל פני העולם, שהם במזרח, שרוח מזרחית קרויה "פנים" ומערבית "אחור", לפיכך דרום לימין, וצפון לשמאל: (יז) אשר־ינחלו לכם. בשבילכם. כל־נשיא ונשיא אפוטרופוס לשבטו, ומחלק נחלת השבט למשפחות ולגברים, ובורר לכל־

רש"י (ט) והיו תוצאותיו חצר עינן. הוא היה סוף המצר הצפוני, ונמצאת חצר עינן במקצוע צפונית־מזרחית. ומשם — "והתאוויתם לכם" אל מצר המזרחי: (י) והתאוויתם. לשון הסבה ונטיה, כמו "תתאו": שפמה. במצר המזרחי, ומשם הרבלה: (יא) מקדם לעין. שם מקום, והמצר הולך במזרחו. נמצא העין לפניו מן המצר, ומארץ־ישראל הוא: וירד הגבל. כל־שהגבול הולך מצפון לדרום הוא יורד והולך: ומחה על־כתף. אל עבר: ים־כנרת קדמה. שיהא ים־כנרת תוך לגבול במערב, והגבול במזרח ים־כנרת, ומשם יורד אל הירדן, והירדן מושך ובא

שד"ל (יז) אשר ינחלו לכם את הארץ: כל נשיא יעלה הגורל בשביל שבטו, וכמו שכתב רש"י: כל נשיא אפוטרופוס לשבטו.

שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־יִנְחִלוּ לָכֶם אֶת־הָאָרֶץ אֲלֶעֱזֶר
הַכֹּהֵן וַיהוֹשֻׁעַ בֶּן־נוּן: יח וְנָשִׂיא אֶחָד נָשִׂיא אֶחָד מִמֶּטָּה
תִּקְחוּ לַנֶּחֱל אֶת־הָאָרֶץ: יט וְאַלֶּה שְׁמוֹת הָאֲנָשִׁים לְמֶטָּה
יְהוּדָה כָּלָב בֶּן־יִפְנֶה: כ וּלְמֶטָּה בְּנֵי שִׁמְעוֹן שְׁמוּאֵל בֶּן־
עַמִּיהוּד: כא לְמֶטָּה בְּנִימֵן אֱלִידָד בֶּן־כְּסִלּוֹן: כב וּלְמֶטָּה
בְּנֵי־דָן נָשִׂיא בְּקִי בֶן־יִגְלִי: כג לְבִנֵי יוֹסֵף לְמֶטָּה בְּנֵי־מְנַשֶּׁה
נָשִׂיא חֲנִיָּאל בֶּן־אֶפַד: כד וּלְמֶטָּה בְּנֵי־אֶפְרַיִם נָשִׂיא
קִמּוּאֵל בֶּן־שַׁפְטָן: כה וּלְמֶטָּה בְּנֵי־זְבוּלֹן נָשִׂיא אֱלִיצָפָן בֶּן־
פִּרְנָחָשׁ: כו וּלְמֶטָּה בְּנֵי־יִשָּׁשְׁכָר נָשִׂיא פִּלְטִיָּאל בֶּן־עֵזֶן:
כז וּלְמֶטָּה בְּנֵי־אֲשֶׁר נָשִׂיא אַחִיהוּד בֶּן־שְׁלֹמִי: כח וּלְמֶטָּה
בְּנֵי־נַפְתָּלִי נָשִׂיא פְּדֵה־אֵל בֶּן־עַמִּיהוּד: כט אֵלֶּה אֲנָשֶׁר צֹוָה
יְהוָה לַנֶּחֱל אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בָּאָרֶץ כְּנָעַן: לח א וַיִּדְבֹּר

אחד ואחד חלק הגון, ומה־שהם עושין יהיה
עשוי להם כאלו עשאוּם שלוחים. ולא יתכן
לפרש "לכם" זה ככל־"לכם" שבמקרא, שאם כן
היה לו לכתב "ינחילו לכם". "ינחלו" — משמע,

(יט) הנשיאים שבפרשת במדבר ונשוא כבר מתו, ואלו נבחרו תחתם; רק השלושה הראשונים
לא היו נשיאים, כי כל שבט היה בוחר נשיאו והקב"ה רצה לתת כבוד לכלב אע"פ שלא
היה נשיא, גם בחר בשמואל בן עמיהוד ובאלידד בן כסלון אע"פ שלא היו נשיאים; ואולי
שנים אלה היו ידועים ואהובים לכלב, ואולי כלב לא היה מקבל הפקודה הזאת, אם לא
היה יודע ומכיר את חבריו שיהיו גם הם אנשים צדיקים, כדי שלא יצטרך להיות במריבה
עמהם כמו שאירע לו עם המרגלים. ואולי מפני שהיו שלושת האנשים האלה מכירים
ואהובים זה את זה נמשך ששבט יהודה נתן מארצו לשבט שמעון (יהושע י"ט ט') (ד' אדר
תרכ"ה).

(כט) לְנַחֵל: כאן הוא פֶּעֶל, והוא לַחֲלֹק בין אנשי השבט החלק אשר יצא בגורל.

יְהוָה אֱלֹהֵי מֹשֶׁה בְּעֶרְבַת מִזָּאב עַל־יַרְדֵּן יֵרְחוּ לֵאמֹר: בְּצֹ
 אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַנּוּ לָלוּיִם מִנְּחֻלַּת אֲחֻזָּתָם עָרִים
 לַשִּׁבְתָּ וּמִגֵּרָשׁ לָעָרִים סְבִיבֹתֵיהֶם תִּתֵּנוּ לָלוּיִם: ג וְהָיוּ
 הָעָרִים לָהֶם לַשִּׁבְתָּ וּמִגֵּרֵיהֶם יֵהְיוּ לִבְהֶמָתָם וּלְרֹכְשָׁם
 וּלְכָל חֵיתָם: ד וּמִגֵּרֵשֵׁי הָעָרִים אֲשֶׁר תִּתֵּנוּ לָלוּיִם מִקִּיר
 הָעִיר וְחוּצָה אֵלָּהּ אִמָּה סְבִיב: ה וּמִדָּתָם מִחוּץ לָעִיר אֶת־
 פֶּאֶת־קִדְמָה אֲלֵפִים בָּאֲמָה וְאֶת־פֶּאֶת־נֶגְבָּ אֲלֵפִים בָּאֲמָה
 וְאֶת־פֶּאֶת־יָם | אֲלֵפִים בָּאֲמָה וְאֶת פֶּאֶת צָפוֹן אֲלֵפִים
 בָּאֲמָה וְהָעִיר בִּתְּוֹךְ זֶה יִהְיֶה לָהֶם מִגֵּרֵשֵׁי הָעָרִים:

רש"י להם למחלקותיה: (ב) ומגרש. "רוח" — מקום חלק חוץ לעיר סביב להיות לנוי לעיר, ואין רש"י לבנות שם בית ולא לנטע כרם ולא לזרע זריעה: (ג) ולכל חיתם. לכל־צרכיהם: (ד) אלף אמה סביב. ואחריו הוא אומר: "אלפים באמה", הא כיצד? אלפים הוא נותן להם

שד"ל (ה) ומדתם וכו': עיין בה"ע תקפ"ט דף 114, ודברי קרובים לדברי רש"י שהם דברי ר"א בנו של ר"י הגלילי (סוטה פ' ה') לפי מה הם שנויים בברייתא (עירובין נ"ו ב') ולא כפי שהבינים הרמב"ם (הלכות שמיטה ויובל פ' י"ג), האומר שמגרש הוא שלושת אלפים אמה. אבל אם כדברי רמב"ן וראז', הנה אם עיר גדולה, לא הנחת מקום למגרש כלל, מלבד קושיות אחרות.

(ד' ה') מקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב ומדתם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה וגו': בתרגום יווני המיוחס לשבעים זקנים כתוב אלפים אמה בפסוק ד' כמו בפסוק ה', וקצת ריקי מוח נפתו אחריו, וחשבו וכתבו כי טעות נפלה בספרינו; אבל כל שאר המתרגמים הקדמונים תרגמו בפסוק ד' אלף אמה, וגם בתורת השומרונים כתוב אלף אמה. והנה כבר הסכימו גדולי החוקרים כי כשימצא בספר קדמון חילוף נוסחאות, ותהיה הנוסחה האחת נכונה בלשון ומתיישבת על הדעת, והאחרת זרה ובלתי מובנת, אין למהר ולשפוט שהזרה היא מוטעית והאחרת היא האמיתית, אבל פעמים רבות הדבר הוא בהפך, כי קרוב הדבר שהסופרים שהעתיקו הספר כשראו לשון זר ובלתי מובן תקנוהו, אבל רחוק הוא שאם מתחילה היה הלשון נכון ומובן ישימו במקומו דברים זרים ובלתי מובנים, וזה לשון החכם דע ראססי בהקדמתו לספרו על חילופי הנוסחאות:

Quaelibet lingua et actas suas habet anomalias et anallogias; nec omnes, nec

שד"ל semper grammaticae scripserunt sacri auctores. Unde uon tempore rejicienda lectio anomala. Imo anomala lectio plerumque verior. Facillimum namque est anomalis analogia a scribis substitui, analogis anomala difficillimum. (Var. lect., (Canones critici 38. 59

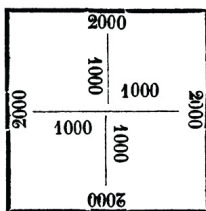
ובכמה מקומות הראיתי גם אני בספרי אודה גר כי הנוסחאות היותר זרות הן הן לפי כוונת המתרגם, ואותן שנראות יותר ישירות ויותר מסכימות עם לשון הפסוק, אינן אלא תיקונים שביקשו לתקן הסופרים האחרונים, שלא הבינו דעת המתרגם ולא הלכו בנתיבותיו. והנני שואל לאותם שכתבו (Paris, 1833) שנוסחת השבעים היא הנכונה, היכן מצאו מעתיק כל כך חסר לב שיכתוב 1000 במקום 2000, ומיד בפסוק שאחריו יראה באותו ענין עצמו כתוב ארבע פעמים 2000, ולא יבין שטעה למעלה בכתבו 1000? ואף אם היה בישראל סופר אחד שנשתבש בזה וכתב אלף במקום אלפים, הייתכן שכל שאר המעתיקים הלכו אחריו בעינים אטומות, ולא בדקו בשאר ספרים קדמונים ולא תיקנו המעוות? ואם נולדה הטעות בימי השופטים או בימי המלכים, החרשתי; אבל היא נולדה לדעתם בימי בית שני, שהרי בנוסח השבעים נשארה לפי דעתם הנוסחא הישרה. והנה בבית שני ידוע בלא ספק שהיה ס' התורה מפורסם באומה, והיו קוראים בו בשבת באזני כל העם, והיו הפרושים והצדוקים מדקדקים ומפלפלים בהבנת דברי התורה, ואיך ייתכן שיתפשט בכל ישראל שיבוש גדול כזה בכל הספרים, עם היות שעדיין (לפי דעתם של אלו) היו בעולם קצת ספרים בלתי משובשים, כגון הספר אשר ממנו העתיקו השבעים? ואיך לא יפקחו האנשים האלה את עיניהם ויראו כי נוסחת השבעים אינה אלא תיקון שתיקנו האלכסנדריים מדעתם, בכוונה להסיר הסתירה הנראית בשני המקראות? נעזוב אפוא מגיהי חינו, ונשית לבנו לסתירת המקראות. והנה כבר הראיתי ב"בכורי העיתים" תקפ"ט עמוד קי"ד כי באמת אין שני הכתובים האלה סותרים זה את זה, כי באחד כתוב מקיר העיר וחוצה, ובאחד כתוב מחוץ לעיר, והנה המגרש היה נמשך אלף אמה מחוץ לחומה, אבל מחוץ לעיר כלומר מחוץ לבתים, היה אלפים אמה, כי כמו שהיו מניחין מקום פנוי בלי שדות וכרמים מחוץ לחומה, כן היו מניחין מקום פנוי בלי בתים לפני מן החומה; והמנהג הזה מצאנוהו אצל הרומאים בתחילת הווייתם, כי Romulus בבנותו עיר רומי הניח מקום פנוי (Pomerium), קצתו מן הבתים אל החומה אשר לא ייבנה בו, וקצתו מקיר העיר וחוצה, אשר לא יעבד בו ולא יזרע. ופירושי זה קרוב לפירוש רש"י, ודבריו הם דברי ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי לפי גרסת הברייתא המובאת בעירובין נ"ו ע"ב. רק בזאת אין פירושי כדברי ר' אליעזר הגלילי ורש"י, כי לדעתם אלף החיצונים הם לשדות וכרמים, ולדעתי אף החיצונים הם מגרש ואסורים בזריעה ונטיעה, וכמו שהכתוב מסיים 'זה יהיה להם מגרשי הערים'. ויש לתמוה על רש"י שבפסוק ב' פירש מגרש: ריוח מקום חלק חוץ לעיר סביב להיות לנוי לעיר, ואין רש"י לבנות שם בית ולא לנטוע כרם ולא לזרוע זריעה; ואח"כ בפסוק ד' כתב: והחיצונים לשדות וכרמים. ותסור התמיהה כשנשים אל לבנו כי דבריו בפסוק ב' הם דברי עצמו, ודבריו בפסוק ד' הם דברי ר' אליעזר הגלילי; ולשון הכתוב: ומגרשיהם יהיו לבהמתם ולרכושם ולכל חיותם, משמע שאין המגרש לשדות וכרמים. ואין לטעון ממה שכתוב (ויקרא כ"ה ל"ד) 'ושדה מגרש עריהם לא ימכר', כי אמנם שדה איננו תמיד נעבד, אבל כל אדמה פנויה

שד"ל נקראת שדה, כמו שאומרים חית השדה. גם ביחזקאל מ"ח י"ז כתב רש"י: והיה מגרש לעיר, כל מגרשי עיר שבמקרא מקום פנוי לא בתים ולא שדה. והרמב"ם (ואחריו ידידי החכם י' ש' ריגיו נ"י) כתב (הלכות שמטה ויובל פרק י"ג הלכה ב') שהמגרש הוא שלושת אלפים אמה לכל רוח מקיר העיר וחוצה, אלף הראשונים מגרש, ואלפים שמודין חוץ למגרש לשדות וכרמים, וזה לקח מדברי ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי לפי מה שהם שנויים במשנה (סוטה כ"ז ב'); אך האמת היא שרבו הקדוש במשנתו קיצר דברי ר' אליעזר וסמך על המבינים שיבינוהו כמו שהבינה רש"י, ובברייתא (ערובין נ"ו ב') הדברים מפורשים יותר, וז"ל: תניא אמר ר' אליעזר בר' יוסי תחום ערי לויים אלפים אמה, צא מהן אלף אמה מגרש, והשאר שדות וכרמים. הרי מפורש כי לא שלשת אלפים, אלא אלפיים אמה היה המגרש לדעת ר' יוסי הגלילי. ולענין משמעות הכתוב הנה אם היו ג' אלפים אמה מגרש מקיר העיר וחוצה, מה ראה הכתוב לחלק ביניהם, ולהזכיר תחילה אלף אמה, ואח"כ אלפיים? ומה שהרמב"ם מחלק בין אלו לאלו, אלו למגרש, ואלו לשדות וכרמים, זה ייתכן בלשון חכמים, אבל בלשון המקרא אין הענין כן, אלא כל מה שהוא מגרש אסור בזריעה ונטיעה, כמו שפירש רש"י ז"ל כאן וביחזקאל מ"ח י"ז. והרמב"ן ז"ל הלך בדרך אחרת, ולדעתו האלפיים אמה הנזכרים בפסוק ה' הם מידת צלעות המרובע הכולל המגרש והעיר, והאלף אמה סביב עניינם חמש מאות אמה מכאן וחמש מאות אמה מכאן, והעיר צריך שתהיה אלף אמה על אלף אמה, כזה:

ט	א	ב	י
ה			ז
ו			ח
י"א	ג	ד	י"ב

הרי כאן מרובע גדול מורכב משישה עשר מרובעים קטנים, וכל אחד מהמרובעים הקטנים מידתו חמש מאות אמה על חמש מאות אמה, נמצא המרובע הגדול אלפיים על אלפיים וארבעת המרובעים התיכונים הם העיר, והיא אלף אמה על אלף אמה, המרובעים א' ב' הם המגרש מצד אחד, וכן ג' ד' הוא המגרש מצד אחר, וכן ה' ו', וכן ז' ח', כל אחד מאלה המגרשים הארבעה מידתם חמש מאות אמה על אלף אמה, והנה כל אחד מהם מידתו כחצי מידת העיר, וארבעתם יחד מידתם כפליים במידת העיר, ופסוק ומדותם מחוץ לעיר בא להוסיף הקרנות, והם המרובעים ט', י', י"א, י"ב, כי באמרו אלף אמה סביב הכוונה, חמש מאות אמה לכל רוח כנגד העיר, ולא הזויות, וכשאמר ומדותם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה, בא ללמד שיהיה המגרש מרובע שווה מכל צדדיו, ומידתו אלפיים באמה, נמצא מוסיף ארבעת המרובעים אשר בזויות. נמצא לפי זה כי העיר היא החלק הרביעי מהכל, כי העיר ד' מרובעים, והכל הוא ט"ז. זאת נראית כוונת הרב ז"ל, והארכתי בזה, מפני שהמבאר הביא דבריו בקיצור, ועשה אותם בלתי מובנים. ומה שאמר שהפסוק השני הוסיף להם מגרש שלא כנגד העיר כשיעור הראשון שכנגד העיר, וכן בסוף הדיבור כתב: ונכון הוא

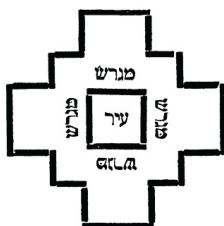
שיהיו אלף אמה אשר נתן להם סביב כנגד העיר למגרש שלא ייזרע, והאלף אשר הוסיף בכתוב השני בארבע הפאות, לשדות ולכרמים, כוונתו על אורך הקווין החיצונים, לא על המקום הנכלל בהם, כי בתחילה היה המגרש בצורת שתי וערב ומידת כל הקווים החיצונים היה אלף, והפסוק השני מוסיף עוד אלף, ועושה כל הקווים אלפים באמה. – ואמנם הפירוש הזה אין הדעת סובלתו, כי איך ייתכן שתהיה כל עיר אלף אמה על אמה, לא פחות ולא יותר? ואם היתה כוונת התורה לדבר חדש וזר כזה, איך לא הזכירה דבר מזה, ולא אמרה שיבקשו בכל ערי הכנענים מ"ח עיר שתהיה מידת אלף אמה על אלף אמה, ואותן ייתנו ללויים? והנני שואל הייתכן כי חשבון עיר הממלכה לסיחון לא היתה אלא אלף על אלף? והנה היא היתה מערי הלויים (יהושע כ"א, ל"ז). וכן עשתרות עיר עוג היתה ללויים (ביהושע כ"א כ"ז כתוב בעשתרה, ובד"ה א' ו' נ"ו עשתרות), ומי יאמר כי עיר ממלכת עוג לא היה ארכה רק קי"א פעמים באורך ערשו של עוג (דברים ג' י"א)? גם פירושו על אלף אמה סביב הוא דחוק ורחוק ממשמעות המילות, ולא היה לו לומר אלא חמש מאות אמה סביב. ועוד באמרו סביב כבר נכללו גם הקרנות. גם בפסוק השני מילות 'מחוץ לעיר' יתרות כאשר העיר

ר' אליה מזרחי. וקלעריקוס הלך גם הוא בשיטת הרמב"ן בפירוש אלפים אמה, שהם מידת צלעות המרובע הכולל המגרש והעיר, אך לא אמר שתהיה העיר אלף על אלף, אבל פירש מקיר העיר וחוצה, ממרכז העיר, כזה:

אבל שתהיה מילת קיר נאמרת על המרכז, הוא דבר שאין לו על מה שיסמוך. המילה הזאת נמצאת במקרא יותר משבעים פעמים, והוראתה תמיד כותל וחומה, לא מרכז; ואם נתיר לעצמנו להחליף

קיר במרכז, נעשה הלשון עיר פרושה אין חומה. ומלבד כל זה, אם תהיה העיר גדולה, לא יישאר לה מגרש אלא מעט, או לא כלום, או לא יספיקו האלפים אמה למידת העיר בלא שום מגרש. וקלעריקוס הוכרח לומר שלא נתנו ללויים ערים גדולות. והנה כבר ראינו שנתנו ללויים את חשבון ואת עשתרות, ועוד מצאנו שנתנו להם את גבעון (יהושע כ"א א' י"ז) אשר היתה עיר גדולה (שם, י', ב'). וראזנמילר ראה כי לא ייתכן לפרש קיר על המרכז, ופירש מקיר העיר וחוצה, כמשמעו, מקיר החומה, ואע"פ כן פירש כקלעריקוס שאלפים באמה היא מידת צלעות המרובע הכולל המגרש והעיר, ואלף אמה הם מן העיר עד סוף המגרש, ומן העיר העלים עינו, כאילו היא נקודה שאין לה מידה. ותמיהה גדולה היא בעיני, ויותר אתמה

על אחד מנכבדי חכמי ישראל שהלך אחריו, ונתן שבח ותהילה לפירושו. ובעל הרכסים לבקעה סקל לפניו מסילה חדשה, ואמר כי הפסוק הראשון נותן ללויים אלף אמה סביב לעיר מכל עבריה, והפסוק השני אומר שיתחילו עוד שנית למדוד מן העיר וחוצה אלפיים אמה, אבל לא סביב סביב, רק נוכח העיר, ולא בארבע קרנותיה, כזה:

וכמה הוא רחוק שיהיה המגרש עולה על הדרך הזה! מלבד כי אין בכתוב רמז שיהיה החלק השני מן המגרש דווקא נוכח לעיר, ואחר שהחלק הראשון הוא סביב סביב, מסתמא גם השני יהיה סביב סביב. ואחרי

וְיָאֵת הָעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לָלוֹיִם אֶת שְׁש־עָרֵי הַמִּקְלָט
 אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לָנָס שָׁמָּה הֶרְצַח וְעָלִיָּהֶם תִּתְּנוּ אַרְבָּעִים
 וּשְׁתֵּים עִיר: ז כָּל־הָעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ לָלוֹיִם אַרְבָּעִים
 וּשְׁמֹנֶה עִיר אֶתְהֶן וְאֶת־מִגְרָשֵׁיהֶן: ח וְהָעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ
 מֵאַחַזַּת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הָרֹב תִּרְבּוּ וּמֵאֵת הַמָּעֹט
 תִּמְעִיטוּ אִישׁ כָּפִי נִחַלְתּוּ אֲשֶׁר יִנְחָלוּ יִתֵּן מִעָרָיו לָלוֹיִם:
 ששי (שביעי) ט וַיִּדְבֹּר יְהוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר: י דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי אֲתֶם עֹבְרִים אֶת־הִירְדֵּן אֶרְצָה
 כְּנָעַן: יא וְהִקְרִיתֶם לָכֶם עָרִים עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה לָכֶם
 וְנָס שָׁמָּה רֹצֵחַ מִכַּה־נַּפֶּשׁ בְּשֹׁגְגָה: יב וְהָיוּ לָכֶם הָעָרִים
 לַמִּקְלָט מִגָּאֹל וְלֹא יָמוּת הָרֹצֵחַ עַד־עֲמֻדוֹ לִפְנֵי הָעֵדָה

רש"י סביב, ומהם אלף הפנימים למגרש, והחיצונים לשדות וכרמים: (יא) והקרייתם. אין "הקריה" (כ): "כי הקרה ה' אלהיך לפני": (יב) מגאל. מפני

שד"ל החיפוש והחקירה בכל הדעות אשר מצאתי לחכמי ישראל ולחכמי האומות בענין מידת המגרש, הנני מוכרח לאשר ולקיים פירושי אשר כתבתי בבה"ע תקפ"ט.

(יא) כרש"י ולא כראב"ע.

(יב) למקלט מגאל: תחילה קראו גואל למי שהוא גואל אחוזת קרובו אשר מכר אותה מפני דלותו, ואחרי כן קראו גואל הדם למי שנוקם נקמת קרובו הנהרג, ואח"כ קראו לו ג"כ גואל סתם. והנה בדורות הראשונים, בטרם יהיו העמים מסודרים תחת מלך ושרים ושופטים ושוטרים, היתה כל משפחה נוקמת נקמתה ממשפחה אחרת, והקרוב יותר אל הנהרג היה חייב לנקום מיתתו; והתורה העמידה שופטים ושוטרים ונטלה הנקמה מיד היחידים, ומסרה אותה לכל העדה. והנה כשהיתה הרציחה בזדון, ייתכן להשקיט את הגואל, כי יאמרו לו: הנח להם לשופטים, הם יחקרו הדבר, ואם בן מוות הוא ימיתוהו; אבל כשהיתה ההריגה בשגגה, לא היה אפשר להשקיט את הגואל, ולהכריחו לראות מי שהרג את אביו או את אחיו נשאר בלא עונש, כי היה נראה לו ולכל יודעיו ומכיריו כאילו אינו אוהב את אביו ואת אחיו, מאחר שאינו נוקם את נקמתם. והדעת הזאת לא היה אפשר לעקור אותה בבת אחת,

לְמַשְׁפָּט: יג וְהָעָרִים אֲשֶׁר תִּתְּנוּ שֵׁשׁ-עָרֵי מְקֻלָּט תִּהְיֶינָה
 לָכֶם: יד אֵת | שְׁלֹשׁ הָעָרִים תִּתְּנוּ מֵעֵבֶר לִירְדֵן וְאֵת
 שְׁלֹשׁ הָעָרִים תִּתְּנוּ בְּאַרְץ כְּנָעַן עָרֵי מְקֻלָּט תִּהְיֶינָה:
 טו לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְגֵר וּלְתוֹשֵׁב בְּתוֹכָם תִּהְיֶינָה שֵׁשׁ-הָעָרִים
 הָאֵלֶּה לְמְקֻלָּט לְנוֹס שָׁמָּה כָּל-מִכְּהַנְפֹּשׁ בְּשָׁגָה: טז וְאִם-
 בְּכָלִי בִרְזָל | הִכָּהוּ וַיָּמָת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוֹמָת הָרֹצֵחַ:

הסמוך לו, אלא בהורג במזיד. ובא ללמד, רש"י
 שההורג בכל-דבר צריך שיהא בו שיעור כדי
 להמית, שנאמר בכלם: "אשר-ימות בו",
 דמתרגמנן: "דהוא כמסת דימות בה". חוץ מן
 הברזל, שגלוי וידוע לפני הקדוש-ברוך-הוא,
 שהברזל ממית בכל-שהוא, אפלו מחס, לפיכך
 לא נתנה בו תורה שיעור לכתב בו: "אשר
 ימות בו". ואם תאמר: בהורג בשוגג הכתוב
 מדבר. הרי הוא אומר למטה (פסוק כג): "או
 בכל-אבן אשר-ימות בה בלא ראות" וגו'. למד

גואל הדם, שהוא קרוב לנרצח: (יג) שש-ערי
 מקלט. מגיד, שאף-על-פי שהבדיל משה
 בחייו שלש ערים בעבר הירדן, לא היה קולטות
 עד שנבחרו שלש שנתן יהושע בארץ כנען:
 (יד) את שלש הערים וגו'. אף-על-פי שבארץ
 כנען תשעה שבטים וכאן אינן אלא שנים
 וחצי, השוה מנין ערי מקלט שלהם, משום
 דבגלעד נפישו רוצחים, דכתיב (הושע ו, ח):
 "גלעד קרית פעלי און עקבה מדם": (טז) ואם-
 בכלי ברזל הכהו. אין זה מדבר בהורג בשוגג

וראתה החכמה האלוהית, שאם יהיה גואל הדם נענש מיתה בנקמו את קרובו הנהרג בשגגה, שד"ל
 עדיין לא יימנעו כל הגואלים ולא רובם מעשות נקמת קרוביהם, ועל ידי זה ירבו הנהרגים
 ללא תועלת, וגם (כאשר העירני תלמידי ר' אליעזר אליה איגל מלבוב) יגדל הצער והנזק
 במשפחה אחת, כי אחר שקרה לה המקרה הרע שנהרג אחד מאנשיה בשגגה, עוד יהיה אחד
 מהם נענש מיתה על שנקם נקמת אחיו; גם איננו רחוק שבשעה שיהיה הגואל יוצא ליהרג,
 יתקומם העם על השופטים, וירבו קלקלות באומה. לפיכך מה עשתה התורה? הניחה זכות
 לגואל לנקום מיתת קרובו, אבל קבעה מקום מקלט לנוס שמה הרוצח, ולא יוכל הגואל לבוא
 שם ולהרגו. והנה ידוע כי אצל הגויים הקדמונים היו ההיכלות והמזבחות מקום מקלט לעוברי
 עבירה, והתורה ביטלה המנהג הזה, ואמרה 'מעם מזבחי תקחנו למות' (שמות כ"א י"ד) (אולי
 זה היה טעם: 'ה' מי גיור באהלך' (תהלים ט"ו א'), וכן: 'מי יעלה בהר ה' (שם כ"ד ג')), ורק
 השאירה מקלט לעושה בשגגה. והנה לא היה אפשר שיהיה המקלט בבית המקדש, כי אחד
 היה בכל אדמת ישראל, ויקשה לרוצח לנוס מכל ערי ישראל עד המקום אשר יבחר ה'. לכך
 נבחרו שש ערים מפוזרות כה וכה, באופן שתהיינה מזומנות לכל רוצח (כטעם והקרייתם לכם
 ערים, כפירוש רש"י ולא כראב"ע), ונבחרו מתוך ערי הלויים, כי השבט כולו היה קדש, וראוי
 שתהיינה עריהם למקלט.

וַיֹּאֲם בָּאֲבִן יָד אֲשֶׁר־יָמוּת בָּהּ הִכְּהוּ וַיָּמָת רֹצֵחַ הוּא
 מוֹת יוֹמָת הָרֹצֵחַ: יח אֹו בְּכָלִי עֵץ־יָד אֲשֶׁר־יָמוּת בּוֹ הִכְּהוּ
 וַיָּמָת רֹצֵחַ הוּא מוֹת יוֹמָת הָרֹצֵחַ: יט גֹּאֲלֵ הַדָּם הוּא יָמִית
 אֶת־הָרֹצֵחַ בְּפָגְעוֹ־בּוֹ הוּא יָמִתֵּנּוּ: כ וְאִם־בְּשִׁנְאָה יִהְיֶה־פָּנּוּ
 אוֹ־הַשְּׁלִיךְ עָלָיו בְּצִדִּיהָ וַיָּמָת: כא אֹו בְּאִיבָהּ הִכְּהוּ בְּיָדוֹ
 וַיָּמָת מוֹת־יוֹמָת הַמָּכָה רֹצֵחַ הוּא גֹּאֲלֵ הַדָּם יָמִית אֶת־
 הָרֹצֵחַ בְּפָגְעוֹ־בּוֹ: כב וְאִם־בְּפֶתַע בְּלֹא־אִיבָה הִדְּפוּ אוֹ־

לפי שנאמר (שמות כא, כ): "וכי־יכה איש את־
 עבדו או את־אמתו בשבט". יכול, כל־שהוא?
 לכך נאמר בעץ: "אשר־ימות בו", שיהא בו כדי
 להמית: (יט) **בפגעו־בו**. אפילו בתוך ערי מקלט:
 (כ) **בצדיה**. כתרגומו: "בכמנא" — במארב:
 (כב) **בפתע**. באונס. ותרגומו "בתכף", שהיה

רש"י על האמורים למעלה, שבהורג במזיד הכתוב
 מדבר: (יז) **באבן יד**. שיש־בה מלא יד: אשר־
 ימות בה. שיש בה שעור להמית, כתרגומו. לפי
 שנאמר (שמות כא, יח): "והכה־איש את־רעהו
 באבן" ולא נתן בה שעור. יכול, כל־שהוא? לכך
 נאמר: "אשר־ימות בה": (יח) **או בכלי עץ־יד**.

שד"ל (יז) **ואם באבן יד**: הוסיף מילת יד באבן ובעץ, כי צריך שיהיה הכלי מיטלטל ביד אחת, שאם
 היתה אבן גדולה המונחת על גבי קרקע, וכן כלי עץ גדול, אין כאן הכאה, אלא הדפה או
 הפֶּלֶה, ואז צריכים השופטים לבחון, אם היה בשנאה וצִדִּיהָ או במקרה, אבל בכלי ברזל לא
 הוסיף יד, כי רוב כלי הברזל עשויים לטלטלם ביד.

(יט) **בפגעו בו הוא ימתנו**: נ"ל שאין זה ענין פגישה ומציאה כפירוש רש"י וכתרגום רמב"ן,
 אלא הריגת אדם שאין בידו להתקומם ולהציל עצמו נקראת פגיעה, כמו 'קום אתה ופגע
 בנו' (שופטים ח' כ"א), 'לפגע בכהני ה' (שמואל א' כ"ב, י"ז), 'גש פגע בו' (שמואל ב' א'
 ט"ו), 'לך פגע בו' (מלכים א' ב' כ"ט), 'אשר פגע בשני אנשים צִדְקִים' (שם, שם ל"ב); בפסוק
 האחרון הזה היתה ההריגה במרמה, ואבנר ועמשא לא היו נשמרים מיואב, וביתר המקראות
 הנזכרים הנה ההרוגים היו אסורים בזקים, או לא היו בידם כלי זין, וגם אימת המלך היתה
 עליהם, ויודעים היו כי לשווא יבקשו להציל עצמם. אף כאן נ"ל כי השופטים היו מוסרים
 את הרוצח בזדון ביד גואל הדם, אסור בזקים, וזה טעם 'ונתנו אותו ביד גואל הדם ומת'
 (דברים י"ט י"ב).

(כ) **ואם בשנאה ידהפנו**: בהודף אמר בשנאה, ובמכה אמר באיבה, עיין "ביכורי העתים" תקפ"ז
 עמוד 149.

בצדיה: מלשון 'ואשר לא צדה' (שמות כ"א י"ג), והטעם בכוונה.

הַשְׁלִיךְ עָלָיו כָּל-כְּלִי בָּלֹא צְדִיקָה: כג אוּ בְכָל-אָבֶן אֲשֶׁר-
יָמוּת בָּהּ בָּלֹא רָאוֹת וַיִּפֹּל עָלָיו וַיָּמָת וְהוּא לֹא-אוֹיֵב לוֹ
וְלֹא מִבֶּקֶשׁ רַעְתּוֹ: כד וַשִּׁפְטוּ הָעֵדָה בֵּין הַמֶּכָּה וּבֵין גֹּאֵל
הַדָּם עַל הַמִּשְׁפָּטִים הָאֵלֶּה: כה וְהָעִילוּ הָעֵדָה אֶת-הָרֹצֵחַ
מִיֵּד גֹּאֵל הַדָּם וְהָשִׁיבוּ אֹתוֹ הָעֵדָה אֶל-עֵיר מִקְלָטוֹ
אֲשֶׁר-נָס שָׁמָּה וַיָּשָׁב בָּהּ עַד-מוֹת הַכֹּהֵן הַגָּדֹל אֲשֶׁר-
מָשַׁח אֹתוֹ בְּשֶׁמֶן הַקֹּדֶשׁ: כו וְאִם-יֵצֵא יֵצֵא הָרֹצֵחַ אֶת-
גְּבוּל עֵיר מִקְלָטוֹ אֲשֶׁר יָנוֹס שָׁמָּה: כז וּמֵצָא אֹתוֹ גֹּאֵל
הַדָּם מִחוּץ לַגְּבוּל עֵיר מִקְלָטוֹ וְרֹצֵחַ גֹּאֵל הַדָּם אֶת-

אתו בשמן הקדש. לפי פשוטו מן המקראות רש"י
הקצרים הוא, שלא פרש מי משחו, אלא כמו:
"אשר משחו המושח אותו בשמן הקדש".
ורבותינו דרשוהו במסכת מכות (יא ע"ב) לראית
דבר, ללמד שאם עד שלא נגמר דינו, מת
הכהן הגדול ומנו אחר תחתיו, ולאחר מכאן
נגמר דינו – חוזר במיתתו של שני, שנאמר:
"אשר-משח אותו", וכי הוא משחו לכהן, או
הכהן משח אותו? אלא, להביא את הנמשח
בימיו, שמחזירו במיתתו: (כז) אין לו דם. הרי

סמוך לו ולא היה לו שהות להזהר עליו: (כג) או
בכל-אבן אשר-ימות בה. הכהו: בלא ראות.
שלא ראהו: ויפל עליו. מכאן אמרו (מכות ז ע"ב):
ההורג דרך ירידה גולה. דרך עליה, אינו גולה:
(כה) עד-מוות הכהן הגדול. שהוא בא להשרות
שכינה בישראל ולהאריך ימיהם, והרוצח בא
לסלק את השכינה מישראל ומקצר את ימי
החיים, אינו כדאי שיהא לפני כהן גדול. דבר
אחר: לפי שהיה לו לכהן גדול להתפלל שלא
תארע תקלה זו לישראל בחייו: אשר-משח

(כה) עד מות הכהן הגדול: הנכון כדברי ר"ע ספורנו, מפני שאין כל השוגגים שווים ניתן להם
עונש בלתי שווה, שיוגבל לפי רצון האל. והיה אפשר לומר קרוב למה שכתב בעל מנחה
בלולה, כדי שיהיה הכהן הגדול החדש אהוב לעם, ותרבה השמחה באומה בקומו, כי ישובו
הגולים לארצם. אך קשה כי הכתוב אמר עד מות הכהן הגדול ולא עד עמוד כהן אחר, ואולי
יעבור זמן בין זה לזה, וקרוב להאמין שלא היו שוהין בלא כהן גדול. ואולי י"ל כי הכהן מכפר
על השגגות על ידי הקרבנות שהוא מקריב, והכהן הגדול מכפר עוד יותר, כי לכך צווה לשרת
ביום הכיפורים, ומיתת הכה"ג היא כפרה שאין למעלה ממנה והיא תכפר על הרציחה בשגגה,
שהיא קשה מכל שאר השגגות.

(כז) אין לו דם: אין הגואל חייב על הריגתו, גברא קטילא קטל (רש"י).

הֲרִיצָה אֵין לוֹ דָם: כח כִּי בְעִיר מְקַלְטוֹ יֵשֵׁב עַד־מֹת הַכֶּהֶן
הַגָּדֹל וְאַחֲרֵי־מֹת הַכֶּהֶן הַגָּדֹל יָשׁוּב הֲרִיצָה אֶל־אֶרֶץ
אַחֲזָתוֹ: כט וְהָיוּ אֵלֶּה לָכֶם לַחֲקֵת מִשְׁפָּט לְדֹרֹתֵיכֶם בְּכָל
מוֹשְׁבֹתֵיכֶם: ל כל־מִכָּה־נֶּפֶשׁ לְפִי עֵדִים יִרְצָח אֶת־הֲרִיצָה
וְעַד אֶחָד לֹא־יַעֲנֶה בְנֶפֶשׁ לָמוֹת: לא וְלֹא־תִקְחוּ כֹפֶר
לְנֶפֶשׁ רִצָּח אֲשֶׁר־הוּא רָשָׁע לָמוֹת כִּי־מֹת יוֹמָת: לב וְלֹא־
תִקְחוּ כֹפֶר לָנוֹס אֶל־עִיר מְקַלְטוֹ לָשׁוּב לְשֹׁבֶת בְּאֶרֶץ

אינו נפטר מגלות בממון לתן כפר לשוב לשבת בארץ בטרם ימות הכהן: לנוס. כמו לנס, כמו (מיכה ב, ח): "שובי מלחמה" — ששבו מן המלחמה. וכן (צפניה ג, יח) "נוגי ממועד", וכן (יהושע ה, ה) "כי־מלים היו". כאשר תאמר "שוב" על מי ששב כבר, ו"מול" על מי שמל כבר, כן תאמר "לנוס" על מן שנס כבר. וקורוהו "נוס", כלומר מוברח. ואם תאמר "לנוס" —

רש"י הוא כהורג את המת שאין לו דם: (כט) בכל מושבתיכם. למד שתהא סנהדרין קטנה נוהגת בחוצה לארץ, כל־זמן שנוהגת בארץ־ישראל: (ל) כל־מִכָּה־נֶפֶשׁ וגו'. הבא להרגו על שהכה את הנפש: לפי עדים ירצח. שיעידו שבמזיד ובהתראה הרגו: (לא) ולא־תקחו כפר. לא יפטר בממון: (לב) ולא־תקחו כפר לנוס אל־עיר מקלטו. למי שנס אל עיר מקלטו, שהרג בשוגג,

שד"ל (ל) כל מכה נפש לפי עדים ירצח את הרצח: הרי זה Nominativus absolutus כמו 'הצור תמים פעלו' (דברים ל"ב ד'), וכמוהו רבים. וכן עם מילת 'כל' מצאנו: 'כל איש זובח זבח ובא נער הכהן' (שמואל א' ב' י"ג), 'כל אשר יזכיר אותה אליו יפחד' (ישעיה י"ט י"ז), וכן כאן שיעורו: יהיה מי שיהיה שיכה נפש (כלומר אם יקרה שאחד, יהיה מי שיהיה, יכה נפש), אז לפי עדים ירצח (הגואל) את הרוצח, ויפה תירגם רמבמ"ן. ובלשון רש"י נפלה טעות בספרים, והסופרים חילקו פירושו לשניים: ואינו אלא דיבור אחד כל מכה נפש וגו', הבא להרגו על שהכה את הנפש (רש"י). וזה שיבוש. ולענין מילת ירצח יפה העיר בעל הרכסים לבקעה שהיא כנגד מה שנאמר למעלה (פסוק י"ט) 'גואל הדם הוא ימית את הרוצח', 'ורצח גואל הדם את הרוצח' (פסוק כ"ז), אבל ביד בית דין לא יצדק לשון רציחה.

(לא) ולא תקחו כפר לנפש רצח: יפה אמרו בש"ס (בבא קמא פ"ג ע"ב) אבל לוקחין כופר לענין איברים עין תחת עין.

(לב) ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו: הנכון כפירוש רש"י לנוס, למי שכבר נס. נחי העי"ן רובם פעלים עומדים, על כן לא יבוא בהם בינוני פֻּעוּל, רק מעט (כמו 'מולים' (יהושע ה' ה')) מן מול, 'שוקה' או 'שִׁיקָה' (ש"ב י"ג ל"ב) מן שום או שים), אבל יבוא בהם הפעול להוראה

עֲדֹמֹת הַכֶּהֱן: לֹא תַחֲנִיפוּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם בָּהּ כִּי הָדָם הוּא יַחֲנִיף אֶת־הָאָרֶץ וְלֹא־יִכְפֹּר לָדָם

לברוח, ותפרשהו: לא תקחו כפר למי שיש-
לא לברוח, לפטרו מן הגלות. לא ידעתי היאך
יאמר: "לשוב לשבת בארץ", הרי עדין לא נס, רש"י
ומהיכן ישוב?: (לג) ולא־תחניפו. ולא תרשיעו,

אחרת, והוא להורות מי שכבר עשה הפעולה, כגון 'שובי מלחמה' (מיכה ב', ח') הוא פעול, שד"ל
ואין עניינו כהוראת הפעול, אך עניינו מי שכבר שב, וכן 'יסורי בארץ יכתבו' (ירמיה י"ז י"ג),
אותם שכבר סרו ממני, 'גולה וסורה' (ישעיה מ"ט כ"א) שכבר נתרחה ממקומה, וכן 'ותבט
עיני בשורי' (תהלים צ"ב י"ב), באותם שלפנים היו מביטים בי, וכן כאן 'לנוס' צורתו צורת
פעול, והוראתו מי שכבר נס. וכיוצא בזה 'שָׁבְעִי שָׁבְעוֹת לָהֶם' (יחזקאל כ"א ח') שכבר
נשבעו, וכן בלשון חכמים אומרים נפולה, והכוונה בהמה שנפלה, וכן אמרו הפייטנים אֲתוּי
נהרים, והכוונה האיש אשר בא מארם נהרים; נשבע, נפל, ואתה, כולם פעלים עומדים שאינם
מקבלים פעול, ובא הפעול בהם להורות מי שכבר עשה הפעולה ההיא. והנה גם בלשונות
אירופה נמצא צורת הפעול משמשת בפעלים העומדים להורות על מי שכבר עשה הפעולה
ההיא, כגון דער געליעבטע (l'uomo amato, l'homme aimé) הוא פעול, דער געקאממענע
(l'uomo venuto, l'homme venu) דער געפלאהענע, (l'uomo fuggito, l'homme fui)
הם תארים המורים כי פלוני כבר עשה הפעולה ההיא, כבר בא, כבר נס. אבל מה שהביא
רש"י 'נוגי ממועד' (צפניה ג' י"ח), 'כי מולים היו' (יהושע ה' ח'), טעות היא בידו, כי 'נוגי' הוא
נפעל משורש יגה, ו'מולים' הוראתו הוראת פעול ממש, כי 'מול' הוא פועל יוצא; אבל בעיקר
הענין דבריו נכונים מאוד. ורד"ק במכלול (בבינונים מנחי העי"ן) לא הבין כלל ענין הפעול הזה
המורה על העבר, ואמר כי בא השורק תחת חולם. גם בעלי הניקוד נראה שלא הבינו כדעת
רש"י, ולפיכך נקדו לנוס בקמץ, על דרך המקור.

(לג) ולא תחניפו את הארץ: אין ענינו שענדען (כתרגום רמבמ"ן), ואף לא להראות לעינים
הפך האמת (כדברי המבאר), אבל שורש חָנַף ענינו השחתה וקלקול, ותואר חנף ענינו בלשון
מקרא איש נשחת ורע מעללים. וטעם לא תחניפו את הארץ כי העברות הגדולות גורמות
קלקול באדמת הגוי החוטא ומביאות על הגוי כולו רעות וצרות, ובפרט הרעב, כמו שאמר
ישעיה (כ"ד ה') 'והארץ חנפה תחת ישיבה כי עברו תורת חלפו חק', וירמיה (ג' ב' ג') 'ותחניפי
ארץ בזנותיך וברעתך וימנעו רבבים ומלקוש לוא היה', וקודם לכן אמר 'הן ישלח איש את
אשתו והלכה מאתו והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד הלוא חנוף תחנף הארץ ההיא',
כלומר אם יהיו בני אדם מחליפים נשותיהם זה לזה, אז תתקלקל הארץ ההיא ויבוא עליה
רעב. והנה שפיות דמים היא עברה שאין למעלה ממנה, על כן גם היא תקלקל את הארץ,
וכן אמר המשורר (תהלים ק"ו ל"ח) 'וישפכו דם נקי' וכו' ותחנף הארץ בדמים'. — ורק בדורות
האחרונים נשתנה שימוש שורש חנף ואמרו 'יחניף בחלקות' (דניאל י"א ל"ב), וכן בלשון
חכמים 'חנופה' ענינה חלקת לשון, כידוע, אך אין זו הוראת השורש בלשון המקרא. וגזינוס

אֲשֶׁר שָׁפַד-בָּהּ כִּי-אִם בָּדַם שְׁפָכוֹ: לֹא תִטְמָא אֶת-
הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם יֹשְׁבִים בָּהּ אֲשֶׁר אֲנִי שֹׁכֵן בְּתוֹכָהּ כִּי
אֲנִי יְהוָה שֹׁכֵן בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: ^{שביעי} לוֹ אֲנִי יִקְרְבוּ רָאשֵׁי
הָאֲבוֹת לְמִשְׁפַּחַת בְּנֵי-גִלְעָד בֶּן-מְכִיר בֶּן-מְנַשֶּׁה
מִמִּשְׁפַּחַת בְּנֵי יוֹסֵף וַיְדַבְּרוּ לִפְנֵי מֹשֶׁה וּלְפְנֵי הַנְּשָׂאִים
רָאשֵׁי אֲבוֹת לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל: ^ב וַיֹּאמְרוּ אֶת-אֲדֹנֵי צוּה יְהוָה
לָתֵת אֶת-הָאָרֶץ בְּנַחֲלָה בְּגוֹרָל לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֲדֹנֵי צוּה
בִּיהוָה לָתֵת אֶת-נַחֲלַת צִלְפַּחַד אַחִינוּ לְבָנָתָיו: ^ג וְהָיוּ
לְאַחֵד מִבְּנֵי שְׁבִטֵי בְנֵי-יִשְׂרָאֵל לְנָשִׁים וְנִגְרַעַה נַחֲלָתָן
מִנַּחֲלַת אֲבֹתֵינוּ וְנוֹסֵף עַל נַחֲלַת הַמָּטֶה אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה
לָהֶם וּמִגִּרְלָן נַחֲלָתָנוּ יִגְרַע: ^ד וְאִם-יִהְיֶה הַיָּבֵל לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל

בנה יורשה, והבן מתיחס על שבט אביו:
(ד) ואם-יִהְיֶה הַיָּבֵל. מכאן היה רבי יהודה (תורת
כהנים ויקרא ג, א) אומר: עתיד היוכל שיפסק:
ואם-יִהְיֶה הַיָּבֵל. כלומר, אין זו מכירה שחוזרת

רש"י כתרוממו: "ולא תחיבון": (לד) אשר אני שכן
בתוכה. שלא תשכינו אותי בטומאתה: כי אני
ה' שכן בתוך בני ישראל. אף בזמן שהם טמאים,
שכינה ביניהם: (א) ונוסף על נחלת המטה. שהרי

שד"ל אומר כי 'חנף' נגזר מלשון 'טנף', וקרובים לזה דברי ר"ש פרחון שכתב: 'כי לא לפניו חנף יבוא'
(איוב י"ג ט"ז) 'והארץ חנפה' (ישעיה כ"ד ה') לשון טומאה, ואח"כ כתב: 'יצאה חנפה' (ירמיה
כ"ג ט"ו), 'לעשות חנף' (ישעיה ל"ב ו'), לשון טנוף. ומנחם בן סרוק פירש מחניף, יחייב. והחכם
Gussetius בחשבו כי חנף בלשון מקרא אחד הוא עם חנף שבלשון חכמים, חשב כי השורש
מורכב משתי מילות חן פה, וכן חשבתי אני בילדותי. ובאחד משירי, שכתבתי זה שלושים
שנה אמרתי:

ובְּנֵי הַצֶּדֶק וּבְנֵי תֵם וְיִשָּׁר
לֹא יִשְׁיִגוּן לְעֵד כְּבוֹד וְעֶשֶׂר.
כִּי אֵין בְּשִׁפְתָם חֵן; כִּי מֶה הַחֲנָף?
אֵינָנו רַק חֵן פֶּה. וְאֵיךְ יִמְצָאוּ
רָצוֹן וְחֵן, אִם הַחֲנָף יִשְׁנָאוּ?

וְנוֹסְפָה נַחֲלָתָן עַל נַחֲלַת הַמָּטָה אֲשֶׁר תִּהְיֶינָה לָהֶם
וּמִנַּחֲלַת מַטֵּה אֲבֹתֵינוּ יִגְרַע נַחֲלָתָן: ^ה וַיֵּצֵא מֹשֶׁה אֶת־בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל עַל־פִּי יְהוָה לֵאמֹר בֶּן מַטֵּה בְנֵי־יוֹסֵף דְּבָרִים:
וְזֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר־צִוָּה יְהוָה לַבָּנוֹת צֶלְפַּחַד לֵאמֹר לְטוֹב
בְּעֵינֵיהֶם תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים אֵד לְמִשְׁפַּחַת מַטֵּה אֲבִיהֶם
תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים: ^ז וּלְאֶת־טֹב נַחֲלָה לַבְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמַּטֵּה
אֶל־מַטֵּה כִּי אִישׁ בְּנִי נַחֲלָה מַטֵּה אֲבֹתָיו יִדְבְּקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל:
^ח וְכַל־בֵּית יִרְשֶׁת נַחֲלָה מִמַּטּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאַחַד
מִמִּשְׁפַּחַת מַטֵּה אָבִיָּה תִהְיֶה לְאִשָּׁה לְמַעַן יִירָשׁוּ בְנֵי
יִשְׂרָאֵל אִישׁ נַחֲלַת אֲבֹתָיו: ^ט וּלְאֶת־טֹב נַחֲלָה מִמַּטֵּה
לְמַטֵּה אַחֵר כִּי־אִישׁ בְּנִי נַחֲלָתוֹ יִדְבְּקוּ מַטּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
^י כַּאֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת־מֹשֶׁה בֶּן עֶשְׂרִי בָנוֹת צֶלְפַּחַד: מִפְּטִיר
^{יא} וְתִהְיֶינָה מִחֲלָה תִרְצָה וְחִגְלָה וּמִלְכָּה וְנַעֲמָה בָנוֹת
צֶלְפַּחַד לַבְּנֵי דֹדֵיהֶן לְנָשִׁים: ^{יב} מִמִּשְׁפַּחַת בְּנֵי־מִנְשֶׁה בֶּן־
יוֹסֵף הָיוּ לְנָשִׁים וְתִהְיֶינָה נַחֲלָתָן עַל־מַטֵּה מִשְׁפַּחַת אֲבִיהֶן:

ביובל שהירושה אינה חוזרת, ואפילו אם יהיה היובל, לא תחזור הנחלה לשבטו, ונמצא שנוספה על נחלת המטה אשר תהיינה להם: (ח) וכל־בית ירשת נחלה. שלא היה בן לאביה: (יא) מחלה תרצה וגו'. כאן מנאן לפי גדולתן זו מזו בשנים, ונשאו כסדר תולדותן. ובכל־המקרא מנאן לפי חכמתן. ומגיד, ששקולות זו כזו:

שד"ל

(יב) ממשפחת... היו לנשים: לאנשים ממשפחות.

ותהי וגו': נוספה עליו, זה טעם מילת על, שאם לא כן היה לו לומר 'במטה', אם היה עניינו שנשארה באותו מטה. הן אמרת כי לא נוסף דבר על נחלת המטה, אבל נוספה נחלתן על משפחה משבט משפחתן.

יג אֱלֹהֵי הַמִּצֻּוֹת וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה בְּיַד־מֹשֶׁה
אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֶרְבַת מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרֵחוֹ: